Rbl. 1.10

V. Makanin PORTREE ja selle ümber

Vladimir Makanin

PORTREE
ja selle ümber

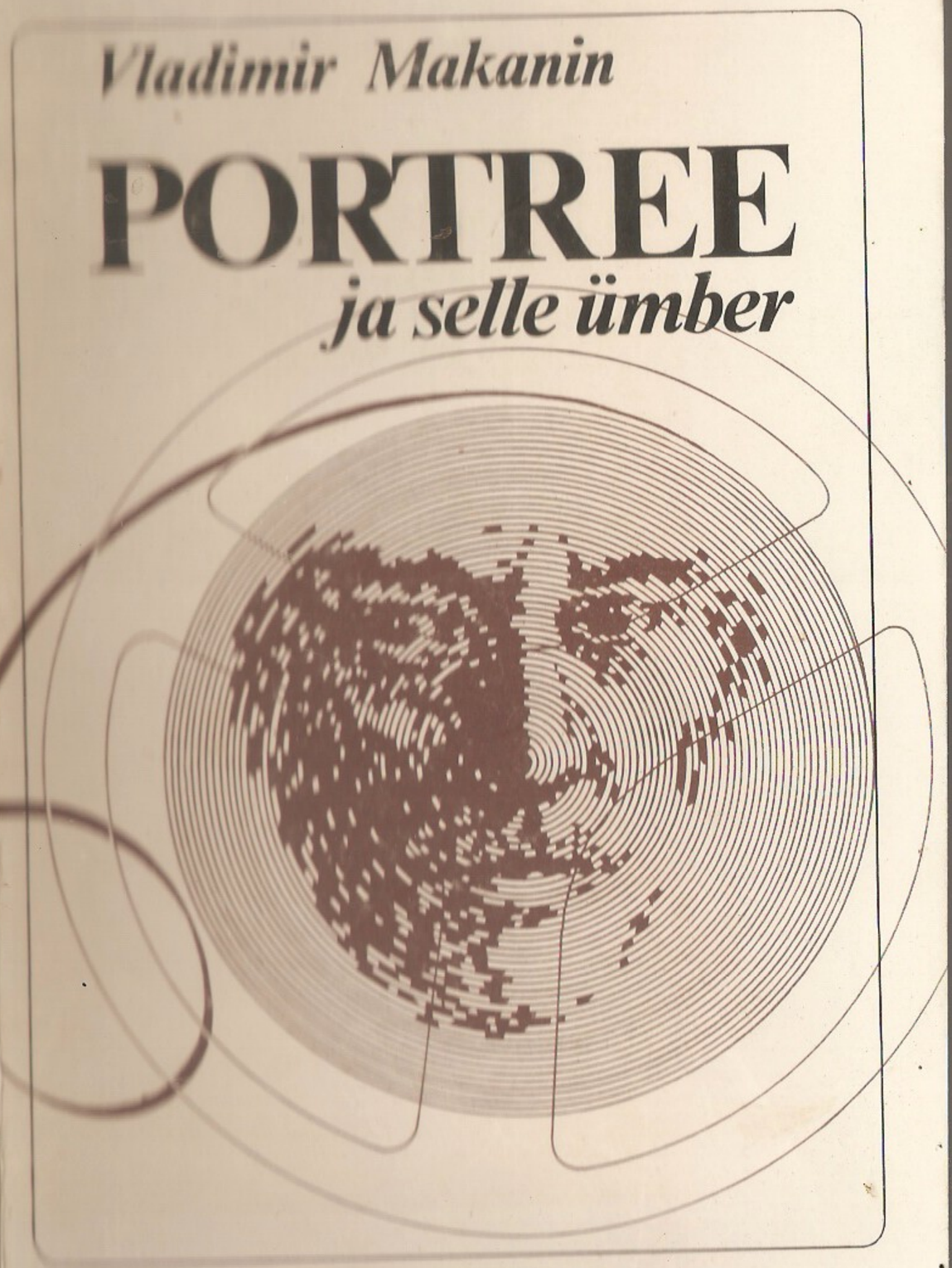

Vladimir Makanin

PORTREE
ja selle ümber

Tõlkinud

EVI PUSKAR

TALLINN „EESTI RAAMAT“ 1988

V2
M12

Originaali tiitel:
Владимир Маканин
Портрет и вокруг
Роман
Советский писатель
Москва 1978

Kujundanud
BELLA GRODINSKI

M $\frac{4702010200-241}{901(15)-88}$ 211—87
ISBN 5—450—00285—8

© Издательство "Советский писатель", 1978 г.
© Tõlge eesti keelde. Kirjastus „Eesti Raamat", 1988

ESIMENE OSA

ESIMENE PEATÜKK

Minuga võrreldes oli mu naine alles päris plikaohtu: kümme aastat vahet. Olin kolmekümne neljane, just neis aastais. Kui mees on kolmkümmend neli aastat vana, siis võib tema kohta juba nii mõndagi ütelda ja seejuures üsnagi naelapea pihta tabada. „See mees jäi naisevõtmisega hilja peale," rääkis minust trepikoja-naabrinna.

Teadsin sellest „hilja peale jäämisest" ja mulle meeldis peaaegu et rituaalselt õhtuti (pärast töid ja toimetusi) koju saabuda, kiirustamata ning EELNAUDINGUGA üles tulles mõnest trepiastmest ja edasi liftiga. „Tervitus!" panin siis juba lävel oma toru hüüdma. See pidi kõigile kuulutama, et ma olen koju jõudnud ja õnnelik. Mu naine naeratas, nagu naine peabki naeratama. Kaheaastane tütreke naeratas samuti. Lävelt ma neid ei näinud, aga teadsin, et nad on köögis ja et nad naeratavad.

Naine kandis mulle järjekordselt ette:

„Maška nuttis jällegi. Lihtsalt õudne..."

„Massaaži ajal?" Teadsin küll, kuid küsisin ometi.

„Nojah."

„Mispärast?"

„Masseerijal oli siia tulles külm hakanud. Käed kohmas ja kanged — palju siis lapsele vaja on!"

Nõnda oli tal kombeks öelda talvel või sügisel. Suvine seletus aga kõlas näiteks nii:

„Mulle paistab, et masseerija oli täna välja magamata. Ja närviline. Aga kui ta närviline on, tunneb laps selle kohe ära..."

Ma tavatsesin Maškal kõrvast kinni võtta ja küsida:
„Ja miks sa siis nutsid?“
„Ei tea,“ kihistas ta, sest ebameeldivused olid meelest läinud.
„Kes siis teab?“
Õigupoolest polnudki tegemist massaažiga, või täpsemalt — mitte üksnes massaažiga. Toimus nõrkade lihaste elustamine. Maša oli gripis olnud ja sellega oli kaasnenud tüsistus, mis nüüd oli saanud meie elu koostisosaks: üks vana mees oli ju kunagi öelnud, et iga perekond on omal kombel õnnetu. Meil oli vedanud: see gripitüsistus andis tunda ainult jalgades. Maša oli kaks aastat vana, kuid ei kõndinud veel. Aga lootust oli. Tuleb vähendada jalalabade kontraktuuri, tugevdada lihaseid, uskuda ja loota, olid meedikud meile nõu andnud. Nõnda me toimisimegi. Igal paariskuupäeval mudisime ja hõõrusime tema põidasid ja jalgu ise (naine, mina harvemini), paaritutel kuupäevadel aga käis meil kutseline masseerija. Võttis visiidist kaks rubla, kristlikult. Omavahel saime hästi läbi nagu kõik inimesed, kes elavad reaalses lootuses enam-vähem paremale homsele.

Kui mu naine ja Maška magama olid jäänud, kolisin viimaks ihaldatud köögiüksindusse. Panin laualambi põlema. Ja töötasin, küünarnukid lambivarju all kollases sõõris. Oli vaikne. Oli, nagu tarvis. Meil oli ühetoaline standardkorter. Vahetevahel korises meie peal elaval perel väevukuuldavalt kraan. Mõnikord põrises ja undas see kraan valjemini. Pisiasi, mis idülli ei häirinud. Pigem rõhutas.

Tööga mul tuld takus ei olnud. Lausa vastupidi: olin endale aega võtnud, et tunnetada hiljuti omandatud perekonnapeaväärikust. Perekond kärbib tiibu, kuid lisab mõjuvõimu. Annab kaalukust, et sa mitte rusikahoobiga ei lööks puruks vineerist toolipõhja, nagu purustatakse seda noores eas, vaid et sa sellele toolile istuksid ja põhja siis pikameeleliselt tagumikuga puruks litsuksid. Liiatigi tundsin, et olen looduse ees mõnel määral süüdi jäänud, sest mu noorus oli möödas, veevoolus aga oli midagi paratamatult hävinud ja midagi kaotsi läinud. Mul oli sõber, naistekütt ja kärsitu ringiulaja, kes kümne-viieteistkümne aasta vältel mitte kuskil paigal püsida ei suutnud. Ta lapsed kasvasid ja naine vananes, tema aga aina tilpnes ekspeditsioonidel ja komandeeringutes, kuhu ennast ikka ise saatis. Viimaks väsis ta ja rahunes. Ning nüüd on ärarääkimata rõõmus, et on elus jõudnud teha nii seda kui teist. Elab perekonnaringis. Ei käi enam reisimas. „Olen nendele nii palju võlgu, et seda on võimatu ära tasuda,“ armastab ta korrata, ja iseäranis siis, kui on veidike võtnud. Pretensioonikas lause, kuid kajastab asja tuuma. Midagi taolist leidus ka minus. Midagi võlataolist.

Nüüd tööst. Neil päevil olin kiirustamata ja hoolikalt lõpetamas pikemat jutustust ühest teisest sõbrast — see polnud üldse reisimees, elas Moskvas, kuid igatses ilmlõpmata oma sünnipaika: pärit oli ta Uuralist. Suurlinnaeluga polnud üldse kohanenud, nukrutses ja piinles,

kuid kodukanti ometi tagasi ei läinud. Tagasipöördumatus märkis selle mehe puhul vastuolulisust ja põhilist omapära. Niisuguseid jutustusi olin tollal juba rohkemgi kirjutanud, kujutades elavaid inimesi, keda hästi tundsin. Endamisi nimetasin seda sorti lugusid portreejutustusteks.

Nüüd rahast. Leivaraha sain ühest lasteajakirjast, mis avaldas mu väikesi artikleid. Maksti üsna keskmiselt. Kuid lausa kukile ei ronitud: ma ei pidanud päev otsa seal kükitama ja oma pükstega toole poleerima. Tööküsimustes kokku leppinud, pistsin viis pihku — ja koju.

„Tervitus!“ hüüdsin oma naisele lävelt.

Kui sisse tuled, jääb köök paremat kätt. Ja kui naist köögis ei olnud, siis oli ta, tähendab, toas. Korrastas ja kirjutas seal ümber tehase otsatut kartoteeki. Tema ametinimetuseks oli laborant, ja sellest oli ta väga meelitatud, sest alles hiljuti oli ta pesnud kolbe ja katseklaase ning tema pääsladokumendile oli olnud märgitud: lukksepp-korrastaja. Kartoteeki anti talle korrastada suurest osavõtlikkusest, kuna tal oli haige laps. Arvudega kaarte oli üle saja, aruandeperioodil oli neid kaarte täis nii diivan kui ka laud. Diivan oli meil tohutu suur ja talumatult kollane, Tšeljabinskis elava äia kingitus. Laud aga oli kenas toonis ja moodsalt peenejalgne. Kännuseen. Naine istus toolil ja sorteeris kartoteegikaarte. Maška istus kerges suvekärus ja sorteeris mänguasju. Sihuke vaatepilt.

„Kuule, Igor,“ lausus mulle mu nooruke naine tööd katkestamata. „Maška nuttis jälle. Lihtsalt õudne.“

„Massaaži ajal?“

„Nojah.“

„Mispärast?“

Naine otsis põhjust. Või süüdistas masseerijat. Maša kuulas ja säras.

„Miks sa naerad?“ pärisin temalt. „Naerad, aga järgmisel korral hakkad jälle nutma.“

„Ei hakka.“

„Ma ei usu. Sa oled luiskam.“

„Ei ole luiskam. Maška olen.“

Naersime hulk aega (jutt on nimelt meie idüllilistest viivudest) tema niisugust vastust. Hiljem muutus see mänguks. Nüüd teadsime juba, et nii või naa, aga neid tavaliseks kõnepruugiks kujunenud lauseid vahetades saame temalt ikka jälle selle naljaka vastuse. Tema ise teadis seda ka. See mäng oli meil ühine.

„Ei ole luiskam. Maška olen,“ vastas ta, ja meie naersime ka siis, kui see oli juba kümnes kord.

Seejärel sõime õhtust. Köögis. Lagi oli köögil helevalge. Laest

veidi madalamal kiiskas panipaiga uks. Sellest uksest vahtis välja välivoodi. Varuase. Kui juhtub tulema külaline, kes ööbima jääb, võib välivoodi lahti teha kohe siinsamas, köögis.

TEINE PEATÜKK

Tuli näiteks Vitalik. Ta käis meil kord nädalas, vahel ka sagedamini: kena ja sümpaatne poiss. Võib-olla koguni ülearu kena ja ülearu alandlik ning teenistusvalmis, kuid see ei olnud tema olemuse põhiheli. Visa järjekindlusega hüüdis ta mu naist tädi Anjaks, mind aga teietas ja nimetas Igor Petrovitšiks, — ning niisama visalt püüdsime meie tal seda kommet välja juurida. Aga ei õnnestunud. Ta oli seitseteist aastat vana. Viisakust olid vanemad talle lausa ajudesse süstinud, kui mitte veelgi sügavamale. Ja globaalse vennastumiseni polnud ta veel küpsenud ega jõudnud, olgugi et see oli temas muidugi maad võtmas, teada asi, sellest pääsu ei ole. Justament. Ta oli seitseteist aastat vana, oli lõpetamas kümnendat klassi, kuid kõrgkooli polnud endale veel välja valinud. Oli teine sihukest sorti. Nende hulgast, kes valikut teha ei suuda. Tõsi, aega teenima teda ei võeta, sest ta on lühinägelik: selle valikuga tal kiiret ei olnud. Lühinägelikkus aga ei häirinud teda vähematki siis, kui ta õhinal korvpalli mängis. Ja peale selle ta joonistas. Ja veel oli ta nii-öelda arust ära lüürilisest proosast — ja muidugi kirjutas ka ise. Proosat, mitte värsse. Aja vaim.

„Tädi Anja... ma peaksin jalad puhtaks tegema." Ja Vitalik hiivas ettevaatlikult meie esikusse oma pikad korvpallurikoivad, jalatsid kevadise poriga koos.

„Tule edasi. Tule julgesti... Täna hakkan ma niikuinii koristama."

Aga Vitalik lausus:

„Ei, andke mulle, palun, üks lapp."

„Ja et ma seda „tädi Anjat" enam ei kuuleks, Vitalik! Kas ma siis tõesti olen vanamoor?"

„Ei, tädi Anja. Mis te nüüd!"

„Juba jälle!" Ja nad naersid seal esikus.

Siis tuli Vitalik tuppa ja võttis hiirvagusi istet raamaturiiuli juures. Noogutasin talle: tervitus! — ise aga istusin laua taga ja lõpetasin oma päevatööd. Vitalik võttis riiulilt raamatu, viskas jala üle põlve ja luges. Muudkui pööras lehti. Ootas minu töö lõppu. Kuid võib-olla ei oodanudki nii väga. Omainimene.

Anja pakkus talle teed ja küpsiseid, sest ka siis, kui su kõht täis on, kulub kuum tee ikka marjaks ära. Võib muide öelda, et me elasime kaunis kitsalt ja teejoomine täitis nii mõnigi kord õhtusöögi aset. Teed tassis lusikaga segades pajatas Vitalik Anjale endast. Noore inimese

hooltest ja muredest. Või siis rääkis ravimitest. Isa tutvusi kasutades hankis ta Mašale vahel mõnesuguseid ravimeid — püüdis omainimesena kasulik olla. Juhtus ka seda, et ta meile õige kauaks istuma jäi. Anja ja Maška magasid ammuilma. Aeg oli kaugelt üle kesköö. Kuid meie Vitalikuga istusime köögis ja kõnelesime sosinal sellest, et psühholoogilise romaani kui žanri võib püsikindlaks muuta üheainsa, kahe või ülimalt kolme peategelasega.

Vitaliku isa oli tuntud filmidramaturg Pavel Leonidovitš Starohatov. Loomu poolest tegelane, hüüdnime poolest Krahv — nõnda hüüti teda niihästi silma all kui ka selja taga. Küllap see talle meeldis, sest säärased asjad meeldivad ikka ja see paistis välja sellestki, et kui talle poleks meeldinud, ei oleks nii nimekat meest nõnda kutsutud. Ta oli selle stsenaristide stuudio juhataja, kus ma kunagi õppinud olin ja kus minust asja polnud saanud. Meid hüüti kuulajateks ja meile õpetati filmistsenaariumide kirjutamist. Sääraseid stuudioid oli noil aegadel kuus või seitse.

Meil esmakordselt külas viibides ütles Vitalik, kui seltskondlikku vestlusesse paus tekkis, ütles nimelt mulle:

„Minu isa saadab teile tervitusi."

„Tõsi või?" Ma hakkasin naerma. Sest loomulikult ei saanud siin mitte mingisugusest tervitustesaatmisest juttugi olla. Hea seegi, kui Krahvil minu nägu veel enam-vähem meeles on. Aga Vitalik oli viisakas poiss. Hästi kasvatatud. Tema arust isa lihtsalt pidi meile tervitusi saatma, sest kuidas me muidu oma eluga toime oleksime tulnud. Siiralt oma väikest valet uskudes jäi ta nüüd selle juurde raudselt kindlaks. Tol hetkel oli ta näost kahvatu ja resoluutne.

Ta kordas (poisikese kohta küllaltki kalgi ja kaleda häälega), et kui ma kahtlen ja teda ei usu, siis valib ta otsekohe numbri ja kutsub isa telefonile seda tõendama.

Aga rohkem ta mulle tervitusi ei toonud.

Starohatovi stuudio vastu olin juba ammu huvi kaotanud. Üldiselt teadsin, et kõik minu kursusekaaslased kirjutava inimese ristі kannavad, nagu kannan seda minagi, ainult selle vahega, et nemad aeg-ajalt toovad kinolinale filme, mis minus ebamäärast kohmetust äratavad, kui mul neid näha õnnestub. Minu enda kohta ei saa sedagi öelda. „Kuidas? Kas sina oled olnud selle stuudio kuulaja?" üllatutakse jutu sees. Minagi olen sellest üllatatud. Stuudios õppis nüüd juba kolmas lend pärast meid. Kuidas neil seal asi arenes, seda ma ei teadnud.

Lugu sai alguse kahest telefonikõnest, mille vahel olid suvekuud.

Helistajaks oli Veera — stuudio väike administratiivtöötaja, midagi sekretäritaolist, kui ütelda ametlikumalt. Õigupoolest üsna kena pisike ja pehme paksuke. Igatahes meenus ta mulle säärasena, kui mälu paugupealt tööle hakkas, killustamata taju ühe, teise või kolmanda asja

peale. Talle oleks (välimuse poolest) väga sobinud A-tähega algav eesnimi — Angelina, Anna või Alla. Kuid tema oli Veera. „Teile olen ma Veera Sergejevna, kas on selge?“ pahandas ta justkui mängeldes. Või: „Palun ühekorraga ja alatiseks meelde jätta — Veera Sergejevna!“ Või: „Niipea kui stuudio läbi saab, kohe järgmisel päeval nimetatakse mind lihtsalt Veeraks. Nagu oleksin plikakene. Või väike sõbratar. Justkui oleksin ma loengute vaheaegadel nendega koos õlut joomas käinud. Korralagedus!“ — ja siis ta muidugi puhkes naerma.

Ja nüüd, hulga aastate pärast, helistas. Maikuus. Enne suure suve algust.

„Igor?... Tere. Siin Veera. Ei ole sind kaua aega näinud.“ Siis hakkas ta kiirustama, rääkis ruttu-ruttu. „Tule korraks stuudiosse. Kunagi. Vaatad filmi. Istume natuke. Ajame juttu.“

Vastasin, et tulen. Et ma loomulikult kindlasti KUNAGI tulen.

„Ei sa tule, tunnen sind.“

„Ja miks siis?“

„Aga kas tahad, ma tulen sulle ise külla?“

„Tule.“

„Kuid parem ei maksa, eks ju?“

„Ega seegi viga tee.“

Naersime.

„Aga mis siis saab, kui ma tõepoolest ühtäkki teile ilmun? Ma ei ole sinu naist ju veel näinudki. Ja üleüldse. Kas ma siis ei tohi minna külla oma endisele...“ (Siin pidas ta väikese, vaevumärgatava pausi, pisitillukese, mida mõistab teha tõeline filmitegelane. Iga teine naine oleks selle pausi liiga pikaks venitanud. Või koguni tähendusrikkalt vaikinud, et kindlasti märki tabada. Juhtub sedagi, et vahest isegi itsitanud pealekauba.) „...oma endisele kuulajale.“

„Muidugi tohid — tule aga.“

„Tohin?“ Tema hääl kõlas jonnakalt.

Ma ei taibanud, milleks see jama on sepitsetud. Aga millegipärast see ometi sepitsetud on. Sest niisama muidu, ilma tähtsa põhjuseta, poleks mina oma jalga Veera juurde tõstnud, samuti tema minu juurde. Põhjuseta ei riski me teineteisele helistadagi. Ja mingit asjaajamist ei olnud meil teps mitte.

„Veera, kui sa tulija oled, siis tule,“ sõnasin rõhuga, sest ei osanud enam midagi öelda. „Nägemiseni.“

Aga telefonitoru ma muidugi hargile ei pannud.

„Noh, sain, mis tahtsin. Mulle öeldi koguni nägemiseni.“

„Solvusid?“

„Võib-olla... Sinul on loomulikult kõik hästi. Kõik väga tore. Kõik suurepärane. Istud oma urus ja...“

„Kas sina siis ei istu oma urus?“

Tema jutt tegi mulle äkki hirmsat viha.

„Ma ei tea. Aga seda tean ma küll, et pole enam kedagi, kellega inimese kombel kõnelda saaks. Natuke raske on, kõik lasevad sinu juurest jalga või ütlevad nägemiseni. Jälk...“

Ja siis puhkes ta nutma — ning tema pisarad ja nuuksed jõudsid mu kõrvu täies ulatuses, nagu oleks see kõik olnud siinsamas ja silmaga näha, mitte aga teises linnaservas. Läks veel aega. Jutule tegime kuidagimoodi lõpu, Veeral oli pisarate pärast juba piinlik. Mina aga kutsusin teda nüüd kõigest väest külla. Vähe sellest — tõotasin talle lausa vandega, et tulen stuudiosse.

„Pole ilmtingimata tarvis,“ lausus Veera. „Ela rahulikult, ära jumalapärast erutu. Mul lihtsalt närvid tembutavad.“

Tavalisel ajal läksin Maškaga õue — tema käru mööda asfalteeritud jalgrada lükates viisin oma toataimekese värsket õhku hingama.

„Kas me vaatame inimesi?“ küsis laps.

„Mhmh.“

Ühelt kaugemalt ja kõrgemalt kohalt nägime metroo-väljapääsu — Moskva tuli töölt ja pulseeris, tõugates rahvast maa alt portsjonite kaupa välja, nagu pressitakse välja täidist.

Naissoost filmitegelaste maneere ma ei sallinud ja see sallimatus oli minu poolt mõneti osaks saanud ka nendele tegelastele endile. Kuidas sa ka lahti rabelda püüaksid, ikka käib jutt koos tundmusega nagu parem jalg koos vasaku jalaga, — nende filmitegelannade puhul ei oska aga alati öelda, mis on neil oma ja mis pärit ekraanilt, millelt nad alles nüüdsama lahti on rebinud küllastamatud silmad. Seepärast võib kogemuste varal nentida, et parem on, kui sa et võta südamesse neid iseloomulikke pausikesi jutuajamise algul ja kuumi pisaraid etenduse lõppedes. Seda enam, et need VÄIKESED HÜSTEERIAHOOD filmitegelannasid üldse ei rõhu ega masenda, hoopis vastupidi. Mõjuvad puhastavalt. Kirgastavad neid. Moodustavad osakese nende elust.

„Küll ma ükskord tulen. Kuuled?!... Kuuled? Võtan kätte ja tulengi,“ ütled sina, olles liigutatud (täpsemalt — kohmetunud ja segaduses) tema pisaraist.

„Pole ilmtingimata tarvis,“ vastatakse sulle. „See on niisama. Närvid.“

Ta vastab ja kuuleb sel momendil iseenda häält, nagu mõned müstikud kuulevad jumala häält. Pärast väikest hüsteeriahoogu on tema laused mahlakad, elastsed ja värsked — sõnad säravad, nagu särab lehestik vihma järel.

Suvel läksime maale.

Minu vanakesed nägid välja üsna käbedad, igatahes üle ootuste, ilmselt elu viimased lainetused. Nad olid juba seitsmekümne ligi, aastaid

küllalt. Tare oli vanaks jäänud ja märgatavalt maasse vajunud. Ja õunapuud olid väga laia võraga — samuti vanaduse viga. Kuid valged klaarid olid ikka niisama ilusad ja õrnad. Ja ikka häbenes ema neid müüma minna. See tähendab, et ta müütas neid vapralt, äritses ja nõnda edasi, aga kui kohale jõudsime meie — Maška, mu naine ja mina —, siis hakkas häbenema. Talle ei andnud rahu see, et ta kooli raamatukoguhoidja oli olnud.

„Mis raamatukoguhoidja sa nüüd enam oled," ütlesin. „Nüüd oled pensionär."

„Aga ma olen olnud."

„Mis?"

„Aga ma olen ju ometi raamatukoguhoidja olnud."

Ja ta pigistas huuled rangelt kokku. Kooli raamatukogu ja kaubitsemine turul olid tema meelest sel hetkel kokkusobimatud.

Ajab sõrad vastu nagu alati. Ei aita veenmine, ei selgitused. Ja valged klaarid muudkui mädanevad. Ja siis tuli välja, et turule on nüüd kõigest kaks kilomeetrit — turg asus tolmusel teeristil. Tähendab, et õunu polnud tarvis kuigi kaugele viia. Ma ise tassiksin kohale. Võiksin seista ka leti taga. Võiksin müüagi. Ta pidi äärepealt minestusse langema, kui tegin ettepaneku, et ladugu ema valge klaari koorem mulle selga, küll ma siis temaga koos teeristile tulen.

Isa aga oli päris ätike juba — suu sisse vajunud, kõnelemisel ta kuidagi vilistas.

„Nüüd olen justkui Röövel-Ööbik," muheles ta ja laskis paar korda vilet, et ma selle märgile paneksin ja ära hindaksin.

Kui klaasi tõstsime, siis hakkas isa jälle heietama, et tema on oma elu hästi ja inimestele kasu tuues ära elanud. Ja kuna elu on olnud pikk, peab see asi kord ka ühele poole saama. Seejärel köhis ta tükk aega. Ja siis lausus, nagu paluks vabandust:

„Praegu on mul sarved soojad, aga kui pea jälle selgeks saab, siis räägin ma sulle midagi su tütrest."

„Maškast?"

„Noneh."

„Räägi kohe praegu."

„E-ei. Seda räägin ma sulle pärast. Seda ei ole nii lihtne rääkida — ja sina paned viimati pahaks."

Aga muidugi rääkis ta kohe. Sest mida rohkem sa rääkimisest kõrvale põigelda püüad, seda selgemaks saab, et see kõneaine sinule ja su jutukaaslasele hingerahu ei anna — ja selle eest pageda polnud meil mõlemal tõesti mitte kuskile. Kuid esiotsa läksime isaga jõe äärde, vaatama parve vettelaskmist ja esimesi töid. Mulle meeldib vaadata. Hakkasin koguni kiirustama: oleks tahtnud kõike-kõike näha. Tegin ka isale kiiret ja küsisin temalt, mis saab siis nüüd ülevedajast, see tähendab paadimehest. Isa prahvatas ootamatult rämeda häälega, et ega maal

nüüd siis inimest nälga surra lasta. Et see paadimees hakkab ülevedajaks Demjanovkas. Kümme kilomeetrit ülespoole. Pole tal häda kedagi.

„Siis on ju üpris kenasti," laususin rahuarmastavalt, taipamata, miks isa ärritus.

„Sedasi jah."

Mina aga jäin vaatama väikest puksiiri, mis jõel siia-sinna sebis. Oma esimese vägiteo ootel oli ta hirmus kärsitu: keerles ringi, ähkis ja puhkis ning ilmselt närvitses. Ning välimuse ja rolli poolest meenutas ta mikroskoopiliste mõõtmetega nobedat külakoera, nimigi polnud tal kes teab kui sünnis — „Her". Vees lebas tume massiivne parv. Puksiirike lõi juba tantsu tema ümber. Sättis ennast talle külje alla.

„Kuule, Igor," sõnas isa, „ma tahan sinu tütrest rääkida."

„Jah."

„Sa pahaseks ei saa?"

„Ei saa." Ma hakkasin naerma; minu vaatevinklist oli kogu see lugu palju lihtsam.

Meiepoolsest, alles nüüdsama kokkuklopsitud sadamasillast levis värskete laastude lõhna. Okaa oli vaikseks jäänud. Puud mõlema kalda ääres seisid tardunult.

„Kui ta," ütles isa õhku ahmides, „kui ta vigaseks jääb, see tähendab, käima ei hakka, siis jäta ta meile, päriseks. Maal pole tal häda kedagi."

Ja järgnev vaikus oli nii suure sisendusjõuga, et tema sõnade paistusel oleks olnud võimalik ujuda üle Okaa ja kiirustamata jälle tagasi. Siis lisas ta:

„Ja kui meie sureme, siis jääb ta onu Tolja juurde. See on noorem."

Mind liigutas see „noorem" ja „meie sureme" ja kuskil kaadri taga „onu Tolja", sest üks hetk kaob teise kannul, sina elad ja arvad, et elad igavesti, kuid ükskord liigutavad sind niisugused sõnad. Ja edaspidi liigutavad need sind aeg-ajalt ikka jälle. Lõhn teiselt kaldalt. Hulk aega vaatasin hajameelselt tarede katuseid õhuvirvenduses. Kaldus juba õhtule. Suitsevate korstnate ligiduses tiirutasid pääsukesed, tegid lausa matemaatilise täpsusega ühe ringi teise järel, demonstreerides täiuslikku lennukunsti.

„Eks me vaata," vastasin isale. „Las Maška saab esiotsa suuremaks. Eks me siis vaata."

Ja kõik. Mul polnud tahtmist asja arutama ja tulevikulootusi hellitama hakata, aga ma teadsin midagi, mida teised ei teadnud. Hiljuti olin pärast kuumal liival „jalutamist" tema jalgu masseerinud. Ja äkki põlve painutades tundnud jala vastusurvet. Ma võitsin selle kohe, painutasin põida ja jalg lõtvus jälle, vajus uuesti longu, kuid see tundmus oli juba minuga, elas minus. Ma ei uskunud. Maška lamas kõhuli ja kordas kutsuvalt: „Tui-tui-tui!" (Meist pisut eemal mustas

oiglev tuviparv.) Jätkasin masseerimist. Ma ei uskunud ja mõtlesin, kas see ei olnud hallutsinatsioon. Kuid tuvid tulid lähemale. Maška meelitas neid. Liiv oli tulikuum. Ja minu peos püsis ikka veel seesama tundmus. Ma ei kõnelnud sellest kellelegi. Ei arstidele ega oma naisele, iseeneselegi kogunisti mitte. Et ära ei sõnuks.

Kella kaheteistkümneks, kui liiv juba kuum, tassisin Maška jõe äärde — tassisin oma turjal, ja siis tegime väikese „jalutuskäigu". Tõstsin ta püsti, nagu tõstetakse püsti mannekeen või suur nukk, hoides kaenla alt kõvasti kinni, ja siis astusin temaga koos. Tema liigutas jalgu. Minu kanda oli aga tema keha raskus. Sel viisil jõudis ta jalalabasid teineteise ette asetada, nõnda et need päikesekuuma liivasse vajusid. See oli ravi. Neli korda päevas, ei rohkem ega vähem.

Pisut jahtunud ja lebamisest täit mõnu tundnud, võtsin natuke kaugemale pandud pükste taskust Vitaliku kirja — ta kirjutas tihti. Päikese käes silmi vidutades lugesin tema kirjast näiteks, et „Vargad" (Tšehhovi novell) on tähelepanelikul vaatlusel osutunud Lermontovi „Tamani" täpseks koopiaks. Tuleb välja, et see on koopia, kahtlemata koopia, kuigi väga andekas. Ja et kuidas küll saab nüüd edasi elada meie maamunal, kui isegi Tšehhov pole alati iseseisev! Sest kriitikud on ju kinnitanud ja kinnitavad tänapäevalgi, et järeltehtud asjal õiget maiku ei ole. Ja küllap juba Tšehhovgi oli seda nende tarkust kuulnud... Vitalik oli täitsa tujust ära. Postskriptumis kuulutas poiss, et tal pole enam üldse tuju ja ta igavleb ja et ta igavusest on „ideekavandanud" kaks romaani. Ühe paberil. Nagu prosaist. Ja teise mullal. Nagu inimene.

Oli lõõskavalt kuum, nagu suvel peabki olema: ajud sulasid. Maška oli varju viidud. Lebasin valgel liival, ja teha polnud mul sedavõrd mitte kui midagi, et pähe tikkus totter mõte, et varsti on lõunasöök ja siis tuleb õhtu, aga homme, jumalale tänu, leidub ka tegevust — võib minna ruunamist vaatama. Seda sa kuigi tihti ei näe; teadmine on teadmine, ja ilma maksuta saadud teadmisi püüdsin ma neil aastail ikka koguda. Säärast tarkust seda enam, muigasin: sina, perekonnaisa, peadki ju nüüd vaatama, kuidas see ruunamine käib. Tuleb kasuks, vennas. Sinu hingele suureks kasuks.

„Igor!... Igor!" kutsus sööma mu memmeke, hüüdis oma kõrgel kiunuval surematul häälel, sest mind ta jõe liivakaldal ei näinud. Tema silmad olid juba kehvaks jäänud.

Ruunamist toimetati Okaa teisel kaldal, kopli lähedal rohul, kümmeviisteist sammu tarast eemal. Esiotsa arutati pikalt-laialt, kellest alustada. „Kas hakkame peale Võrukaelast?" — „Kuidas tahad." — „Tema tunned kohe ära!" Ja hobusele heideti kaela kõige tavalisem silmus.

Loom punnis vastu, ja olgugi tal juba silmus kaelas, puges teiste hobuste vahele peitu, arvas, et üles ei leita, mängis pimesikku. Kostis korskamist, kabjalööke, vahel ka hirnumist. Ühtekokku ruunati sel päeval kuus hobust. Ja täielikus kooskõlas loodusseadustega visati ämbrisse kaksteist hiigelmuna. Siis viidi see ämber aruandluseks ära, sest nõnda oli ette nähtud.

Kõige esmalt tõrjuti hobune karjast välja — toodi koplist ära ja seoti kavalal kombel kokku ta kael ja tagajalg. Kindluse mõttes seoti kinni ka teine tagajalg. Siis tõmmati köiest — ja hobune vajus sedamaid külili. Enne pikalitõmbamist pidasid hobused endid rahulikult üleval, edaspidi aga polnud enam tähtsust, kas nad olid rahulikud või mitte. Lamaval hobusel tõsteti tagumised jalad õieli üles — seda tegid üheskoos kõik kohal olevad viis meest. Enne seda kaks või kolm meest lihtsalt seisid. Muhelesid ja vedasid suitsu. Siis aga asusid kõik korraga tegevusse. Ja olid kõvasti ametis, iseäranis kui oli tarvis tagumist jalga hoida. Hobune lamas selili, siples ja tõmbles ning ajas end vahetevahel pea peale püsti.

Viimaks, end väsinuks rabelnud, jäi maha surutuna vaikselt ootama, keegi hüüdis: „Galja!" — ning koplitara äärest onnist tuli välja üks tütarlaps ja läks siruli maas lamava hobuse juurde. See oli üpris nooruke, vahest kuueteistkümnene, teda kutsuti Galjaks. Tal oli seljas valge kittel ja ise oli ta ka valget verd. Ühes käes hoidis ta skalpelli, teises ämbrit, milles oli desinfitseeriv vedelik. Silmad olid tal vilkad ja taevasinised, näolapp kena. Pärit oli ta Rjazani kandist. Oma ämbri viis ta iga kord onni ja tõi siis jälle välja tagasi, sest sel ajal kui hobust siruli tõmmati, võis ämber ümber minna. Pärast pikalitõmbamist möllasid kõik kuus hobust, nagu oleks kaalul elu ja surm, niivõrd segi läksid nad omadega.

Kolmas hobune ei tahtnud pärast operatsiooni enam kuidagi jalgu alla võtta. Muudkui lamas ja pööritas silmi. Galja oli tema haavale juba oma ämbrist vedelikku pritsinud. Juba olid tal jalad lahti päästetud. Kael oli ka juba vaba. Tema aga ei mõelnudki tõusta. Üks karjus viis munad oranži ämbrisse — need mahtusid tema pihku vaevu ära. Teine karjus patsutas teadvusetult lamava hobuse kaela.

„Tõuse, tõuse!" ütles ta.

Ja jälle:

„Tõuse, tõuse — sinust saab kolhoosihobune!"

Hobune tõusis, raputas ennast ja jooksis hirnudes aasale. Pärast seda lasti ka kõik teised hobused jooksma. Ja rohtu sööma. Hobune jooksis ja hirnus: karja hulgast vastati talle.

Küllap erutas mind see hobuste ruunamine. Küllap mõtlesin tõsimeeli, et see mindki puudutab. Olin ju nüüd abielus, mul oli perekond ja laps, ja teatud mõttes oli mu „minale" rist peale tõmmatud. Priius ning meelevald, haljad aasad ja nii edasi jäävad teiste pärisosaks. Jumala

eest, ma oleksin magusamini ohanud, kui üksainsamgi higine ja kuum väriseva kõhuga loom oleks nende käest minema pääsenud ja võiduka ning joobnustava hirnumisega aasale kapanud — aga muidugi ei pääsenud ükski nende käest ega kapanud aasale. Mitte ükski.

Karjus naeratas.

„Jah, nüüd saavad neist head hobused," ütles ta. „Me tegime täna tähtsa teo ära."

Ja jälle naeratas ta, me istusime teineteise kõrval ja tõmbasime suitsu.

„Kui neid ei ruunaks, ei saaks neist ju töölooma."

„Jah?"

„Ei nad lase endid rakkessegi panna. Ei nad mõista midagi teha. Ega taha midagi — täitsa loodrid..."

Ta puhus juttu. Tõi asjasse selgust:

„Aga kas sa tead, kuidas nad märasid hammustavad? Ma näitan sulle, missugused armid tümjal märal kaela peal on, — justkui kirvega ära märgitud. Kas läheme?"

Mul ei olnud tahtmist arme vaatama minna. Tõmbasime suitsu ära ja ma tulin tulema.

Vahel juhtub ka nõnda. Sulle meenuvad sihukesed sõnad, nagu „individuaalsus", „hobune", „hirnumine" — ning sa mõtled, ja siis mõtled sa jälle ümber, ja sinu vanad vanemad on kangesti rõõmsad ja valmis tares peaaegu et tantsu lööma, sest nende pojuke on viimaks ometi registreerimas käinud, perekonnaseisubüroos, ja pitsat on täitsa eht, ja kõik on nagu kord ja kohus. Nad olid tõesti rõõmsad. Laule nad ei laulnud, kuid särasid ja kiirgasid valgust. Me olime kolm aastat abielus olnud, ja kõik need kolm aastat olid nad säranud ja valgust kiiranud ja valmis olnud meile ära andma oma tare, aiamaa, rõivad, õunapuud ja oma vanad luud-kondidki, kui need aga millekski oleksid kõlvanud. Hiljem läksid nad ihneks, sest vanadus nõudis oma. Aga sel ajal hoolitsesid nad meie eest suure helluse ja armastusega — see on õige.

Nõnda möödus suvi.

Ja siis aitasid nad meid kõigi kompsudega esiteks bussi, pärast elektrirongi. Ja pikkamisi, aga kindlalt, ühest teise, järgnesid meile soolatud ja sissetehtud aiasaaduste purgid, õunavõrgud ja ema kokakunstisaavutused — esiteks bussi, pärast elektrirongi. Elektrirong vilistas ja hakkas liikuma. Pistsin pea aknast välja ja lehvitasin neile kõigest jõust. Naine hoidis Maškat süles. Tal oli peas valge panama.

„Tulge jälle külla!" hüüdis perroonile jäänud isa, ema aga otsis abi taskurätikult. „Kindlasti tulge!" — ning mina lehvitasin neile ja tundsin ennast täiesti perekonnaisana, Pjotr Petrovitšina või Ivan Ivanovitšina, kes sõidab tagasi koju koos oma perega ja nende keediste ning soolatistega. Tundsin end peremehena majas. Ja pisut neandertallasena,

kes suguvõsa tarbeks on lahest kala kätte saanud. See oli meeltmööda tundmus. „Sinust saab kolhoosihobune!" meenusid karjuse sõnad.

...Oma tollaseid elamusi meelde tuletades heldida ei ole ju üldse paha ja hoopiski mitte häbiasi, seda võib, kuid õigupoolest tahtsin ma ainult seda öelda, et meie perekond — mina, mu naine ja kaheaastane Maška — see meie perekond oli alles üpris noor. Ei olnudki veel perekond.

Teine telefonikõne toimus siis, kui me juba maalt koju jõudnud olime, — pärast suve.

„Halloo," lausus tundmatu naisehääl. „Ma helistan teile Veera Sergejevna soovil. Ta palus teile helistada."

Hääl jätkas:

„Nende stuudiol on uus telefoninumber. Veera Sergejevna palus, et ma teile tingimata helistaksin ja selle numbri teatavaks teeksin, — kirjutage üles."

„Kas ma pean talle helistama?"

„Seda ma ei tea. Kirjutage number üles."

Ma kirjutasin. Ja mõtlesin, raasukestki hingeelevust tundmata: mida ta minust ometi tahab?

KOLMAS PEATÜKK

Veera rääkis mulle augu pähe, et ma talle appi asuksin. Algul puiklesin vastu, aga mind kallutas nõusse üks motiivike tema jutustuses, õigupoolest pisitilluke tühiasi. Nõnda juhtub mõnikord. Sa tuled ainult juttu ajama, hakkad mingi pisiasja tõttu õnge, jääd nõusse ja avaldad valmidust oma kingi õige veidi poriseks tegema, aga varsti oled sees rinnuni ja seejärel üle pea. Istusime Veeraga ühes nurgapealses söögikohas — kohvik nagu kohvik ikka. Kahekesi lauas. Oli septembrikuu, arbuuside küllus. Olime ostnud ühe erepunase arbuusipoolmiku ja sõime seda nobedasti. Aga kui mitte arvestada arbuusi, selle seemneid ja laual lebavaid lõikusid, siis paistis kaugemalt ikka seesama — puhas laud, kaks inimest laua ääres ja kaks kohvitassi. Nagu filmitegelastel.

„...Aga kui sa seda mulle rääkinud poleks, siis ei oleks ma nõus olnud."

„Tähendab, sa oled nõus?" Veera naeratas.

„Jah."

„Kui hea!"

Sealsamas aga kadus tema rõõm, sest niisugused me kord juba oleme. Selle hetkeni, mil ma tollesse kohvipoodi tulin, tema loo ära kuulasin ja nõus olin teda abistama, lootis ta minu peale ja võttis mind arvesse. Talle tundus, et kõige tähtsam on mind nõusse saada. Aga niipea kui ma nõusoleku olin andnud, tuli talle mõte, et ega ma vist midagi teha suuda. Või suudan vähe. Nõustununa muutusin ma tema silmis sedamaid väärtusetuks, nõnda juhtub vahel.

„Aga mis minu kaeblustes sulle mõju avaldas?" päris ta.

„Ei ütle!"

„Miks?"

„Niisama. See on juba minu asi. Võib öelda — isiklik."

Veera mossitas, nagu oleks solvunud. Ja jätkas juttu juba pelgast inertsist. Mängeldes.

„Ja mina arvasin, et sa nõustusid seepärast, et mind veel natuke armastad."

Sihukese tooni võttis.

„Kas ma siis olen öelnud, et ei armasta?... Armastan," vastasin vaikselt, aga teatud rõhuga. Et jääd proovida. Ja et teda veidi heidutada. „Võib-olla ma ainult seepärast nõusse jäingi."

Veera vaatas mulle vilksti otsa — oligi omadega pisut segi. Kui ma teda sehiajani armastaksin, ütleme, salaja ja endamisi, tähendaks see talle palju. Tarbetult palju. Ilmaasjata. Pealegi annaks see märku, et ma natuke hull olen. Ja seega mitte nii väga kindel abiline selles ürituses, millé ta mulle usaldanud oli, sest ma võin kõik vussi ajada.

Vaikisime natuke.

„Nonoh. Ära karda... Vabanda," puhkesin naerma.

„Sa ajasid mulle hirmu peale."

Me mõlemad tõmbasime hinge ja hakkasime nüüd rahulikult rääkima. Kohvikus oli kuum. Oli tunda kõrbenud rasva lõhna. Niipea kui jutt armastusele ja muule säärasele läks, kehitasin ma ennast ja muutusin (eneselegi ootamatult) õige rühikaks. Vaatasin ringi. Mis seal salata, Veeraga oli meeldiv kohvikus istuda. Ta polnud küll just ärarääkimata kaunis naine, kuid kena, hõrk. Nurkadest vahtisid mehed ja tulistasid teda tihtipeale pilkudega. Ja temaga koos ka mind. Takseerisid. Ja oli hea, et ta praegu ei suitsetanud (selles kohvipoes oli see keelatud), muidu oleksid mehed võinud arvata, et polegi mingi kunst temaga kahekesi ühes lauas istuda.

„Mul on kange suitsuhimu." Neelasin sülge.

„Kannata natuke."

Ning ma kannatasin. Istusime nüüd teineteisele silma vaadates; kunagi olin ma Veerat armastanud ja tema mind — meie romaan ei olnud kuigi kaua kestnud. Ja võimalik, et seetõttu polnud meie kallisvara pisiasjus sinna-tänna üle ääre laiali loksunud ja tundmus elas mälestusteski värskena ja millegipoolest püsivana edasi. Sai tavalisest nivoost

kõrgemal olla... Nõnda et vahest ei loonudki elektrivälja ning meeleolu praegu mitte need nurkades istuvad mehed, mitte meile altkulmu heidetud pilgud, vaid too armastus. Sest armastus nagu iga mälestus loob tagantjärele samuti oma elektrivälja.

Nii või teisiti. Veerat oli meeldiv vaadata. Aga kui me leppisime kokku, et kohtume selles kohvipoes (mina helistasin ja siis määrasime kohtumispaiga kindlaks), oli mul olnud ebamugav ja piinlik ning ma olin koguni kuklaga tundnud, et olen telefoniühenduses filmitegelasega. Ja kui siis Veera lausus päikesepaisteliselt naeratades (telefonis oli väga hästi tunnetatav iga ta häälevarjund), et küllap me saame kokku nurgapealses kohvipoes, täpselt nagu Antonionil, pidin ma äärepealt öökima hakkama. Jätsin õige kähku hüvasti, viskasin telefonitoru käest ja istusin paar minutit üpris hapu näoga. Just nii oli ta öelnud. Nagu Antonionil.

Seda, et Veera on Starohatoviga nugade peal, teadsin juba varemgi. Oli kuulda, et riid kestis. Kuid olin arvanud, et see on hall argipäev, mõttetus, paljad kõdrad, nüüdisajal nõnda tuntud-teatud ja laialt levinud dünaamiline tasakaal, mil sa ühtaegu oled niihästi rünnakul kui ka kaitses, solvud ja närid, aga üldiselt — aga üldiselt töötate külg külje kõrval ja kõik on hästi. Ja palk jookseb, nagu palk peab jooksma. Starohatov ja Veera, maakeelde ümberpanduna aga direktor ja väike administratiivtöötaja, võis öelda koguni: direktor ja väike inimene. Säärane vastasseis oli tekkinud — kui sõna „vastasseis" võtta ilma pilkevarjundita; ja nende puhul see küll pilkena ei kõlanud.

Krahv oli kuulus mees. Nimekas, mõjuvõimas ja populaarnegi, ühesõnaga — Starohatov. Veera aga oli ümmargune null. Lobisedes oli mul võimalus ka nende riiust kõnelda, sel teemal keelt peksta ja neid taga rääkida, aga sellesse riidu ennast segada, sinna oma nina toppida ma ei tohtinud. Kuid nüüd tuli siiski nii välja, et kavatsesin toppida. Olin lubanud, et topin.

Omal ajal olin stsenaristide stuudios sõbrutsenud Kolja Okonnikoviga: Okonnikov oli üks neist vähestest meie poistest, kellest filmi alal asja oli saanud, ja tal läks päris kenasti. Kuid oma esimese filmistsenaariumi oli Kolja kirjutanud koos Starohatoviga. Film oli olnud vilets, täitsa rämps, aga ikkagi film. Ma olin seda näinud: näinud kuulutusi, näinud ka filmi ennast. Ja Veeral oli nüüd tagantjärele äkki kahtlus tekkinud, et Starohatov oma kaasautorluse Koljale tookord peale sundis... Ei, täpselt ei tea ta midagi. Ja kindlalt ka mitte. Kuid kunagi oli ta seda stsenaariumi näinud ühe režissööri laual. Ei, ta polnud seda lugenud. Kuid oli märganud tiitellehel ühtainsat autorinime: Okonnikov. Ja mis siis sellest? Aga arvatavasti eksisteeris see stsenaarium siis veel iseseisvalt, oma nime oli Starohatov alles hiljem talle külge kleepinud.

„Milleks sul seda vaja teada on?“ küsisin Veeralt. (Me istusime kohvikus ja meie jutuajamine oli alles äsja alanud.)

„Kuidas milleks? Ta ju riisus Kolja paljaks.“

„Ahah!“ ühmasin.

„Mis? Ei riisunud või?“

„Veera, ära sa minule küll säärast juttu aja, eks!“ ütlesin naerma hakates. „Olen ju filmiasjandust nuusutada saanud. Kuigi õige vähe, aga minule piisas sellestki.“

„Seda sa räägid ilmaaegu.“

Ning ta lisas pateetiliselt — ma olevat ju õiglane inimene. Kas niisugune fakt mind siis tõesti vihale ei aja?

Ma pidasin aru, kuulatasin oma sisehäält. Ja ütlesin:

„Ei. Ei aja.“

„Aga miks?...“

Veera alustas kõigi väikeste ausate administratiivtöötajate igavest laulu — nutulaulu. Muidugi teada, nõnda on see maailm loodud: mida parem ja puhtam inimene (loomulikult pidas ta silmas mind), seda vähem soovib ta mustuse vastu võidelda. Ega need paremad ja puhtad inimesed muud teha tahagi kui käsi pesta ja kõigest kõrvale hoiduda. Eks see ole ükskõiksus. Passiivsus. Noh, ja nõnda edasi, nagu säärastel juhtudel ikka räägitakse. Aga ma olen niisuguseid söötasid oma elus juba kohanud. Õnge ma ei läinud. Sain Veera peale koguni vihaseks: kas ta siis tõesti tahab, et mina nende tallid puhtaks roogiksin? Või pole mul midagi muud enam teha? Või olen ma nende aastate vältel debiilikuga sarnanema hakanud — kas ta ses asjas tõesti minult abi lootis ja arvas, et ma temaga nõusse jään?

Veera ütles:

„Kui ei, siis ei... Küllalt sellest.“

Vaikisime.

„Kas võib midagi küsida?“

„Eks sa küsi,“ sõnas ta loiult. Istus, käed põlvedel. Näoilme äraolev. Kena ja sümpaatne naisterahvas, aga tegeleb pahanduste ja lollustega — mehed vahivad teda, vein laual, kuum suvi on lõppemas, ja ega talle endalegi neid kuumi suvesid enam nii väga palju jäänud ole.

„Ma tahan küsida... Mulle pakub huvi... Sina siis sooviksid, et ma Koljalt välja uuriksin, kas Starohatov ta paljaks riisus?“

„Jah.“

„Ja seda on sulle väga vaja?“

„Jah.“

„Tahan küsida — kas seda on sulle vaja selleks, et õiglust jalule seada? Või selleks, et Starohatovile paha teha?“ Ning ma hakkasin naerma.

„Miks sa naerad?“

„Kas siis naerda ei tohi?“

Ta oli natuke aega vait. Mõtles. Siis sõnas:

„Mulle, Igor, pole vaja ei ühte ega teist.“

„See tähendab?“

„Mulle on vaja... hea küll... Ma räägin.“

Tuli välja niisugune lugu. Stuudios oli käinud kinokomitee komisjon, ning nende tähtsate ninade juuresolekul olid Starohatov ja Veera karvupidi kokku läinud. („... ja kes mind keelest tõmbas? Ma vist hakkan hulluks minema, Igor.“) Oli olnud lärmi ja sõimu. See tähendab, et Veerale oli alguses paistnud, et on lärmi ja sõimu, et ta on Starohatoviga sõnasõjas ja et käib mingi võitlus, kuid tegelikult polnud mitte kui midagi säärast. Starohatov tegi talle stuudio distsipliini pärast lihtsalt peapesu. Starohatov asus liiga kõrgel ja andis talle õpetust sellest oma „kõrgusest“, ja mitte mingist „sõnasõjast“, mitte mingist võitlusest ei saanud juttugi olla. Starohatov pigem laskis talle nipsu, nagu lükatakse nipsutades liikuma üleskeeratav mänguasjake, mille vedru miskipärast tuimaks on jäänud.

Veera oli seda äkki taibanud, tähendab seda, mis üleskeeratava lelu kohta käib, sest seda taibatakse ikka äkki. Ja lasknud tulla. Asja ees, teist taga lajatanud heast peast, et Starohatov on alatu inimene, et tema käed ei ole puhtad. Mis suhtes alatu?... Aga selles suhtes. Sunnib noortele ja alles verisulis stsenaristidele oma kaasautorlust peale. Riisub neid.

Oleks olnud parem, kui ta keele hammaste taga oleks pidanud. „Ometi kord räägite suu puhtaks,“ oli Starohatov vaikselt nentinud ja naeratanud. Polnud vaevaks võtnud vastatagi. Ka kinokomitee esindaja oli pead vangutanud: „Ai-ai, Veera Sergejevna! Tuleb ennast paremini valitseda!“ Ja komitee teine esindaja oli olnud näost punane ja öelnud, et siin pole õige koht sellest rääkida. Kuid kunagi kutsutakse Veera spetsiaalselt välja („kutsutakse välja!“) ning esitagu ta siis faktid, kui tal neid on.

See kohutaski. Riikliku Kinokomitee hoone. Komitee tiiva all on kõik, alates hiiglasuurest „Mosfilmist“ ja lõpetades sääraste väikeste putkadega nagu stsenaristide stuudiod, — ja nüüd kutsutakse tema, Veera, vaikne ja vagane väike inimene, ühel ilusal päeval sinna ja mingisugused onukesed hakkavad küsima ja pärima, teda rääkima sundima ja noomima: „Ja mis õigus oli teil niimoodi suud pruukida?“ Või: „Aga miks te, mu kallis, inimese peale tühja juttu ajate?“ Nii et tal pole praegu aega rasva koguda, ta tahaks, et tal oleks võimalik ennast millegagi kaitsta. Mitte Starohatovile pahategemiseks, vaid midagi vähemalt enese õigustamiseks. Veera kartis. Kartis lausa hingevärinal, kuigi ise vahetpidamata astla vastu takka üles lõi. Üldse oli ta kartlike killast. See oli talle nii iseloomulik.

„Kellele sind tarvis on?“ laususin. „Keegi ei hakka sind välja kutsuma.“

„Arvad?“
„Olen kindel.“
Ta sõnas, kartus hääles:
„Aga äkki?“

...Pole ta ühti rohukõrreke, vana kaval rebane hoopis, — see mõte käis mul muidugi ka peast läbi. Tuli ja kadus. Ja Veera jäi kogu selleks päevaks rohukõrrekeseks, nagu sooviski. Vaguraks ja kergesti murduvaks kõrrekeseks, kellel on kohe abi tarvis, niipea kui tuul vähegi puhub... Kui me kohvikust välja tulime, hakkas meile silma haljasala, midagi skvääri-taolist.

„Jah?“ küsisin.

„Jah.“

Neli vahtrat ja üks primitiivne pingike. Ja küttepuid. Ja vasakul mõned palginotid. Oli kuldne ilm — õhus voolas septembrimesi. Inimesed tõttasid mööda. Tegin avastuse: äkki paistis, et kõik meid ümbritsev minule ja Veerale kuulub — selline hetk! — ning ma ütlesin, et praegu oleks tore linnast välja sõita. Moskva ümbrus, vananaistesuvi, puravikud, mõni rusudeks varisemas kellatornike... Veera muutus valvsaks. Tal tärkas viivuks mõte, et ma õnge sellesamuse arvestusega välja heidan. Või parem ütleme, et tollesamusega. Võimalik, et ma heitsingi õnge välja, sest mõnikord juhtub ju, et heidad õnge välja endale aru andmata. Veera küsis otsemaid: aga kuidas sul naisega on, räägitakse, et ta olevat päris noorukene... Kõik on hästi, ütlesin. Kõik on normaalne. Ja omakorda küsisin inertsi mõjul, kuidas tal mehega on. Kõik on hästi, vastas tema. Kõik on normaalne. Ja siis puhkesime mõlemad naerma — hädaoht oli möödunud.

„Tunnista üles,“ ütlesin, „sa ju kohkusid, kui ma rääkisin vananaistesuvest ja kellatornikesest?“

„Mida sa veel ei taha!“

„Kohkusid jah.“

„Ah, jäta... Meil pole mõtet ääri-veeri, ümber nurga rääkida: küll me kokku lepime, kui hädasti tarvis. Või ei?“ Sõnad olid säärased, nagu raiuks rauda, nii et sai selgemast selgemaks: kokkuleppele me ei jõua, minevik jääb minevikuks. Aga praegu on olevik.

Lühidalt, ta juhtis juttu, nagu tahtis. Me süütasime mõlemad teise suitsu.

„Igor.“

„Jah.“

„Kas lähed varsti Kolja juurde?“

„Kui olen lubanud, tähendab, varsti. Neil päevil.“ Ja siis käis mul hingest valu läbi, hääl värises: „Veera... Ära muretse. Ma teen seda. Teen. Teen kõik.“

Mõtlesin (ega kõnelnud sellest Veerale), et peale selle, mis ma lubanud olin, uurin Kolja Okonnikovilt välja mõne sooja kohakese: Veera tuleb Starohatovi juurest ära tuua. Starohatov nokib selle kena naise surnuks. Ei ole Veeral seal elu. Aga on ju näiteks olemas veel teisi stsenaristide stuudioid. Või operaatorite kursused. Või Üleliiduline Kinoinstituut oma fakulteetide ja harudega (mälu järgi loetlesin asutusi, kus Kolja Okonnikovil võis olla kaalu ja mõjuvõimu, — mul endal oli kaalu ainult oma trepikoja liftis). Kas siis vähe on kohti ja kohakesi, kuhu vajatakse väikesekaliibrilist, asjatundlikku administratiivtöötajat. Veera aga oli just täpselt niisugune administratiivtöötaja — asjatundlik. Loengute plaan alati puhtalt kirjutatud ja korralikult välja pandud. Alati rahulikult distsipliini nõudev. Mõistab läbi saada niisuguste poistega, kes mitte kellegagi läbi ei saa. Ja nõnda edasi.

Olin juba varem, kui me kohvikus istusime, niisuguse variandi peale mõelnud. Kuid ainult hetkeks.

Oma naisele rääkisin ma ära kõik, või täpsemalt — peaaegu kõik, ja isegi tema, kahekümne nelja aastane naisterahvas, ütles:

„Inetu lugu. Sina ära sellega tegemist tee.“

Kuid alguses lausus Anja seda argiselt, ilmetult. Ning ma rahunesin. Oleks olnud hoopis hullem, kui ta selle lause oleks öelnud ilma pikemata, vastukajaks, ühe hingetõmbega, sest tahtmatult jääd naisevaistu uskuma, iseäranis siis, kui kõne all on mingi „lugu“, millega seoses sul võib täbarasti minna. Seekord oli prohvetil võimalik kuulus olla omal maal. Mu naine toitis parajasti lusikaga meie Maškat, tütar istus tal süles. Lusikat hoidev käsi sirutus putru võtma, lusikas kadus, ammutas putru ja rändas lapse suhu. See kõik käis äärmise rütmilisusega. Siia ja sinna. Nagu pendel. Ja kui (mina ju rääkisin Veerast ja tema palvest) oleks olnud miskit vähegi valvsaks tegevat, ükskõik kus, kas või seitsme mere taga, oleks lusikat hoidev käsi väratanud. Või viivuks peatunud. Või veel midagi. Aga see perekonnakardiogramm näitas praegu rahu ja selget taevast: lusikat hoidev käsi liikus laitmatu ühetasasusega. Ja samasuguse ühetasasusega sõnas Anja hääl:

„Inetu lugu.“

„No mis siis,“ kostsin mina. „Inimest tuleb ometi abistada.“

Anja ei öelnud musta ega valget. Söötis Maškat.

„Pealegi,“ sõnasin justkui tagavaraks, „pakub mulle endale huvi, kas Starohatov on tegelnud riisumisega või mitte.“

„Oleks võinud kohe öelda,“ muigas Anja. „Sina aga — inimest tuleb abistada! Vanale sõbrale hädas abiks olla! Missugused sõnad!“

„Mispärast need sõnad sulle ei meeldi?“

„Aga seepärast, et kui ta on sinu vana sõber, nagu sa räägid," (alles nüüd pudrulusikas väratas, aga see hetkeline võnge katkes sedamaid ja lusikas jätkas oma teekonda), „miks ta siis kohe meile ei tulnud? Miks?" Anja pöörded läksid kõrgemaks. „Miks ei ole ta kordagi huvi tundnud, kas sinu haige laps on käima hakanud?"

„Ja sina oled lihtsalt armukade!"

„Mina?"

„Muidugi!... Ära putru maha aja."

„Aga miks tulevad sinul äkki ilmsiks head sõbrad, kes peaaegu meie kõrval elavad, aga kellest mina pole mitte sõnakestki kuulnud?"

„Aga seepärast, mu kalake, et sa tead, mille peale sa välja läksid. Minuga abielludes teadsid sa, et olen kolmkümmend aastat vana. Mina kolmkümmend, sina kakskümmend. Ja kui sa minu sünniaastat pole passis veel küllalt tähelepanelikult silmitsenud, siis toon sulle kohe oma passi..."

Nõnda me siis tõstsime natuke häält. Seda oli meil varemgi ette tulnud. Kuid mitte tõsiselt.

Aga juba järgmise päeva õhtul saabus Veera, otsekui meid abistama.

„Võtsin konjakit kaasa. Nagu filmirahval kombeks. Ega sellest midagi ole?" sõnas ta, seistes ukselävel, ja vaatas naeratades minu noort naist.

Mina olin köögis, aga tajusin, et naised praegu pilke vahetavad. Mõlemad naeratasid. Kuigi mu naine seisis nõnda, et ma ainult ta kukalt nägin (uksekella kuuldes oli avama tõtanud tema), teadsin surmkindlalt, et ta naeratas. Veera oli elegantses pükskostüümis. Anjal oli ees punase kandiga kirju põll. Veera oli kolmkümmend üheksa. Anja kakskümmend neli. Kõik otsekui kõrgemalt poolt paika pandud ja läbi mõeldud, ja nende vanusevahe oli täpselt viisteist aastat. Mitte neliteist ja mitte kuusteist.

Pärast kerget ehmatust (külaline — õhtusöök — tuleb midagi pakkuda!) lausus Anja:

„Pean toitu tegema... Kohe..."

Ja talle ulatatud pudelit kõvasti peos hoides läks ta kööki. Veera tema kannul.

„Tulen teile appi."

„Ei ole vaja. Mis te nüüd!"

„Kas teil teist põlle pole?"

„Üks üsna vana."

„Siis on asi korras. Andke, ma panen ette."

Paus.

„Andke, Anjake. Andke, mu armas."

Võtsin Maška, panin ta kärusse — ja jalutama. Oli jalutuskäigu aeg. Sest kõige õigem, nii paradoksaalne, kui see ka tundus, oli naised köögis rahule jätta. Kõige lihtsam ja rahumeelsem. Naised jäävad

naisteks, ma kärutasin Maškat ümber maja ja lootsin vaikselt, et kollektiivne töö neid lähendab ja ühendab.

Nõnda sündiski. Ja koguni hõlpsamini, kui olin arvanud.

„...Sa pane salatisse alati rohkem tomateid," õpetas Veera.

„Mulle on kurk aromaatsemana tundunud."

„Muidugi on aromaatsem. Aga jätab salati kuivaks. Et oleks hea lõhn, selleks on, usu mind, küllalt ühestainsast väikesest kurgist."

Teises plaanis olid nad ühise keele leidnud samuti kähku, niisama kiiresti. Veera oli oma töö teinud.

„Ta on tige, Anjake," seletas ta nüüd. „Tige ja kättemaksuhimuline tüüp."

„Ja mina mõtlesin ikka: Starohatov! Nii nimekas inimene. Nii populaarne."

„Ja pealegi, Anjake, riisub ta poistelt raha."

„Kuid võib-olla annab ta teie poistele mingeid väga hinnalisi juhiseid?"

„Võib-olla. Aga võtku oma nõuande eest, näe, see konjakipudel. Võtku konjak, võtku tort. Võtku ilus kell. Kui ei saa kuidagi võtmata jätta."

Ja pärast pausi, liigutades salatikausis lusikat, lausus ta:

„Aga ärgu võtku neilt ära poolt raha."

Ja selgitas:

„Kas sina, Anjake, üldse tead, kui palju stsenaarium maksab? Ei? Ma ütlen sulle: koos tiraažitasuga ligikaudu kümme tuhat."

„Uues rahas?" ahhetas Anja. Mu noorukese naise, kes tehase laboratooriumis oli virelnud, võis nii paljude nullidega arv jalust maha rabada. See lõi rivist välja ka hoopis teistsuguseid kui tema. Niisugusel korral peab olema hästi karastatud. Kuid Anja üksnes ahhetas, ei neelatanud sülgegi, lihtne hing.

„Uues, Anjake... kümme tuhat uues rahas — ja poole sellest võtab Starohatov endale."

Ma ütlesin vahele:

„See on esialgu ainult sinu oletus."

„Ah, jäta järele!"

„Sina, Veera, kipud kangesti ette ruttama."

„Aga sina käi Kolja Okonnikovi juures ära, siis veendud ise, kas ma ruttan ette või ei rutta."

Ja siis toimus seal väike tsirkuseetendus. Äkki Anja ohkas. Ohkas nii sügavasti ja sõnas:

„Ja mina mõtlen, miks meie filmid ikka kehvemaks ja kehvemaks lähevad. Täielik mandumine... Aga see on ju kindlasti sellepärast, et sääraseid asju tehakse."

„No muidugi."

Ja Veera pilgutas mulle salaja silma. Ära sega.

„Tuleb välja, et just sellepärast ongi filmid nii talumatult igavad."
„Just sellepärast!"
„Ja kui Igor tema kelmusi paljastada aitab, lähevad filmid korrapealt paremaks."
„No muidugi, Anjake. Just nõnda see sünnib — küll sa näed."
Ja Veera pilgutas mulle uuesti salaja silma. Et sinu naine on veel nii nooruke, plikaohtu. Sa ära püüa teda ümber veenda. Näed ju küll, kui hõlpus on temaga sõbrajalale saada.
Nad olid salatit seganud ja kotlette praadinud ning nüüd katsid lauda. Vestlus jätkus. Ja varsti ei olnud enam mingit kahtlust selles, et meie filmid hakkavad tegema märgatavaid edusamme, niipea kui ma Starohatovi kinni püüan, — Anja rääkis sellest täiesti siiralt. Koguni rõõmsalt. Isegi pisut ülemeelikult. Ja ka Veera seletas (kui mitte arvestada kahte salajast silmapilgutamist) väga tõsiselt, soliidselt ja lahkesti mu naisele, et Headus peab Kurjaga võitlusse asuma, head inimesed halbadega.
Justament. Ilma igasuguste komplikatsioonideta tõestas Veera mulle, nii et ma seda oma silmaga nägin, — kahekümne nelja aastane on naiivne ja lapselik, päris roheline alles, ja meie Veeraga võime vanade sõpradena suhelda rahulikult ning lahkhelisid kartmata. Pole siin õieti mingit pettustki: pettust pole tarvis. Mina küll pelgasin, et Anja hakkab mineviku vastu huvi tundma, — olin talle rääkinud, et vana sõber on hädas ja et inimest tuleb aidata. Et inimest on alandatud. Ja hõnda edasi. Oli ju vaja mõista anda, et alatu Starohatov rikub ära meie kodumaise filmikunsti, ja kui teda ei paljasta, hakatakse meie kinodes edaspidi näitama pagan teab missugust jama. Aga niikuinii pole meil ju midagi vaadata.

Kui ma teda öisel tänaval metroojaama saatsin, hakkas Veera rääkima. Ja laternad valgustasid meid kordamööda — üks, teine, kolmas, nagu laternate kohuseks ongi.
„Ma lõin oma õhtu kenasti surnuks. Teil on tore kodu, ausõna... Ja tänu minule on su käed nüüd vabad."
Seda seletamist poleks vaja olnud. Aga tema muudkui seletas:
„Sa ei pea talle nüüd midagi luuletama. Ja kui me mõnikord kokku saame või teineteisele telefoneerime, et oma ettevõtmisest kõnelda, ei arva ta midagi ülearust. Ega heida ette, et sul on tööst vabal ajal romaan."
„Minul, Veera, on igasugune aeg tööst vaba. Praktiliselt istun ju kodus. Mul on tütar..."
„Unustasin."
Vaikselt ja tõelise sõprusega pigistas ta mu sõrmi. Võtsin tal käe alt kinni.

„Sa võid talle tõtt rääkida, ei tarvitse petta. Räägi ainult lihtsamalt. Anja on sul tähelepanuväärt naine..."
Ta õpetas mulle perekonnaelu aabitsat ega teinud seda pealetükkivalt. Ning ma märkasin, et kui mina nende aastate vältel olen elutarkust kogunud, siis ega Veeragi ole endisele kohale seisma jäänud. Täisküps naine. Õhtu oli vaikne. Laternad. Me suudlesime. Ma olin konjakist pehmitunud, ja nõnda me siis läksime üle nurga selle veekeerise poole, mida metroojaamaks kutsutakse. Veera alustas jälle juttu. Lausus, et pärast abiellumist noorukese, naiivse tütarlapsega olen ma osanud aja kulgu pidurdada ja viiele nooruseaastale pidama jäänud. Läinud nooremaks ja lihtsamaks. Ja mu naine on tore. Sa oled õnneseen, ohkas ta.
„Unustasid mu tütre."
„See läheb mööda... Kõik läheb mööda."
Tulin koju tagasi. Sellest, et tema meile külla oli tulnud ja Anjaga kohe sõpruse sõlminud, muutus koorem mu õlgadel kergemaks, miski vajus maha, tärkas õdus õhtumeeleolu. Helge ja kuidagi triumfaalne. Kuid siiski ei puudunud ka mõru maik. Tekkis tunne, nagu oleks Veera, küps, kogenud ja elus vaeva näinud naine, möödaminnes heitnud pilgu minu õige lihtsale ja väga mõõdukale õnnele. Korraks vaadanud ja siis vaikides edasi läinud.

Kui ma koju tagasi jõudsin, kuulutas Anja (ikka veel erutatuna) mulle, et ma ei tohi filmikunsti päästmise üritusest kõrvale põigelda. Küllap tema juba teab, et ma logard olen. Lubamine on üks asi, hoopis teine lugu on tagumik toolilt üles kergitada, kuhugi minna ja midagi välja uurida. Ja Anja seletas väga ettevõtlikult, et esiotsa tuleb midagi teha minul, Igoril. Ja pärast tehku midagi keegi teine, küll veepiisk viimaks ikka kivi ära uuristab. Ja siis tuleb keegi kolmas. Ja seejärel muutub meie filmikunst maailma parimaks. Mu pea juba kumises kogu sellest jamast. Kuid et midagi peab tegema, seda olime Anja ju ise uskuma pannud. Anja seisis mulle päris lähedal, nägu näo vastas. Ta oli pikajalgne, sihvakas ja sale ning hämmastavalt noor.
Tema mõte tegi hüppe:
„Aga mis saab siis Vitalikust?... Kuidas tema siis nüüd elama hakkab? Vaene poiss."
Ta ohkas:
„Igor... Tema ei ole ju süüdi, et ta isa on niisugune..."
„Pea korraks kinni," ütlesin vahele. „Võib-olla ei olegi ta isa „niisugune"."
„Ma ei saa aru."
„See ei ole ju veel selge. Alles tõestamata."
„Igor."

„Mis on?“

„Me peaksime nüüd Vitaliku vastu lahkemad olema. Humaansemad. Eks?“

Kas ta polnud üldse kuulanud? Või lükkas ta kõik kuuldu nüüd otsemat teed kõrvale? Üks kahest, Vitalikule aga sai osaks süütu kannataja taevasinine aupaiste. Tore, kena ja armas poiss, kas see on siis tema süü, et tal on niisugune isa!

„Ja ta on ju andekas. Eks, Vitalik on ju andekas?“

See oli tõsi.

Ja veel. Ma võisin kui palju tahes nokkida oma noorukest lihtsameelset Anjat, aga asi seisis selles, et ma armastasin teda ja armastades andsin talle aina järele. Ja kui sa teisele aina järele kiidad, hakkad aegamööda ka ise uskuma, seesugune on meie kogemus. Nii et me mõlemad olime koomilised.

Me olime Vitalikusse varemgi hästi suhtunud, nüüd aga veel eriti. Äkitselt ta koguni imestas:

„Tädi Anja, mis siis nüüd juhtunud on?“

„Ei, Vitalik. Mitte midagi. Mitte midagi ei ole juhtunud.“

Ja mina lisasin otsekohe:

„Absoluutselt mitte midagi.“

„Söö, Vitalik,“ sõnas Anja hoolitsevalt, „söö, sa oled ju meesterahvas.“

„Pane keedisele pihta,“ kordasin mina.

Komism seisis selles, et juhtunud ei olnud tõepoolest mitte kui midagi. Meie aga jahmerdasime.

Praegu ei olnud Vitalik enam koolipoiss, kuid ka mitte üliõpilane. Suvel oli ta vastuvõtueksamitel nimelt läbi kukkunud. See talle kuigi palju kurba meelt ei teinud. Mitu korda võttis ta hoogu, enne kui rääkis mulle oma „romaanist mullal“. Pärast eksamitel läbikukkumist oli ta läinud Kesk-Venemaale rändama, seljakott seljas, seal aga, kus ta rändas, oli puhkusel olnud üks noor ema aastaste kaksikutega. Päevast päeva oli Vitalik teda abistanud, olles unustanud seljakoti ja Kesk-Venemaa, oli ikka käinud külast piima ja juurvilja toomas või siis valvanud röökivaid kaksikuid, kui ema ise kiiruga külla läks. Oli olnud kättesaadaval.

„Mõistate,“ jutustas ta mulle, „meie saime temaga aru teineteise pilkudest. Pooltoonides. Koguni kõige tähtsamast ei rääkinud me temaga sõnakestki.“

Ta aina jutustas. Uskus. Aga oli enam kui selge, et sel noorel emal polnud aimugi, et poiss on armunud, ta ei pidanud poissi objektiks. Ei tulnud selle pealegi.

„Romaanist paberil“, mille Vitalik sel teekonnal oli kirjutanud,

sai samuti asja. Me prepareerisime teksti, monteerisime lahti ja eraldasime parima osa, millel oli kandejõudu. Tuli välja novell. Vitalik tundis, nagu ta ütles, esimest korda elus, mida tähendab, kui proosa kannab.

„Ma sain aru,“ kordas ta. „Ma sain aru.“ Ja tema põlved värisesid, kui ta toolilt püsti hüppas. „Ma sain aru!...“

Niisugustel puhkudel oli tal alati kange tahtmine otsekohe palli taga ajama minna. Vastukõmisevasse süngevõitu spordisaali korvpallimängijatest sõprade juurde, et seal mõne tunni jooksul oma sisepingetest vabaneda. Seda ta tegigi.

NELJAS PEATÜKK

Kuid meie filmikunsti sedamaid päästma asuda ei saanud ma teps mitte: Kolja Okonnikovi ei olnud kodus. Oli kuskile sugulaste poole sõitnud — antoonovkaid tooma. Nõnda seletas Kolja naine. Ei ole tagasi tulnud. Ei, ei ole tagasi. Ei, ei ole veel tagasi... Ja lõppude lõpuks ütles ta, et kui ma vaimuhaige ei ole, siis andku talle oma telefoninumber ja ärgu teda piinaku helistamisega. Asi seisis selles, et nende telefon helises hirmus valjusti. Kõrvulukustavalt.

„Aga te keerake natuke seda väikest ratast,“ andsin ma nõu, tulvil kaastunnet.

Kuid tema ei saanud minust aru: ilmselt polnud nende aparaadil võimalik helisemise tugevust reguleerida — vana tüüpi telefon. Ta arvas lihtsalt, et olen nupust nikastatud. Põrutas, et parem keeraku ma omaenese rattaid, ja viskas toru lartsatades hargile, nii et minu kõrva ääres oleks justkui vanaisa kaheraudne paukunud.

Sõitsin stuudiosse Veerale teatama, et asi lükkub määramatuks ajaks edasi. Ja et mina selles süüdi ei ole: õigupoolest ma ainult OMA SÜÜTUSE SELGITAMISEKS sinna läksingi, sest telefoniga sa niisugust asja selgeks ei tee. Või teed halvasti selgeks.

Ma jõudsin sinna. Ja kuulsin kohe — läbi ukse — nende hääli.

S t a r o h a t o v: Ma olen teid hoiatanud. Distsipliin ja distsipliin!

Ta tegi Veerale peapesu nagu viie aasta eest. Neid justkui oleks koos nende häältega konserveeritud... Veera vastused olid monotoonsed ja neist õhkus vaevukuuldavat solvumist.

V e e r a: Hästi, Pavel Leonidovitš!

S t a r o h a t o v: Loengutel käimine on kohustuslik!

V e e r a: Hästi, Pavel Leonidovitš!

S t a r o h a t o v: Ja ei mingit sentimentaalsust. Puudumist õigustab ainult arstitõend.

V e e r a: Hästi...

S t a r o h a t o v: Ja et pitsat arstitõendil oleks niisama hästi näha kui nende tohutu suured papagoilipsud...

Sisse ma ei läinud — pöörasin kannal ringi ja eemaldusin otsemaid sellest mulle nii mälestusrikkast uksest: lõpetagu oma sõnelus... Põikasin puhvetisse, et ära oodata — ka puhvetis ei olnud miskit muutunud. Kui mitte arvestada ebatavalist ja justkui absoluutset vaikust. Jah, siin oli vaikne. Poleks vaikust, oleksin võinud arvata end minevikku tagasi pöörduvat.

„Tass kohvi." (Ja suitsu teen ka!)

„Silmapilk." Puhvetimüüja oli tundmatu, uus. Ei ainsatki hinge tema tööposti juures — täielik vaikus.

Keha kinnitanud ja hingerahu tagasi saanud, suundusin halli ning seadsin ennast sisse tugitoolis; nüüd oli mul — selles vaikuses ning jaheduses — aega tunda, mida tunneb ununenud päevadesse tagasipöördunud inimene. Oli nagu varemalt, kuid polnud ka. Varemalt oli siin asunud Kinomaja oma melu ja askeldamisega, sihukese igavese ballinärvilisusega, kui mitte igavese esinemispalavikuga. Kinomajas — tema suures üsas — eksisteerisid tollal ja võitlesid olemasolu eest kümmekond lisakaaluks ellukutsutud organisatsioonikest. See kiirendas rütmi. See ajas ärevile, joovastas. Siis öeldi, et puhvetisse võis minna ainult, kang kaasas. Muidu ei õnnestunud läbi murda. Ja kõikjal tühjendatavaid kohvitasse ulatati peade kohal käest kätte...

Kuid siis see ball lõppes, sest lõpevad ka teistsugused ballid. Kinomaja kolis uude hoonesse ja koos temaga satelliidid, kes songivad ikka ainult elava ja sooja sees, selleks nad välja mõeldud ongi. Jäid ainult kaks või kolm stsenaristide stuudiot, stuudios aga ei ole kuigi palju rahvast. Starohatov (juhataja). Veera Sergejevna (administratiivtöötaja). Pluss masinakirjutaja. Ja umbes viisteist kuulajat. Seda on tohutu suure tühjunud Kinomaja kohta vähe. Tühine arv. Null. Seepärast tundsin ma vaikuses, tühjuses ja jaheduses ühtaegu ka seda, mida tuntakse, sattudes väljasurnud ja inimtühjaks jäänud paikkonda. Rusudesse, kui värvi paksemalt panna. Varemetesse, ehkki varemeid polnud. Ülemisest aknast tungisid sisse kolm sirget päikesekiirt (nendes heljusid tolmukübemed mõtlikult nagu maailmad) ja täiendasid pilti. Päikesekiired olid kollakad.

Kell helises — ja minust käis nõksatus läbi.

Ilmusid loengu kuulajad, kaheksa inimest. Tühjas ja tohutu suures hallis tundus, nagu oleksid nad äraks löönud. Või külmast kohmas. Justkui muuseumis, kus sa oma jalavarjudele ilmtingimata pead otsa tõmbama suured viltkatted. Paistis, nagu oleks neile alles nüüdsama õige rängalt peale käratatud, kuigi nendega polnud keegi käratsenud. Tuttavaid nägusid ei olnud. Ja miks olekski pidanud olema?

Ei ainustki häält. Üksnes laialabalise ventilaatori ühtlane suhisev

surin — ventilaator oli peidus kõrgel lae all, et seal silmale nähtamatuna ja igipüsivana jahedust tekitada, muudkui rügas ja rügas. Ahaa! Nüüd tulid siis ka tuttavad. Ilmusid Starohatov ja kaks küllaltki tuntud režissööri. Krahv näis värskena ja reipana, majesteetlik hall pea pisut kuklas. Ei olnud muutunud. Niisugustele ei hakka ka ajahammas peale.

Kõik kolm võtsid ühe laua ümber istet — Krahv viskas jala üle põlve ja kohe kostis tema naer, üllatavalt sümpaatne, sõbralik, õige pisut konjakine, kuid ühtlasi suure kindlusevaruga — niisugune mitmetahuline naer. Minust polnud nad kuigi kaugel. Aga mitte ka päris lähedal. Mulle meenus üks repliik.

„Noh, ja millal... ja millal see püss siis paugu tegi?" küsis Starohatov ja kõik kolm puhkesid naerma.

Räägiti ilmselt äsja nähtud filmist. Ametiasjust. Aga mitte lihtsalt niisama... Ja kuulajate kamp taipas otsemaid, et see kõik pole lihtsalt niisama ja et pole sünnis ülemuste juttu häirida. Kamp lagunes koost. Kuulajad läksid laiali, sest oli loengu vaheaeg ja kuskile tuli seks kümneks minutiks minna. Nad muudkui tammusid paremalt jalalt vasakule jalale seinte ääres, nimekate filmitegelaste piltide ja selgestiloetavalt kirjutatud aforismide juures. Pidasid hinge kinni. Mõistsid, kuhu nad olid sattunud ja kelle väärilisekс osutunud. Tundsid endid asjaosalistena.

„Aitäh, Valjake!" Igale ülemusele oli toodud piisake konjakit, ja nüüd avaldas Starohatov tänu.

Valjake laadis oma kandikult maha kolm niisket ja mahlast napsiklaasi. Valjake naeratas. Valjake vidutas lahkelt silmi. Kuid tema nägu oli unine ja muljutud, justkui oleks selle peal terve öö läbi vahetpidamata puid veetud. Oleks tal olnud värskem väljanägemine, siis oleks üks noor loovisik julgust kokku võttes samuti palunud tuua siia, halli, näiteks kohvi. Ta juba kummarduski laua kohale, et Valjakeselt kohvi tellida. Kuid tõmbus sedamaid sirgu. Kohkus vastupanust, niisugune oli Valjakese näoilme. Ei riskinud.

Kell helises: on aeg. Käputäis kuulajaid kogunes jälle kokku — nagu filmis, mida tagurpidi keritakse —, nigelad figuurikesed hakkasid pikkamisi ja ükshaaval sisse vajuma ja immitsema loengutesaali, kus neile kohe varsti räägitakse, kui inetu on kinolinal voodistseene kujutada. Kõik läksid ära. Jäi veel vaid ülemuste kolmik. Ja (kaugemas lauas) noorte loovisikute kolmik. Silmapilk ilmus Veera, läks noorte loojate juurde ja lausus sosinal:

„Kas te kella ei kuulnud? Minge kohe loengule." (Sõnadest ma aru ei saanud, kuid nende mõte oli ilmne.)

Veera sosistas neile. Veera sai pahaseks. Veera palus neid. Ta oli ju alles nüüdsama distsipliini pärast peapesu saanud.

„Poisid, ma palun teid väga: minge."

Ja veel:

„Lektor on juba seal — ootab. Noh, Serjožik! Noh, tõuse ometi...“

Kõik see oli öeldud sosinal, et ülemuste kõrvad ei kuuleks. See ju meie siseasi, kodune tüli. Noored loovisikud ei liigutanud oimugi. Veera aga muudkui kummardus kord ühega, kord teisega rääkima, sest teadis väga hästi, et nad pole kaabakad, pigem poseerivad, ja kui siin nii jagu ei saa, saab teisiti. Säärane see tema töö ju on. Selle eest talle raha makstakse.

Aga Serjožikud ei teinud kuulmagi. Istusid edasi — ja kõik. Said aru, et kui Starohatov ei reageeri sellele, mis toimub, siis võib arvata, et ta kiidab nende teguviisi koguni heaks. See, et Starohatov Veerat ei salli, polnud loomulikult saladus.

Viimaks pööras Starohatov majesteetliku halli pea nende poole.

„Veera Sergejevna, kullake, me ei etenda siin ometi Gogoli näidendit.“ Ja ta naeratas. „Kui noormehed loengule ei lähe, tähendab, et ma olen neilt seda palunud.“

Noored loojad vahetasid võidukaid pilke. Poisid kui ponksid. Lemmikute puhul on kilomeetri taha tunda, et nad on lemmikud.

Starohatov pani dramaturgilisele episoodile punkti.

„Poisid, tulge meie lauda, võtke osa meie jutuajamisest.“ Ta naeratas jälle. „Muidu VÕIB tõesti TUNDUDA, et te poppi teete.“

Sedamaid kolisid noormehed Starohatovi ja režissööride lauda ümber ja Veerale näidati järjekordselt kätte tema koht. Tuli välja, et Starohatov ise oli neid ühisele nõupidamisele palunud. Oli lihtsalt UNUSTANUD sellest Veerale teatada.

Kuid Veera jäi Veeraks. Olles kulutanud nii palju aega ja sõnu asjatuks palumiseks, ei solvunudki ta väga. Hoidis ennast vaos. Aga andis Starohatovile vastu:

„Lektorile on raha juba välja makstud. Ja see pole mitte teie ega minu, vaid riigi raha.“

Ja läks minema.

Sülitadagi oleks ta tahtnud. Paistab, et Starohatoviga oli neil elu niisuguseks kujunenud, et küünte pruukimine oli igapäevane, harilik asi. Nagu hommikune hammastepesemine. Kuidas see hammastepesemine käib? Või kuidas loetakse ajalehest spordiuudiseid? Eks see ole igaühe enda asi.

Veera läbis halli lühimat teed mööda — peaaegu diagonaalis. Seljas oli tal hall seelik ja roosa, väga range pluus. Ka soeng oli range. Samm talitsetud ja ühtlane — aina sügise märgid. Ma järgnesin talle. Kiirustamata, sest ta ei saanud nüüd kuskile kaduda ning ma teadsin kindlasti, et leian ta üksi olevana. Ta vaatab ainult korraks loengusaali sisse, loeb kuulajad üle ja tuleb siis tagasi.

Mul polnud kiiret. Trepist üles jõudes jäin akna juurde peatuma ja silmitsesin neidsamu pärnasid, mis olid siin ka viie aasta eest seisnud. Pärnad nagu pärnad ikka. Pähe tikkus mõte, et äsjast stseeni olin majälginud Veera poolehoidja pilguga. Tema leeris. Ja et edaspidi võin ma olla ebaõiglane, õigemini — olengi ebaõiglane, kui ma praegu kohe kõrvatagust ei süga ja tõsiselt järele ei mõtle. See on tähtis fakt. Tähendusrikas. Ja nõnda ma siis püüdsingi (andkem tõele au) mõtteis üle joosta vastase leeri. Ütlesin enesele, et Starohatov on loovinimene. Kas suur või väike, aga kindlasti üks nendest, kes puid ahju pilluvad ning selle eest hoolt kannavad, et puud põleksid ja sooja annaksid. Ja see on saanud tema elu sisuks, kuigi vanaduse tulles on võib-olla hingitsema jäänud üksainus must, sinist suitsu ajav tuletukk. Stuudio on tema viimane (vanaduse-eelne) tegevus. Ta tahab rahulikult elada. Ja võib kujutleda, missugune kida, missugune ärritav mädapaise on talle Veera igapäevane ja tüütu iseseisvus. Veera on ju ka omaette frukt. Tema oskab...

Ma vaatasin ringi — trepist läks parajasti alla seesama puhvetimüüja. Öiste vägitegude jäljed närbunud näol.

„Tervitus, Igor!“

„Tervitus!“ Lõpuks tundsin ta ära, no muidugi, Valja. See oli siin ka varemalt töötanud.

„Teen endale kooperatiivkorterit,“ seletas ta ja lõi näost särama.

„Tõsi või?“

„Ausõna!“

„Kas oled juba sisse maksnud? Ja korterit näinud?“ küsisin.

Dekadentlikust väljanägemisest hoolimata oli Valja tulvil kõige trotslikumat optimismi. Punus pesa. Selleks istus päevad läbi siin, inimtühjuses („Mitte töö, vaid puhkus!“), õhtuti aga rühmas miilitsajaoskonna kõrval asuvas kohvikus. Ja öösel ei lasknud teda magada kaheaastane Petka, kes tal selle aja sees muretsetud.

„Ka Petka oled jõudnud muretseda?“

„Aga muidugi!“

„Tubli!“

„Nüüd on kõik kombes!“

Tema muljutud näol hakkas möllama vaimustus.

„On korter, on Petka, on vaikne töö — mis sa, hing, veel ihkad! Elame!“

Ta pillutas peo peal kahekopikalist (tahtis telefoneerima minna) ja pilgutas silma:

„Nägemist!“

Läksin üles, kuid Veerat sealt ei leidnud. Vaatasin ringi — Veera tuli mulle vastu; ta ründas mind otsekohe.

„...Nägin, nägin — sina istusid nurgas, kui ma neid molkusi loengule ajasin.“

„Kõigepealt tere."

„Tere. Ja hoia oma viisakus perekonna jaoks. Koduste jaoks."

„Miks?"

„Neile on seda rohkem vaja."

Veera oli närviline. Ta teadis, et ma nägin ja kindlasti ka mõistsin seda stseeni, kus ta ninanipsu sai. Ega tahtnud praegu armetukesena näida.

„Ja mis Okonnikovist kuulda on?"

„Teda ei ole."

„Kuidas ei ole?"

„Teda ei ole linnas — on ära sõitnud. Olen talle mitu-mitu korda koju helistanud. Tuleb edasi lükata, pole midagi parata." Ning ma tegin niisuguse näo, nagu ikka säärastel puhkudel tehakse.

Rääkisin (süütundlikult, kuigi mul mingit süüd ei olnud) Kolja Okonnikovi naisest, oma helistamistest ja väikesest rattast, mida ma nii osavõtlikult nõu andes keerata olin soovitanud. Tuli välja, et ma üleüldiselt ennast õigustasin. Ja üsna juhuslikult mainisin antoonovkaid, see tähendab, et Kolja neid tooma oli läinud.

„Õunu tooma? Sugulaste juurde?" võttis Veera sõnal sabast kinni. „Siis on mul aadress olemas."

„Kelle aadress?"

„Tema sugulaste."

„Imetore — ja mina pean nad välja otsima?"

„Olen veendunud, et sa leiad nad! Sa leiad nad kergesti!"

Ja ta hakkas askeldama.

„Selle aadressi otsin ma kohe üles. Möödunud sügisel sõitis Kolja samuti ära. Igaks juhuks jättis mulle aadressi, kui teda filmistuudiost peaks otsitama..."

Tahtsin talle öelda, et kõige järgi otsustades on Kolja ära sõitnud nädalaks ajaks, mitte kauemaks. Ja selle nädalakese kannatab meie üritus välja. Kuid nii ma talle siiski ei ütelnud — ei söandanud. Sedavõrd oli tema pilk elavnenud.

„Sa veel igavled siin natuke aega, eks, Igor? Mina aga tuhnin oma märkmikes ja toon sulle aadressi!"

Ma taipasin (ja raske oleks olnud seda mitte taibata), et kui ma nüüd otsekohe ning aktiivselt vastu ei hakka ja ära ei ütle, pean jumal teab kuhu minema, kuhugi sõitma, vagunis istuma ja Kolja üles otsima. Avasin juba suu, et sellest asjast lahti öelda. Avasin — ja sulgesin jälle.

Uuesti pidin istuma jahedas ning tühjas hallis ja ootama — sedakorda aadressi. Ja juba oli olemas ning kõrbes kuuma päikese käes mingi konkreetne paikkond Moskva lähistel, kuhu mul täiesti vastu tahtmist tuli minna, koguni rongiga sõita. Nõnda kukub see alati välja. Sinu

huulilt pudeneb „a" ja kohe jookseb kokku asjahuvilisi, et panna sind ka „b" ütlema — ja varem või hiljem mõistad sa ükskord, et tähestik on pikk, inimesi palju ja palveid veel rohkem. Aga senikaua, kui sa seda ei taipa, istud ja ootad, praegu näiteks aadressi.

Sel korral võtsin ma istet tugitoolis, mingite vaatamiseks väljapandud mürkroheliste piltide all. Noh, on aga paras koht pildinäituseks! Mitte ainustki hinge. Vasakul nägin karja söömas, taustal kena külakene. Ka paremat kätt pildil oli küla. Ja laiade lõugadega pull, igapidi täitsapoiss, kes ihu judisema pani.

Kui halli keskpaigast mõne sammu võrra väljapääsu poole nihkuda, võiks ära tähistada või näiteks kriidiga maha märkida 3×3-meetrise ruudu. Seal me kohtusime esmakordselt. Mina läksin kiirel sammul ning põrkasin kokku punapäise masinakirjutajaga ja Veeraga. Masinakirjutaja lausus:

„Kui te stuudios õppima asute," — see tähendab, kui mul õnnestub stuudiosse sisse saada — „siis on see teie tulevane administraator. Saage tuttavaks."

„Igor," ütlesin ma ja sirutasin käe, arvesse võtmata, kes on siin teine ja kes esimene.

„Veera Sergejevna."

Ta oli siis samasugune: uje kena pehme paksuke (Alla, Anjuta või Angelina). Ning ma mõtlesin: küll oleks tore! — ja küllap mõtles nõnda peaaegu igaüks meist, kelle üleskruvitud ajudes pesitses tollal üksainus mõte: stsenaristide stuudiosse peab sisse saama! Sisse! Sisse! Pärast tulgu, mis tuleb! Ja veel. Kohe tolsamal korral jõudsin ma, kuigi õige põgusalt, mõtelda, et Veera Sergejevna kuulub nende ujedate kenade pehmete paksukeste kilda, kes naisena ise iial endale midagi välja ei vali ja kelle puhul peaaegu kõik otsustab juhus. Kel veab, sel veab, ja mul polnud siis õrna aimugi, et veab just minul.

Veera sattus filmimaailma ajuliivale koolist — kõige tavalisemast Moskva koolist. Seal oli ta kirjandust õpetanud. Käinud klassist klassi. Nataša Rostova kuju. Tarbetud inimesed Turgenevi loomingus. Ja nõnda edasi. Ja muidugi jumaldasid Veerat seal kõik — alates kuuenda klassi poistest ja lõpetades direktrissiga. Ja mitte ainult seepärast, et ta oli kena, tore ja paksukene ning oskas liigutavalt lugeda Tatjana kirja Oneginile. Ta organiseeris näiteks maastikumaalide näituse külastamisi. Organiseeris kohtumisi filmirežissööridega. Ta telefoneeris, nägi vaeva ja õiendas, valis välja abiturientide parimad kirjandid ja läks nendega kuskile, et neid näidata ning autasustada lasta. Lühidalt, ta elas selle nimel. Elas sellest kui õhust.

Stsenaristide stuudiosse tuli Veera seepärast, et teda sinna kutsuti. Talle öeldi: Veera Sergejevna, SEE ON JUST TEIE JAOKS. Koolijütsidega olete juba küllalt jännanud. Ta nõustus. Ilmus sellele 3×3-meetrisele põrandaruudule, mille ma nüüd mõtteis kriidiga maha olin

märkinud. Muidugi tuli siin niisamuti nagu koolis distsipliini eest hea seista. Kuid nüüd helistas ta ning kutsus kohtuma niisuguseid režissööre, kirjanikke ja kunstnikke, kellest ta varemalt unistadagi polnud osanud. Veel enam: väljakutsed, helistamised ja kuulsustega kohtumiste organiseerimine said tema põhitööks, mitte isetegevuseks, vaid õppetöö-administraatori õiguseks. Ja näiteks toodi parimad itaalia filmid just täpselt selleks kellaajaks kohale, kui tema, Veera Sergejevna, oli soovinud. Ja tuntud maastikumaalijad olid koguni nõus oma külakesi ja oma pulle kuuks-paariks siia jätma. Populaarsed kirjanikud aga köhisid tükk aega kurku puhtaks ja tunnistasid siis armsale Veera Sergejevnale, et nad, seesamune, kardavad. Ja viis minutit enne kohtumise algust stuudio kuulajatega rahustas ta kirjanikke, tõi neile klaasi vett... Täpipealt nõnda. Veera elas pilvede peal, elas kui värvikirevas unenäos, mis millegipärast aina jätkus. Neil, kes ta siia olid kutsunud, oli õigus olnud: see oli midagi just tema jaoks.

Siis seadis Veera sisse neli taevasinist tähestikuga märkmikku. FILM — KUNST — KIRJANDUS — TEATER, täpselt neli, nii oli tal mugavam. TEATRILE tema tookordses seisundis tervet taevasinist märkmikku pühendada oli liialdus (pole seda au ära teeninud), seetõttu mahtus sinnasamasse ka MUUSIKA. Mäletan aega, kui need neli märkmikku veel päris puhtad olid. Alguste algust. Nüüd aga leheküljed lausa mustasid tuntud ja kuulsate inimeste nimedest ja seal poleks enam jätkunud ruumi postmargilegi. Käekiri oli väiksemaks muutunud. Aadressid. Telefoninumbrid. Aadressid. Telefoninumbrid. Iga märkmik kubises arvudest ja nägi välja nõnda, nagu tipptunnil näeb välja sipelgapesa. Ja nüüd siis tuhnis Veera ühes nendest märkmikkudest — FILMI omas — ja otsis taga Kolja Okonnikovi sugulaste aadressi.

Pärast stsenaristide stuudiosse tulekut elas Veera aina pilvede peal, ja soojemat kohta poleks talle leidunudki. Kuni kukkus sealt alla. Nagu kukuvad varem või hiljem alla kõik, kes pilvede peal elavad.

Alguses kuulis ta üht telefonikõnet — kuulis kogemata. Juhtus tahtmatult pealt kuulama.

Ei, kõige enne heitis ta kontrolli mõttes pilgu auditooriumisse, kus me parajasti ühe tuntud filmitegelasega kohtusime, — vaatas, kas kõik on kohal ja ega keegi vintis ole. Uurinud teraselt meie nägusid ja lipse, läks ta ära. Ja eks ta siis läinudki üles oma tuppa. Teises toas, direktori tööruumis, rääkis Starohatov aga samal ajal telefoniga. Veerat lahutas temast vaid vahesein. Või koguni ainult paokil uks. Kõige üllatavam oli loomulikult see, et ta kuuldut oma arvele ei võtnud.

Starohatov rääkis kõmiseva häälega. Sügav ja ilus hääl.

„Loomulikult kohtume siin," ütles ta kellelegi. „Aga kui ma siiski

natuke hiljaks jään, siis ootad sina mind. Sul lahutatakse siin ülisuurepäraselt meelt."

„Kes lahutab? Sinu administratiivtöötaja?" (Nõnda võid küsida see, kellele Starohatov helistas.)

„Ta pakub sulle kohvi."

„Muide, kuidas ta on? Sa ju alles äsja võtsid uue?"

„Niisugune, nagu tarvis. Kena. Rumal. Sõna „kunst" paneb tal põlved värisema: mõnikord kardan, et vaeseke suurest härdusest nutma puhkeb. Muide, väga-väga tore naine."

„?..."

„No mis sa nüüd!"

„?..."

„Milleks mulle seda. Mul on temast selletagi hea meel... Uus, naiivne, mind usaldav inimene — mida mulle veel vaja? Pärast seda peni, kelle ma minema kihutasin..."

„Ja kes nii valusasti hammustas? (?...)"

„Ma olen oma uue üle lihtsalt õnnelik. Olen talle jumalaks. Ma ütlen talle: paistab, et see on andekas. Tema mulle: JAH-JAH-JAH. TA ON ISEGI HEMINGWAYD LUGENUD. Mina ütlen: kuid see on andetu. Tema otsemaid: JAH-JAH-JAH. TA EI KÄI KÕIGIL LOENGUTELGI... Noh, kas ei ole ta võluv?"

„Soovin õnne."

„Tänan. Lõppude lõpuks olen ma elus hästi töötanud inimene. Midagi väärt. Ja kuuekümnendatele aastatele lähenedes tahan rahulikult elada."

Siis rääkis pikalt Starohatovi jutukaaslane. Kaebas ühe oma õpilase peale. Kaebas pisarsilmil:

„(?... ?... ?...)"

„Annan sulle edaspidiseks nõu," sõnas Starohatov. „Minul on niisugustel juhtudel varuks ratsukäik."

„(?...)"

„Sel aastal võtsin ma näiteks vastu ühe peibutispardi. Ei, pealekaebaja ta ei ole, mina koputajaid ei kannata... Ma võtsin stuudiosse vastu ühe silmanähtavalt andetu ja armetu mehikese, kellel on väga sobilik perekonnanimi — Tuzikov. Ta on vist põdrakasvataja, manside või hantide hulgast. Midagi seesugust. Ma võtsin ta vastu selle mõttega, et võiksin ta keset õpinguid andetuse pärast minema kihutada."

„Aga miks?"

„Eks selleks, et temast ei kujuneks niisugust kaabakat, nagu tuli välja sinul."

„Ma ei saa aru."

„No kuula siis. Niipea kui mul uus geenius ilmub ja niipea kui see Van Gogh hakkab suurt kunsti kuulutama ning puhvetineiusid pigistama, kustutan ta sedamaid nimekirjast maha koos selle äbariku

põdrakasvatajaga. Kahte inimest korraga minema kihutada on lihtsamast lihtsam. Iseäranis siis, kui üks neist on silmanähtavalt andetu."

„Huvitav."

„Kogemused, mu kallis. Seda võib juba kauaaegseteks kogemusteks nimetada. Kui mul on olemas üks niisugune põdrakasvataja, on mu süda täiesti rahul."

„Aga mina? Mis mina nüüd tegema peaksin?"

„Ma ei tea, mu armas. Mis muud, kui pead temaga jändama nagu lapsehoidja. Minemakihutamine läheb raskeks: kui teda just nimelt „geniaalsete" vempude pärast nimekirjast maha tõmmata, siis leidub ilmtingimata keegi, kes teda kaitsma hakkab. Ja komitee võib vahele astuda. Ja iga demagoog..."

Nad vahetasid kogemusi.

Veera läks tema juurde — et talle järgmise kuu loenguteplaani näidata.

„Kas võib välja panna, Pavel Leonidovitš?"

„Muidugi, Veera Sergejevna... Muidugi!" Ja Starohatov naeratas talle, telefonitoru kõrva juurest ära võttes.

Veera läks koridori, suur valge paberileht käes. Talle ei tulnud pähegi panna see, mida ta alguses kuulnud oli, oma arvele. Pigem mõtles ta, et ilmas leidub siis ka veel niisuguseid rumalaid naisi, kes Pavel Leonidovitšile aina järele kiidavad ja kellel oma arvamine täielikult puudub. Ja et tema, tänu jumalale, säärane ei ole.

Teist pealtkuuldud kõnelust ei osanud ta samuti panna sellele arvele, kuhu vaja. Ja küllap kümmekonda kõnelust veel. Ja kõik need kõnelused said toimuda sellepärast, et Starohatov sellest suurt ei hoolinudki, kas tal on pealtkuulajaid või mitte. Oli kord juba niisugune inimene. Laia žestiga. Ja nende toad asusid kõrvu.

„Tulge meile külla," kuulis Veera teisel korral. „Tulge meile külla," telefoneeris Starohatov kellelegi. „Lilli?... Pole vaja, need on ülearu."

„?..."

„Ei-ei, ei mingeid lilli. Muidu hellitate ta ära... Parem rääkige temaga paar-kolm sõna kunstist. Siis on ta seitsmendas taevas... Mul on mõnikord tunne, et ta konspekteerib kogu selle jama, mida meie siin jahvatame."

„?..."

„Ha-ha-ha-haa... Ei-ei, ma arvan, et ta lihtsalt tahab meie sõnu järeltulijatele alal hoida. Või loodab memuaaride kirjutajatele maha parseldada."

Starohatov heitis nalja ja naeris. Veera istus kõrvaltoas ega taibanud, kellest räägitakse. Oli nagu pimedusega löödud, kuid seda tuleb elus ette, võib kõigil juhtuda. Veeral oligi vaimusilmas juba mingi kuju — üks

Starohatovi tuttav naisterahvas, naiivne ja rumal, kes töötab kuskil siinsamas Kinomajas ning kes on armunud sõnasse „kunst", ja nii mõnigi kord oli Veera mõistatanud — huvitav, kes see küll olla võiks.

Peaaegu aasta kulus selleks, et Veera nägijaks saaks ja pilvede pealt maha kukuks. Ja põhjuseks oli jälle Starohatovi telefonikõne. Võib-olla sajas, kui kokku lugeda: kvantiteet muutus kvaliteediks.

„Ma kavatsen temast lahti saada," avameelitses Starohatov kellegagi.

„Miks?"

„On juba aeg..."

See jutuajamine oli erakordselt lühike — kõrva puutus juhuslikult ainult katkend ühest telefonikõnest. Veera ei olnudki oma toas. Ta lihtsalt läks mööda. Ja kuulis. Aga mida äkilisem on välgusähvatus, seda reljeefsemalt ja teravamalt paistavad kõik asjad silma — nagu öise äikese puhul.

„Sa ju tunned mind," lausus Starohatov, „ma ei saa ennast ümber teha. Inimene meeldib mulle, on veetlev, on sümpaatne — ja siis äkki olen ma temast tüdinenud."

„?..."

„Usu: ma püüan taluda, kuid ei suuda teda enam kuulata. Ta on rumal. Pururumal."

„Ja ometi tuleb sul teda taluda. (?...)"

„Seda ei juhtu. Ma saan temast õige varsti lahti."

„Mil kombel?"

„Tal on ühe kuulajaga romaan sugenemas. Kui neil see asi nii kaugele läheb, siis kihutan ta minema. Ei-ei, loomulikult ilma kärata. Jumal hoidku... Peenetundeliselt ja vaikselt."

Veera jäi keeletuks — sammus mööda koridori masinlikult edasi ja siis alla, alla, alla. Ja bussi. Asi ei seisnud ju sugugi ainult selles, et teda, nagu selgub, vallandada tahetakse. Ja ka mitte selles, et meenutati — tähendab, seegi on teada — tema romaani ühe kuulajaga. Nüüd hakkasid äkitselt möllama kired, ja sellesse kiremöllu pressisid end sisse kõik varasemadki jutud rumalast naisterahvast, jah, sel korral tabasid needki viimaks märki.

Veera läks koju. Ei märganudki, kuidas läks, samm-sammult. Parem oleks olnud, kui ta kohe teadnud oleks, et teda naerdakse, — midagi eriti mürgist Starohatovi sõnades ju polnud ning Veera oleks nendega leppinud, nagu lepivad ja harjuvad paljud. Sest temasuguste üle võib nalja heita, võib lausa irvitadagi, neid võib tööle panna kahes vahetuses, nende turjal võib liugu lasta ja neid võib taga sundida, peaaegu kõike võib. Ei tohi ainult ootamatult osatada nende õrna kohta. Kuigi vahest ilma tagamõtteta, kuigi kogemata, ikkagi ei tohi. Sest temasugused ei teagi ju igakord, et neil see õrn koht olemas on. Kuni neid ei osatata, ei tea. Muudkui elavad ja on õnnelikud.

Järgmisel hommikul Veera tööle ei läinud. Oli kümme päeva haigus-

lehel — palavik, peavalu, kõik, nagu seadusega ette nähtud. Ja kui ta uuesti tööle tuli, siis oli tegemist sootuks teise inimesega. Range soeng. Range rõivastus. Range kõneviis. Juba oli pooleldi teoks saanud kena naiivse pehme paksukese (Alla, Anjuta, Angelina) muundumine selleks filmimaailmas nahutada saanud kaalutlevaks ja asjalikuks vaoshoitud Veera Sergejevnaks, kes Starohatovit vihkas. Muu viis lõpule aeg.

Starohatovil ei õnnestunud teda „romaani pärast kuulajaga" minema kihutada — siin laskis Starohatov märgist mööda. Sel lihtsal põhjusel, et meie romaan oli selleks ajaks juba iseenesest lõppenud. See, mida Starohatov „sugenemiseks" oli pidanud, oli olnud juba üksnes järelkaja, vaid kaugenev kumin, ja seegi vaibumas. Starohatov oli oma arvestustes eksinud. Üdini dramaturg, oli ta oodanud vanamoodsat, sügavalt hingestatud romaani. Kuid romaan oli kaasaegne.

Ja ikkagi oleks Veeral parem olnud ära minna. Sest nüüd läks tal elu kibedaks — vallandamiseks ta põhjust ei andnud ja ise ka ära ei läinud, see oli ju sõda. Starohatovile kuulutatud sõda. Vastaste jõud olid liialt ebavõrdsed. Veera oli ju kõigest Veera, ta oli üksi ning püsis püsti ainult väikese inimese kangekaelsusest ja ahastusest, kes teab, et temal peale selle kangekaelsuse ja ahastuse mitte kui midagi välja panna pole. Starohatov aga oli Starohatov. Suutis kõike ja oskas kõike. Järgneva nelja aasta vältel oli ta oma vihaleärritatud (ja esialgu väga hämmastunud) hingele täieliku rahulduse leidnud. Ning jagas Veerale nüüd nii palju nipse, kui iganes heaks arvas, tehes seda poole jõuga ja möödaminnes. Kuuks-paariks läks tal Veera ja nende arveteõiendamine hoopis meelest, nagu ununevad talvel sääsed ja kihulased. Ta oleks võinud Veera juba ammu minema ajada. Sest nelja aasta jooksul oli siin-seal olnud nii mõnigi vaba ametikoht, ja seda poleks siis nimetatud mitte enam minemakihutamiseks, vaid üleviimiseks või koguni edutamiseks. Kuid ta ei kihutanud Veerat minema.

Ta tahtis — ja siin oli just nimelt tunda tema käekirja, Starohatovi hooletult laia ja hoogsat käekirja, — ta tahtis, et Veera ise ära läheks. Ise lõplikult küpseks saaks. Ise mõistaks.

Ja nüüd siis segasin mina, võib öelda, pisut enne eesriide langemist, nende riiu vahele. Erapooletult. Abstraktselt olin ma muidugi mõista Veera leeris, kuid see veel ei tähenda, et oleksin olnud tema poolehoidja. Siin on vahe sees. Tõesõna, tema tuline poolehoidja ma ei olnud. Ja need pealtkuulatud telefonikõned (nagu Veera neist rääkis — me istusime kohvikus, laual arbuus ja kaks kohvitassi justkui filmitegelastel) — jätsid mind, jumala eest, üsna külmaks. Ja midagi haavavat ma neis kõnelustes ei leidnud. Mis telefoniloba endast kujutab, seda teab igaüks. Krahv aga on suure žestiga mees ning võis sääraseid sõnu, nagu „rumal inimene" ja „kihutan minema" ja nõnda edasi

üksteise järel lendu lasta ka lihtsalt niisama, oma suure žesti ja laia kaare tõttu. Suupruukimise lustist.

Ja veel. Minu poolt ei olnud siin mängus ainult tahtmine Veerat abistada. Eelkõige justkui uudishimu, aga mine võta kinni. Mõnikord polegi võimalik seletada, miks sa oled ühte või teise tülisse oma nina pistnud. Sest põhjust ei ole ja seda pole võimalik leida: kõige esimeseks tõukejõuks on muidugi uudishimu.

Istusime Veeraga nurgapealses kohvipoes, arbuus ja kaks kohvitassi laual. Ja akna taga, nägin ma, askeldas vares ning peiteldas nokaga seda, mis jumal annab. Just nimelt seda, mis talle jumala ja inimeste läbi osaks oli saanud.

„Kui teaks kindlasti," arutles Veera sel hetkel, „kui teaks, kas Kolja riisuti paljaks või ei."

Vaatasin aknast välja.

„Aga mida sina arvad — kas ta riisuti paljaks?" küsis tema.

„Ei tea."

„Noh, pane pea tööle, mõtle, oleta — kas talle oli raha vaja?"

„Kellele raha vaja poleks."

„Ei, Igor, ma ei räägi sellest. Ma saan aru. Kuid miks pidi austatud ja nimekas inimene Kolja paljaks riisuma?..."

Veera arutles ja kaalutles, mina aga vaatasin varest, kes peiteldas nokaga siin ja seal. Otsis vist midagi. Jah, vares otsis. Ja äkki, nagu oleks sädemeke põlema süttinud, hakkas minus tööle mingi sisemine mehhanism ja tärkas seesamune uudishimu.

Ja siis istusin ma endise Kinomaja jahedas tühjuses ning ootasin. Veera tuhnis oma taevasinistes märkmikkudes ja lõpuks leidiski Kolja sugulaste aadressi, kellelt Kolja antoonovkaid tooma oli läinud, — Veera ulatas mulle korraliku paberilehekese:

„Siin see on."

VIIES PEATÜKK

Mul oli käes portfell ja portfellis kaks viinapudelit. Me olime Koljaga sõbrad: mõõdukalt muidugi, nagu on mõõdukas kõik, mis meiega toimub, kui me enam noored ei ole. Mõõdukad sõbrad. Kuigi ma polnud teda kaua näinud, läksin ma nüüd talle külla ikka nagu sõbrale. Mingi numbriga tähistatud tulba juures seisev elektrirong vilistas ja hakkas

liikuma — vagunitereast käis läbi kramplik värin. Minu pudelid kukkusid kilinal-kõlinal teineteise peale ja rahvas ümberringi muigas, sest portfelli saladus oli avalikuks tulnud, seesugune asi aga soojendab alati teekaaslaste südant.

Aknast möödusid järved.

Külas leidsin ilma vaevata üles tema sugulaste varaka ja silmapaistva maja, küsisin, kus Kolja on, ja mulle öeldi, et metsas.

Kolja oli metsaserval, lamas seal laiseldes nagu õnnis — käed pea all, silmad taevasse sihitud, ja tema kõrval, kollendavate rohututtide vahel, vedelesid mingid raamatud. Kolja oli metsast roidunud, loid ja lõtv, aga niipalju oli tal särtsu veel küll, et rõõmustada ja kogunisti kätega vehkida. Portfell oli mul kaasas ja ühe pudeli otsustasime siinsamas tühjaks teha. Suupisteks võtsime herneid. Hernepõld tuli üht siilu pidi nagu tellimise peale metsaservani välja. Me lobisesime ja päike loojus; siis tegime lahti ka teise pudeli, sest see oli ju samaks otstarbeks siia sõitnud. Ja päikeseloojangust paremat aega ära üldse oota.

Kolja Okonnikov oli kunagi lõpetanud arhitektuuriinstituudi. Ja kuus aastat töötanud oma erialal nagu kord ja kohus. Siis filmisse armunud. Lõpetanud stuudio ja nüüd sepitses aeg-ajalt filmistsenaariume ning põhjas režissööre, kui filmid halliks ja ilmetuks jäid. See oligi see stsenaristielu. Tähendab, siin tuli algul ilmtingimata kellekski saada ja millestki loobuda. Ja siis filmisse armuda. Ja oma stsenaariumidega igal pool ringi joosta ning režissööre põhjata. See poleks justkui üldse elukutse. Eluviis ainult.

„Niisugune on mu saatus!“ sõnas Kolja. Ja rääkis endast.

Küsisin:

„Aga Üleliidulises Kinoinstituudis?“

„Mis?“

„Olen kuulnud, et sa seal õpetad.“

„Väga vähe. Räägin poistele arhitektuurist. Maalikunstist. Kreeka skulptuurist.“

„Pakub see sulle huvi?“

„Ma armastan seda...“

Siis rääkisin ma enesest. Seejärel rääkis tema. Siis jälle mina. Ja nõnda edasi. Esialgu kerkis Kolja (uus Kolja Okonnikov, keda ma nüüd uuesti tundma õppisin) minu kujutlusse kaebleva ja mõnevõrra hajevil inimesena. Midagi ebamäärast. Sest kui sa inimest kuulad, tekib tahtmine talle võimalikult kiiresti mõni mõte külge kleepida. Toppida ta teatud sildiga kasti. Millel etikett juba olemas. Kuid väga ruttu sain ma aru, et vaesekest mängib ta ainult vestluskaaslase pärast ja et pole ta sugugi nii hajevil, vaid küllap koguni õnnelik inimene, kel igas asjas veab. Ta istus kollendaval rohul, rääkis juttu, puistas kui käisest filmimaailma uudiseid, kuulas mind, ja taga paremaks — kleepis mulle omakorda külge teatud mõtte ja etiketi. Ma tabasin tema pilgu ja

mõistsin selsamal sekundil, et ta mulle sildi külge paneb. Või ongi juba pannud: hädavares.

Parajasti läks pisut eemalt meist mööda lehm, krapp kaelas, tema kannul linalakk jõnglane. Oli päikeseloojangu aeg ja jõnglane oli nagu ingel. Krapiga lehm tuli meie juurde, libistas meist üle alandliku ja alistuva lehmapilgu — ning ma küsisin Koljalt, kas ta juba pani mulle sildi külge. Signaaliks, et leida suund, kustpoolt võõrast hinge otsida. Nagu otsitakse hilisõhtuses uduuhmas karjast hälbinud mõtlikku lehma.

„Panin,“ oli Koljal kohe vastus valmis. „Kuidas siis muidu? Teisiti ju ei saa.“

Me naersime — polnud teineteist hulk aega näinud ja seepärast oli kõik otsekui uus. Siis tegigi Kolja ettepaneku avada teine pudel. Ja mina kiitsin takka: loomulikult, Kolja, selleks see pudel siia sõitiski.

Muuhulgas esitasin ma küsimuse:

„Kuidas sul kodus lood on? Ja naine?... Räägitakse, et sul polevat mitte naine, vaid ime!“

Ütlesin „ime“ niisama jutujätkuks, suusoojaks. Et hingesoojust ilmutada. Nõnda hakkab tavaliselt igamees õnge. Ja kukub pajatama oma naisest, iseendast ja elust.

Kuid Kolja ei hakanud õnge.

„Naerad või?“

„Miks, Kolja?“

„Naerad, naerad... Sulle oleks endale niisugust häälekat vaja.“

...Muide, me mõlemad olime juba üle kolmekümne, meile ei meeldinud oma naistest kõnelda. Ei neid õigustada („Ära vaata, et ta mul inetu on. Aga ta on terane ja tundeline. Ja saab minust väga hästi aru!“) ega kiita, veel vähem taga rääkida — sel kõigel ei olnud nüüd enam mingit mõtet, sest naised on naised. Ja meie oleme meie. Nagu potike, nii kaaneke, muud ei midagi, paremini seda öelda ei saa. Minu naine ei olnud riiakas. Minu naine oli nooruke ja kena. Kuid ta sundis mind meie filmi päästma. Mul tuli juba tahtmine sellest Koljale rääkida ja naerda, sest naer on alati terviseks ning ega naised sest naerust kuskile kao. Aga ma sain veel sõnal sabast kinni.

Mulle tuli meelde, milleks olin siia tulnud. Küsisin:

„Kas nägid oma „Ratsanikkudega“ palju vaeva?“

See oli toosama stsenaarium, see nende ühine.

„Film nagu film ikka.“

„Seal on teil väga toredad maastikud... Ütle, Kolja, kas Starohatov ise ka ikka stsenaariumisse midagi kirjutas?“

Ta jäi vastuse võlgu.

Ma kordasin küsimust.

„Noh, kas Starohatov kirjutas sinna ise ühe reakesegi?“

Kolja hakkas naerma.
„Miks sa seda küsid?“
„Pakub huvi.“
„Suurt huvi?“
„Suurt.“
Kuid Kolja rabeles lahti:
„See on delikaatne küsimus, Igor. Peenike lugu... Niisugused lood on ikka peenikesed.“
Läksime ja sõime koos tema sugulastega õhtust.
Mäletan, et me rääkisime antoonovkast ja sellest, et see on nii hea õunasort, et säilib jaanuarikuuni. Siis istusime pimedas, sest alajaamas läks äkitselt midagi rikki. Ohiti ja sekeldati, aga mitte keegi toitu suust mööda ei pannud — süüdati rasva täis tilkunud peenike küünal. Nägudel olid varjud ja kollased valguslaigud. Keegi tõuseb üles ja tema vari kasvab tohutuks ja hakkab liikuma, langedes hiiglaslikuna palkseintele, ja korraga saad sa aru, et see kõik on tuntud, nähtud ja juba kaua sulle saatjaks olnud, sulle ainult ei meenu, millal ja mis sajandil.
Magama läksime heinaküüni. Kahekesi.
„Kas sul on mugav?“
„Väga hea!“ kostsin oma nurgast.
„Kas sulle meeldib heintes magada?“
„Sel suvel olin ka mina maal.“
„Vanematekodus?“
„Jah.“
Küllap olin siiski hirmus püüdlik, pidin pilli lõhki ajama. Närisin kuiva kõrt ja kõnelesin sellest, et minagi unistan teha kord filmistsenaariumi Starohatoviga kahasse. Täpselt nii ma ütlesin: unistan. Materjali mul ju on, aga sellega on raske toime tulla, ja Starohatov on Starohatov. Suur dramaturg kahtlemata. Tähtis on ju talent, dramaturgiline vaist ja fabuleerimisoskus. See on inimesel olemas või pole tal seda teps mitte. Jumalast antud.
Kolja turtsus:
„Mõtled sa seda tõsiselt?“
„Mis siis?“
„Aga see dramaturg jumala armust ei kirjutanud meie stsenaariumisse juurde mitte ühtki sõna. Muide, ei, ühe sõna ta kirjutas küll. Oma perekonnanime. Paremasse ülanurka. Tead ju, kuhu autori nimi kirjutatakse.“
„Tean.“
„Sinna ta selle siis kirjutaski.“
„Pole võimalik.“
„Ma vannun!“ läks Kolja Okonnikov äkki ägedaks: õrn koht. Võibolla polnudki enam õrn, aga puudutamine tegi ikkagi valu, — seda juhtub.

Lühidalt oli asjalugu järgmine. Stsenaarium võeti kunstinõukogus põhjalikult ette, soovitati teha kaheksateist parandust, ja Kolja tegi need ära. Karati jälle kallale — üksteist parandust, ja Kolja tegi needki ära. Seejärel kaheksa parandust. Siis viis parandust. Tee oleks justkui mäkke tõusma hakanud, aga siis tuli äkitselt teha jälle kaksteist parandust, seejärel toimus jälle mäkketõus... Ja ühel vastikul päeval, mil Koljal oma stsenaariumi pärast vesi ahjus oli ja mees ise kangesti kahevahel, kas hakata uuesti tegelema südamelähedase arhitektuuriga või panna „Mosfilmile“ tuli otsa, helises äkki telefon. Starohatov. Ütles tere. Küsis, kuidas käsi käib. Küsis osavõtlikult, mitte ribinal-robinal.
„Ja sina?“
„Ma rääkisin talle kõik ära. Ta kuulas. Mõtles. Pidas aru... Ja siis ütles: hästi, tule mulle külla.“
„Ja siis?“
„Ongi kõik.“
„Kuidas see kõik saab olla?“
„Aga sedaviisi — viimistlesime kõik ära, kui ma teda külastasin. Ühe õhtu jooksul. See oli suurepärane. Geniaalne, kui tahad.“
„Mis seal siis juhtus?“
„Krahv küsis: kes olid kunstinõukogus? Nimetasin kõiki: see, see, see. Ja äkitselt hakkas Krahv arvutusmasinaga sarnanema: silmis vilkusid nullid ja ühed, kõlks-kõlks, ja asi kombes. Masin oli oma töö teinud. Krahv ütles mulle: võta, Kolja, see ja see stseen ära. Ja sellest ka veel pool. Kokku kaks ja pool stseeni. Ma võtsingi.“
„Ja siis?“
„Kunstinõukogus läks kõik nagu lepse reega. Ma ju ütlesin sulle: nagu arvutusmasin. Teab, mis kellelegi meeldib. Tunneb maitseid. See ongi kogu tema dramaturgia.“
Me vaikisime natuke aega. Tõmbasime ettevaatlikult suitsu — ma raputasin tuhka mingisse topsi ja kuulasin lakkamatut krõbinat allpool.
„Mis seal on? Hiired?“
„Hiired.“

Ta saatis mind elektrirongile. Hommikust alates paistis kõik teistsugusena — Kolja ja tema stsenaarium ja samuti ma ise —, kõik oli muutunud, nagu pidigi olema muutunud, kui sa inimese juurde oled tulnud, temaga kontakti loonud, joonud, söönud ja tema sugulaste küünis ööbinud. Nüüd ei olnud enam võõristust, mida oli tulnud kahe viinapudeliga hajutada. Kõik näis lihtsam. Metsaserv. Hernepõld. Ja kitsi hirmutav otseühendusrong.
Seisin elektrirongi tamburis, tema aga viipas mulle käega.
Enne rongileminekut olin koos temaga ikkagi varemeid vaatamas

käinud — seal oli kunagi olnud selle- ja sellenimeliste vürstide mõis. Praegu oli alles ainult kõrge müür. Ja vaikus. Ja lindude sädin. Vaadata ei olnud õigupoolest mitte kui midagi, vasakut kätt oli kellatorn veel kuidagi aimatav, kõik muu aga oli täielikult varemetes. Kuid Kolja hingeldas vaimustusest.

„Vaata, missugune... missugune...“ Tal jäi hing kinni, ei olnud sõnu ning ta tiris mind käisest, et ma viimaks ometi taipaksin, kui tore see on.

Ma taipasin. Koguni ütlesin midagi. Aga temale oli sellest vähe — ta vedas mind ühe müüri juurest teise juurde ja lõppude lõpuks pidi üks neist vanaaegseist müüritistest mulle peaaegu surma tooma. Kostis prantsatus. Ja see müürilahmakas varises maha, otsekui oleks sajandist sajandisse oodanudki abielumeest ja perekonnaisa ning nüüd siis leidnud paraja momendi. Ma sain veel õigel ajal alt ära, hüppasin kõrvale. Tõusis tolmupilv. Raputasin enese puhtaks. Kolja jätkas juttu ilust ja plastilisusest, nagu poleks midagi juhtunud, ja kõrvaltvaataja oleks võinud mõtelda, et kõik on korras ja et see vana sammaldunud loss oli lihtsalt ohanud. Väsimusest. Ülearu pikast east.

„...Vaata nüüd ometi, missuguse kujuga aknad siin on. Vaata seda kõige äärmist...“

„Kõlja,“ katkestasin ma teda, „sa vist mõtled, et linnuke siristas. Aga oma arust oleksin ma võinud surma saada.“

„Jah,“ sõnas ta, „siin variseb. Tuleb kiiremini hakata üles võtma.“

„Üles võtma?“

„Kaameraga muidugi. Filmi jaoks!“

Ning ta vaatas mind (mis siin selgusetut oli?) suures arusaamatuses. Ja mina teda. Siis aga sai Kolja mulle äkki üpris selgeks. See ju oligi tema elu sisu. Ta oli filmimees. See oli tema kirg. Ta hakkas rääkima oma uuest ideest — kasutada need majesteetlikud varemed kinolinal ära. Süžee oli Koljal üsna lihtne. Vist otsisid pioneerid midagi. Või olid midagi kaotanud — lühidalt, mingid retked ja lõkked, pasunapuhumised ja trummilöömised. Ja saagu sellest lastefilm, minugipärast üsna lapsik, tähtis on muu: kinolinal saab selle sümfoonia anda vaatajale plastiliselt — arhitektuuriansambli tunnetuse, taevasse pürgiva kellatorni, milles kajastub ehitusmeistrite hing ja koos sellega ajastu vaim. Ja kui sellest saaks veel värvifilm! Kolja hingeldas vaimustusest. Koljale oli päris selge, et ta need varemed just selleks leidnud oligi, et need värviekraanil kehastust leiaksid, ja mõni mure, kui nad võtete ajal paar-kolm näitlejannat ja vintis režissööriabi surnuks lämmatavad. Peaasi on nad ekraanile tuua. Järeltulijate jaoks. Et teataks ja nähtaks. Täpsemalt — et nähtaks ja teataks.

„Kas sulle tõesti pole selge, et plastilisus on inimteadvuses kõige peamisem?“ lausus Kolja haleda häälega.

Ma ei leidnud vastust: kõige peamisem või mitte, mine võta kinni.

„Kas see sulle tõesti selge ei ole?“ Ning ta vaatas mind, nagu oleksin oma rongi maha maganud. Nagu oleksin maha maganud kõik maailmas.

Ja siis läksime elektrirongi peatuskohta.

Jõudsin koju, sõin õhtust ja siis helistasin kohe Veerale.

„Tere,“ vastas ta tujutult.

„Miks sa ei küsi, kuidas saak oli?“

Ta küsis. Loidusest pisut võitu saades:

„Kuidas saak oli?“

„Ühte-teist on. Kala hakkas õnge.“

„Tõsi või?“

„Räägin, kui kokku saame. Aga miks sa nii uimane oled? Võiks arvata, et ma üldse mitte sinu huvides reisil ei käinud ja vaeva ei näinud.“

Natuke kõhelnud, kas on mõtet mulle sellest rääkida, ja otsusele jõudnud, et on mõtet, sõnas ta, et mees on haige. Et mehel oli olnud väga rängk närvivaluatakk. Ja et ta oli oianud kaks tundi ühtejärge. Mulle meenus, et tema mehega juhtub mõnikord nõnda. Ja mõningal määral mõistsin ma tema loidust, kui üldse olin suuteline nüüd enam Veerat mõistma. Mis parata, olime teineteisele väga kaugeks jäänud. Võõrad... Polnud millestki rääkida.

„Nägemist,“ ütlesin ma, olles viivu vaikinud ja talle justkui kaasa tundnud.

„Nägemiseni, Igor. Helistame teineteisele hiljem veel.“

Ja kuigi ma toru kohe hargile panin, oli sel telefonikõnel järg. Sest lause lauselt oli selle poolelijäänud telefonikõnega ühinenud Anja. Minu noor naine tahtis kõike teada.

„Räägi. Räägi ruttu... Miks sa mind piinad!“

„Mida ma pean rääkima?“

„Kõik!“

Ja mul polnud pääsu. Alguses rääkisin, kuidas müür varises. Ja kuidas me Koljaga küünlavalgel õhtust sõime. Siis aga Starohatovist, kes stsenaariumisse üheainsa sõna oli juurde kirjutanud. Ja selle eest täpselt pool raha endale võtnud. Ja sellest, et nüüd on mul küll võimalik meie filmikunsti abistada. Lühidalt: minust kraamiti kõik lagedale... Vastutasuks kuulutas Anja, et meie kodus elekter eile õhtul küll ära ei kustunud, aga sellegipärast tuleks küünlaid osta, sest see on poeetiline. Jutustas ka Maškast, kes täna oli teda ära vaevanud, mängides arsti, viimaks aga rääkis tema kõneviguritest.

Ei mäleta, missugusel momendil ma äkki märkasin, et olin teinud arvestusvea ja omadega viltu läinud — selge arusaamine käib ikka oma rada. Mõistsin, et ma Starohatovist õieti veel mitte kui midagi ei tea. Täpsemalt: mitte midagi olulist.

Esiteks. Starohatov oli tema stsenaariumist siiski kaks ja pool stseeni välja visanud. Lollilegi on selge, et see on samuti osa tööst. Kas väike või suur osa, sel ei ole praegu tähtsust, see ei ole probleem. Ja teiseks. Kujutle, et pärast kahe ja poole stseeni väljaviskamist (muide, kujurid ainult sellega tegelevadki, et raiuvad suure kamaka küljest üleliigse maha) — kujutle hetkeks, et toimub niisugune kõnelus: „Olen teile väga tänulik, Pavel Leonidovitš." — „Mis sa nüüd, Kolja! Tühine asi!" — „Ei-ei. Ei ole tühine asi... Pavel Leonidovitš, ma palun teid, tahan, et te saaksite minu kaasautoriks." — „Tõesti?" — „Jah." — „Kui sa, Kolja, VÄGA tahad, siis ma ära ei ütle. Olen valmis koos sinuga filmi tegema."

See kõnelus võis olla just nimelt niisuguse varjundiga. Või midagi taolist. Nüüdseks on aga muidugi juba ununenud, kas Kolja väga tahtis seda kaasautorlust või ei tahtnud nii väga. Ka Koljal ei ole see enam meeles. Mööda on läinud hulk aega, sellepärast. Ja sellepärast, et lai selg on olnud kaitsevarjuks ka tema praegusele edule. Seda juhtub tihti.

Selgusetus painas mind, rusus hinge nagu iga lõpuleviimata asi ja juba järgmisel päeval ütlesin enesele: hea küll, sa saad Koljaga veel kord kokku. Küsid veel kord. Ära ainult nämmuta, ära veel kord tolaks jää.

Ära oodanud tema tagasituleku, helistasin ma talle, Kolja Okonnikovi naine hüüdis valjusti („häälekalt") tema nime ja Kolja ilmus eetrisse.

„Noh?" küsisin. „Kas tõid perele antoonovkaid?"

„Tõin."

„Aga, Kolja," ütlesin naljaviluks, „need peab ju nüüd nii hästi ära panema, et jaanuarikuuni säiliksid."

„Paneme rõdule." Telefonis oli Koljal bassihääl. Kui tegin ettepaneku kuskil kokku saada, vastas ta väga asjalikul toonil. Kinomajas? Jah, see sobib. Sest just täna peab ta Kinomajja minema. Jah, kohtumine filmi kunstnikuga. Jah, sina oled kolmas. Ei, muidugi sa ei sega. Mina olin teine. Mitte mingisugust kunstnikku ei olnud.

„Minu naise pärast peab olema mingi tähtis põhjus," selgitas Kolja, kui olime endile laua vallutanud ja istet võtnud. „Kui kodunt väljud, siis ikka asju ajama."

„Armukade?"

„Üldse mitte. See lihtsalt meeldib talle. Kui keegi helistab, siis saab

ta öelda, et Koljal on täna tähtis kohtumine. Filmi kunstnikuga."

„Ja seepärast sa siis luuletadki?"

„Just nimelt."

„Aga kui sa koju jõuad, kas siis pead temale midagi kunstnikust rääkima — või ei tunne ta huvi?"

„Tunneb küll. Aga ma mõtlen eksprompt midagi välja. See on isegi kasulik. Arendab fantaasiat."

Kolja Okonnikov Kinomajas (olime tulnud uude Kinomajja, mis kiiskas ja säras ning oli rahvarohke, tulvil kära ja müra) oli hoopis teine mees kui Kolja Okonnikov oma sugulaste heinaküünis. Rääkis mõjukalt, naeris valjusti, jõi palju. Me jõime õlut. Mina palju ei joonud, sest mulle see õlu ei maitsenud (oli leige) ja veel sellepärast, et ma suve jooksul olin võõrdunud tollest õndsalikust seisundist, mil sa kas vaidled vastu või mängid prohvetit — ning iga tühjendatud pudeliga ja suitsetatud sigaretiga justkui selgineks mingi taevasinine kaugus.

Põhiliselt ma kuulasin, ja polnud sugugi igav, sest Kolja oli kange jutumees. Seda enam et õllepudelid laual, ettekandjate pitsid, keevaline orkester ja isiksused, kes meie lauda istusid, et filmi ja iseendi tervisekks klaase kokku lüüa, see kõik oli niihästi temale kui ka minule pärast heinaküünis ööbimist otsekui midagi uut, esmakordset, värskendavat. Aga isiksusi istus meie lauda tihtipeale. Mitmesuguseid. Kaugematest ja lähematest laudadest. Võtsid korraks istet ja läksid siis jälle ära ja Kolja rääkis mulle filmi plastilisusest.

Korraks meie lauda istunud isiksus küsis äkki, asja ees, teist taga: „Miks sa mind ei usu?"

„Ma usun iga sinu sõna," raius Kolja vastu, „aga ole hea ja pea suu, sest sa ei taipa plastilisusest mitte mõhkugi." Ja Kolja ulatas mässuhimulisele isiksusele täis õlleklaasi. „Joo, joo!" Kolja naeratas. „Ära ainult endale peale aja. Puhu vaht ära."

Selle, mida tahtsin, olin ma juba kätte saanud, võis öelda, et see on mul portfellis või taskus. Seda dialoogi oleks võinud ka mälu järgi protokollida. Kui tahtmist oleks olnud. Dialoog oli risustamata, selge ja puhas, nagu on puhas metroo-dialoog, sest selles kõminas ja mürinas hoitakse sõnu kokku. „Ma olen teile väga tänulik, Pavel Leonidovitš." — „Tühine asi, Kolja." — „See ei ole tühine asi." — „Jäta, Kolja. Parem läida mulle tikk." Ja Kolja tõmbas tikust tuld. Starohatov ei olnud suitsumees, kuid ilmselt tahtis pisut mõnutseda. Tikk kustus. Kolja raputas toosi ja õngitses välja teise tiku. „Ja ma palun teid, Pavel Leonidovitš, ärge vastu vaielge, ma olen teie võlglane." — „Aga ma ei vaidlegi vastu, Kolja. Meist saavad kaasautorid." — „Meist?... Kuidas?... Miks... Ah jaa. No muidugi, loomulikult, arusaadavalt. Õigupoolest kavatsesin teile ka ise selle ettepaneku teha..." langes vaese autori suu lukku. Ja siis hakkasid mõlemad neelama, nagu Kolja ütles. Tagantjärele neelama erutuse sülge. See tähendab,

siis, kui erutus oli juba seljataga, kriitiline moment möödas. Algul neelatas närviliselt Kolja. Seejärel hakkas aeglaselt ja majesteetlikult liikuma Krahvi aadamaõun.

Selle uurisin ma Koljalt välja ilma vaevata. Ja otsemaid. Peaaegu meie kohtumise esimestel minutitel, nagu oleksin iseenesega kokku leppinud, et ma täna ei viivita ega venita. Nõnda asi kujuneski, ma ei viivitanud ega venitanud.

„Kolja... Mulle ei anna rahu teie ühislooming."

„Starohatoviga?"

„Jah. Mis sõnadega te kokku leppisite? Mismoodi see asi välja nägi? Kes esimesena pinda sondeeris?"

„Kohe," sõnas Kolja. Ta pani leivale singiviilu. „Kohe laon sulle kõik välja. Nagu peo peale."

Nüüd istusin ma rahulikult ja kuulasin juttu plastilisest kujutamisest filmikunstis. Rüüpasin õlut ja kuulasin. Võib-olla on ta riisunud teisteltki kui Koljalt. Võimalik, et STAROHATOVI-nimelisest kullasoonest saaks veel midagi välja kaevata, üles tuhnida ja ümber töötada, kuid mulle piisab sellestki. Ma ei ole saagi peal väljas. See ei ole minu elu sisuks. Ja kui juba on läinud võrdluste mänguks, siis võib öelda, et ma olin taigas mahajäetud leiukohtades vaid paar päeva ringi käinud, et leida ehedat kulda. Üksainus kübe. Et pisut tuhnida ja siis lahkuda, mida ma ka tegin. Polnud ju enam kahtlust, kas Starohatov oli oma kaasautorlust peale sundinud või mitte: oli küll peale sundinud.

„Ma arvan," sõnas Kolja, „et iga hoone või hoonete ansambel, iga metsaserv ja iga inimene peavad ekraanile sattumisel olema õnnelikud..."

Kolja arendas edasi sedasama teemat, mida oli arutlenud juba neis varemetes, mis mult peaaegu hinge võtma pidid.

„...olema õnnelikud, sest on leidnud kunstilise kehastuse!"

„Võib-olla."

„Saa aru: kõik on kaduv. Meie sureme. Mets raiutakse maha. Aga ekraanil ta aina mühiseb edasi. Ja langetab vaikselt lehti, eks?"

Hetkeline paus — ja uus kiresööst:

„Sa vaikid? Ei ole minuga päri? Jätab see sind siis tõesti külmaks?"

Vastasin, et ei jäta, kuigi tema jutt mind natukestki ei liigutanud — ma uskusin tema sõnu. Aeg antud sisimaid saladusi jagada, aeg antud vaielda ja sõnelda, säärasteks oleme loodud. Praegu oli päevakorras esimesena mainitu. Tema rääkis oma armastatud tööst, mina kuulasin. Polnud mõtet vastu vaielda: kui oma töö armastamine ime ei ole, siis pole imesid üldse olemas.

Ma kuulasin, kuid nähtavasti polnud minus küllaldasel määral jutukaaslase tulisust. Koljale hakkas minu loidus silma.

„Mis sul viga on? Väga tujust ära?"

„Mina?"

„Sina, kes siis veel!" sõnas ta äkki mõjukalt.

„Ma ei ole mitte sugugi tujust ära," ajasin vastu. „Lihtsalt uus koht, uus Kinomaja, mul pole olnud varem juhust siin viibida. Olen kärast võõrdunud. Olen õllest võõrdunud."

„Ei, sa oled tujust ära... Sinu tuju rikkus see, mida ma Starohatovist rääkisin. Nüüd istud ja mõtled tema alatusele."

Aga ma ei olnud tujust ära.

„Ma ei mõtle mitte millelegi, Kolja."

„Ei, mõtled. Ja sul on valus... Sest sa mõtled, et ta on suur dramaturg ja ühtaegu suur lurjus..."

„Kolja!"

„...sul on kahju filmist, kahju kunstist. Tema aga ei ole isegi mitte lurjus. Ta on lihtsalt riisuja. See kõige tavalisem. Kõige tavalisemate riisujavõtetega."

„Rahune..."

„Ta riisus ka Kae-Ženkat — omal ajal ja tunnil. Võib-olla ka Pavluška Šarikovi."

„Riisus Ženkat?"

„Jah... Ma ütlesin ju sulle — tavaline riisuja."

Alles nüüd sain asjast aru.

„Kolja... Mina olen filmi suhtes ükskõikne. See oled sina, kellel valus on. See oled sina, kellel kahju on. See oled sina, kes tujust ära on."

See oli ju tema elu sisuks. Ta armastas ju filmi. Ta tundis valu kui paljaksriisutu. Ma arvan, et hommikuti oleks ta olnud võimeline tühja ekraani ette põlvili laskuma ja palvetama, kui seda oleks praktiseeritud. „See oled sina, kes tujust ära on," kordasin, tema aga ei leidnud vastust. Vahtis oma klaasi ja nägi seda, mis seal näha oli, — kerget õllevahtu.

Meie lauda istus üks isiksus. Seekord asjalikuks kõneluseks.

„Kolja," kuulutas isiksus, „kui poleks seda tühjade pudelite rivi," ja tema sõrmed tonksasid süüdistavalt vastu meie lauda, „kas sa tead, mis ma sul siis teha käsiksin?"

Kolja vastas:

„Ei, ei tea."

„Ma käsiksin: Kolja, tantsi!"

„Miks?"

„Tantsi!"

Ning ta tõmbas põuetaskust välja Utotškini kirja. Utotškin oli samuti meie stuudiost. Siinkohal kulub ära väike selgitus. Utotškin oli

talent, samuti nagu Kolja. Kolja kombel oli ta kähku ülesmäge läinud. Meie hulgas oli ainult kaks seesugust, ja võib-olla kuulus nende kirjavahetus juba praegu ajalukku, kõhnade arhiivirottide valdusesse. Selles kirjas teatas Utotškin, et tema stsenaariumi järgi on hakatud järjekordset filmi väntama — õnnelikuks pidi saama (plastilisuse mõttes, inkarnatsiooni mõttes!) mingi Prigorkovo külakene, ja Utotškin palus Koljat ja „kõiki, keda Kolja enesega kaasa toob", võtete ajaks tõelisse vene külla, kus valitseb tõeline vene talv.

„Kuhu sa lähed?" hüüdis Kolja. „Joome õlut!"

Aga meie lauda istunud mees oli juba kadunud. Andis kirja üle, naeratas kaks korda ja tegi minekut.

Kirjaga vehkides jooksis Kolja talle järele. Siis kadus Kolja kuhugi. Umbes kümneks minutiks.

Ja siis see juhtuski. Istusin üksinda lauas ja keegi kiilaks kippuva peaga mees (järjekordne isiksus) patsutas mööda minnes mulle sõbralikult õlale. Kõik paistab olevat parimas korras, mu armas. Maailm on imeilus. Maailm on üllatavalt tore. Ja lisas sellele mind ergastanud mõttele:

„Ma kuulsin, et te rääkisite Starohatovist. See on suur inimene... Suur, suur!"

Ta läks edasi. Oma laua juurde.

„Ära kiirusta, kulla mees! Hei!" hüüdsin ma, haarates laualt klaasi ja kaks pudelit ja haakides ennast tema sabasse.

Miski lausa tõmbas ja tiris mind temale järele. Ma ise ei teadnudki, miks ja milleks. Hetke jooksul olin vaid fikseerinud, et kiilaks kippuva peaga isiksus oleks meelsasti meie lauda istunud, ja kui ma nüüd talle järgnen, ei tohiks piinlik hakata. Pealegi läksin koos oma õllega.

„Miks ta siis suur on?" Ma võtsin toolil kärarikka plärtsatusega istet ja samaaegselt sättisin mõlema käega oma pudeleid — üldiseks tarvitamiseks. Õlut olin selleks momendiks joonud juba õige palju ja võib arvata, et mu toon oli jõle. Hääl samuti. Ja üldse mõlkus mul mõttes, et on ülim aeg minna koju, naise ja tütre juurde. Naisukese ja tütrekese juurde. Tui-tui. Bai-bai. Kuid see ei tähendanud, et ma hetkel kehvasti kuulnud või viletsasti aru saanud oleksin: kuulmine oli mul korras.

Ma kuulsin:

„Ta on suur, suur — võid mind uskuda."

„Tõsi või?"

„Teod on suured, seepärast on ka inimene suur."

„Huvitav..."

„Ma ei korda võõrastelt kuuldut. Ka mina olen stsenarist. Ja temaga koos stsenaariumi kallal töötanud."

„See on kahekordselt huvitav," ajasin hambad irvi, just nimelt irvi,

sest selle kohta, mis säärast uudist kuuldes minu näoga sündis, ei saanud kuidagi ütelda, et ma naeratasin.

„Kas räägin?"

„Räägi."

See oli tõepoolest huvitav lugu. Kahekordselt huvitav. Vahest koguni kolmekordselt, või mine sa tea, mis aritmeetikat siin vaja oleks, sest jutt käis sellest, et Pavel Leonidovitš Starohatov, meie tuntud filmidramaturg ja ühtlasi ka stuudio juhataja, oli aidanud sel kiilas armetukesel stsenaariumi kirjutada — seejuures ilma tasuta. Ei oma nime ülemisse paremasse nurka, ei rublat taskusse. Isegi mitte konjakipudelit. Mitte kui midagi.

„Räägid sa ikka tõesti Starohatovist?"

„Pavel Leonidovitšist."

„Kuule, kulla mees, nüüd on võib-olla juba kaks Starohatovit siginenud?"

„Üksainus." Ta solvus. Ja kuna ma teda hästi ei uskunud, siis laskis ta käiku üksikasjad, sest kõige rohkem panevad meid uskuma just üksikasjad. Starohatov oli näiteks telefoneerinud KOHE PÄRAST LÕUNAT ja alati ISE. Seletanud noorele stsenaristile, missugune stseenikene tuleb ÜMBER KÜHVELDADA ja kuidas seda teha... Selgus, et mõned stseenid ja stseenikesed oli Krahv ka ise kirjutanud. Kuid kaasautoriks polnud tahtnud hakata. Ja mitte sel põhjusel, et film oli untsu läinud. Film, muide, polnud teistest parem, kuid ka mitte halvem — normaalne.

„Aga see on ju kõige puhtama õilsuse ilming," lususid mu huuled, mis õllejoomisest raskeks olid muutunud.

„Ta on suur inimene," kordas mulle see kiilaks kippuv isiksus. „Suur, suur!"

Ja teised lauas istujad — neid oli neli meest — noogutasid samuti: suur, suur...

Aga isegi siis, kui see kiidulaul kõrvale jätta ja kuuldust panna pool sel õhtul hästi pähe hakkava õlle arvele, jäi ometi järele veel üsna palju. Jäi järele fakt. See oli omakasupüüdmatu töö, kust otsast sa seda ka ei vaataks, ikkagi oli see omakasupüüdmatu töö. Ja Kolja Okonnikovi lugu arvesse võttes võis vaid arusaamatuses õlgu kehitada, et kes neid Starohatoveid teab ja kes neist tolku saab, — õlgu kehitada ja sõõm õlut rüübata. Ja siis kõige tavalisema elureegli järgi kõigele sellele käega lüüa. Mida ma ka tegin.

Küsisin endalt: kas sulle on väga vaja Starohatovit ja tema hiirelikku jukerdamist Veeraga ning kogu seda kremplit?

Ja vastasin: pole mulle seda vaja, olgu jumal neile kõigile armuline.

Ja kui siis naeratades välja ilmus vasekarva näoga Kolja Okonnikov, kaasas neli uut õllepudelit, küsisin ma resoluutselt:

„Kolja, kas me koju ei lähegi?"

„Joome need tühjaks — ja iga roju oma koju."
Ma ütlesin:
„Ei."
„Noh, teeme siis vähemalt veel ühe suitsu."
Panime sigareti ette. Õlle aga kinkisime ära, jätsime sellesse lauda, kus oma seltskonnaga istus too kiilaks kippuva peaga mees. See tegu oli üpris asjakohane, sest viimase viie minuti jooksul ei olnud nende klaasides enam vahtugi näha.
Kõndisime Koljaga mööda tänavat. Oli hea värske õhk.
„Vaata, kui pirakas kuu!" lausus Kolja ning tonksas kuu poole käega.
Ma vaatasin, katsusin vaadata. Aga kuu vaatajat minust ei saanud.
Sest mul hakkas õllest halb. Võttis vaaruma. Olin joomisest võõrdunud. Mitte just seda, et mul täitsa paha oleks olnud, vaid täpselt niipalju, et oleks tahtnud kuule otsa jõllitada või esimesele ettejuhtujale sulatõtt suu sisse öelda. Eriti, kui see esimene ettejuhtuja satub sobimatul ajal helistama.
Aga Veera helistas. Temale ma siis kõik välja ladusingi.
Ta helistas otsekohe, niipea kui olin koju jõudnud ja ennast oma eluaseme tukkumisse ja unne sisse poetanud.
„Igor. Sind ei ilmu, aeg aga läheb. Sa ju ütlesid, et tead midagi — ja äkki kadusid ära..."
„Mitte midagi ma ei tea," sähvasin pommispäi.
„Aga mismoodi?"
„Näe, niimoodi."
Veera hääl muutus kõrgemaks:
„Miks sa toorutsed?"
Siis ma ütlesin talle, miks. Ei silmakirjatsenud, puistasin südant. Rääkisin talle Starohatovist, kes poisse võib-olla riisub, võib-olla ka mitte. Ütlesin, et ei taha võõras pesus tuhnida. Ja et mul on ükskama, kas see pesu on must või puhas või ainult paar päeva kantud: ma ei taha selles tuhnida, see on oluline.
Juhtme teises otsas valitses niisugune vaikus, nagu on tühjas kaevus, kuhu oled kivi sisse visanud, ja see muudkui lendab ega jõua ilmaski põhja.
Veera oli vait, ma ei hakanud ootama. Panin toru ära.
Ja sealsamas tundsin ma, et minu selja taga on keegi, seisab keegi. Kõik, kel on juhust olnud öösel purjuspäi koju tulla, teavad, et niisugune asi ajab hirmu peale. Klassikaliselt. Ööhirmu. Ma vaatasin üle õla — mu naine seisis vaikselt-vaikselt ja naeratas. Nagu noor tütarlaps. See oli tema, Anja, sest keegi teine ei võinud seal seista.
„Ma arvasin, et sa magad."
„Magasingi."
„Ja Maša magab ka?"
„Jah. Kõik on hästi... Me jäime koos magama."

Muidugi oli Anja maganud. Ma olin ju köögis telefoni juures istunud, selg ukse poole, ei olnud tema samme kuulnud.
„Sul pole siiski õigus, Igor."
„Ei ole õigus?" (Mul kadus lõng käest — aga see lõng oli ometi olemas olnud.)
„Ma ju kuulsin — sa keeldud Veera Sergejevnat abistamast."
„Ei maksa, Anja, sellest abistamisest praegu rääkima hakata. On juba öö."
Aga tema ei jätnud — maksab, maksab, Igor. Ja võttis toolil istet. Rääkis kannatlikult ja kogunisti sõbralikult südame pealt ära kõik, mida oli mõtelnud, kui seisis minu selja taga, mina aga mudisin telefonijuhet ja ütlesin Veerale sulatõtt suu sisse.
„Sul ei õnnestunud Starohatovi kohta midagi teada saada? Kuid ära heida meelt, Igor. Alustatud tööd ära ühelgi juhul pooleli jäta. Sa pead kogu tõe välja uurima."
„Anja..."
„Kas sa lubasid Veera Sergejevnale, et abistad teda, või ei lubanud?"
„Anja..."
„Abistada, Igor, — ma olen seda kuskilt lugenud — ei tule ainuüksi siis, kui abi anda on kerge. Abistama peab ka siis, kui see raske on."
Seda osa tema jutust, mis meie filmi päästmise kohta käis, püüdsin kõrvust mööda lasta. Kindluse mõttes ööpimedusse vahtides.
„Anja," noolisin ma oma kuivanud huuli, „Anja, kas tead, ma jõin. Palju. Ja praegu ei taha üleüldse filmist rääkida."
„Kas sul häbi ei ole?"
„Ei ole... Mul on paha."
Nüüd nägi Anja ära, et minust tõesti praegu ei saa filmiprobleemide arutajat.
„Hea küll... Kui isa purjutas, siis nõudis ema, et ta külmaveevanni läheks."
„Sa teed vist nalja, Anja!"
„Mitte sinnapoolegi."
„Aga kustkohast nad neil aegadel vanni välja võtsid?"
„Oli üks vaat."
Ja ta vedas mind otsusekindlalt vanni, et teha minuga sedasama, mis ta ema tema isaga teinud oli. Käskis, et võtaksin riidest lahti. Ise aga avas kraani — ainult ühe, sinise — ja pani vee jooksma. Mõni aeg ütlesin ma talle raevununa ilmselt neidsamu sõnu, mida tema isa niisugustel puhkudel ta emale oli öelnud, siis aga taltusin. Ronisin vanni, istusin seal ja plagistasin külma pärast hambaid. Aga läks kergemaks. Tõsijutt.
Olles traditsioonidest kinni pidanud, pani Anja mind voodisse, heitis mu juurde ja hingas mulle kuumalt kõrva.
Ja sosistas:

„Igor... Kallis Igor... Sa siiski aita Veera Sergejevnat. Eks?“
„Mhmh.“
„Ma palun sind... Väikestest ausatest tegudest kujuneb suur tõde.“
„Kes sulle seda ütles?“
„Kõik räägivad nii.“
Käiku läks ka teisi sügavaid tõdesid. Siis Anja uinus. Oli vaikne. Mina aga tõusin uuesti voodist ja tegin seda, mida arvatavasti oli teinud ka tema isa, kui tal süda kangesti paha oli, ema aga oli juba uinunud, — ronisin külma vanni, ja seekord omal algatusel.

Mitte kunagi pole ma olnud nii õnnelik, kui olin noil päevil Anjaga. Mitte kunagi ja mitte kellegagi (õnne ei mõõdeta, ka mina pole seda mõõtnud), — võib kaua rääkida, võib reprodutseerida ja fikseerida sadu armsaid pisiasju, kuid õnne sa ikkagi ei näe, sest see on üleüldse nähtamatu.

„Sa oled alles väike kutsu,“ ütlesin ma talle mõnikord naljatlevalt, vihjates meie vanusevahele ja tema noorusele. Ilmnes aga, et osatasin tema õrna kohta: Anja muutus otsemaid. Ta kuulis nendes sõnades midagi rõhkemat, niisugune oli tema sisim ehitus.

„Mina ei ole väike kutsu. Ja üldse ei ole ma koer.“
„Kutsukene...“ nokkisin ma.
Ja alles palju-palju hiljem tuli välja, et talle oli haiget teinud vihje tema noorusele: kutsu. Anjale paistis, et ühtlasi naeran ma tema lihtsameelset juttu. Kuid tema jutt polnudki enam lihtsameelne. Nagu nende tehases öeldi: niipea kui Anja mehele sai, hakkas ta kasvama.

Me sosistasime vastamisi — ja see vaikne öine jutuajamine kujutas enesest nooreks perekonnaks kutsutava omapärase organismi veretukset. Öölamp põles tuhmilt, et ei häiriks meie väikest tütart, — Maša magas.

„Sel nädalal tuleb masseerijale maksta,“ sosistas Anja.
„Õigus,“ sosistasin mina.
Ja puudutasin sõrmedega tema kõrvanibu.
„Jäta!“ vaigistas ta mind. Sirutas käe välja ning võttis riiulilt raamatu — Marivaux' näidendite valimiku, millest oli saanud — algul juhuslikult, hiljem, aja kuludes, ikka kindlamalt — meie raha hoiukoht. Neid oli seal üsna vähe — see tähendab rahatähti, mitte näidendeid. Isegi meie parimatel aegadel paistis, et Marivaux oli ainult pisut paksema raamatu kirjutanud.

„... Ja veel on siin üks viierublane,“ krabistas Anja paberraha, pidades aru, kas võtta see teiste hulgast ära või mitte, „kui ostaks selle eest

õige tangu, mis? Et oleks tagavaraks? Et me kuu lõpul kuivale ei jääks.“

„Tangu?... Ilmtingimata!“ olin ma õhinal ja muidugi pisut võltsilt nõus.

„Tähendab, ostame?“
„Jah.“
„Otsustatud: ja seda viielist pole enam.“
Mul oli tegelikult ükskõik. Viielised, kolmelised, rublalised — sellesse ma oma nina ei toppinud. Võtsin ainult osa. Sest teadsin, et Anjale meeldib väga, kui me seda nagu kollektiivselt arutame, ja et talle hoopiski ei istu, kui mina selle arutamise ajal suigatan. Mõnikord ma siiski jäin vahele.

„Kuidas siis nõnda? Sa ju ise alles nüüdsama ütlesid, et ostame tangu!“ sai Anja pahaseks.

„Tangu?... Mis tangu?“
„Sa oled jälle kõik kõrvust mööda lasknud, pole kuulnudki!“
„Ah jaa, tangu,“ nõustusin ma kähku. „Muidugi. Selge see. Mõelda vaid!“

KUUES PEATÜKK

Vana maja magas, nagu peabki magama üks vana maja, kui tema tegevuse kõrgaeg on möödas ja tal tuleb kas vananeda või elamuks saada. See maja vananes. Aga küllap tal ikkagi mõlkus vahel meeles, et ta kunagi oli olnud Kinomaja. Niisugust asja ei unusta.

Sel õhtul heietas vana maja ilmselt mälestusi. Sest tema keskmes, jahedas ja tühjas hallis, toimus üsna kärarikas üritus — tähistati Pavel Leonidovitš Starohatovi kuuekümnendat sünnipäeva. Ja samaaegselt tema loomingulise tegevuse nii-ja-nii-mitmendat aastapäeva. Vist kolmekümnendat. Selleks puhuks olid väikesed lauad kiratsevast ja tühjast puhvetist välja toodud ja lastekuubikute kombel üksteise vastu lükatuna moodustasid need nüüd laua. Pika laua. Suure laua. Või, et täiesti arusaadav oleks — rikkaliku pidulaua.

Võib arvata, et ma sattusin sellele sündmusele juhuslikult ja niisama juhuslikult nägin lauale toodud šampanjapudelite hõbedasi kaelu. Võib arvata, et see ei olnud juhus, vaid oli näiteks saatus. Või asjaolude kokkusattumine. Kuidas võtta. Igatahes ma läksin sinna Veeraga rääkima. Kuid pidusöögist teada saades ei põiganud kõrvale, ei lükanud edasi, ei jätnud seda jutuajamist homseks, vaid ütlesin endale: ootan ära. Vaatan. On isegi huvitav.

Ja nõnda ma siis nägingi pidulauda. Ja neid šampanjapudelite hõbedasi kaelu.

Kuulsin kolmandat, võib-olla ka neljandat toosti. Esimene see min gil juhul ei olnud. Tehti ettepanek tõsta klaas mitte nende ja nend teenete ja filmide meenutamiseks, vaid lihtsalt Pavel Leonidovitš Staro hatovi terviseks, et ta meie keskel on elanud ja tegutsenud. Nagu inimene.

„... et ta on elanud! Et maailmas on olemas niisugune INIMENE On olnud ja elab praegugi meie keskel!"

Hiljem oraatori kõnetuhin vaibus — ta hakkas nämmutama ja mämmutama ja läks viimaks omadega rappa. Aga algus ei olnud halb Kui mul oleks klaas käes olnud, oleksin minagi joonud selle terviseks et Starohatov on elanud ja praegugi elab. Oleksin toosti heak kiitnud. Starohatov polnud meile küll jumal teab mida õpetanud kuid toosti väärisid juba need inimesed, kellega ta meid kokku ol viinud, ja need filmid, mida ta meile oli näidanud.

Ma silmitsesin laudkonda kaugemalt, halli teisest küljest — neid ol ligikaudu nelikümmend inimest. Seda ei olnud palju, küllaltki kasinalt Tõsi, pooled neist olid nii-öelda tuntud nimed. Tohutu halli tühju mõjus rusuvalt. Peale minu oli siin muiduvahtijaks veel elatanud valvur — see memmeke oli parajasti sissepääsu juures vaikselt ja varjatult poolkõveras ja osutas oma konksus sõrmega laudkonna poole. Näitas sõrmega ja sosistas midagi kas pojale või õepojale

Seletas talle, kes on kes.

„Aga see?" küsis õepoeg. Küsis rahulolematult ja kannatamatult Pidulaua ja hõbedaste pudelikaelte nägemine oli ta tasakaalust välja viinud.

Valvur andis talle sosinal seletusi. See on see-ja-see. Kuulus mees Väga kuulus.

„Ja see?"

Valvurimemm sosistas jälle. Kuulus. Väga kuulus.

„Mina sihukest ei tea," sosistas õepoeg tõredalt.

„Aga kuidas siis niimoodi, Volodjake! Kuidas on see võimalik, et sa teda ei tea..."

„Aga näe, ei tea!... Ja see? Piibuga?"

Valvurimemm sosistas. Suurema selguse huvides nimetas ta õepojale sosinal ka ammu laineid löönud vanu filme.

Ma panin tähele, et mõned kuulsused olid koos abikaasadega. Ka Starohatov ise: Vitaliku ema istus tema kõrval laua otsas.

Ja muidugi panin ma tähele kõige äärmist väikest lauda. Kõige viimast. Seal istusid nagu eri maailmas vastamisi (kaks pluss kaks) neli inimest. Punapäine sekretärineiu. Koristajatädi Dusja. Naljanina kinomehhaanik. Ja Veera.

Veeral oli seljas range valge pluus (rõhutatult elegantne). Ta naeratas Ta lõi mõõdukalt klaasi kokku. Ja ei saa öelda, et ta oleks šampanjaga ainult huuli niisutanud. Ta jõi klaasi tühjaks.

Pärast põhilisi tooste algasid, nagu ikka kombeks, ringirändamised ja kärarikkad jutuajamised. Välja kuulutati ka spetsiaalse dokumentaalfilmi demonstreerimine kinosaalis, palume lahkesti.

Siin kuskil (mitte esimesena või teisena) tõusis lauast Veera ja lahkus hallist. Ning mina läksin talle järele.

Tuleb rõhutada, et see sünnipäevapidu oli ülimalt ettemõeldud, korralik ja vaikne. Ja mitte üksnes seetõttu, et kuulsuste vanadusest puretud kõhud ei võtnud palju šampanjat ja toitu vastu. Asi ei seisnud mitte hommikuses mannapudrus ja mitte kefiris. Reeglina teevad pidusöökidel kära enam-vähem juhuslikud tulnukad, kes ei tea, mis peale hakata ja kuidas ennast sisse seada. Seepärast siis tõstavad lärmi. Peavad pidu. Kuigi algul on tagasihoidlikud ja vaiksed. Siin juhuslikke tulnukaid ei olnud. Oli nelikümmend väljavalitut, ja need käitusid täpselt nõnda, nagu käituvad väljavalitud, kui nad rahva sekka on tulnud ise, ilma saatjaskonnata. Oli vaikne. (Ja ometi oleks Krahv võinud tekitada tohuvabohu, mitte eraklikult siin olles, vaid uues Kinomajas. Pompöösselt. Hiilgavalt. Kuid talle polnud seda tarvis. Niisugune mees, mõtlesin.)

Ma läksin Veerale järele, kuid jäin temast natuke maha, sest heitsin pilgu kinosaali. Seal oli nende maailm. Nende elu. Ja seepärast kadusid majesteetlikud ja hallid vanurid ja naersid nüüd, nagu naeravad poisid ja tüdrukud mõnes koolis hommikusel, maksuta seansil. Demonstreeriti kahejaolist, ühe asjaarmastaja tehtud filmi filmitegelastest. Peamiselt nende noorusest. Ajast, mil neil aimugi ei olnud, et nad tegelased on.

„Oh jumal küll! Olen see tõesti mina?" pääses kellegi huulilt võltsimatu üllatushüüe. Nagu kure kruuksumine. Mida parv hakkab kohe kordama.

Ja edasi samas vaimus. Muidugi ei olnud Starohatov nii madalale laskunud, et oleks oma juubeliks taolise spetsiaalfilmi teinud. Ise ta vilksatas vaid paaris kaadris, mitte rohkem. See-eest tundsid ennast lakkamatult ära teised — ennast ja oma sõpru. Ja sõbratare. Teid kohtasin, ja kõik, mis olnud... „Kas sul oli neil aegadel habemeke?" — „Ei, sa vaata! Vaata, missugune kollanokk ta oli!" — „Jumal hoidku! Kust nad ometi need fotod välja on otsinud?"

Valgusekoonus tõi unustuse-udust välja minevikupildikesi. Vanamoodne riietus. Laiaäärelised kübarad. Absurdsed soengud. Kuid noored silmad. Kuid energilised žestid. Mina ei tundnud peaaegu mitte kedagi ära. Kuna oli vändatud kuusteist kaadrit sekundis, liikusid nad tänaval närvilise kõnnakuga ja tõmmeldes nagu filmi „Juurdelõikaja Toržokist" tegelased.

Ma läksin trepist üles ja astusin mulle hästituntud tuppa, kus Veera tavaliselt istus, — seal istus ta ka praegu. Üksinda. Range valge pluusiga. Ranges vaikuses.

„Tervitus," ütlesin naeratades. „Helistad?"

„Helistan."

„Kellele?"

„Niisama... Tahan külla kutsuda ühe tuntud ajakirjaniku." (Ta lisas nime ja mingid „Literaturkas" ilmunud olukirjeldused.) „Aga ei tea, kas poisid teda huviga kuulavad?"

„Helista... Või häirin ma?"

„Number on kinni."

Me vaikisime viivu.

„Sa anna mulle andeks, Veera, et ma tookord nii matslikult käitusin," alustasin ma otsesõnu. „Olin sigade siga." Ja lisasin, kuigi oli selletagi selge: „Siis... siis, kui sa mulle helistasid..."

„Hea küll," noogutas ta.

Ja siis me vaikisime jälle. Pidasime soliidse, täiekaalulise paus. Vaikusekamaka, nagu ma noorena niisuguste pauside kohta olin kirjutanud.

„Ma helistan talle siiski," sõnas Veera. Kas möönvalt või minult nõu küsides.

„Helista."

Aga number oli jälle kinni.

Alt kostis üldist naeru. Film oli mõjunud, nagu ikka. Eriti pärast šampanjajoomist, kui ollakse pisut vintis ja vaadatakse, missugused old nooruses, — näed, et see oled sina ega ole ka.

„Vanakestele on pähe hakanud. Selles kahejaolises filmis on rohkem gaasi kui šampanjas," laususin ma vaikselt. Veera ei reageerinud.. Siis lisasin, ja nüüd oleks ta võinud minu sõnu paisutada, kui oleks tahtnud. „Krahv Starohatov teab, millega kalleid külalisi kostitada..."

Starohatovist ei mõtelnud ma sugugi pahasti. Pigem hästi. Aga ma püüdsin, nagu me, patused, ikka püüame, tabada vestluskaaslase tooni. Kuid Veera ei võtnud jälle vedu.

Ma ütlesin:

„Selleks ma ju siia tulingi, Veera, et sa mulle andestaksid."

„Ma andestasin."

„Miks sa siis pahutsed?"

„Üldsegi ei pahutse. Ma andestasin."

Siis nägin ma ära, et jah: andestas küll. See aga, mida olin pidanud pahutsemiseks ja mitteandestamiseks (see oli varjul silmis ja suunurkades), oli hoopis teist sorti. Mingi rõhutatud allaheitlikkus. Mingi vaikimine. Ja peaaegu kohe põrkasin ma selle „mingi" vastu.

„... Ma tegin Koljaga juttu töökohast kirjanduskursustel. Või Üleliidulises Kinoinstituudis. Rahulik koht, sulle meeldib seal."

„Pole mulle tarvis. Sa küsisid seda ju mulle."

„Kellele siis veel?"

„Ei ole tarvis."

„Miks?... Kas oled otsustanud, et ei lahku seltsimees Starohatovi juurest enne tema elupäevade lõppu?"

Tema huultel väreles nõrk naeratus.

„Niikuinii lähen ma ära."

„Kuhu?"

Ja taipasin samas, ilma et ta midagi oleks lausunud. Ei saanud ta veel sõna suust, kui ma juba taipasin.

„Kooli," ütles ta.

„Jälle õpetajaks?"

„Jah."

Ah nõnda. Nüüd on kõik vähemalt selge. Sõda on lõppenud. Iga roju oma koju.

Veerale meenus tema üritus ja ta hakkas jälle telefoniketast keerutama — see tärises ja Veera ümises midagi endamisi. Kui ümisetakse kontoris, kus on kirjutusmasin, telefon ja paberivirnad, siis tundub laul filmilikult võltsina. Aga seekord õigustas laul ennast vähemalt mõtte poolest: igaüks oma koju. Sest kui sa oled nõuks võtnud rahumeelselt oma teed minna, siis võiab vaikne lauluviis su haavu, uhub sind üle. Kirgastab. Ja tänu jumalale, mõtlesin ma, et Veera on taltunud, ja mitte selle tõttu, et ma talle telefonis olin öelnud, et ei taha võõras pesus tuhnida.

Ja niisugused nüansid saavad järjest selgemaks.

„Kas oled juba ammugi otsustanud?" küsisin.

„Kooli minna?"

„Jah."

„Kuu aja eest otsustasin."

Mul tärkas mõte — ta oleks võinud veel natuke varem ära minna. Enne sõnavahetust. Enne seda, kui oli karjunud, et Starohatov poisse riisub.

Alt kostis jälle naerupahvak ja hajusaid rõõmsaid hääli. Ma muigasin: milles küsimus, keda ta troonilt tõugata oli tahtnud! Starohatovit?! Aga sa, kullake, enne ikka vaata, missugused suurused tema kõrval istuvad! Pea aru, kallike!...

„Kooli — see on väärt mõte," ütlesin ma, püüdes seda öelda nukralt ja lahkelt.

Veera noogutas. Ka tema oli kõike mõistnud. Istus rahulikuna ja vaiksena. Seljas oli tal range valge pluus.

Alt tuli üles meie juurde üks majesteetlik rauk. Üks nendest. Tuli sisse ja hakkas enesele nina alla kruuksuma, nagu majesteetlikud

raugad tihti kruuksuvad, kui soovivad, et neile teeneid osutataks, ag paluda on piinlik.

„Hm-m... Seesamune... Hm-m, kuidas seda nüüd öelda...“

Ta häälitses hulk aega nagu kurg. Noorena oli Veera tema film vaadates nutnud, õpetajapõlves nutnud ja olnud neist vaimustuse nüüd aga küsis vaid osavõtlikult:

„Aleksandr Aleksandrovitš, te vist soovite midagi?“

„Hm-m... Kallis Veera Sergejevna, ma tahaksin koju helistada. Kui kas teate... Hm-m...“

„Palun.“

„Kuid kas teate. Hm-m... Jutuajamine on eriti... hm-m... isiklik.“

„Ma saan teist aru — te tahate helistada Pavel Leonidovitš kabinetist?“

„Mul on väga... väga vaja.“

„Palun. Võtmed on siin.“

Veera tõusis toolilt, avas Starohatovi toa ukse ja vanamees kadu sedamaid selle taha.

Ta kõmistas nii sügaval bassihäälel, et see eriti isiklik jutuajamin oli esimesest viimase sõnani kuulda. Tõsi, pealt kuulata polnud selle mitte kui midagi. Ta kandis oma vanale teiselepoolele ette, et jõua koju tunni või paari pärast. „Hm-m... Küll ma tulen... Ära muretse...“ — ja siis selles järjekorras: „Ära muretse... Küll ma tulen... Hm-m...“ Seejärel tegeles ta nende sõnade ümberpaigutamisega veel oma vii minutit. Siis, pakatamas õnnest, kuna telefonikõne oli tema meele kõigiti korda läinud, ja näost särades, sest kui vana naine toriseb j pragab, siis ta ka armastab, purjetas ta meie juurde.

Hall ja kunagi geniaalne pea nõksatas alla ja kerkis siis uuesti — vanamees suudles Veera kätt.

„Veera Sergejevna... Ma tänan teid.“

Ja ta hakkas liikuma.

Lävel ta peatus ja vaatas kiiruga tagasi. Ja lausus, mulle ja Veeral silma pilgutades:

„Nüüd lähen hinge heitma!“

Ja kadus.

Meie Veeraga naeratasime — vilksamisi olime näinud täitsa pilve pealset vanadust.

Veera lausus:

„... Isegi „Marpupkaga“ olen ära harjunud.“

Mina kui eemalseisja vaatasin teda hajameelselt, taipamata, kes võ mis see „Marpupka“ on.

„Olen ära harjunud. Ja mind ei solva see enam põrmugi.“

„Kas sina oled „Marpupka“?“

„Mina.“

„Ah jaa. Muidugi sina.“

„Kas tuli meelde?“

„Tuli meelde,“ noogutasin: see sõna oli kerkinud mu mälu pealispinnale. Marpup — väike õppeadministratiivtöötaja*. Stuudios polnud töötajal, kes pidi distsipliini eest hea seisma ja kuulsustele helistama, et need külla tuleksid, mälestusi heietaksid ja poiste auahnust üles kruviksid — sellisel töötajal polnud stuudios ametinimetust. Soovitati „õppealajuhatajat“, aga see tundus ülespuhutuna ega olnud palgaga kooskõlas. Soovitati „administraatorit“, kuid see kõlas nagu kinos või hipodroomil. Siis võeti ajutiselt tarvitusele kõige lihtsam — „administratiivtöötaja“. Ja siis tegi Starohatov kolmekümnendate aastate stiilis naljaviluks uue sõna „Marpup“ ja spetsiaalselt Veera jaoks „Marpupka“.

„Tead, Veera,“ laususin, „meile tundus see hüüdnimi tõesti teravmeelsena. Kui me kuulajad olime. Teravmeelsena ja naljakana.“

„Mind ennast ajas see ka naerma.“

„... Nüüd ei kuule ma selles enam midagi naljakat. Näe, mis tähendab, kui õpid sõna seestpoolt kuulma ja tundma,“ filosofeerisin. Ise aga mõtlesin: kooli, kooli, kooli, seesuguse enesearmastusega ei ole sul siin midagi teha. Tarvis on jalga lasta, ja mida varem, seda parem, kui juba sa ISE TEED JUTTU sellest, et oled „Marpupkaga“ harjunud... Lähed ära kooli — tubli tüdruk. Tarkpea. Hakkad jälle tasapisi vene keelt ja kirjandust õpetama. Turgenevi naiskujud romaanides „Rudin“ ja „Eelõhtul“. Tanja Larina kuju.

Veera asus kiiresti numbrit valima, otsekui haakis küüne ühe või teise arvu külge telefonikettal — ja seekord täistabamusega. Veera ütles oma nime. Ja lepiti kokku, et ajakirjanik külastab Starohatovi stuudiot sel nädalal. Algul püüdis ajakirjanik lahti rabelda:

„... Ei kujuta ette ega tea, mida teie poistele rääkida. Jumala eest, mitte ei tea.“

Aga Veera oskas härjal sarvist kinni võtta:

„Teil on ju valmimas viljast ja leivast kõnelev olukirjelduste raamat.“

„Kust teie seda teate?“

„Olen lugenud ajakirjanduses ilmunud katkendeid.“

„Ja kuidas on?“

„Minu arvates huvitav.“

Ajakirjanik läks õnge, kuid hakkas nüüd kaebama, et kõik ei saa temast aru. Kirus noort filmirahvast, kes viljalõikust oma ihusilmaga näinudki ei ole ja arvab, et leib on ainult see, mida koos heeringaga viinakõrvaseks võetakse. Siis hakkas ta väsimust kurtma. Siis lihtsalt ohkima. Siis küsitlema, missuguseid tema teoseid poisid tunnevad. Seejärel ei suutnud ta kuidagi päeva ja kellaaega välja pakkuda. Ning vii-

* Vene keeles маленький административный работник по учебному процессу. *Tlk.*

masel sirgel hakkas pikalt ja tüütult vabandama, tehes selgeks, et iga loovisiksus on närvipundar.

„Eriliselt mulle," lisas Veera, kui oli toru juba hargile pannud.

„Mis?"

„Ei midagi... Ta ütles mulle, et iga loovisiksus on närvipundar."

Veera istus pisut kaamena pikaleveninud ja ilmselt pingutavast kõnelusest. Masseeris väga aeglaselt oimukohti. Siis võttis sigareti. Suitsetas.

Ja valis uue numbri.

„Kellele nüüd?" küsisin.

„Mitte kellelegi." Ta naeratas. „Mu mehel on sõber, ma tahan, et ta pühapäeval meile tuleks. Meil on mehekäsi vaja." Ta hakkas naerma. „Mõhnakaid töökäsi."

„Aga mis tööd teil teha on?"

„Igasugust. Nii-öelda suvilakrundil. Kutsun ta mehele appi."

„Mina võiksin samuti appi tulla," laususin haavunult. Selle haavumusega hääles, mis jumal teab kustkohast sinu sisse poeb, kui sind mõnest asjast teadlikult kõrvale jäetakse ega paluta. Kui aga palutaks, püüaksid sa igati kõrvale põigelda ja alt ära hüpata, sest pole ju aega.

Veera vastust võlgu ei jäänud. Ütles aknast välja vaadates:

„Noh, eks sa tule."

Tõusin, sest pidin ju ometi kord minema hakkama. Olin vabandust palunud, olnud üliviisakas ja seltskondlik ja ennast isegi peenramaale, see tähendab suvilakrundile, abiks pakkunud. Ja kogusummas veetnud siin üle kahe tunni — täiesti küllaldane aeg pattude andekspalumiseks, kui oled naisterahvaga kõigest üksainus kord telefoni teel matslikult kõnelnud. Ja liiatigi mitte kaabaklusest, mitte õelusest, vaid lihtsalt sellepärast, et unustasid, kui palju õlut sinu magu ühe joomisega mahutab.

Tõusin toolilt. Miski hoidis mind siiski tagasi.

„Veera," laususin.

„Jah."

Aga öelda ei olnud mul mitte midagi.

Palju samme koridoris — ilmus Starohatov sõprade saatel. Ta naeratas. Tema pead ümbritses otsekui pühamehe oreool — kuuekümnenda sünnipäeva kirgas ja uhkeldav nimbus. Kolme majesteetliku rauga hallidest juustest, kes temaga koos tuppa astusid, kiirgas seda hõbelevat valgust veel märgatavamalt kui tema omadest. Kõik olid mõnevõrra ülendatud meeleolus. Tulid telefoneerima. Või lihtsalt tugitoolides istuma.

„Veera Sergejevna, kullake, andke meile võtmed!" palus Starohatov.

Veera ulatas tema kabineti võtmed, Starohatov võttis vastu.

Välgutas silmi ja kutsus:

„Tulge sisse, röövlid!"

Majesteetlikud raugad järgnesid talle. Mina aga mõtlesin uuesti, et kõik need „röövlid", „marpupkad", „vanad redised" ja „põrsad" on Starohatovil veres, on talle loomuomased. Laia žestiga mees. Hüüdnimede väljamõtlemine läheb tema käes kiiresti. Hüüdnime luues ei anna ta armu. Ei anna armu ka enesele, on suurejooneline. Kahju ainult, et ta Koljat riisus, seda poleks ta tarvitsenud teha.

Seal, kabinetis, kõnelesid nad õige valjusti. Aga mina olin juba ära minemas. Läksin trepist alla.

Veera oli minu kannul oma toast välja tulnud, et hüvasti jätta. Viipas ülevalt:

„Nägemist, Igor."

„Nägemist."

Me mõlemad mõtlesime, et nüüd (nagu kord oli juba juhtunud) lahkume teineteisest paljudeks aastateks. Ja et mõni juhus meid veel vaevalt kokku viib.

Läksin trepist alla ja nägin juba vaimusilmas, kuidas ma koju jõuan ja Anjale seletan: „Kõik on lõppenud. Härjad panid sõrad vastu, aga aeti igaüks oma sulgu." — „Mis on lõppenud?" küsib Anja. „Missugused härjad?" Ja ma seletan talle, et Starohatov ei olegi nii paha, kui paistis, ja et Veera on olukorraga leppinud ja läheb ära kooli: nüüdsest peale ei sammu ta enam käsikäes vananeva Starohatoviga raskel filmiteel.

Aga kõnelus Anjaga seisis alles ees, esialgu läksin ma trepist alla. Ja mind ootas veel üks kohtumine.

Ma läksin trepist alla, puhvetisse, et seal pisut üksinduses istuda ja kohvi juua — panna punkt enne tormamist metroo mürasse ja trügimisse. Peas uitas mõte, et võib-olla ma enam ei satugi sellesse vanasse majja. Hallis (ma läbisin ta tühjuse) ei olnud ainsatki hingelist. Majesteetlikud raugad olid laiali läinud — enamik istus kinosaalis, et uuesti vaadata filmi oma noorusest. Nende pidulaud oli peaaegu puutumata jäänud. Sellel kõrgusid kolm tohutu suurt oranži apelsinimäge.

Ma läksin trepist alla, puhvetisse, ja võtsin, mida tahtsin, — tassi kohvi. Ja see mees istus juba oma kohvitassi taga. Ühes kaugemas lauas.

Aga siis — kui selgesti on kõik mällu sööbinud! — tõusis see mees ja tuli, tass lohakalt käes, naeratus aegsasti (kas mitte pealetükkivalt?) näol, kiirustamata minu lauda.

„Kas tohib?"

„Muidugi."

Ta naeratas jälle. Ja küsis:

„Ütelge, kas te tulite täna siia spetsiaalselt?... Või juhuslikult?"
„Juhuslikult."
„Kas tõesti juhuslikult?"
„Tõepoolest."
„Ahaa," venitas ta ning tema häälest kostis pettumust.
Tekkis paus. Või parem oleks öelda — mittesobivuse paus. Oli kadunud tema naeratus, oli kadunud tema kõnekus — oli ilmne, et ta minu lauas polnud leidnud seda, mida oli otsinud. Kuid telepaatia ei ole minugi tugev külg. Vaikisin. Ega osanud talle öelda midagi niisugust, mis täppi oleks läinud. Mõni aeg mõtlesime mõlemad ainult sellele, et parem oleks olnud, kui ta minu lauda poleks istunudki.
„Ja-ah," sõnas ta lõpuks.
Ma ei püüdnudki seda sügavat mõtteavaldust toetada — rüüpasin mõned lonksud kohvi, ja asi vask.
Tema aga küsis:
„Kas te Pavel Leonidovitš Starohatovit tunnete?"
„Tunnen."
„Mil viisil?"
„Olen ta endine kuulaja."
„Õppisite stuudios?"
„Jah."
Nüüd ta naeratas. Hakkas näost särama. Läks jumekaks. Ta oli leidnud, mida otsis.
„Aga miks te siis räägite, et tulite täna juhuslikult siia?"
„Ma tulin juhuslikult."
Ta naeratas kavalalt, lisaks pilgutas mulle silma:
„Jätke jutt! Te tulite spetsiaalselt — tulite tema juubelile!"
„Üldsegi mitte."
„Ma ei usu." Ta naeris, naeris sõbralikult.
Seejärel tõmbas ta kopsudesse rohkem õhku, sest ainult sel moel suutis ta välja öelda need sõnad:
„Aga mina küll juhuslikult ei tulnud. Tulin tema juubelile. Tulin, et tema üle rõõmu tunda. Ega häbene seda mitte üks põrm."
Võis juba ette arvata, et nüüd algab pikaleveniv pajatamine. Kui ära minna, siis tuleb lahkuda otsekohe. Aga ma olin paraja hetke mööda lasknud. Ta juba alustas:
„Üldiselt olen ma tagasihoidlik ja vaikne insener ühes tagasihoidlikus ja vaikses konstrueerimisbüroos. Joonestan tasapisi. Selles meie töö seisabki. Oleme projekteerijad..."
Algus nagu algus ikka. Kuni tuli päevavalgele kogu see kurb lugu, kolm surma proloogiks. Vaikse Inseneri lugu, nagu ma seda hiljem nimetasin. Õnnetus tabas teda kümne aasta eest. Tal suri naine. Suri aastane poeg. Suri ema. Nad ei surnud seenemürgitusse. Oli lihtsalt niisugune kokkusattumus — üksteise järel. Tõsi, abiks oli olnud gripp,

mis tol kevadel võimutses ja millel oli koguni rahvusvaheline indeks.
Insener oli väga armastanud oma ema. Ja oma poega. Aga eriti, nagu niisuguste inseneridega tihti juhtub, oma naist. Päev päeva järel oli ta tühjaks jäänud korteris murest murtuna edasi-tagasi käinud. Ja ükskord, kui polnud enam suutnud edasi-tagasi käia, maha istunud ja oma hingevaeva kirja pannud. Kirjutanud oma naisest. Ainult temast. (Traagilisest loost oli pikapeale välja tulnud romantiline.) Insener oli naise surmast vapustatud. Tahtis oma armastust põlistada. Et tema naine ja nende suur armastus surematuks muutuksid, nagu püsib surematuna kõik parim. Et seda näiteks teataks ka saja aasta pärast. Ja kolmesaja. Lühidalt: Petrarca konkurent ihkas kirjasõnas avalikkuse ette astuda.
„... Ilmselt olin ma tollal haige."
„Arusaadav," noogutasin ma.
„Olin justkui haige. Justkui ogar... Praegu ei tuleks mulle üldse pähe midagi kirjutada ja avaldada."
„Aga mis see siis oli? Luuletus? Novell? Jutustus?"
„Jutustus." Ta naeratas süüdlaslikult: uskuge mind, ma istusin maha ja kirjutasin jutustuse.
Ma uskusin: miks mitte? Aga ühtlasi ei saanud ma lahti tundest, et olin seda intonatsiooni kuskil juba kuulnud.
„Arusaadav," noogutasin. „Arusaadav."
„Aga edasi..."
Ma ei lasknud tal jätkata. Mõninga riskiga ja nagu mängeldes haarasin jutulõnga enda kätte.
„Ja edasi läks asi niimoodi, et seda ei tahetud avaldada. Teie jutustus rändas ühest kohast teise. Lõppude lõpuks sattus filmistuudiosse. Kuid ka filmistuudios ei leidunud inimest, kes oleks teie liigutavate mälestuste põhjal tahtnud filmi väntama hakata, eks?"
„Jah."
„Ja siis saite juhuslikult Krahviga kokku. Just Krahv oli see mees, kes teid raskel hetkel abistas, teie jutustust väärikalt hinnates..."
„Krahv?"
„Starohatov. See on tema hüüdnimi."
„Nõnda see lugu oligi. Aga..."
Ta imestas, kustkohast ma seda tean, ja otsustas, et konks peitub elukutses. Et filmimees on filmimees.
Ja — hakkas naerma:
„Teiega, stsenaristidega, on võimatu juttu ajada. Kui teile algus ära rääkida, siis on teil lõpp juba teada."
„Seekord ma lõppu ei tea. Kui film ekraanile jõudis, kas Starohatov võttis teilt siis pool raha ära või ei võtnud?"
„Ma ei saa aru."
„Vaadake, Krahv on suurte veidrustega mees. Mõningaid inimesi

kohtleb üsna kõvakäeliselt. Aga mõningaid abistab lihtsalt niisama. Heast südamest."

Insener kehitas õlgu:

„Teate... aga ma ei saa teist siiski aru."

„Mis siin arusaamatut on? Kas Starohatov oli teie kaasautor? Või ei?"

„Oli."

„Ja peale oma nime, te vabandage, kirjutas ta stsenaariumisse ka midagi muud juurde?"

„Jätke naljad!"

„Ma ei tee nalja."

„Seda võite kokku jahvatada teiste, mitte aga Starohatovi kohta! Mitte Pavel Leonidovitši kohta!..."

Tal jäi koguni hing kinni. Vihast. Ja niipea kui ta jälle korralikult hingata sai, hakkas ta ohkides mulle selgeks tegema, kui üllameelne ja suurepärane inimene Starohatov on. Ja kui delikaatne kaasinimeste suhtes... Mulle oli juba meelde tulnud, kus ma sedasama intonatsiooni kuulnud olin. Kiilaks kippuva peaga õllesõbrast stsenarist. No muidugi. Täpipealt. „Suur inimene, suur, suur!"

„Mitte midagi te ei tea!" jätkas insener. „Mitte midagi! Starohatov võttis minu stsenaariumi enda kätte. Ja töötas ümber. Kuulete: TÖÖTAS ÜMBER. Ja alles siis andis kunstinõukogusse."

„Ühel kiilaspeal tegi ta terve stsenaariumi täiesti ilma tasuta ümber," kinnitasin talle, et teda rahustada.

„See'p see on."

„Ei hakanud isegi kaasautoriks."

„Ka mulle ei hakanud ta kaasautoriks."

„Aga te ju äsja ütlesite, et ta oli kaasautor."

„Faktiliselt oli. See tähendab, ta aitas mul kirjutada... Aga mis autorsusse puutub, siis autor olin ainult mina."

„Ja raha te pooleks ei jaganud?"

„Ei."

„Ime!..."

Nüüd oli minu kord üllatuda. Seda enam, et ei saanud märkimata jätta juhtumi hämmastavat sarnasust tolle teisega — nagu spetsiaalselt minu jaoks oli jälle välja ilmunud mees, jälle natuke haletsemisväärne ja Starohatovit jumaldav. Täpipealt. Ma ei ole müstik. Aga siin oli juba midagi saatanlikku.

Kuid hetke pärast saavutas realistlik mõtteviis võidu.

Tuli lihtne mõte: kuid kas Starohatov abistas teda kirjutamisel? Kas üldse abistas? Viskas stsenaariumist vahest stseeni või paar välja nagu Kolja Okonnikovi juhtumil. Ja esitas kunstinõukogule. Ja kunstinõukogu kiitis heaks. Ja asi kombes.

Ma küsisin:

„Kas olite ise ka kunstinõukogus?"

„Ei," vastas Insener.

See'p see asi ongi, mõtlesin. Ja rohkem ei pärinud.

Võtsime veel kohvi. Aeg-ajalt kuulatas Vaikne Insener (nii olin ma ta ristinud), kas pidu on lõppenud ja kas Starohatov koos sõpradega juba trepist alla ei hakka tulema. Soove on ilmas mitmesuguseid. Vaikne Insener soovis mõne hetke viibida Starohatovi ja teiste lähikonnas, kuni nad autodesse istuvad. Ja kui autod liikuma hakkavad ja ära sõidavad, seista veel natuke aega tühjenenud asfaldil, erutusetulvas oma kitsast tumedat lipsu näppides.

„Ma kuulsin kelleltki, et pühitsetakse tema kuuekümnendat sünnipäeva. Ja äkki valdas mind suur erutus..." jutustas ta.

„Ja tulite siia."

„Tulin!"

Ta oli ka hallis viibinud — näinud, kuidas paukusid ja lendasid pealt šampanjakorgid. Kuulnud tooste ja tervitusi. Seejärel oligi ta siia tulnud — et tagasihoidlikult kõrvale tõmbununa näha ja tervitada (mõttes! enese poolt!) inimest, keda austas.

Ta hüüdis ukseavasse ilmunud puhvetimüüjale:

„Öelge, ega nad veel alla tulnud ole!"

„Ei ole."

„Tänan."

Ja võttis jälle istet minu vastas, jõi veidi kohvi. Ta oli sihuke vaikne. Töötas konstrueerimisbüroos ja ei tundnud õigupoolest midagi ega kedagi peale oma väikese konstrueerimisbüroo. Elas tasapisi. Kui naise surm teda oli vapustanud, võttis ta kätte ja kirjutas oma naisest mingi jutustuse — ja sellega seoses pistis nina oma urust välja. Ja selle nina peale ei löödud, hoopis vastuoksa — tema jutustusest vändati film, küll tavaline reafilm, aga see film pääses ekraanile, kuulutused pandi välja, ning kui olid viiskümmend kopikat ära andnud, võisid minna poolhämarasse kinosaali ja istuda seal, mitte ilmtingimata nurgas. Sest esialgu oli ta arvanud, et istub just nimelt nurgas ja vaatab vaguraks muutununa, kuidas meesnäitleja kõneleb naisnäitlejale neidsamu sõnu, mis tema oma naisele kord öelnud oli. Ja pärast — õigem oleks öelda: pärast, pärast, pärast, sest seda filmi oli ta kolm korda vaadanud — hakkas ta jälle oma igapäevast elu elama, peitis enese oma konstrueerimisbüroosse ja süüvis töhe. Enamat ta ei ihaldanudki. Ei püüdnud saada stsenaristiks. Ta jäi inseneriks. Kuid filmist (ja Starohatovist kui filmi osast) sai talle igavene pühadus — pühadus, mis tegi head ja võttis valu. Ja kas nüüd olekski mõtet püüda tal silmi avada, rääkides, et Pavel Leonidovitš Starohatov on mõnikord olnud halvem ja maisem kui tema taevasinisel juhtumil, — raske sellest rääkida polnud, aga milleks?

„Ma hakkan minema," ütlesin hüvasti jättes. „Kas teie jääte siia?"

„Jah. Ootan veel väheke," lausus ta kähku. Naeratas. Andis mulle oma telefoninumbri. Tõusis ja surus mul kogu südamest kätt. Tema silmis olin ma samuti osake filmist.

Viimaks jõudsin koju ja kuulutasin:

„Kõik lõppes iseenesest... Härjad panid sõrad vastu, kuid nad aeti igaüks oma sulgu."

Anja küsis:

„Mis lõppes?... Mis härjad?"

Ning siis seletasin talle, et Veera on olukorraga leppinud ja läheb kooli ja et nõnda on kõigile parem, sest iga kingsepp jäägu oma liistude juurde. Veera oli koolis alustanud, las ta siis nüüd lõpetab ka seal, oma ringkonnas.

Ootasin, et algab üks ahhetamine ja ohhetamine selle pärast, et meie filmi uuestisünd jääb nüüd olemata. Aga ei midagi säärast. Filmikunstile paari sõnaga kaasa tundnud, küsis Anja:

„Tähendab, et sa ei sega vahele?"

„Ei."

„Väga hea, tähendab, et sul jääb vaba aega."

Ja ta avas oma kaardid:

„Me peame talvekartulid kähku ära ostma."

„Kähku?" Mu peas toimus ümberhäälestumine argimuredele.

„Jah... Sest tuleb osta sovhoosikartuleid. Praegu pole moes kartuleid kauplusest osta."

„Aga kus neid hoida?"

„Mul on kõik läbi mõeldud. Naabri-Galjal on kelder, ma juba leppisin temaga kokku."

Vaikisin. Ohkasin.

„Ära sa mõtlegi minema lipsata," lausus Anja ning mulle sai selgeks, et ta on selle uue tähtsa ürituse oma südameasjaks võtnud.

See oli nii iseloomulik. Noorukese naisega elades ei kujune tüüpiliseks üldse mitte see, et sa mõne asjaga hilisel tunnil toime ei tule. Ja kui tuledki, varitseb sind teine oht. Nimelt see noore naise kõigi poolt kiidetud ja ülistatud trotslik soov igale poole ikka ja jälle oma nina toppida. Seda õhku ta hingab. Seda elu ta elab. Aga sina alati mitte. Mõnikord tahaksid õhtusel ajal puhata, jalgu enda alla tõmmata ja hetkeks vaikselt suigatada. Suigatada, ilma et midagi mõtleks. Ja nõnda ma siis lebasin, jalad enda all, ega mõtelnud mitte millelegi — ei ilmale, ei sellele, kuidas päev möödus, ega sellelegi, et küll näed, Anjal on talvekartuli varumise idee homseks meelest läinud, samuti nagu ta on unustanud filmi päästmise. Ta hakkab millegi muu vastu huvi tundma ja unustab. Päriseks. Seda tuleb ju elus ette.

Kõige ligemasse Moskva lähistel asuvasse sovhoosi hakkasin minema pühapäeva hommikul. Kaasas kaks tühja kartulikotti. Minuga ühes tuli Vitalik, kes janunes elukogemusi. Mäletan, et bussisõit kestis kaua ja et ma olin suitsunäljast kuhtumas. Me sõitsime, mina aga kujutlesin igavlevaid sovhoosimaju, vaikust ja maamehi, kes seal istuvad ja doominot mängivad.

Kui me bussist väljusime, ruttas Vitalik asjast selgust saama just nimelt neilt. Doominomängijatelt. Nendeni oli umbes viiskümmend meetrit.

„Kas näete, onud klõbistavad?"

„Näen."

„Ma lähen küsin."

Ta ajas rinna ette ja läks nende juurde elutarkust koguma. Ja pani toru toredasti hüüdma: „Hei! Mehed! Kus teil siin kartuleid on!" Küsis uljalt ja tarmukalt. Aga mehed ei võtnud vaevaks vastata, et kartulid on põllul. Jäid vastuse võlgu. Vaikisid, ja see vaikus oli nii kõnekas, et võis arvata, nagu oleks aeg peatunud. Kõik kellad seisid. Ja kui praegu oleks puhkenud aatomisõda, ei oleks nad liigatanud. Tähendab, oleksid liigatanud küll, aga enne oleksid partii lõpetanud.

Edasi ma midagi kuulsin: Vitalik läks näost esiti roosaks, seejärel tumepunaseks, ahmis õhku, kõhkles siis viivu ja hakkas südametäiega kiruma.

Doominomäng jätkus. Vastuseks mitte piuksugi.

„Kurat teid võtku!" vingus Vitalik. „Või olete kurdid? Miks ei taha te INIMEST AIDATA?"

Onukesed panid vaikselt välja kaks-kuus ja mõnikord dublee. Vitalik ei pidanud kauem vastu. Pööras kannal ringi ja tuli tulema, nagu tullakse, et silma alt ära saada. Oligi juba ära — jõudis minu juurde. Ja siis äkki selgus, et polnud sugugi kurtidega tegemist. Et vähemalt kaks meest tahavad inimest aidata.

„Noormees," hüüdis üks, „mispärast ei lasknud sa meil partiid lõpetada?"

Ja teine:

„Noormees, mine poe juurde, seal on kõik kirja pandud."

Hääled ei olnud valjud. Kuid olid kuuldavad. Vitalik võpatas. Ta oli juba minu juurde jõudnud. Jõmpsikas, armas jõmpsikas, näost punane, põrnitsev, haavunud.

„Mis te naerate?" ütles ta mulle üsna jämedalt.

„Naljakas on."

„Pole siin midagi naljakat. Poleks olnud mõtet totakate juurde minna. Esimeselt ettejuhtunud eidelt oleksin kartulid otsekohe ära ostnud."

Mulle kippus ikka naer peale.

„Vitalik, — eided ei müü sulle kartulit kotiviisi. Eided müüvad

lilli, seeni, saunavihtu ja soolakurke," ütlesin kaunikesti õpetliku intonatsiooniga.

„Ei ole me nende meestegi käest midagi osta saanud."

„Heakene küll. Läki poe juurde."

Poe uksel lipendas valge paberileht, mille peal mustvalgel seisis kirjas, et täna toimub kartulihoidla puhastamine. Teretulnud on kõik asjahuvilised. Tasu kas rahas või natuuras... Sõnu kulutamata asusime Vitalikuga kartulihoidlat puhastama, sest kõige kindlam on mitte mõtlema jääda, vaid teha seda, mis sulle teha pakutakse. Eriti veel siis, kui kõik mustvalgel kirjas seisab. Õhtul sai Anja toredaid kartuleid. Kaks peaaegu täis kotti.

Neil päevil see algas. Väliselt paistis see küsimusena, mida võib esitada ja mille üle võib mõtiskleda, küsimusena tuntud filmidramaturgi Pavel Leonidovitš Starohatovi kohta, kes on sündinud sel-ja-sel aastal ning viimasel ajal on olnud stsenaristide stuudio juhataja. Mõjukalt esitatud küsimus, mis algab sõnaga „miks".

„Miks ta mõnikord riisus poisse, mõnikord aga abistas omakasupüüdmatult?"

„Mis?" küsis Anja. „Mida sa soovid?"

Jäin vastuse võlgu. Mul oli nagu eidel, kes südapäeval mööda Moskva tänavaid koperdab, harjumuseks endale nina alla pomiseda.

„Kõik on korras, Anja."

„Kas sa hüüdsid mind?"

„Ei."

Küsimus peletati hetkeks eemale, kuid minu mõtteis keerles see ikka ja jälle. Kuid akna taga oli sügis ja klassikaline seenevihm, ning keegi tänaval vastutulnutest muidugi ütles, et niisuguse ilmaga võib ainult viina juua.

SEITSMES PEATÜKK

Lugu lõppes sellega, millega lõppema pidigi: võtsin käsile Starohatovi portree, portreejutustuse, nagu ma neid juba õige mitú olin teinud. Algul närib sind hiljukesi. Siis (juba kuuldavamalt) surub su sees, nagu vedru pressib üleskeeratavat hiirt, ja siis tulebki välja, et sa juba eelmisel päeval portreejutustuse käsile võtsid. Niisugune portreejutustus nõudis suurt põhjalikkust. Alustasin nende joonekeste ja faktide väljaõngitsemisest, mis olid minu mälusse siia-sinna püsima jäänud. Joonekeste väljaõngitsemine ja kiikumine toolil.

Päev läks tigusammul ja oli väljaspool kahtlust, et akna taga võimutses sügis. Istusin toolil, ennast tema kahel jalal kõigutades: vallatus, mille eest lapsed kolki saavad, et nad kukalt ära ei lööks.

„Anja," küsisin ma, „kui sul on raha vaja ning sul raha ei ole, mida sa siis mõtled?"

Anja oli teed keetnud. Jõi seda alustassilt — see oli kuum.

„Mida ma mõtlen?"

„Jah."

Oletasin, et ta ütleb: „Tahaksin, et sa kiiremini käiku laseksid portreejutustuse, mida sa praegu teed."

Kuid Anja kostis:

„Mõtlen: kui leiaks nüüd rahakoti."

„Tänavalt maast?"

„Jah."

„Rahaga?"

„Muidugi rahaga. Jäta järele!"

... Kujutlesin, et ma olen näiteks ajalehemees. Ja et mul on ebameeldiv (ülemusena, asetäitjana või kohapealse erikorrespondendina) kirjutada Pavel Leonidovitš Starohatovist olukirjeldus. Följeton. See oli justkui proovilaskmine kauge märklaua pihta... Ma panin tähele, et siin on kaks lähenemisvõimalust. Ja sellele vastavalt kaks pealkirja.

Esimene pealkiri: INIMENE VÄÄRATAS... Me kõik teame ja austame Pavel Leonidovitš Starohatovit. Nimekas filmidramaturg (selle peale kulub kaks lõiku), tuntud pedagoog (üks lõik), lihtne ja südamlik inimene (dialoog ja pool lõiku) — niisugusena oleme teda alati näinud ja tundnud. Kuid ta on vääratanud. Riisunud oma õpilast. Ta on süüdi. Rängalt süüdi. Ta tunnetab oma süüd rohkem kui keegi teine. Tema tunnetab oma süüd, meie aga — meie meenutame tema varasemaid teeneid ja usume temasse. Ja nõnda edasi.

Muidugi, rõhutada tuleb seda, et me kõik oleme inimesed, tehtud ühest ja samast taignast. Pikkamööda küpses meelitlev mõte, et meie keerukast elust väsinud Pavel Leonidovitš läks kord mööda ühest aiast, toetus kepile, sirutas hingeldusest vaevatuna peaaegu tahtmatult käe välja ja võttis võõra õuna. Või pirni. Kas ei oleks võinud seda juhtuda meie kõigiga?

Pealkiri number kaks: KAS TEIL HÄBI EI OLE, DRAMATURG STAROHATOV?... Juba miinusega, mitte plussiga. Hukkamõistuga. Selle lähenemisvõimalusega, milles on midagi ängistavat ja samaaegselt südamele koputavat, midagi meie sisimast. Kodust.

Ja jällegi — siin ta nüüd on, see meile kõigile tuntud Pavel Leonidovitš Starohatov. Ja kujutlege, seltsimehed. See suurmees sunnib oma õpilastele omaenda ääretus auahnuses (Just auahnus! Nimelt see!

Rahaasjust mitte sõnakestki!) peale kaasautorlust. Täpselt niisamuti ütleme, kui teaduste doktor N, juhendaja, kirjutab omaenda nime oma aspirandi nime kõrvale. N on tõesti juhendaja ja võib-olla on tal kogun õigus niisugust juurdekirjutust teha, aga on ju olemas eetika. Kus on siin eetilised tõekspidamised?...

Toda N-i, kes vääratas, tundsin ma mõnevõrra isiklikult. Terveks augustikuuks oli vanamehe pea segi ajanud üks tema pikajalgseid naistudengeid. Ja vanamees pani sisseastumiseksameil viie selle näitsiku nooremale vennale. Et aga vana gladiool iial varem polnud oma jõudu selles žanris proovinud, tõstis ta hinnet oskamatult. Kõigi nähes.

Vaene vanake kahetses oma pattu ja tagus endale vastu rinda. Kõige otsesemas mõttes. Pintsak oli tal kaetud hõbedase kõõmaga ja nõrk rind värises kuivetu rusika löökidest. Mees nuttis. Nägin seda oma ihusilmaga. Istusin tema lähedal ja vahtisin teda.

„Ma vääratasin," ütles ta rusutud häälel. „Ma vääratasin. Mu armsad. Ma... ma..."

Tal ei olnud sõnu. Peale „vääratamise".

Starohatovi juhtum oli palju keerukam. Esiteks teadsin ma täpselt, et Starohatov EI VÄÄRATANUD. Juba ainult seetõttu, et ta riisumise peale välja läks ilmselt mitmel korral. Mitte ühelainsamal. Ja mitte äkitselt. Aga veel täpsemalt teadsin ma, et see ei olnud vanameheliku auahnuse või alpuse juhtum, mille pärast seltsimees Starohatovil PIDI HÄBI OLEMA. Ilmetud ühistööna tehtud filmid ei andnud tema aule ja kuulsusele mitte kui midagi juurde. Mitte grammigi. Pigem kiskusid alla varasemate filmide aupaistet. Ja ta pidi seda nägema. Sest kui inimene auahnusest ka kottpimedaks ja umbkurdiks jääks, tema kõrvakäärdudes miski ikka säilib, ja sellest „miskist" peaks piisama, et eraldada täisväärtuslikku muna juhusliku kaagutamise produktist.

„Kas su isa ja ema riidlevad vahel raha pärast, Vitalik?"

„Minu meelest mitte."

„Noh, aga kas vahel juhtub nii, et vaja on suuremat summat ja ema käib isale peale — kas või sure, kuid see raha olgu laual!"

„Ei... Mis te nüüd! Minu ema ei tegele üldse rahaasjadega!"

Ja siis tuli mulle meelde, et ta on tõesti niisugune. Truu ja inetu naine, range ja jahe. Ja raha suhtes ükskõikne, nagu seda truude ja inetute naiste puhul mõnikord ette tuleb.

Sellele lisaks sai mulle äkki selgeks, mis oli minu nende pärimiste salajane tõukejõud — instinktiivselt püüdsin ma asjalugu selles valguses näidata, et Pavel Leonidovitšil ikkagi oli raha kiiresti tarvis. Ja vaeseke ei teadnud, kust seda saada. Ja valutas südant. Ja ühel ilusal päeval mõtles kaasautorsuse välja. Ja nõnda edasi... Ma tahtsin (ise seda enda eest varjates), et Starohatovil oleks raha kangesti tarvis

olnud, tahtsin teda õigustada — see'p see asi oligi. Kuid tal ei olnud raha kangesti tarvis. Vajaduse korral oleks ta ju lihtsalt laenanud. Tal oli hulk sõpru ja need sõbrad polnud hoopiski mitte valvurid ja koristajad. Halvimal juhul oleks ta võinud ära müüa suvila. Või auto.

Nii et ta oli poisse riisunud ilma pakilise vajaduseta. Rahulikult. Ilma rahahädata.

„Ma olen teie suvilat näinud, Vitalik, — teil on ju väga ilus suvila!"

„Jah," vastas ta vaikselt.

„Kahekorruseline maja?"

„Jah."

„Aga kui suur krunt teil on?" (Mäletan, et silma järgi oli neil vähemalt hektar maad.)

„Seda... seda ma ei tea."

Küsitledes olin alati ülipõhjalik ja tüütu. Asjaolu, et nüüd uurin poja käest andmeid isa kohta, ei viinud mind sugugi segadusse. Ütle, mis sa ütled, aga kui oled portree kord nõuks võtnud, siis tuleb see sul teha tuttavast inimesest. Mitte kellestki teisest. Maalikunstnikkudele on see hästi teada.

Vitalik oli näost punaseks läinud. Aga muidugi mitte sellepärast, et ta midagi oleks taibanud. Ta polnud midagi taibanud. Ega taipa ka tulevikus. Ei taipa ka siis, kui see portreejutustus ilmub ja tema seda loeb. Olin seda mitmel korral kogenud — mitte keegi ei tunne mitte kedagi mitte kunagi ära ja sina võid südamerahuga edasi elada. Ja see ei tulene portree kehvusest. Proosal on lihtsalt niisugune omadus, selle poolest ta maalikunstile kontrasti moodustabki.

Vitalik istus näost õhetades. Nagu alati oli tal piinlik, et ta kuulus „kindlustatute" hulka. Alles poisike. Põngerjas. Mõtteis oli ta mõnikord talveajal, kui suvilas ühtki inimest ei olnud, isa suvila põlema süüdanud. Puna taandus aegamisi ta näolt — Vitalik jõi väga soliidselt teed. Puhus peale. Hammustas viivitades saia.

„Ma jätsin täna oma novelli teile toomata, Igor Petrovitš."

„Miks?"

„Tahan selle kallal veel tööd teha."

Ta tõusis.

„Ma lähen nüüd..."

Ta pani klaasi käest ära — tõusis ja tõmbas nimme puhinal sügavalt hinge pärast teejoomist. Arvas, et see kukub välja nagu kaupmeestel või lihtrahval. Nagu meil. Jõuliselt.

Jõin oma teeklaasi samuti tühjaks. Polnud kahtlust, et see novell oli tal ikkagi kaasas ja momendil vaikselt portfellis. Kuid Vitalik oli kangesti haavatav. Minu küsitlused olid ta valvsaks muutnud. Ja homme vaatab ta oma novelli koduvaikuses uue nurga alt uuesti üle — et kas ei ole tema sulest sinna kogemata lipsanud „täissöönud" lauseid. Tähendab, „täissöönud" pojukese lauseid.

Esialgu hakkas portree kujunema reeglipäraselt ammustest jutuajamis-
test. Nagu mosaiikpilt. Neist mitmevärvilistest kivikestest sai valmi-
argiportree, tavaline ja igapäine. Ja algusest peale üldse mitte pretensioo-
nikas, sest suurte pretensioonidega polnud ka see mees, kes neid kivike-
üksteise kõrvale paigutas ja sättis. See tähendab, mina.

Bahterev (see oli mul meeles) oli kord mulle öelnud:

„Krahv oli algul abielus Alevtinovaga. Milline kaunitar! Kas tead sel-
lenimelist näitlejannat?"

„Tean."

„Teda teavad kõik." (Järgnes nende filmide üleslugemine, milles Alev-
tinova oli esinenud, üldiselt aga käis loba, see kõige pidupäevasem –
õllejoomisega.) „Kui Starohatov temast lahku läks, oli skandaal."

„Kas tõesti skandaal?"

„Kogu maailm oli lärmi täis. Muudkui jagasid ja jagasid midagi
Vist nipsasju."

„Tõsi või?"

„Jumala eest. Jagasid ja jagasid ega jõudnudki pooleks jagada."

Minu läheduses polnud praegu ei Bahterevi ega õlut — ma olin üks-
kodus. Anja oli Maškaga jalutama läinud. (Õhku, õhku, ja veel kor-
õhku!) Ma kõigutasin ennast monotoonselt toolil — mineviku ja täna-
päeva vahel. Ja heietasin mälestusi. Jutuajamine Bahtereviga on sel-
mosaiigi üks kivike. Sõrmitsesin seda, tajudes nurki ja õnaraid. Tundliku-
sõrmeotsad tegid selle kivi väärtuste hindamiseks ja tema teiste kõrval-
sobitamiseks viimase pingutuse. Tema asukoht määrati kindlaks. Siia pi-
ta jääma portreed täiendama. Ning ma nihutasin teda veel veid-
Noh, jäägu siia.

Veel üks kivi. STAROHATOV ON TAVALINE RIISUJA. See o-
mulle juba tüki aja eest pähe tulnud mõte: meie silmapaistev dramatur-
polnud mitte midagi olulist lisanud ei Vaikse Inseneri ega Kinomaja-
kohatud kiilaka õllesõbra stsenaariumisse. Oli ehk kaks ja pool stseeni-
kest välja visanud, ja asi vask. Ei mingit õilsameelsuse ülesnäitamis-
Õilsameelsusena oli see paistnud ükspäinis neile, sellele vaiksele j-
sellele armetule. Sest nemad olid hädavaresed.

Tähendab, kaasautorina käitus Starohatov kõigil juhtudel ühtviisi: va-
va ta ei näinud. Armastas raha. Aga au ja kuulsust arvas endal olev-
varasemastki ajast küllalt. Ja nii ta siis vaataski läbi algajate autori-
stsenaariume. Otsis neid autoreid. Võttis neid oma tiiva alla. Visanu-
stsenaariumist välja paar kõige kehvemat stseeni, hakkas ta seda läl-
suruma kunstinõukogus, ja edasi, edasi, edasi, kuni sellest film sa-
Aga et tema vilgas tegevus kellelegi silma ei torkaks, selleks ta mõn-
kord sundis poistele oma kaasautorsust peale, kuid vahel ka mitt-
Näiteks igal teisel juhul. Et oma nahka hoida.

See kivike tundus siledana ja põhjendatult paika panduna, aga ometi
pidin ma seda siinkohal veel käega puudutama. Sõrmega katsuma.

Selletarvis veetsin ma paar tundi ühes TOLMUSES JA KORISTA-
MATA toas, olles enne sinnaminekut ette helistanud. Niisugune tuba
ei ole mingi haruldus. Miljonilinnas, kus on küllalt palju kõrghooneid,
leidub kindlasti ka niisugune tuba ja niisugune elanik. See on linnale
omamoodi etikett. Etikett, mis annab õiguse pidada seda linna super-
kaasaegseks linnaks. Niisama autentne tõend nagu metroo müra ja liik-
lusummikud tänavaristmikel.

Lähed sisse ega imestagi, sest korter on korter, ja kas sa veel vähe
oled kommunaalkortereid näinud, — astud tuppa ja ei ole samuti
hämmelduses ega tagane. No on ikka tuba. No on ikka tolmu —
sõrmepaksune kord. Nurkades heljuvad ämblikuvõrgud. (Uksed pau-
guvad, ämblikuvõrgud heljuvad.) Raamatukapi klaasile, ürgse tolmu
sisse, on keegi igiammu sõrmega sorkinud: „Ohoo!" Ja nõnda on see
jäänudki, see vaimustuseavaldus on nüüd üsna tolmune, niihästi tähed
kui ka hüüumärk. Heakene küll. Oleme ära näinud.

Istud toolile — see ei ole hirmus tolmune, sest seal on peremees
mõnikord istunud ja midagi oma pükstega ära pühkinud. Aga midagi
jätnud pühkimata. Laual asuvad vaateväljas kaks juustutükki, kaks
kivikõvaks kuivanud poolkuud. Ja muidugi eilne kohvitass, paks põhjas.
Ilma selleta ei tule toime. Ilma selleta jääb pilt ebatäielikuks ja elutuks...
Ja tahtmatult mõtled, kuidas tunnevad endid siin külmal varahommikul
naised, keda tuuled siia küll üpris harva, kuid siiski üsna kindlasti toovad.
Voodi on viletsavõitu. Ja muidugi heidab peremees vahel magama kingi
jalast ära võtmata, sest ei omista sellele tähtsust.

Ja sa istud laua ääres — ootad teed, mida siin, köögis, tõrvmustaks
tõmbuda lastakse. Ja kui sa peremehele muu hulgas tema naise kohta
küsimuse esitad, siis saad vastuseks:

„Ta on surnud."

Sa noogutad: arusaadav...

„Vabanda, ma ei teadnud... Kas ammu?"

„Juba kümme aastat."

Ja sel teemal sa enam ei räägi ega küsi midagi, sest siin pole midagi
rääkida ega midagi küsida.

Ma ei küsinud midagi — olin Vaiksele Insenerile asja pärast külla
tulnud, mitte tema tolmust ja koristamata korterit vaatama. Seda aga, et
jal naine surnud, teadsin juba viimasest jutuajamisest. Ega olnud üllа-
tatud. See ei ahistanud mu südant. Pean ütlema, et olin varemgi
niisugust elamist näinud.

Ta tõi teed.

„Vabanda," sõnas ta, „... mul on siin natuke... seesamune..."

„Mis?"

„Ebasteriilne." Ta puhkes pisut süüdlaslikult naerma. Ja torkas sõrme ämblikuvõrgu sisse, mis oma täies suuruses meile vastu helkis, võttes nüüd enda alla kogu nurga nagu ikoon tema vanaisa tares. Ma püüdsin asja paremas valguses näidata — ütlesin, et ebasteriilsus on mulle tuntud. Olen sellega kogunisti harjunud.

„Noh, siis on väga tore... Suhkrut pane ise. Kas valan sulle kangemat?"

„Võib."

Ta küsis:

„Aga milleks on sul minu stsenaariumi vaja?"

„Niisama... Lugeda."

„Pea ainult, jumalapärast, meeles: ma juba ütlesin ja ütlen veel üks kord, et see on mu ainus eksemplar."

Mul tuli teist korda sõnarohkelt lubada, et ma tema stsenaariumi ära ei kaota. Ei unusta metroosse. Ei aja suppi peale, ei anna väikese tütre kätte.

Ta jäi rahule:

„Olen selle tekstiga harjunud nagu mõne raamatuga. Isegi sõrmejälgedega olen harjunud." Insener elavnes ja läks rõõmsamaks. „Ma teen seda teksti peast. Või peaaegu peast."

Ja ta palus, et ma stsenaariumi üle nädala enda käes ei hoiaks, — ma lubasin. Nädalast on mulle enam kui küllalt. Selgitan, kas Starohatov on teda abistanud. Lisaks loen lihtsalt läbi. Sest nüüd tuli mul tahtmine seda ka lugeda — mul oli huvi ärganud, kuidas räägib ja liigub sellessamas toas juba surnud naine. Kuidas ta hommikuti selle peegli ette juukseid kammima läheb. Ja kuidas keedab teed selles noaaegses hiina teekannus, mille külgedel on kaks pooleldi mahahõõrdunud džonkit.

„Mis see on?" küsisin.

Kuid kohe tuli teadmine: ühisköögis hakkas pannil särisema rasvalasu. Järgnes teine etapp: pikaldane kime viristamine ja üksikud episoodilised paugud. Tuntud teid pidi jõudsid minuni ka teised lõhnad. Esmajoones kapsasupp.

Insener hakkas stsenaariumi plastikust ümbrisesse toppima.

Tõusin püsti. Tema aga mässas selle plastikuga, pööras seda nii ja naa, nagu mähiks külmetavat imikut.

„Ma tulen teid saatma."

Tahtsin talle öelda, et see on ülearune ja et ega tema lapsuke mu käes enne metroosse jõudmist plastikust välja kuku, aga ei ütelnud musta ega valget. See tuba oli mulle mõju avaldanud. Üldse püüdsin keeli talitseda.

„...Enne magamaheitmist käin ma alati jalutamas. Võtke arvesse, et ma teid saates jalutan," selgitas ta. Ise aga vaatas silmanurgast minu käsi. Minu sõrmi. Et kas need siiski asju mõnikord iseenesest maha ei pilla, nagu juhtub nõrganärvilistel inimestel. „Ma tulen teid saatma ja ühtlasi hingan värsket õhku," sõnas ta.

„Mida te üleüldse teete?"

„Mis mõttes?"

„Õhtuti."

„Ahaa... Kuidas juhtub. Aga üldiselt mitte midagi. Jalutan. Loen."

„Vaatate televiisorit?"

„Jah. Seda ka."

Ja hommikul läheb ta tööle. Läheb mööda koridori, möödub kapsasupi ja kõrbeva rasva ja kaussi likku pandud mähkmete lõhnast — ja edasi!... Ta rõivastub tagasihoidlikult. Range lips, standardne ülikond. Ta ei hiline iialgi ega tea, mis on ülemuste pahameel; standardse ülikonnaga ja range lipsuga läheb ta oma konstrueerimisbüroosse, joonestab, arvestab ja küürutab (ning aina suitsetab, suitsetab, suitsetab) — joonestab jälle, sööb lõunat, kuulab anekdoote, seejärel aga läheb tagasi oma tolmusesse toaurgu ja veedab õhtu, vahtides televiisorit nagu saatust. Noh, jääb veel tee, mida ta väga hästi keeta mõistab. Ja uni. Tööl on ta hinnas, seda muidugi. Paremat töötajat neil ei ole ega vist tulegi.

Ja kui mõni naisterahvas teda taltsutada püüab, ära kasutades laupäeva ja pühapäeva vahelist ajavahemikku, siis satub see raskustesse ja jääb kimpu. Ja lööb tema peale väga kiiresti käega, murdes hambad tema üksindusharjumuse, tema sammaldumise ja tema vähemärgatava vaimukindluse vastu, mille suurlinn on temas kivikõvaks kasvatanud.

Me kõndisime linnas — läksime parajasti mööda kuueteistkümnekorruselistest tornelamutest. Majad seisid liikumatult ja olid oma liikumatuses justkui karjamaal söömas. Rohtu. Nagu hobusekari.

„Sa liigutasid mind oma jutuga," ütles insener, „teielt" äkki jälle lähedasemale toonile üle minnes. „Võib-olla saad sa mind aidata?"

„Millega?"

„Tahaksin filmi veel kord näha. Seda ei ole seni rohkem näidatud."

„Sinu stsenaariumi järgi tehtud filmi?"

„Minu ja Starohatovi," parandas ta rangelt. „Kuigi Pavel Leonidovitš ennast kaasautoriks ei pidanud, tegi ta ometi selle kallal tööd."

„Tegi," jäin nõusse. („Seda me veel kontrollime!")

„Tahaksin filmi näha."

„Ma mõistan."

„Räägitakse, see sõltuvat filmilaenutuskontorist. Räägitakse, et seal tuleb leida mõni tuttav inimene ja hakata asju ajama."

„Võimalik, et see nõnda on," kehitasin ma õlgu, „aga mina olen ainult väike malenupuke, mina aidata ei saa."

„Kahju."

„Olen ainult väike malenupuke, usu mind."
„Noh, palun vabandust. Ma tundsin ju vaid huvi."
Ja ta ulatas leplikult käe:
„Nägemist."
„Nägemist."

Ma küsisin: „Ja ilma pääsikuta me kokku ei lepi?" — „Ei lepi." — „Miks?" — „Sest see on pääsla. Aga mitte läbikäiguhoov... Kui teil on vaja arhiivi minna, siis nii öelgegi. Ja las nad sealt arhiivist helistavad ja tellivad teile pääsiku," vastas valvur.

Ma helistasin kaua. Ma helistasin palju. Ma helistasin kannatlikult, seda ma oskan. Sellest, et ma nii palju pidin „halloo" ütlema, jäi mul keel kurgulakke kinni ja klõnksus aeg-ajalt iseenesest. Ja siis viimaks öeldi mulle: „Aga mida teil õigupoolest vaja on?" — „Mulle on õigupoolest vaja Lušnikovi stsenaariumi. Seda, mille kunstinõukogu vastu võttis." — „Milleks te seda vajate?" — „See on kirjutatud Starohatovi kaastegevusel." — „Ja mis sellest?" — „Tahaksin lugeda stsenaariumi, milles on tunda minu armastatud maestro kätt." Paus. „Hästi. Saate lugeda." — „Tänan." — „Mingi dokument teil on?" — „Leiame." — „Esitage valvurile." — „Kas pean talle jootraha andma?" — „Jätke endale. Ja ärge tehke rumalat nalja. Siin on „Mosfilm", mitte sauna rõivahoidla." Nüüd olid need jutud seljataga, ees oli arhiiv. Täpsemalt — mitte kogu arhiiv, vaid vanade stsenaariumide eriruum.

Ma sattusin kena näitsiku peale, sest tegemist oli ju „Mosfilmiga", siin võisid sulle igast nurgast vastu vaadata kenad näitsikud, ja minu nurk (ma istusin ühes toanurgas) ei olnud teistest põrmugi kehvem. Algul ei pööranud ta minult rangeid ja õiglasi silmi. Siis muutus lahkemaks. Siis naeratas. Siis jõudsime minule toodud kohvini.

„Aitäh," tänasin.

„Te töötate nii usinasti... Aga miks te seda loete? Kas sellepärast, et Starohatov stsenaariumi viimistles, teie aga olete tema õpilane?"

„Jah."

„Kas on tõsi, et Starohatov oli Alevtinovaga abielus?"

„Tõsi."

„Ma vaatasin vanu filme — Alevtinova oli lausa ime!"

Me jõime kohvi ära, näitsik istus kaugemale, mina aga jätkasin tekstide võrdlemist. Vaikse Inseneri algupärane stsenaarium oli üks tekst. Ja pärast Starohatovi käest läbikäimist oli sellest hoopis teine tekst saanud, kusjuures just see variant oli tootmisse läinud ja filmiks tehtud. Need olid täiesti erinevad tekstid.

Vähe sellest — need tekstid erinesid teineteisest kardinaalselt. Inseneri peategelane lihtsalt töötas, päevast päeva, ja kodus hääbus tema noor, haige naine. Starohatov aga paisutas dramatismi: paigutas „Kordaminekute päeva" päris lõppu. Naise surmapäev ei olnud nüüd enam tavaline tööpäev, vaid kõige edukam ja kordaminekuterikkam. See nipp ei olnud jumal teab mis, aga noil aastail ta mõjus. Tõi kinosaali kõikides ridades pisara silma, kui mitte arvestada neid ridu, kus istus omaenda igaveste probleemidega tegelev noorsugu.

Nüüd kaevasin sügavamalt. Starohatovil oli stsenaariumiga jännata tulnud, see oli selge, kuid kas polnud see jändamine ainuüksi välispidine? Ning ma võrdlesin üksteise järel kõiki stseene. Ja kõiki repliike. Ja erinevused märkisin eri lehtedele. Ja kogusin need kokku, nagu kogutakse vaheltkasu.

Paralleelselt tärkas üks mõte.

„Ütelge, kas ei saaks näha neid parandusi, mis Starohatov hiljem tegi, — pean silmas parandusi sellest perioodist, kui juba töötati koostöös režissööriga."

„Arvan, et saab küll. Kuid režissööristsenaariumid on meil teises ruumis."

Näitsik naeratas.

„Teate, ma lippan otsekohe sinna. Käin ruttu ära."

Juba olidki tema kontsad valmis klõbisedes kaugenema. Aga siis peatusid.

„Niikaua kui ma ära käin, võite teie „Ekraani" lugeda. „Ning ta pani mulle nina alla midagi puna-sinist ja eredalt illustreeritut. Ajakiri. Ja mulle sai päris selgeks, et mind oli tema juurde toonud õnnejuhus, muidu võib-olla oleksin pidanud lugema mingi noorukese plika järelvalvel. Ja seda hullem, kui see veel ilus plika oleks olnud.

Värvilaik oli mind ilmselt rööpast välja viinud — vaatasin siia-sinna. Lasksin pilgul ringi käia. Stsenaariumid riiulitel. Stsenaariumid laual. Stsenaariumid põrandal. Tolmu polnud siin põrmugi vähem kui Vaikse Inseneri toapugerikus. Ma kõrvutasin üht teisega ja ütlesin endale, et neil päevil olen ma tolmusel tööl olnud. Ja veel mõtlesin ma, et varem oleksin selle ajakirjakese küll kätte võtnud ja sellele pilgu peale heitnud — kuigi ehk kiirustades, kuigi ehk ainult silmanurgast.

Näitsik jõudis tagasi. Sellesama naeratusega. Aga tema naeratusel oli nüüd põgus vabandusevarjund.

„Ei vedanud," ütles ta. „Neil on juba suletud."

Ja hakkas naerma.

„Seal on pime. Ainult hiired krõbistavad."

Ja lisas. Ise lehitses kiiresti-kiiresti „Ekraani".

„Aga homme annavad nad selle välja. Luban seda teile. Ma lähen homme neile kõri kallale."

„Tänan."

Tema süvenes oma lugemisse, mina omasse. Ümberringi aga stsenaariumide kuhjad — ammumöödunud päevade lood.

Nii sellel kui ka järgmisel päeval lahkasin ma ühe stseeni teise järel, uurides paranduste kihte ja — paraku! — sattusin ikka Pavel Leonidovitš Starohatovi vaevanõudva nokitsemistöö jälgedele. Panuse ja panuse vahel oli vahe. Oli möödaminnes tehtud parandusi, oli juhtumeid, mil välja oli visatud pool või veerand stseeni. Aga oli ka parandusi, milleni jõuad ainult toas edasi-tagasi käies ja kukalt kratsides. Tähendab, ta käis toas edasi-tagasi. Tähendab, ta kratsis kukalt. Ja parandustega lehekülgi vaadates kehitasin ainult õlgu: polnud kahtlust, Starohatov oli siin tõsist tööd teinud. Ja antud juhul oli ta täiesti asjatult (ja mulle mõistetamatult) loobunud saamast kaasautoriks. Sest töö on töö. Ja kui ta mõne kuu pärast läheks luugi juurde, mille taga istub tüse arvelauaga tädike (kui ta üldse kassasse läheb), võib tema samm olla kindel ja rahulik nagu mehel, kes ausal viisil on näiteks metsa langetanud või kõnnumaad üles harinud.

Üks Starohatovi lisatud detail puudutas mindki. Haige, kustumas olev naine küsib mehelt:

„Aga kes sul siis tolmu pühib, kui ma ära suren?"

Starohatov oli selle paranduse teinud stsenaariumisse oma käega, hiljem aga veel täpsustanud, iseennast korrigeerinud. Naine TÕSTIS loiult SILMAD ja küsis valuga võideldes PILKEHIMULISELT:

„Aga kes sul siis tolmu pühib?"

Starohatov oli otsekui ette aimanud ja ära tabanud selle kümne aastaga kujunenud tolmukoopa, mida mina üleeile oma ihusilmaga näinud olin. Ja hästi nüansseerus ka PILKEHIMULISELT. Ja naise käed, oli Starohatov täpsustanud, olid kõhnad ja JUBA saamatud ja jõuetud nagu puudulikult arenenud lapsel.

See parandus ei olnud kahjuks filmi jõudnud. Sest pärast Starohatovit oli tegevusse asunud veel ka režissöör. Ja virutanud kogu sellele „nende lüürikale" kaines arusaamises lihtsalt kirvega.

Naine (filmis) ütles:

„Ma olen kõik läbi mõtelnud, armas. Kui ma suren, siis hakkab sul tolmu pühkima tädi Paša."

Misjärel vaatajale suurelt näidati tädi Pašat, halli ja kühmus eidekest, kes aga ühisköögis oivalisi pliine praadis.

... Leheküljed olid läbi vaadatud ning kõik koos moodustasid need Starohatovi elu lehekülje — ja see inimestele tundmatuks jäänud lehekülg oli õilis ja puhas. Nagu klaas. Igaühele meist kuluks ära säärane elulehekülg, siis ehk pole vaja kohtupäevagi karta. Ma tagastasin oma lugemisvara ja see kadus jälle arhiivimaterjali-virnadesse. Nagu tilgake meere. Tõusin, lõin põlved tolmust puhtaks (laua puudumise tõttu olin lugenud kõike põlve peal) ja lävel ütlesin kenale näitsikule:

„Tänan."

Paradoks. Olin tujust ära seetõttu, et inimene oli osutunud ausaks, veel enam — õilsameelseks.

Ei, tähendab, see mees oli osutunud niihästi ausaks (Vaikse Inseneri juhtum) kui ka vargaks (Kolja Okonnikovi juhtum). Ja need kaks kivi ei sobinud portreemosaiigis kokku. Ja ma ei osanud ette kujutada, mis nüüd edasi saab...

Telefonihelin. Minul on aga üsna ükskõik, kes seal helistab... Midagi ei juhtu ega sünni, kui sa õhtul (täiesti hilisel) ennast muudkui toolil kõigutad ja oma mosaiigikive täielikus vaikuses paika sead.

Helistaja on Veera. Kuid Veeral pole minu arust mingit pistmist nüüd nende minu kividega. Ta läheb ära kooli. Hakkab elama isepäinis, ja Starohatov samuti.

„Sa vist tahtsid meile tulla, abiks suvilakrundile?"

Mul pole enam meeles, kas ma seda tahtsin või ei tahtnud.

„Kui abi vaja, siis ma tulen."

„Tõesti?"

„Ütle ainult, millal."

„Me käime seal pühapäeviti..."

Taipan, et Veeral pole vaja ei mind ega minu abi. Ja et ta (pärast sissejuhatust) lihtsalt tahab mulle südant puistata. Mingit muret jagada. Jään ootama. Ja ta lausubki:

„... Ma vaatasin juba õpikuid."

„Kooliõpikuid?"

„Jah."

„Ja mis tunne oli?"

„Eile lehitsesin oma märkmikke. Vanu konspekte... Kas tead, Igor, kui sa minevikukirjandusest räägid, on ka kordumises midagi ilusat."

Tema hääl kõrgeneb:

„Ja kui imetlusväärsed on alalhoitud koolifotod!"

Tahan lisada: „... mille peal kõik seisavad justkui puuslikud. Irina Fjodorovna aga istub, surudes paremalt ja vasakult enda vastu kahte lemmikõpilast, kelle suud on õnnest ammuli!" — kuid ütlen hoopis muud:

„Mul pole kunagi olnud niisugust õpetajannat, nagu oled sina."

„Minusuguseid on palju," sõnab ta.

„Oled selles kindel?"

„Sul pole lihtsalt vedanud."

„Võimalik."

„Eile lugesin Belinskit. Tal on artikkel „Kirjanduslikud unistused" — kas mäletad? Ma lugesin seda, ise aga kuulsin, kuidas mu poisid ja tüdrukud mulle vastavad. Koguni pisar tuli silma..."

Ta räägib. Ta jutustab. Siis jätame hüvasti.

Öö. Vaikus. Ja — nagu valgusesähvatus tuleb mulle uuesti teadmine, et on hea, et ma omaenda vabal tahtel Starohatovit uurin. Ja mitte mõne inimese palvel. Ma ei pusi mitte selleks, et keegi seda kuskil kasutada saaks. Räägi, mis sa räägid, aga ikkagi on parem, kui sa porilombis ei paterda. Et sa sellest kenasti eemal oled. Et sa ilmkindlasti eemal oled.

Sest lõppude lõpuks ei seisa küsimus porilompides paterdamises. Vaid sinu sisemises vabaduses.

TEINE OSA

ESIMENE PEATÜKK

Faktid grupeerusid vähehaaval.

... Sõjaeelsel neljakümnendal aastal oli Starohatov kolmekümnene. Kolmekümneaastane noor filmidramaturg elutses Minskis. Oli abielus. Ja tal oli väike poeg Vitalik. Vitalik ei olnud tookord üldse moenimi.

Starohatovi abikaasa oli tark, range ja inetu naine — säärane oli Starohatovi käekiri. Juba siis teadis ta, mis milleks kõlbab.

Räägiti, et ta oli ennast ohjes hoidnud ja et teatavat liiki kaunitarid, vagusakesed, nukrad ja tundelised, Starohatovit rahulikult elada ei lasknud. Tema püüdis nende olemust mõistatada ja nemad tema oma. Ta oli aina kellestki sisse võetud. Aga aina talitses ennast. Sest tööks, eneseväljendamiseks ja üleüldse elamiseks vajas ta just niisugust naist, nagu tal oli. Paljud ei saanud sellest aru. Starohatov sai. Pisut tuimavõitu naisterahvas. Rahulik ja vaikne. Kunstisse üldse ja filmikunstisse eriti pisut halvakspanevalt suhtuv naisterahvas. Niisugust naist talle just vaja oligi.

Lisaks sellele armastas Starohatov oma naist. Oli proosat, oli ka poeesiat.

Starohatov tegi filmi alal esimesi samme — tähendab, kõige esimesi ja alles otsivaid. Ja seepärast jättis ta sõja puhkedes stsenaariumid kergesti ja südamevaluta sinnapaika ja temast sai rindekorrespondent. Kas oli tema see mees, kes nende linnast esimesena rindele läks, nagu laulus lauldakse, või ei olnud, see jääb selgusetuks. Kuid haavata ta sai. Ja teada on, et ta oli uljas. Nii et võib-olla läks ka esimesena.

Ja kui ta siis, kui aeg tuli, lahingutega kodulinna Minskisse tagasi

jõudis, sai ta teada, et tema naine ja Vitalik olid surma saanud. Surm ei olnud noil päevil kellelegi imeasjaks. Starohatov oli noor. Ta jätkas oma lahinguteed. Ja talus seda võrdlemisi kergesti. Ja kui kõik oli lõppenud, siis tuli ta Minskisse tagasi.

Ja võib-olla oli tema see mees, kes esimesena filmistuudiosse läks, kaasas valmis stsenaarium sõjajärgsel temaatikal. Seegi pole välistatud. Niisugune oli üks tema eluperioode. Uljas.

Teist perioodi võiks nimetada näitlejanna Alevtinova perioodiks. Selle naise nime järgi, kellega ta siis abielus oli. See oli närviline ja tujukas naine, kellele meeldis oma õlgadel karusnahku pidada. Ja vapustavalt kaunis oli see naine: tegi mehe elu magusaks. Starohatov oli tema neljas abikaasa. Positiivne abikaasa. Kuid tuli oma ülesannetega toime ainult kolm ja pool aastat — mitte rohkem. Kauem ei suutnud. Ei kannatanud välja. Peab märkima, et kolm aastat kooselu näitlejannaga on pikk aeg, näitlejanna Alevtinova puhul aga lausa kangelastegu.

See oli seletatav — blindaažist, rindelt, vihmadest ärauhutud põhjatutelt teedelt, pärast armeeajakirjaniku vintsutusi söösta kohe (kui õhinat jätkub!) näitlejanna juurde. Uljus võidab linnasid, võidab ka näitlejannasid. Läkski õnneks. Aga möödus kolm aastat ja Starohatovile sai selgeks, et pole võimalik tülitsedes elada ja seejuures midagi tõsist korda saata, kuigi tema tööpõlluks oli saanud ainult film. Kas nii või mõa.

Ta läks Alevtinovast lahku. Või läks Alevtinova temast lahku — see asi on segane. Oli olnud üsna suur skandaal, aga praegu on juba raske midagi konkreetset välja selgitada ja seda mõista. Liikus ainult kumu. Starohatov asus Moskvasse elama.

Näitlejanna Alevtinova jäi Minskisse ja enam ei abiellunud. Leidus lobamokki, kes väitsid, et ei abiellunud seepärast, et armastas Starohatovit.

Teised rääkisid teisiti.

„Mind on see perekonnaseisubüroos käimine ära tüüdanud," teati näitlejannat kellelegi ütelnud olevat. „Ei jõua veel lahku minnagi, kui juba jälle seda asutust tarvis. See on ju midagi arusaamatut. See on ju pagan teab mis!"

Ja edasi tuli töötegemise periood või ehk SUURE FILMI PERIOOD — kuidas kellelegi meeldib — või koguni INETU NAISE PERIOOD.

Sest just nüüd, pärast Moskvasse tulekut, töötas Starohatov nagu härg. Sest just noil aastail tegi ta oma parimad filmid, mida praegugi võib ilma häbipunata vaadata. Ja lõpuks seepärast, et ta noil aastail abiellus. Ja tema naine oli jälle range, truu ja inetu. Seda tal tarvis läkski. Selleta ei saa. Tema stiil.

Siis aga sündis Vitalik — Vitalik-2, kui nii ütelda tohib. Surnud Vitaliku mälestuseks. Starohatovil oli tollal juba nelikümmend kaks aastat turjal, see on vanus, millal üle ühe lapse enam ette ei võeta. Millal sa ka ühe lapse eest aitäh ütled.

Seda perioodi tuleb pidada kõige tähtsamaks. Sest nüüd elas Starohatov stabiilselt, elas naise ja pojaga, ja nende kolme perekondlik ühendus on püsivaks osutunud, ses plaanis enam muudatusi ei tule. Kõige tähtsam on see periood ka veel seetõttu, et parimad filmikunstisaavutused sündisid samuti noil aastail. Nüüd on järel ainult raasukesed ja kröömikesed (ta annab need kröömikesed varsti välja ning paneb siis poe kinni).

Noil aastail kasvas kõhuke. Ja teravnes keel, valusalt lõikav ja hoogne. Filmitegelast iseloomustasid majesteetlikult hallid juuksed. Kujunes välja aeglane *maître*'i-kõnnak. Ja nõnda edasi. Lõplik väline laad.

Viimane (ja arvult juba neljas) periood on stsenaristide stuudio periood. Nüüd sai Starohatovist stuudio juhataja ning pedagoog. Ta sai kuulsaks, isegi populaarseks. Sai selleks Starohatoviks, kes ta praegu on. Muutus ühtaegu elavaks ja mitteelavaks, nagu kuulsustega mõnikord juhtub.

Just nimelt seda neljandat ning viimast eluperioodi ei olnud mul seni veel õnnestunud lahti mõtestada. Olin rahul ka vähesega. Mind oleks rahuldanud ükskõik missugune seletus — hädapäranegi. Kui ainult saaks jälle ühe kivi teiste kõrvale paika panna.

Aga esialgu polnud see mul veel üldse korda läinud.

Miks Starohatov ühel juhul töötab võõra stsenaariumi kallal, pusib ja näeb vaeva, ja kuigi faktiliselt on kaasautor, ei hakka filmi kaasautoriks (Vaikse Inseneri juhtum); ja miks ta teisel juhul kirjutab täiesti võõrale stsenaariumile väevõimuga juurde oma nime? (Kolja Okonnikovi juhtum.)

Võtame moraali seisukohalt. Miks Starohatov ühel juhul teeb õilsa teo, teisel juhul aga on — leebelt öeldes — kaabakas.

Võtame raha seisukohalt. Miks ta ühel juhul annab ära või koguni kingib inimesele viis tuhat rubla? Teisel juhul aga omastab need viis või, ütleme, neli tuhat. Lihtsalt öelda, röövib.

Mis see on?...

Pildi muutis keerukamaks see asjaolu, et need tema veidrused EI OLNUD juhuslikud. Igatahes. EI OLNUD erandlikud. On muidugi nauding teha viie tuhande rublane kingitus vindisele Kiilas Stsenaristile („Ta on suur inimene! Suur! Suur!"), kuid mul tekkis kahtlus, et inimpsüühikas on mingi teelahe, millest kaugemal niisugused naudingud oma sära kaotavad ja aastatega lihtsalt lõpevad.

Hetkeks tärkas mul koguni mõte, et see on mingi romantiline õnnis

rumalus. Võib-olla oli Pavel Leonidovitš nõuks võtnud vanemas eas raha rikastelt vaestele siirata. Et teen head. Aitan inimesi. Võib-olla oli ta oma talendi hääbudes don Quijotet mänginud, mõistes, et elu lõpeb ja teist elu sellele ei järgne. Võib-olla ärkas ta vananedes ja oma hinge peale mõeldes kord ja läks tänavale iseäralikuna, ja nüüd pillub jalgu; seda on juhtunud, ka kliinikus on seda fikseeritud.

Aga Starohatov oli niisama terve ja kaine mõistusega praktiline inimene kui minagi. Arvan, et minust isegi praktilisem. Arvan koguni, et ma ei jõuaks talle ligilähedalegi... Ja Pavluša Šarikov (kui on tõsi, et ka teda riisuti) ei kuulunud üldse rikaste hulka, vaid oli keskmise jõukusega, väga-väga keskmise. Ja meie Ženja Sutejevil, keda Kae-Ženkaks hüüti, juhtus üks äpardus teise otsa. Tema oli lihtsalt vaene.

Nii et kui Pavel Leonidovitš tõesti meie maailma parandas, siirates raha ühe inimese püksitaskust teise inimese püksitaskusse, siis oleks ta pidanud mõistvam olema.

Ei, ütlesin ma enesele, see ajab surnugi naerma. Starohatov ei hakka raha ühtedest taskutest teistesse panema. Juba üksi seepärast, et niisuguseid ideid ei tule talle iial pähe. Uneski mitte ei tule. Ta pole seda sorti mees. Me pole niisugused inimesed. Asja tegi keeruliseks hoopis see, et mul nendest kaasautorsuselugudest liiga vähe teada oli.

Pidasin aru, keda küsitleda ja mil moel, ning mu käed vajusid töö ulatust tajudes vähehaaval lootusetult rüppe. Aga noil aegadel ma tööd ei kartnud. Olin omamoodi fanaatik, fanaatik-portretist. Kui on vaja, tähendab, on vaja. Ning ma mõtlesin juba tõsimeeli magnetofoni ja Kae-Ženka peale... Magnetofoniga olin varem harva kokku puutunud. Aga proovida võib. Magnetofonilint on täpsem ja dokumentaalsem. Ja sellel on eriline pluss: lint säilitab kõne intonatsiooni.

„Isa," hüüdis Maška. Ta oli juba sada korda sellest niidist tõmmanud. „Isa!... Isa!" — nagu automaat, aga mina ei vastanud. Oskasin juba tema häält ja hüüdmist kõrvust mööda lasta, nagu seda suurepäraselt oskavad kõik lapsevanemad. „Isa!"

„Jah," kostsin ma. Me olime kahekesi kodus. Naine oli välja läinud. Tehasesse.

„Anna mulle paberit."

„Hakkad joonistama?"

„Hakkan joonistama," vastas ta, nagu tavaliselt vastavad head lapsed, korrates sinu sõnu ja omandades selle kordamisega kogemusi.

„Anja," ütlesin ma, „mulle on raha vaja."

Ta jäi vastuse võlgu. Oskas juba minu häält kõrvust mööda lasta, nagu seda oskavad kõik abielunaised.

„Anja."

Ja siis pani Anja punkti. Ta pani punkti alati nõnda:

„Meil ei ole raha."

Teadsin, et raha ei ole. Ja teadsin, et poleks olnud mõtet temalt küsida, sest üksainus samm veel — ja juba veerevad pisarad. Pean kuskilt lihtsalt laenama, nagu ma tavaliselt ikka olen teinud. Anjalt olin küsinud puhtast inertsist — küsimus oli iseenesest tulnud huultele. Suhtlemisvajaduse tõttu.

Laenanud nelikümmend rubla, läksin külla Ženja Sutejevile — Kae-Ženkale.

Uks avati, mina aga olin päikesepaistelt tulnud ega seletanud midagi, ainult kissitasin silmi. Kuid sain aru, et ukse avajaks oli naine. Pearäti laik, kõpsuvate sammude kaja — ning teda polnud enam. Oli ära läinud, ilma et ma teda õieti näinud oleksin. Kadunud. Ei teretamist, ei mingit vihjetki sinnapoole.

Aga parempoolsest toast kostis uljast laulu — see tähendab, laulja arvas, et laul tuleb tal uljalt välja. Ma taipasin, kes see on, tabasin Ženka teolt: kui sa teda kunagi tundnud oled, saad ju otsekohe aru, et tema see tembutaja ongi. Näiteks meeldis talle siis, kui keegi ukse taga helistab, sihilikult laulda röökida... Muutusin juba nägijaks. Ja liikusin hääle suunas. Läksin tuppa ja... puhkesin naerma. Tuba oli imekitsuke. Ja tühi. Täiesti ilma mööblita. Ja kuigi mulle ei meeldi midagi surnuaiaga võrrelda, tuli mulle seda tuba nähes esimesena meelde puusärk. Mingi gigandi uus ja puhas puusärk, kui seda giganti alles ette valmistatakse, pestakse ja riidesse pannakse, sulle aga antakse luba viivuks vaatama minna, kuidas niisugused kirstud seestpoolt välja näevad.

Nõnda ma siis astusin tema kambrisse. Ženka istus ainsal taburetil keset tühja tuba. Tema pea oli paljas ja läikiv, sest nii Ženka lõug kui ka nupp olid hoolikalt raseeritud. Suur valge muna tühjas toas.

„Tervitus," sõnasin ma.

„Tervitus."

„Aga kus mööbel on?"

Ženka hakkas naeru lagistama ja tõi köögist taburetí. Ja nüüd istusime teineteise vastas, justkui mängiksime malet ilma pealtvaatajateta. Meie vahel oli mingi karp — sinna viskasime konisid.

„Sa räägid sellest?" Mänglevalt osutas ta paljastele seintele. „Mööbel on mõttetus."

„Muidugi."

„Mhmh," sõnas ta. Ja veel kord: „Mhmh." Ja lõpuks sai hakkama napi seletusega: „Sõidan ära."

Ženka oli alguses ikka kidakeelne — senikaua kui sa temaga juba küllalt istusid ja juttu ajasid. Noorpõlves oli ta taigas ekspeditsioonidega

liiga kaua ringi kolanud ja tema kõnetsentrum oli kollastest ja lõpututest soodest-rabadest natuke roostes. Ja nüüd ma siis istusin tema vastas ja ootasin, millal mingi masinavärk tema sees tööle hakkab. Ta muhatas ja mühatas kümmekond minutit. Siis hakkaski miski tööle, jutt pääses voolama ning Ženka ladus kõik joonelt välja — naine oli talle SURMAHOOBI ANDNUD, nad olid lahku läinud, kõik on otsas, ta sõidab ära. Homme.

Tema esimene stsenaarium (koostöö Starohatoviga) võeti vastu ja selle stsenaariumi järgi tehti film. See tundus edusammuna. Kuid teine stsenaarium ei läinud läbi. Ženka töötas seda kümneid kordi ümber. Tegi sadu parandusi. Kaheksateistkümnel korral andis masinakirjutajale ümber kirjutada. Kuid edutult — mitu aastat jahmerdas ta üldises selgusetuses, kuni naine ükskord ütles, et ei taha enam virelda. Ütles: nüüd aitab, Ženjake. Lahutus, Ženjake. Nii vana kui maailm: mees ja naine.

„... Asi algas sellest, et tal, kas teate, oli vaja uut külmkappi. Uut. Täitsa uut. Kae nalja!" Ja Ženja hakkas naeru lagistama. „See külmkapp oli tol ajal mul justkui teine kae."

Ta naeris suure häälega. Kuid mina pidasin suu kinni: kui sinu enda silmad terved on, siis ära kiirusta kaede kohta tehtud naljale kiitust avaldama.

Ma küsisin uuesti: kas tohuvabohu tekkis tõesti uue külmkapi pärast?

„Muidugi mitte," tunnistas ta, „kuid leidus põhjus. Sõna sündis sõnast. Seda ja teist. Tead, kuidas see perekonnaelus vahel juhtub."

„Tean."

„Siis kuula, kuidas asi edasi läks."

Edasi läks nõnda, et see kidakeelne ja laia naeru lagistav noor mees, keda kord nimetati stoikuks ja kangelaseks lõputute vintsutuste ja katsumuste pärast stsenaariumi kirjutamisel, otsustas, et ta edaspidi ei ole enam stoik ja kangelane. Vastu peetud on hulk aastaid, kuid nüüd on lõpp. Ta oli hätta jäänud filmiga, jutustustega, novellidega, kunstinõukogudega, parandustega ja üldse kõigega, millega on võimalik hätta jääda. Ta võttis nõuks jalga lasta: see oli ainus väljapääs, mis talle veel jäänud oli, sest ta oli omadega täitsa sees.

Lahutuse olid nad saanud õige kiiresti. („Nüüd sellega pikalt ei venitata!..." lagistas ta naerda.) Lapsi tal ei olnud. („Kahju!") Kogu mööbli oli ta tassinud naisele, nende teise tuppa. Ei tahtnud, et tal naisega enam midagi ühist oleks. Pidas naist alatuks, kuigi naine alatu ei olnud. Pidas naist ebatavaliseks, olgugi et naine oli tavaline. Telefoni juurde ei läinud. Magas põrandal. Ja päevast päeva ootas, millal saab ära sõita mingi kehva ekspeditsiooniga. Ja nüüd siis oligi jõudnud ära oodata.

„Juba homme," ütles ta.

Tal oli hobi või pigem lemmiknarrus — ta armastas tehnilisi mängukanne, ja see oli tingitud sellest, et tal lapsepõlves mängukanne ei olnud. Nüüd viiski ta mind selle vett vedama läinud lapsepõlve juurde. Ženkal olid transistorid, mis üksnes vee all pidid töötama, ning imepärased detektorid, mis malendi sisse olid monteeritud, ta pusis nende kallal, muudkui meisterdas, täiustas ja raiskas selle peale kõik oma liigsed kopikad, kuigi tal liigseid kopikaid ei olnud. Nüüd lamas kogu see varandus nurgas. Väikeses hunnikus.

Ainult selle oli ta naisele andmata jätnud (ja seda poleks naine temalt vastu võtnudki). Kuid endalegi ei saanud Kolja seda jätta. Paiksel elul oli nüüd lõpp ja seljakotis sa niisugust kraami kaua kaasas ei kanna. Ženka oli ühe asja teise järel ära müünud samasugustele ebanormaalsetele, nagu ta ise oli: normaalsed inimesed poleks sääraseid asju ostnud. Või oli raadioateljeesse lihtsalt detailideks ära andnud. Ja sedamööda, kuidas see nurk tühjenes, läks süda järjest kergemaks. Ja taiga männid juba noogutasid talle oma latvadega.

Muidugi oli ta mulle sümpaatne. Ning ma oleksin võinud, ütleme, teda homme jaama saata ning kanda tema seljakotti. Kuid tal polnud mind tarvis, sest homme on jaamas hulganisti habemega või paljaksaetud peaga ja piipu tõmbavaid mehi — kõiki neid, kes talle nüüdsest olid vajalikumad kui kogu see kirjutav vennaskond ühtekokku. Ma oleksin võinud katsuda teda peatada. Tagasi hoida. Aga seegi ei oleks momendil sobinud. Sest mina ju pidasin või olin kohustatud pidama tema äraminekut nõrkuseks ja pagemiseks, kuna kirjarahval on enesealalhoiuinstinkt sügavam, kui paistab. Apostaatidele ei andestata. Ja enesesäilitamine kõigepealt. Tol ajal uskusin neisse formulatsioonidesse ja seepärast hoidusin talle ütlemast kümmet mehist ja banaalset sõna. Ei olnud tahtmist.

Ja seepärast püüdsin mõtelda ainult sellele, mis mind siia oli toonud. Tegelesin mõttes konkreetse objektiga. Tihasega peos, mitte metsisega oksa peal.

„Kuid ka mina olen ju ostja, Ženka, — tahan sinult midagi osta."

„Mida?"

„Magnetofoni... Seda, mis portfelli mahub."

Ta ajas kaega silma hetkeks pungi ja vahtis jõllitades lakke — tuletas meelde:

„K-kurat! Selle olen ma vist juba maha müünud... Või ei. Mitte ei mäleta..."

Ja ta röögatas:

„Ženka!"

Vaikus. Paus. Ja siis jälle oma müriseva häälega, mida tühi, vastukajav tuba mitmekordselt võimendas:

„Ženka!"

Kostsid sammud ja naine astus tuppa. Näol õiglane viha. Ja varjamatu

põlgus selle hädavarese vastu, kes tema meheks oli olnud. Kes polnud osanud ei endale ega oma naisele elu rajada.

„Mis vaja?“

„Portfell, see kunstnahast.“

„Mida sa sellega teed?“

Nüüd sekkusin mina. Tunnen naisi.

„Ma ostan selle portfelli ära, ei võta seda temalt kingitusena.“

„Kui osta tahad, siis mine turule,“ sähvas Ženka ja hakkas laginal naerma. Ta lagistas alati naerda. Ei olnud siin tegemist naerukrampidega, mees lihtsalt naeris — valjusti ja käredalt, naudinguga.

Naine oli vait. Hetke vahtisid nad teineteisele otsa — mees ja naine (Ženka ja Ženka, ühesugused nimed).

„Noh?“ küsis tobedalt paljaksaetud koluga mees, kes istus keset tobedalt tühja tuba koos mingi sõbraga, nähtavasti samuti kretiiniga. Ja kordas:

„Noh?“

Naine tõi selle, mida sooviti. Viskas portfelli just mulle — lennutas tagantkätt. Ning ma tegin hästi, et portfelli kinni püüdsin, sest pärast nii hoogsat viset oleks miski võinud töötamast lakata: kas portfelli monteeritud magnetofon või mina.

Naine lahkus toast.

„... Sa võid selle portfelliga rahumeeli käia tänaval, sõita metroos, istuda, seista, lõunat süüa,“ seletas Ženka, andes mulle algteadmisi. „Lindipool on küllalt suur.“

„Kas portfell võib suletud olla?“

„Muidugi. Kellelegi ei saa pähe tulla, et sa lindistad. Istud niisama — portfell põlvedel. Tavaline portfell.“

„Ja lindistab hästi?“

„Normaalselt... Sa võid portfelli jalgade juurde panna. Või kogunt toa teise nurka viia.“

„Väga tore!... Kas ta siis ka lindistab, kui liigud?“

„Jah.“

„Aga mis siis saab, kui lint jutuajamise kõige huvitavamal momendil äkki otsa lõpeb?“

„On olemas varupool. Vaata. Sa pistad käe portfelli, et võtta sealt sigaretipakk või „Sovetski Sport“. Vajutad sellele nupule — klõps! — ja tööle hakkab paralleelne lint.“

Sisse- ja väljalülitamisnupud olid vasakus välimises taskus, millesse väga lihtne oli kätt pista. Sellest olin ma juba aru saanud. Ja aru saanud ühtlasi üsna paljust. Sest peamine arusaamine ei teki ju üldse siin, vaid tegevuses. Ženka oli selle portfelli välja nuputanud eri keelte — turu keele ja koosolekute keele, linnalähirongide keele ja külalisvestluste

keele — lindistamiseks. Kidakeelsena ja pikatoimelisena oli ta lauseperioode tundma õppinud. Ja ühtaegu mänginud kui laps, sest polnud lapsepõlves mängida saanud, — see on mõistetav. Seestpoolt oli portfell nagu portfell ikka. Sellesse võis panna pabereid ja raamatuid. Lame planšetitaoline magnetofon oli monteeritud suurte välistaskute taha.

Märkamatult vajutasin magnetofoni käima.

„Aga sinu esimene stsenaarium ei olnud ju sugugi halb,“ laususin. „See, mille te koos Starohatoviga tegite...“

„Kas halb või mitte — mis vahe siin on!“

„Ma olen kelleltki kuulnud, et Starohatov kooris sind.“

„Kooris jah.“

„Mil viisil?“

„Kõige lihtlabasemal: tõukas stsenaariumi edasi. Viimistles ja andis käiku — sellepärast saigi kaasautoriks.“

„Ja ise ei kirjutanud ridagi?“

Ženka muigas.

„Viskas välja ühe stseeni, mis kunstinõukogule pinnuks silmas oli olnud.“

„Aga mis ridadesse puutub — ta ise ju ei kirjutanud ühtegi?“

„Ei.“

Katseks küsisin ma veel vaevukuuldaval sosinal:

„Kas sa ise palusid Starohatovilt abi?“

„Ei, tema käis mulle peale, veeres kahel korral mu ukse ette. Ja esimesel korral saatsin ma ta persse...“

Panin lindi seisma. Siis kerisin tagasi ja kuulasin üle. Väga puhas lindistus. Ja hästi kõlav. Ausalt öelda, ma poleks ühelt vanalt portfellilogult niisugust truud teenimist oodanudki.

Ženka lagistas naerda:

„Vahva, eks?... Ja missugune tugevus, missugune tämber! Justkui Katšalov Janšiniga: „Ma saatsin ta persse, Sancho!““

Ning ta hakkas jälle laginal naerma.

Tema meelest oli see lindistamise proov, minu meelest samuti proov, aga ühtlasi ka algus. Sest lindistust sai kasutada. Esimene vasikas, aga aia taha ei läinud. Ma ei saa ütelda, et kõik oleks väga peenelt tehtud (mis peenust saab ollagi seal, kus sa edukast algusest ülesköetud oled), aga mul oli kolmel korral õnnestunud viia juttu sellele, et Starohatov oli teda koorinud. Ning ma polnud unustanud nupule vajutada. Vajutasin, ja pärast panin lindi seisma ka. Ženka eest varjamata, selleks polnudki vajadust. Ma ju õppisin alles tehnikat tundma.

Selleks polnud vajadust veel ka seetõttu, et asi Ženkale enam huvi ei pakkunud: ta oli juba liitunud elust lahtikistutega ja elas nende elu — ning oma esimese, Starohatoviga koostöös tehtud stsenaariumi ja üldse kõik stsenaariumid ja minu ja Kolja Okonnikovi ja kogu filmiasjanduse oli ta saatnud sinnasamasse, kuhu oli saatnud Starohatovi.

Uksele koputati ja sisse tulid kolm inimest. Kolm noort poissi. Mõni aeg kogusid nad endid, olles segi löödud sellest toast ja Ženka paljaksaetud peast, mis siin otsekui paradeeris.

„Noh?“ küsis Ženka, aga nende kõnetsentrumid tööle ei hakanud. Ei leidunud jõudu, mis oleks need funktsioneerima pannud. „Ma küsin teilt: mida te tahate?“

Kuid nende suu oli lukus — nüüd vahtisid nad Ženka kaed nagu koertest tagaaetud metsloomad.

„Linte... Džässilinte,“ sai üks viimaks öeldud.

„Kolm rubla pool. Ükskõik missugune. Aga ilma läbikuulamata,“ seletas Ženka neile.

Ženkal oli lindil suurepärast muusikat — ma teadsin, et niisugune poolitäis maksaks igal juhul kümneka. Hind seletub sellega, et Ženka võis minna kuulama ka kõige sandimat džässi, istuda kas või lisatoolil ning koju tuua kõik, kaasa arvatud pillide häälestamine, naabri köha ja kihevil plikade kiljatused. Või veel lihtsam oli oma lindistav portfell anda kaasa sõpradele, kui need seda räbalat džässi kuulama läksid. Sedagi oli ta teinud... Nüüd olid nurgas maas kuus või kaheksa pooli. Omal ajal aga oli kogu see toanurk poole täis olnud.

„Kuidas siis ilma kuulamata?“ küsis üks kollanokk, pilku Ženka silmalt jõupingutusega ära pöörates. „Mul on makk kaasas.“

Ta oli magnetofoni tõepoolest kaasa võtnud, see oli tal käe otsas.

„Ei,“ sõnas Ženka, „te jändate nendega oma tund aega.“

Ja Ženka põrutas neile peremehetoonil:

„Lõpp!... Kaup jääb katki!“

Nüüd hakkasid käratsema nemad. Üks ütles, et ilma kuulamata ta osta ei riski. Teine riskis ja pakkus kolmerublalist. Viimasel poisil paistis kõva ärimehetaip juba näostki. See läbinägeva pilguga poiss ostis ära kõik olemasolevad lindid ja küsis, kas neid rohkem ei leidu.

Viivitamatult tehti arve. Poisid läksid ära.

„Alles kirjutamast lakates leidsin enese,“ õigustas Ženka ennast. „Sa ju arvad, et ma põgenen. Ja et ma olen niru.“ Ta muutus äkki haledaks. Tema hääl liikus pisitasa selle piiri poole, mille taga enam millestki kahju ei ole. „Tobuke!... Ma ju ei põgene. Ma lähen iseenese juurde. Sest ma olen ju seal. Sajaanides. Ja usu mind, ma olen alati seal olnud...“

Niisugune see siis nüüd on. See hüvastijätt.

„Asi ei seisa lõketes ja plaskudes. Asi, Igor, seisab selles, et poisid tuleb välja, et nad on mind alati meeles pidanud. Ja ikka oodanud. Nad võtsid mu vastu nagu lihase venna. Kui igipõlise oma mesti mehe.“

Ta pühkis äkki silma tulnud pisaraid.

„Vesi,“ sõnas ta sõrmi raputades. „Näed, vesi.“

Ja veel:

„Mitte iial pole mul nii kerge olnud.“

Ja veel (mu õlast kinni haarates):

„Tahad — lähme koos. Ma räägin poistega paar sõna, ja sind võetakse vastu nagu... nagu...“

„Nagu igipõlist oma mesti meest.“

„Täpselt!“

„Nagu lihast venda.“

„Justament, Igor!... Justament!“

Sõnad, mis nähtavasti oma tundi olid oodanud, tulid Ženka seest kui paisu tagant, niisamuti kui soolapakist voolab põrandale sool. Muudkui aga tuleb, kui kord juba tulema on pääsenud. Joana. Valge voona. Pikaaegse kidakeelsuse tasategemine. Ärasõidueelne revanš... Mõtlesin, et ma peaksin nüüd kohe ära minema, — oli säärane seletamatu sisesund, mis mõnikord meie südant ängistab.

Tema aga naeris hüsteeriliselt:

„Sa arvad, et mul on raha vaja?“

Ja jälle naeru lagistades:

„Kohe ütlen sulle, milleks mul neid kolmekaid tarvis on... Või ei. See on saladus. See on saladuste saladus. Mitte ainsamat sõna!“

Selle saladuste saladuse ladus ta välja juba viie minuti pärast, kauem ei pidanud vastu. Kuid algul helistati tema korteri ukse taga. Tulid töömehed, tõid külmkapi.

Mehed panid külmkapi prauhti põrandale, sõnelesid teineteisega, toksasid kapi nurki vastu uksepiitasid, seejärel surusid kapi kuidagimoodi kööki sisse ja asi aetud. Läksid minema.

Siis aga tuli tuppa meie juurde tema. Naine.

„Milleks mulle teine külmkapp?“ ütles ta ja pigistas huuled kokku. Huuled teisel nagu kriips. Needsamad huuled.

„Ma ei teadnud...“

„Mida sa ei teadnud?“

„Saad aru,“ hakkas Ženka ennast õigustama, „ma tellisin igaks juhuks kahest kauplusest. Ei arvanud, et nad nii ruttu ära toovad. Mõtlesin, et jõuan ära ütelda.“

Ta oli tujust ära. Püüdis oma teole õigustust leida. Ja süüdistas ennast üpris rängalt.

„Mõtlesid,“ osatas naine. „Mõtlesid... Nüüd on mul kaks täpselt ühesugust külmkappi, tohman.“

Ja läks minema.

Ja... Ženka pilgutas mulle silma ning surus käed kõvasti külgedele, sest oli naerust lämbumas. Ženka lagistas naerda ja hakkas mulle sosinal seletama. Selgus, et ta oli organiseerinud väljamüügi ja kogunud neid kolmekaid just selleks, et temale, oma endisele ja armastatud naisele Ženkale, külmkapp osta. Esialgu üks. Ja nüüd siis teine ka. Ja mitte mõni armetu, vaid tohutu suur külmik „ZIL“, millest naine oli unistanud ja millest oli alguse saanud nende välkkiire lahutus. Tema läheb nüüd tai-

gasse, aga täpselt kahe nädala pärast (Ženka oli tähtpäeva ise kindlaks määranud ja aadressi andnud) koputavad töömehed uksele ja toovad korterisse külmkapi. Kolmanda. See on samuti „ZIL". Ja Ženka, ta naine, peab seejuures tundma midagi mittebanaalset. Tähendab, siis, kui töömehed seda kappi lahti koorivad, pakendit lahti harutavad, kapile kohta otsivad, kapi paika panevad ja kontrolliks vooluvõrku lülitavad, naine aga seisab nagu pereemand ja vaatab, kuidas see suur mürakas piimvalgel läigib. Veel segasemad peavad tema endise naise tundmused olema — Ženka kavatsuse kohaselt — siis, kui kohusetruud töömehed järgmise kahe nädala möödudes (Ženja on tähtpäevad pedantselt ära märkinud) uuesti tema uksele koputavad või selle taga helistavad ja sisse tarivad nende abielu neljanda mälestusmärgi. See on samuti „ZIL", ja sellestki ei ütle naine ära, pole sihukesest taignast.

„... Ma arvan, et kokku saab neid viis. Viis oivalist külmkappi."

„Aitab neljast."

„Rubladest tuli puudus. Aga pärast tänast äri lintidega on raha kogunenud ka viienda ostmiseks."

Ta lagistas naerda. Ja sõnas sealsamas iseendale (osutades toa seina poole):

„Tss. Muidu ei anna efekti."

Ta saatis mind metroosse. Me kaelustasime.

Kui Vaikse Inseneri stsenaarium kujutas lähedast inimest, truud ja armastavat abikaasat, siis Ženka oma pikaaegses tegevuses oli kirjutanud alati teistsugusest naisest. Või pigem naisterahva teisest tahust. See ehedal kujul ei elutse meie jõgedes ei ühtesid ega teisi: on sihukesi, aga ei ole ka. Aasta aasta järel oli Ženka kirjutanud vaigistamatu hingega naisest. Kui väljenduda proosalisemalt, siis — alati rahulolematu teisestpoolest.

Aga võib ka öelda — naisest, kes aina otsib, see tähendab, otsib oma naiseõnne. Kah omaette varjund. Mäletan intriigi. Näitsik oli armunud kahte noormehesse, ühega neist ta abiellus — ja pärast seda tundus talle päeval ja ööl, et tal oleks tulnud vastupidi teha. Tundus, et too teine noormees oli palju parem. Palju ilusam. Palju armsam. See on väga tuntud iseloomujoon: võõra peos paistab leivaviilukas paksem. Küla toit on maitsvam kui kodune roog. Ja võõras naine on alati kuldsete kätega.

Teed läksid lahku: too teine noormees sõitis ühte kaugesse linna. Temast polnud enam kippu ega kõppu kuulda. Aga naine aina õhkas ja igatses. Poleks too noormees ära sõitnud, siis oleks arvesse tulnud väike flirt mehe sõbraga, sest sõbrad nad olid. Aga ta sõitis ära. Ja oli sõbra naise selleks ajaks oma võrku saanud kindlamini, kui naine üldse ette kujutada mõistis. Ei olnud und. Ei olnud isu. Naine mõtles ja

mõtles. Ja hakkas salamisi otsima oma ümbruskonnast inimest, kes ärasõitnud noormehega sarnaneks. Sõlmis nendega tutvusi — otsis. Ühel olid käed niisamasugused nagu temal. Teisel hääl. Kolmandal kellavaatamisekomme. Ja naine mõtles lõputult neile. Võrdles.

Perekonnas puudus muidugi kooskõla. Õnneks lõi naises aja jooksul välja kirg ilusate asjade vastu. Ta armastas vaipu. Armastas uut külmkappi. Ja tasapisi naine taltus. Rahunes.

Lõpplahendust ma ei mäleta. Ženkal oli lõpplahendusi alati palju, seejuures erinevaid. Nõndamoodi ta lõpuni ei jõudnudki.

TEINE PEATÜKK

Küsitluste aeg lõpeb ruttu sellega, et sa inimeste hulgast, kes sinu modelli rohkem või vähem tunnevad, mõned välja valid ja piirdud nendega, säärastega, keda sa usaldusväärselt lüpsta saad, nagu karjused oma tarbeks lüpsavad ikka teatud kindlat ja karja hulgas äramärgitud lehma. Need olid sümpaatsed inimesed. Naljaviluks nimetasin ma neid informaatoriteks. Nad ei teadnud, mis eesmärgil ma neid küsitlen. Nad lihtsalt süüvisid mälestustesse.

Starohatovi elu esimese, ulja perioodi valgustamiseks oli mul välja valitud üks eakas ajakirjanik „Vetšernjaja Moskva" toimetusest. Sihukese lipsutav valgete vuntsidega vanatoi. See oli Pavel Leonidovitšiga ühes blindaažis elanud ja temaga ühes autos mööda põhjatuid sõjateid liikunud. Mis puutub Starohatovi elu teise perioodi — abielusse näitlejanna Alevtinovaga —, siis siin oli asi märksa lihtsam: ähmane selgus. Ma teadsin juba küllaltki palju kuulujuttude kaudu. Ja täpsustamist esialgu ei vajanud.

Järgmine periood oli Starohatovi suurimate filmisaavutuste periood. Võtmed selle mõistmiseks hankisin ühelt tuttavalt kunstiajaloolaselt. See naine oli üle kuuekümne ja tundis Starohatovit väga hästi. Liiatigi oli Starohatov kunagi kommunaalkorteris tema naabriks olnud. Siis neil eraldi kortereid veel ei olnud.

Neljanda perioodi — stuudio perioodi — informaatoriks olin ma ise; kes olekski selleks sobilikum ja parem olnud. Pluss kõik Starohatovi kaasautorid.

Need olid peamised informatsiooniallikad ja aeg-ajalt ma neist ka ammutasin. Juhuseid ei põlanud ma samuti ära. Näiteks sain ühest juhuslikust jutuajamisest teada, et meie stsenaristide stuudio oli välja mõelnud ja „sünnitanud" ei keegi muu kui Pavel Leonidovitš Starohatov.

„Kas tõesti?" avaldasin kahtlust.

„Fakt... Talendike oli tal juba hääbumas. Nüüd tahtis ta õpetada. Tahtis armastatud kunstialal püsida."

„Ta oleks ju Üleliidulisse Kinoinstituuti võinud õpetama minna."

„Aga milleks?... Starohatovile meeldib lai haare — võttis kätte ja mõtles välja stuudio."

„Läks ettepanekuga komiteesse?"

„Muidugi. Sealt anti ka hoone. Ja palk."

Kui ma järjekordselt tolle naiskunstiteadlase poole „teed jooma" läksin, leidis see kinnitust. Ja selgus üksikasju.

Magnetofonilindile võetud jutukatked sellest, kuidas Starohatov Ženja Sutejevit (Kae-Ženkat) riisus, sättisin ühte. Kleepisin kokku. Aga meie kord vasakule, kord paremale kiskuva loba tühjas toas ma lihtsalt kustutasin maha.

Peale selle võtsin mälu järgi lindile Kolja Okonnikovi jutu:

„Olen teile väga tänulik, Pavel Leonidovitš."

„Tühine asi, Kolja."

„Ei ole tühine asi. Ma olen teie võlglane..."

„Jäta!"

„Olen teie võlglane, suur võlglane. Ärge vaielge vastu, Pavel Leonidovitš!"

„Aga ma ei vaidlegi ju vastu, Kolja. Meist saavad kaasautorid," ütles Starohatov talle siis.

Niisugune oli tolle jutu kõrgpunkt. Ma võrdlesin seda Ženja Sutejevi jutu kõrgpunktiga, ja ütle, mis sa ütled, — dialoogid ühtisid peaaegu sõna-sõnalt. Kae-Ženka jutt oli lihtsam ja otsesem. Kolja oli delikaatsem ja sattus segadusse. Aga see oli ka kogu erinevus. Sisuliselt ühtisid nende jutud täielikult. Ühtis ka asjaolu, et Starohatov oma ettepaneku mõlemale ootamatult tegi. Starohatov otsekui ründas neid äkki.

Ta oli neid riisunud, see oli selge. Riisunud ettekavatsetult. Oodanud jutuajamises ära paraja momendi ja — teinud äkkrünnaku. Elu aga läks edasi. Esialgu Kolja ja Ženka rõõmustasid, et stsenaarium käiku läheb ja filmist siiski asja saab, mõni aeg lõid nad selles ootamatu rõõmus sulpsu, nagu sulpsatavad vette väikesed poisid, kui emalt on luba käes ning nad on suure jooksuga viimaks jõe äärde jõudnud ja seal see vesi ongi, ja liivane põhi päkkade all, ja veepiisad. Siis aga selgus nii Koljale kui ka Ženkale vähehaaval, et neid on riisutud. Nad võtsid selle omaks üksnes une eel, tunnistasid seda ainult enesele, sõsinal. Edaspidi juba valjemalt. Siis lobisesid välja sugulastele ja sõpradele ning lõpuks kellele tahes, sellest saladust tegemata. See muutis nad küpseteks inimesteks, nad olid targaks saanud ja suhtusid Starohatovisse nüüd kui ELUKOGEMUSSE.

Ma panin tähele, et viimase perioodi Starohatov ei olnud mingi

ainult enesesse süüvinud vanatoi, vaid kogenud inimene, kes teatud kogemusi ka teistele jagas. See mosaiigikivike tema elu neljandast ja viimasest perioodist oli portreele oluline. Väärtuslik kivike.

„Lähed jälle kodunt ära?" küsis Anja.

„Lähen."

Mul oli kiire. Seisin lävel ja kõigutasin ennast jalalt jalale. Sellest alates, kui minu valduses oli see lindistav portfell, oli mul ikka kiire. Olin muutunud närviliseks ja hakanud kiirustama.

„Nägemist..."

Kiila Stsenaristiga pole tarvis erilist ettevaatust. Teadsin, et piisab sellest, kui ilmuda vastavalt võitluslikus meeleolus Kinomajja, panna neli õlut lauale, tõrjuda kõrvalised isikud eemale ja öelda Kiilaspäisele sügava baritoniga (et ta seal viibib, see on fakt: kus mujal võiks temasugune vennike olla): „Tool on siin. Ja siin on neli õlut. Saada oma kretiinid minema ja istu natuke minu seltsis!" — „Mina?" — „Muidugi. Me ju leppisime sinuga kokku, et laseme õllel hea maitsta ja RÄÄGIME Starohatovist."

Ja siis tuleb teda tagant torkida. Ilmkindlasti tagant torkida. Muidu laseb ta jalga, kaob sul nagu vesi peost. „Kas sa istud minuga või ei?" — „No muidugi, muidugi, muidugi! Aga võib-olla tulen ma sinu lauda koos Serjožaga?" Tunnistajaid pole tarvis. Ja sina ütled talle veel teravamalt: „Ei, Serjoža siia ei istu." — „Kas sa oled temaga riius?" — „Ma magasin tema sõbratariga." — „Anna andeks. Seda ma ei teadnud. Küll on kahju... Aga minu arust tal ei olegi sõbratari!" — „Vala juba!" Ja nagu tellimise peale kordab ta sõna-sõnalt oma juttu Starohatovi üllameelsusest. Sa kuulad. Ja sõna HOOLIKUS on sul nüüd valvkonnas. Saad kuulda, kuidas Starohatov („ta on suur inimene, suur, suur!") teda aitas ja stsenaariumi viimistles, tegi poolfabrikaadist täitsa söödava roa — ega võtnud selle vaeva eest kopikatki.

Ta jõi õlut ja kuivatas oma paljakut ja lükkas seda ääristavaid hõredaid juukseid kord paremale, kord vasakule. Ja jõi. Ja jõi veel... Kui hoolikalt, siis hoolikalt. Mina raputasin fakte välja. Uurisin, kui tugevasti ja mismoodi (konkreetselt!) Starohatov stsenaariumi dramaturgiat oli muutnud. Missugused tegelaskujud ära võtnud. Missugused sisse toonud. Ja missugused uuesti loonud.

„Ja kolm lõpustseeni kirjutas ta mulle ise. Kujuta ette — ise!"

„Oma käega?" täpsustasin.

„Jah, jah!... Mul on need olemas. Kolm stseeni — hoian neid mälestuseks. Tema käekiri — see on kui muusika. See inspireerib. Kord nägin partituuri, mida Tšaikovski oma käega oli parandanud, — see oli kui lummus."

„Kas need stseenid on sul kodus?"

„Kodus jah. Tahad näha?“

„Tahaks küll.“

„Ma võimaldan seda sulle. Seda ma teen. See inspireerib, see inspireerib tõesti!... Ma hakkan neid kaasas kandma, panen taskusse. Ja kui jälle kokku saame, siis näitan sulle.“

„Ta on suur inimene.“

„Suur, suur!“

Me ajasime juttu. Ammutasin temast kõik, mis ammutada andis, ja see kõik oli veenev. Küllaldane... Loomult oli Kiilas Stsenarist pehme inimene, sinna pole midagi parata: sulle võivad niisugused inimesed tõepoolest meeldida ja sa võid neile kaasa tunda, aga sinu enesesäilitamisevaist ei suigu ja oma sisimas suhtud sa neisse rangelt, oled nende vastu karm, osaliselt koguni viisakusetu. Sest vastasel korral see jää kerkib ja sinistest pragudest hoovab haledust, säärast pisarniisket, teravalt valusat härdust, mis uputab sinu, su pere, su elu ja su asjatoimetused ja üldse kõik, mida härdus ära uputada saab. Ära uputada saab aga kõike.

Varsti hakkas ta kordama, kas õlle tõttu või siis seepärast, et tema eest nõnda hästi hoolitseti. Uuesti jutustas ta (mulle täiesti ootamatult) kogu loo suurest Starohatovist, sõna-sõnalt algusest peale. Siis kolmandat korda. Ja kavatses nüüd vist kuni kokkuvajumiseni niimoodi ringiratast lasta. Mõnel teisel korral oleks see hirmsasti vihale ajanud. Kuid mitte praegu. Just seda nüüd tarvis oligi. Ma ju ei osanud magnetofoni veel korralikult käsitseda. Ma õigupoolest alles õppisin seda kunsti. Vajutasin kord ühele, kord teisele nupule. Pistsin käe kartmatult ja avalikult portfelli sisse ja seadsin linti. Lühidalt, omandasin siin tehnikat. Kodus kleepisin kõigist neist kordamistest kokku paremad tükid. Ja monteerisin neist ühe korraliku lindistuse.

Pärast võrdlemist selgus, et Starohatovi hingeõilsus oli Kiila Stsenaristi puhul olnud sedasama kõige kõrgemat sorti nagu Vaikse Stsenaristi juhtumil. See kõige väärtuslikum mosaiigikivike. Haruharva esineb.

Ma austasin vastuolu, eriti aga austasin ma vastuolu Starohatovis, ja mul ei olnud põrmugi kahju sellest ajast, mil ma oma väljakaevamistöid tegin, mõlemad käed kuni küünarnukkideni selle asja sees. Vastuolu hoiab ära banaalsusi. Vastuolu annab inimesele stabiilset kindlust, nagu annavad talle kindlust üheskoos mõõk ja kilp. Ja see heidab inimesele mõnikord sellist valgust, millest hinnalisemat polegi.

Ja veel. Sellest momendist peale ütlesin ma endale: ole õiglane. Ta on JÕUKAS. Starohatov on jõukas ja võimukas, ja mis küljest sa seda asja ka ei vaataks, tekib tahtmine teda süüdi mõista. See on kõigi portreede ja üldse kõige alus. Ära hakka ekslikult lihtsustama. Ära kiirusta.

Esimesest perioodist...

Neid oli kolm sõpra: ajakirjanik (tema seda mulle jutustaski), Pavel Starohatov ja Genaša. Kõik kolm olid rindelehe juures. Genaša oli tol õhtul toonud juhusliku vangi — nad kõik istusid blindaažis ja jõid plekk-kruusist teed. Teed jõi ka sakslane ja sai sooja.

Ajakirjanik jändas oma fotoaparaadiga. Ja pahandas:

„Kuidas ma teda, raiska, klõpsutan?... Ta istub siin ju nii õnnelikuna.“

„Eks sa nõndamoodi tee see klõps ära kah.“

„Kuradi jama — vangil peab ikka vangi nägu peas olema. Tal peab väljanägemist olema. Tarvis on, et ta suurest hirmust oleks püksid täis teinud.“

Sakslane aga istus ja jõi teed. Ja naeratas. Tal oli soe ja hea. Ta ei olnud kohkunud ega saanud aru, mida temast tahetakse.

„Tee vingus nägu, raisk!... Noh!“ Ja ajakirjanik kiikas silmanurgast oma püstoli poole. „Kui ehk hirmutaks teda?“

„Ei maksa hirmutada,“ sõnas õrna südamega Genaša.

„Ei maksa jah,“ nõustus ka Starohatov.

Kuid ajakirjanik oli uljaspea. Ja kogenud mees. Ta haaras püstoli ja tegi hirmsa grimassi. Fotoaparaat oli tal rinnal ja püstol käes. Ta tõmbas kuke vinna... Sakslane tardus, kruus jäi paokil suu juurde pidama. Kuid sealsamas — pildiklõpsu polnud veel jõutud tehagi! — venis ta nägu jälle naerule.

„Das ist eine nali... Mina mõistma.“

Blindaažis võttis äkki maad vaikus. Pahaendeline vaikus. Pauside paus.

Genaša sööstis ajakirjaniku juurde ja hakkas tema seljale ja õlale patsutama.

„Hästi. Hästi. Hästi... Jäta see frits rahule. Ma toon sulle ühe raisa suurtükitule alt. Sel on elupäevad kohkunud nägu peas. Sel sünnivad veel lapsedki kohkunud nägudega...“

... Seda linti juhtus kuulama Anja.

„Kellest see on?“

Ma vastasin, et võtan lindile huvitavaid jutuajamisi. Uurin neid. Lihtsalt uurin.

„Mis asjadega sa küll tegeled!“ ohkas ta. Ja rohkem minu jändamine magnetofoniga talle huvi ei pakkunud. Ta tõmbus sellest eemale, nagu me elus paljustki eemale tõmbume — mitte seepärast, et see meid ei huvita, vaid et me lihtsalt ei jõua. Pole aega. Pole mahti.

Hästi. Olgu Starohatov pealegi suli, mõtlesin. Suli iseloom on ju lihtilugu laiakaareline ja äge. Ühel korral riisub, teisel korral kingib. Iseloom jääb iseloomuks. On Griška Orlov, mitte aga krahv Zubov. Selles õigupoolest peitubki mõistatuse lahendus, mitte jumal teab mis, aga portreele ometi sobilik. Mida sa veel tahad?...

Aga näe, mida.

Niisuguse suli puhul peaks silma torkama tema käitumise uljus — aga Kolja Okonnikovi ja iseäranis Ženka juhtum säärasena arvesse ei tule. Ženka juhtumil ei taju me temas suli, vaid ostjat, omandajat. Kes kaua ja soliidselt vaatab, mis jõel temast mööda ujub. Ahne võib ta küll olla, aga külmavereline. Ja rahulik... Ženka juhtum ei ole röövelektrirongi tamburis, mil sulle vastu pead antakse ja sinult kell ära kistakse. Mitte sinnapoolegi. See on kassapidaja täpne ja läbimõeldud „eksisamm", nõnda et see kassapidaja võtab maha lastetusmaksu ning „unustab", et sul on juba teine laps sündinud, ja maksab välja vastavalt väiksema summa, kui aga selgub, et miski on viltu, ütleb sulle RAHULIKULT:

„Aga miks te, kulla mees, siis tõendit pole toonud?..."

Just nõnda. Rahulikult, külmavereliselt ja... kaalutlevalt. Zubov, mitte Orlov.

... Jõudsin koju hilisõhtul, kümne-üheteistkümne ajal.

„Tere."

„Tere."

Tammusin natuke aega meie köögis ja tõmbasin suitsu, kuid ei jääniud seekord sinna pidama, nagu tavaliselt ikka olin teinud. Läksin tuppa, sest köök oli väike ja praegu mõnes mõttes juba hõivatud. Anjal olid külalised. Tehasest. Külalised istusid köögis. Nii oli kombeks saanud.

Nagu alati olid Anjale külla tulnud kaks naist — tädi Paša ja tädi Valja, kes endid tema sõbratarideks pidasid, kuigi mõlemad oleksid talle emaks sobinud. Kas lihtsat naist. Laborandid. Käed paistes, punased ja roostesed nagu lukkseppadel. Nad olid toonud tordi (ka minule pakuti seda, siis läksin magama) ning nüüd jõid nad Anjaga lõputult teed ja rääkisid. Elust.

„Aga võib teha nii, et sina, Anja, jääd edaspidigi selle kartoteegi peale (kodune töö), aga palka hakkad saama kui sekretär."

„Õigus, Anja, õigus," kiitis teine paksuke. „Siis tuleb ka preemia."

„Aga peab Gudimi jutule minema." (Gudim oli nende tehase tähtis nina.)

„Ja me lähemegi. Miks mitte, ta on kena mees."

Jutt voolas neil nagu üsna kuivanud ojanire, kuid ometi ei kuivanud see päriselt ära, muudkui voolas edasi. Ja mina olin toas, seina taga, mulle kippus uni peale. Võtsin riided seljast. Heitsin pikali. Lamasin avasilmi ja vahtisin lakke. Käed pea all. Oli tunne, nagu mõtleksid, aga ometi ei mõtle sa mitte midagi, üksnes ootad läigatust, mis sind unne kallutaks. Ja öölamp igritses põleda. Ja minust sammu kaugusel nohises tasa Maška.

Köögist kostsid vaiksed sõnad:

„...kuigi ehk kehv, aga ikkagi kirjanik."

Ja veel. Vaevu kuuldavalt:

„Võib-olla tuleb tal ideedest puudus. Või ei jätku neidsamu kujusid. Sina, Anka, küsi seda temalt selge sõnaga, ja kui midagi vaja on, küll me siis avitame teda."

Niisugused ütlemised mind ei üllatanud. Keerasin külje peale ja panin silmad kinni.

„Sa oled ju tema naine, küsi aga, ja ära häbene midagi. Kes siis veel temalt küsib kui mitte sina?"

„Ja kui midagi on, paneme terve tehase teda lugema. Ja arutame... Ta on sul hädavares."

Nad tõid (sosinal) kuuldavale kõik, mis mõtlesid, ja kõik, mis teadsid, — need kaks eakat naist. Anja vaikis. Lamasin ja kujutlesin, missugune on nüüd tema nägu. Tavaliselt tema nägu tardus, muutus otsekui puiseks, kui talle esitati küsimusi kirjanikutööst ja ta mehest, kes kirjutab. (Millest ta praegu kirjutab? Miks ta Muslim Magomajevist ei kirjuta?) Nendele küsimustele vastust ei leidunud. Ei „eid" ega „jaad". Aga Anja arvas alati, et ainult tema ei oska vastata ja et ainult temale, lihtsale plikale, käib see asi üle mõistuse. Sest et temal polnud näiteks kõrgharidust. Või seepärast, et ta nii nooruke ja rumaluke on. Või mõnel muul põhjusel. Nüüdki juhtus temaga niisamuti. Nägu tardus. Muutus puiseks. Ja kogu ta sisemus sattus pinge alla — veel natuke, veel üks ponnistus, üks hüpe, ja kui tal õnne on, siis saab ta üle oma east, ületab diplomibarjääri, ja tõde ihaldades mõistab lõpuks kõike. Ja annab nende küsimustele vastuse.

Kui ma teda niisuguses seisundis nägin, olin valmis mööda seina üles ronima, ütlesin talle: jäta, Anja, jäta järele, ära piina ennast selle tühja asja pärast; ma tegin talle selgeks, et on olemas ivasid, mis jahuks tehakse alles siis, kui aeg selleks küps, — see käis küsimuste kohta. Ja et ega minagi elus tihtilugu paljutki mõista. Ja ei mõista mõni teinegi. Ja kolmas. Ja kes tahes. Aga Anja arvas, et ma sellega teda lohutan. Valetan. Petan, et tal valus ei oleks. Tema hinges, tema sisekonstruktsioonis oli juba olemas see teadmata kelle poolt ja kunas tekitatud marrastus, väike verme, mis õige hõlpsasti jälle veritsema lööb.

Anja võis ennast oma paksude laborantide kuuldes kehevile ajada, võis pisut uhkeldada ja äkitselt koguni öelda: „Igoril ilmub varsti raamat. HEA raamat. Jah, ja suvel me arvatavasti sõidame Krimmi..." Ta võis järsku vastata mõne lööva raamatulausega. Võis hoobeldagi. Võis parajal juhul kellegi üle naerda. Aga hinge poolest oli ta ikkagi nõrguke. Ebakindel. Tähendab, sisimas — seal, kus sa endalegi kõige kohta küsimusi ei esita.

Ja asi ei seisnud selles, et meie Maška oli arengus maha jäänud ega käinud nõnda, nagu teised lapsed käivad ja et meil polnud esialgu

millegagi uhkeldada. Ning ka mitte selles, et me polnud veel kordagi saanud Krimmi-reisi ette võtta. See pesitses temas sügavamal ja oli ilmsiks tulnud tunduvalt varem, kui ilmus Maška ja kui ilmusin mina. Mõnikord paistis mulle: teda vist tõgati lapsepõlves, kuna ta polnud küllalt leidlik. Või näriti päev-päevalt tema kallal halva õpiedukuse pärast. Või oli ta puberteedi häirituses olnud armunud tarka tudengisse, kes teda tema „lihtsuse" pärast üldse ei märganudki. Miskit säärast oli juhtunud, kuigi ta seda enam ei mäletanud. Aga võib-olla mäletas küll.

„...Kuzovkin jättis naise maha. Viiekümne viie aastaselt, mis sa ütled!... Räägitakse, et olla koju tulnud — ja naise ette prantsti põlvili. Et anna andeks, aga mina olen armunud. Siis müts pähe ja uksest välja."

„Elu on suur. Elu on üks tõsine asi."

„Ja-a-a..."

„Kas see oli tema teine naine?"

„Teine. Kui seda eelmist esimeseks lugeda, siis muidugi teine."

„Elu on suur. Elu on üks tõsine asi."

Ma kuulsin kõige viimaseid tehaseuudiseid, siis aga lülitasin need välja, nagu pannakse kinni raadio. Haigutasin. Keerasin selili ja lamasin, pilk laes, silmitsedes valguslaike, meie mõranenud öölambi vähenõudlikke vigureid. Sellel öölambil oli juba kauplusest ostes mõra olnud, sest hoolimata hasardist ja tehasetööl ilmsiks tulnud kalduvustest ei osanud Anja midagi osta, ilma et teda poleks alt tõmmatud. Mõtlesin nüüd tema sellele iseärasusele ja tundsin, et ta on mulle sellepärast armas.

Siis keerasin ma heli pisut kõvemaks — kostis seesama pikaldane jutt, nagu oleks tegemist kuivada ähvardava ojanirega, mis siiski ei mõtlegi ära kuivada ja võib voolata veel sada aastat. Väga vaikselt öeldi seal köögis, nagu katsutaks vett varbaga:

„Anka... Võib-olla on ta sul tõeotsija? Võib-olla tobe, mis?"

Ja kostis ohe.

See käis minu kohta, õigemini — nende Anjakese mehe kohta, sest mina iseendast olin nende silmis ümmargune null. Ja jutt voolas jälle. Räägiti, et poleks paha teda (mind) tuttavaks teha onu Venjaminiga. Kui keegi elu igapidi tunneb, siis on see küll onu Venjamin. Teda on ju ka ametiühingukomiteesse valitud, ta on olnud õnnetu, istunud viis aastat. („Ei, kuus, sest istus kahel korral, kummalgi korral kolm aastat.") Ja vägev kalamees. Ja direktorile ütleb juhuse tulles sulatõtt suu sisse. Ja kosmonautidega on isiklikult tuttav... Ma kuulasin ega naernud, sest nende lihtsas jutus ei olnud midagi naeruväärset. Pealegi teadsin, et sõnad jäävad tihti sõnadeks. Ja et headus on närviline. Ja et nende roostekarva nägusid, karedaid ning puiseid, kütkendab ja puisestab praegu seesama ränk pinge, mis hoiab oma kütkeis ja muudab puiseks Anja näo.

Teisest perioodist oli mul teada, et näitlejanna Alevtinova armastas väärisesemeid. Kogus kivikesi. Peaaegu niisamuti nagu mina.

„Mis on selles erilist?" ütlesin. „Väärisesemeid armastavad kõik naised."

„Kuid tema armastas neid ikka üliväga."

„Ostis neid, eks?"

„Ostis. Ja võttis vastu kingitusi."

Neljas periood, Starohatovi viimane periood, oli endiselt ebaselge. Ega läinud mul meelest. Oleks ta sel ajal Alevtinovaga elanud, saaksin ma aru, kustpoolt tuul puhub ja milleks talle raha vaja. Aga ta ei elanud siis ammuilma enam Alevtinovaga. Ei käinud temaga läbi. Oli ta kogunisti unustanud. Seda teadsin ma täpselt.

Tänaseks päevaks oli pilt järgmine:

Kolja Okonnikov — RIISUTUD.

Kae-Ženka — RIISUTUD.

Vaikne Insener — ÕILSAMEELSUSE AKT.

Kiilas Stsenarist — ÕILSAMEELSUSE AKT.

Pavluša Šarikov —?

Fakte ei olnud enam vähe. Võis öelda, et neid oli koguni juba palju. Fakte oli korjunud, kuid antud juhul ei selgitanud need veel mitte kui midagi.

KOLMAS PEATÜKK

Sest vaja oli mõtet, mis neid ühte sobitaks. Me kõik patustame pisut, nõnda see lugu on. Aga meie patustamine on ÄRASELETATAV, igatahes äraseletatav meile endile, ja see meeldiv äraseletatavus ongi see, mis meid sisimas lepitab. Ja meid hingata laseb. Ja meie pead silitab. Võtame näiteks tavalise taskuvarga. Bussis. See ohib, köhib ja hingeldab kui astmahaige oma elu finišis, ja köhides kumaras olles vajub järjest lähemale ühele daamikesele, — aga sel daamikesel on läbipaistev sünteetilisest materjalist kandekott ja tollest kotist paistab rahatasku nagu põlev küünal. Ja juba ongi rahatasku varga käes. Kotist välja õngitsetud. Meisterlikult. Ja varas on juba teises bussis. Ja köhib jälle kui astmahaige ja vajub järjest rohkem kumarasse, et mingi teise daamikese rahapunga üle lüüa. Liigutav, eks ole?...

Kui inimesest aru saada tahetakse, siis tuleb alustada tema sisimast — kujutada ennast tema asemel olevana ja katsuda mõista. Sellega ma õigupoolest aina tegelesingi. Kuid mõnikord võib inimesele läheneda ka

välispidiselt. Välispidiselt lähenemine tähendab Starohatovi kõrvutamist mõne teise, paberil nii või naa juba fikseeritud ja tuntud inimesega. Midagi kindlat selles loomulikult ei selgu sel lihtsal põhjusel, et iga inimene on kordumatu. Kuid pluss peitub siin muus. Võrdluses. Ma meenutasin ajaloost tuntud petiseid, kes möödunud aegadel olid seda näpuametit pidanud, võrdlesin nende töö väliseid ilminguid — KUIDAS VARASTAS? — KUIDAS KÄITUS VAREM? — KUIDAS KÄITUS HILJEM? — KAS OLI KÜÜNILINE? — KAS OLI KALDUVUSI ÕILSATELE TEGUDELE? Need välised „punktid" panin Starohatovi „punktide" peale ja püüdsin siis jälgida joonist, ähmaseid kontuure nende „punktide" toel.

Vargad polnud käinud kitsast rada pidi, nende silme ees sinas tee, lai maantee, kuid tegelikult vilets ja pleekinud. Oli olnud suuri vargaid, oli olnud väikesi. Oli olnud ka õilsameelseid, tõsi. Aga mitte puhtakujuliselt. Kuid kõigile neile meeldis risk ja poseerimine, nad kõik olid head näitlejad. Ja ilma publikuta polnud nad midagi. Nende hulgas leidus laekureid. Ministreid. Ja vaesunute seas ässitajaid mässumehi, aja jooksul kehvemaks jäänud ja odavnenud Dubrovski variante. Kunst ei ole kaugeltki kõigile jaganud tasakaalustatult eredaid värve. Aga peaetükkiv ajaloolane pole neil lasknud oma sisimat varjata. On kiskunud nad „paljaks". Alasti. Ja peaaegu kõik nad on olnud armetud. Peaaegu kõik on nad ainult välise efekti peale välja läinud. Ja õieti ei saanud kedagi neist vähimalgi määral ühendusse viia Starohatoviga, kes oli oma õilsameelsed teod teinud tasahilju, paradeerimata.

(Jah. Just siin märkisin ma paberilehele tähelepaneku, mida kuni lõpuni polnud võimalik ümber lükata: neil juhtudel, kui Starohatov kedagi abistas, OLI TEMA ÕILSAMEELSUS TÕELINE ÕILSAMEELSUS, EI OLNUD PARADEERIMINE. Ei olnud žest ega mäng.)

Oluline oli näha kunagi ammu elanud inimest, ja selleks tuli sõna „ajalugu" peaaegu et kõrvale jätta. Tuli tema majesteetlikkust maha kiskuda, portreed aga väga teraselt silmitseda. Ja muidugi vähendada nende ajaloolaste tobedat upsakust, kes on harjunud aastasadadega nii sama vabalt ringi käima, nagu sa pooltundideks lõhutud kuumal unetul ööl pöörad patja, sättides seda kord nii, kord teisiti. Muidu ei näe ega taba sa midagi, saak jääb saamata.

Saaki mul oli, aga õige vähe.

Ainuke, kes oma karakteri teravate „punktide" poolest Starohatovi kujuga kokku sobis, oli Menšikov. Muidugi, siin võis araks lüüa. Sest mäng (võrdlemine on ju alati mäng!) läks raskeks — oli ju mingi Starohatovi vastasmängijaks sattunud täielikult ajalooline isik, üpris kuulus mängur. Kuid taganeda polnud kuskile. Ja kui oled juba kord istet võtnud, siis muudkui jaga kaardid, sest ka teised on juba istunud ja ootavad. Kui oled asunud mingis karakteris tuhnima, peab sul olema üsna ükskõik, kes su ees on, kas Nobeli laureaat või tundmatu halvatud

ja alla tegev vanamutt. Kõik on inimesed. Ja sina tead seda paremini kui teised. Kui sa kord juba portreedega tegelema oled hakanud, ütlesin ma endale.

Ütle, mis sa ütled, tänapäeva närukael ei ole kuigi suure kaliibriga — aga Menšikovi kohta seda küll väita ei saa. See just võlus ja vallutas. Saatuse lemmik ja õnneseen. Andekas väejuht (ja varas). Riigitegelane (ja varas). Geeniuse ustav võitluskaaslane ja sõber (ja varas, varas, varas). Siis oli muidugi teine aeg, olid teised tavad, oli kombelõtvust ja laia haaret — kuid asi ei seisa ainult selles. Üldiselt on teada peaaegu mõttetu „käppamise" juhtumeid. Ja see oli just nimelt tema, Aleksaška Menšikov. On teada niivõrd tühise ja tarbetu „käppamise" retsidiive, et neid võiks klassifitseerida harjumuslikeks ja kahe silma vahele jätta, kui talle poleks valusasti ja tihti näppude pihta löönud „myn Herz" ise ja teised „Herzid" samuti.

„... Temal on seesinane paha asi suguviga," kirjutas üks kõrge võimukandja, „ta võitleb sellesinatse pahega, peab sõda selle vastu, aga sellest võitu saada ei ole teps tema võimuses."

Ja „Võimukandjate kirjavahetuse" pooleldi kustunud lehekülgi polnudki vaja luubiga uurida, et märgata kindlat seaduspärasust: iga oma pahelise teo järel tõttas Menšikov tsaarile ja isamaale tõendama, et kõige tähtsam temas „on inimene, mitte varas". Ja võib-olla mitte ainult ning mitte niivõrd tsaarile ei tõtanud ta seda tõendama. Võib-olla iseendale. Mine võta kinni.

Muide, Menšikov oli omal ajal samuti uljaspea.

Menšikovist oleks võinud veel mitmel-setmel korral kirjutada — ikka oleks saanud sellest portree, mis veetleb ja üllatab tumedate kohtadega, otsekui võrendikkudega. Aga see polnud minu ülesanne. Mitte sellepärast, et mul hirm oleks hakanud, vaid seetõttu, et ma olin harjunud tegema oma töid elavatest inimestest. See meeldis mulle. Nagu vampiiridele vist juba ette meeldib tunda sooja vere maiku suus. Ajaloost võib loomulikult leida vargaid, kuid mitte iga varas ei sobinud mulle. Et ühtida lihtpunktiiris Starohatovi portreega, selleks peab olema varas, mitte aga varastav ahnitseja. Peab olema niisugune varas, kes on pigem oma varastamisehimu ori, mitte isand. Nagu vanasti öeldi — oma kire ori.

Menšikovis märkasin ma kaht ülihuvitavat iseloomujoont. Esimene: OMA KIRE ORI.

Ja teine, mitte vähem tähtis: HÄRRANDLIKKUS.

„Räägi, Ženja, kuidas ta käitus. Kui te oma „ühist" stsenaariumi arutasite, kuidas ta siis käitus?"

„Rahulikult."

„Täiesti rahulikult?"

„Jah."

„Noh, aga kas Starohatov siis mõne pisiasjagi puhul ei öelnud, et see on siiski sinu stsenaarium?"

„Miks ta seda pidi ütlema? Töö on töö."

„Aga kunstinõukogus?"

„Seda enam. Kunstinõukogus tõusis ta püsti, majesteetlik ja tähtis. Ja sõnas: „MEIE oleme kaua tööd teinud... MEIE oleme selle kujundi läbi mõtelnud... Kui MEIE neid dialooge viimistlesime..."""

„Ja mitte ükski sõna ei olnud öeldud väriseva häälega?"

„Ta muudkui naeratas."

Magnetofonilint liikus ja andis välja selle, mis ta kord sisse oli söönud. Vahetevahel kostis hääli, mis tekivad, kui sigaretisuitsu suust aeglaselt välja lastakse: olime Kae-Ženkaga tühjas toas istunud ja suitsu tõmmanud.

„Ütle, Ženja, kas Starohatov siis, kui te nelja silma alla jäite, sinu ees piinlikkust ei tundnud?"

„See olin mina, kes tema ees piinlikkust tundis."

„Aga stsenaarium oli ju sinu oma. Starohatov tõukas ainult tagant."

„Seda rohkem oli mul piinlik."

„Miks?"

„Mulle tundus kogu see aeg, et ma olen kuidagi ebaaus."

„Aga tema?"

„Temasugused piinlikkust ei tunne. Härra jääb härraks."

See HÄRRANDLIKKUS oli kahtlemata niisuguse inimese härrandlikkus, kes pole kuigi kaua esireas asunud. Sisimas väga lihtsa ja heasüdamliku inimese härrandlikkus. Andeka inimese härrandlikkus. Ja pisut ka tõusiku härrandlikkus. Kõiges selles ta tõepoolest sarnanes Menšikoviga, tänu Menšikovile ma selle tähelepaneku tegingi.

Magnetofon on kontrollriistana rämps. Nagu kõik, millele tehnika mekk juurde tuleb, kui ei tohiks olla mingit kõrvalmaitset. Lindistamiseks on magnetofon tore, seal teeb ta oma töö, aga dešifreerimisel on temaga igavene häda. Ja mitte ainult sellepärast, et elav jutuajamine on hoopis midagi muud kui kõnelus paberil. Ma kirjutasin kõik selle, mis ma temalt välja olin pigistanud, mitu korda ümber, haarasin täitesulepea ja vajutasin lõputult küll nupule, mis käivitab, küll nupule, mis seiskab lindi. See katkus kõnet, nagu masin ikka katkub elavat inimest. Ja kui sellele lisaks veel hakkas nõudlikult helisema telefon, siis tundsin ennast üliarmetu olendina, kes oma kaasajaga kuidagi ei kohane.

Kui ma kohale jõudsin, siis oli kunstinõukogu oma tööd juba alustanud, aega arvestades pidi töö täies hoos olema. Arupidamine oli kestnud juba poolteist tundi. Ma piilusin sisse — Pavluša Šarikov istus ruumi tagaosas. Ta oli erutatud, näost punane. Ta hüüdis ühtelugu midagi oma sõbra kaitseks. Püüdis kõigest väest. Koridor oli tühi. Ma lonkisin edasi-tagasi ja ootasin kannatlikult.

Vahetevahel tegin ukse natuke lahti.

„... Viktor Laritšev on esitanud huvitava stsenaariumi. Aga ma tahan ühte asja ära märkida," venitas keegi vanatoi laulvalt.

Uuesti vaatasin uksest sisse kümne minuti pärast:

„... väga huvitava stsenaariumi. Aga ma tahan VEEL ÜHTE ASJA ära märkida." Vanatoi muudkui heietas, iga silmapilk paistis tal hing kinni jäävat. Vanatoi oli tagasihoidlik ja sümpaatne kiilaspea. Seljas oli tal tagasihoidlik pintsak. Ta oli kuidagi üleni hall, ainult kõrvus vohas tal sammal. Justkui väljakutseks. Ere apelsinivärvi põõsas sügise paljas halluses.

Kui ma poole tunni pärast sisse vaatasin, soovitati teha parandusi. Ühele paistis, et stsenaariumis on armastust vähevõitu. Teisele tundus, et armastust on natuke liialt. Oli ka neid, kellele armastust oli just parajasti. Inimesed ei saa ühe vitsaga löödud olla, seepärast nad ongi nii erilaadsed — nagu harilikult. Nagu igal pool.

Ma lonkisin igavledes ringi ja minu mõtted olid täitsa erapoolikud. Näiteks mõtlesin ma sellest, et mina longin siin, teispool seina aga toimub praegu kollektiivne looming. Just nimelt looming. Ja võib-olla on niisugusel loomingul, kuidas sa selle üle ka ei irvitaks, koguni tulevikku. Näiteks viie sajandi pärast. Inimkonna teed on äraseletamatud. Ja kunagi istub kolmekümneliikmeline kunstinõukogu maha, et kirjutada kurba lugu Liisa Kalitinast. Mispoolest siis kõrge kogu mingist ühest inimhingest halvem on? Mispoolest kehvem? See aga, et kunstinõukogusse on sattunud viis onukest, kes totraid parandusi välja pakuvad, ei tee tüli. Töö käigus esitad sa ju eneselegi muudki kui geniaalseid mõttesähvatusi. Kõike juhtub. Sinus asub esmaavastaja, see on imetore, suurepärane, selle eest väärid sa kiitust. Aga ära unusta, et sinus on maad võtnud ühtlasi ka kaine mõtlemisviis, ja leidub niisuguseidki ajuosakesi, millesse on kontsentreeritud loomalik ja paaniline hirm kõige uue ees. Ilma selleta pole elu miski elu.

„... See episood, seltsimehed, on ilmselt venitatud. See tuleb välja jätta."

„Või lühendada."

„Hästi. Ei vaidle vastu — lühendada, tähendab?"

„Vabandage. Kuid võib-olla on just stsenaariumi võtmes mõningat stiili raskepärasust?!"

Samasuguseid repliike olin ma kuulnud ka eneses ja koguni kihistanud neid. Ja kui nad siis kihistatuna roomasid ja vaikselt ja hääletult kõrvu

kostsid, ega see põhimõtteliselt asja muuda. Pole ju sinuski kõik mitte alati hääletu — on ka müra ja lärmi, ja sa koguni karjatad, kui puder sinu potis liialt paisub ja üle ääre tuleb. Kui sinu keedetud puder plärtsudes ja lartsudes mullitama hakkab ja sul muud üle ei jää kui tuld vähendada.

Ja äkitselt kerkis mu vaimusilma ette, kuidas see Liisa Kalitinast loodavate lugude kollektiivne fabritseerimine teoks saab. See saab teoks järk-järgult, nagu hädavajaduse sunnil, justkui kirjutava indiviidi abistamiseks; alguses tuleb see kollektiiv muidugi tasa, istub laua taha, tunneb indiviidile kaasa — ja alles siis kägistab ta nurgas vaikselt ära... Puhkesin naerma. Sain aru, et kehva ja vanamoodsat indiviidi, kes „hingega" kirjutab, kägistama ei hakata. Mõned niisugused jäetakse nimme rahule, et neid pilada. Välja naerda. Et saaks kellegi arvel nalja heita ja möödunud aegu meelde tuletada. Progress on progress. Noored meteoroloogid kogusid mõnikord lõbusas tujus kokku saja kolmekümne kahe ilmajaama teated, panid need elegantsesse väikesegabariidilisse raali, lugesid üle ja integreerisid, ning kui neil homne ilmaennustus juba täpselt teada oli, siis läksid nad mõnikord lõbusa ja naljatleva seltskonnana vana Feraponti juurde ning küsisid vanalt reumaatikult: noh, mida räägivad sulle, ätt, sinu valutavad luud-liikmed? Kas homme tuleb ikka vihma?

Koridori lõpust hakkas paistma siluett — kõps-kõps-kõps-kõps. Piirjooned muutusid selgemaks — tulija oli Veera. Selles ei olnud midagi ootamatut, tal oli kavas järjekordse filmitegelasega loengute asjus kokku leppida. Nagu tavaliselt. Mõjuda mitte telefonikõnega, vaid omaenese sarmiga.

„Mida sa naerad?" küsis ta.

„Mitte midagi. Sa ilmusid justkui udust."

„Ahaa..."

„Millal siis sinust jälle kooliõpetaja saab?"

„Kas tahad mulle tundi tulla?" hakkas Veera naerma.

„Tahan."

„Nüüd varsti."

Ning ta läks aeglaselt mööda koridori edasi. Otsima tuusa. Sest töö on töö. Väike õppeadministratiivtöötaja. Täpselt nii.

„Veera," kutsusin ma teda.

„Jah."

„Ma ju lubasin, et tulen suvilakrundile appi," laususin ma talle ja kõndisin pisut aega tema taga, „kuid ma ei saanud tulla. Aga ma tulen. Tingimata."

„Helista."

Ja Veera hakkas edasi liikuma.

Aga siis jäi ta veel hetkeks seisma ja ütles mulle:

„Sul on täpselt samasugune portfell kui Ženja Sutejevil."

„Seesamune see ongi."

„Tõsi või? Kas sina ka rahvalikku keelt lindistad?"

„Umbes nõnda jah."

„Ükskord laskis ta mulle lindilt hirmsat ropendamist." Veera hakkas naerma. Me seisime kõrvuti. „Puha räuskamine ja ropendamine. Ma istusin, näost punane kui peet. Ei teadnud, mida teha või öelda. Tema aga lagistas naerda (mäletad, kuidas ta naerda lagistas?) ja sel kombel ilmselt kurameeris minuga. Püüdis mind nende tekstidega lüüriliseks muuta..."

Veera läks ära. Ma vaatasin koridori seda otsa, kus ta jälle otsekui kadus. Abielus oli Veera kehalise kasvatuse õpetajaga, kes sõjaajast põdes mingit parandamatut ja ränka tõbe. Nüüd oli see mees juba üle viiekümne. Kord aastas lebas ta haiglas, ja Veera käis ja istus seal nii kaua kui tarvis. Ja kauemgi kui tarvis, sest Veera oli just niisuguseid naisi, innukas ja hoolas. Ja lisaks oli tal tütar, kaheksas klass. Ja iseenesestki mõista oli tema õlgadel päevast päeva majapidamise koorem.

Pavluša Šarikov tuli pärast kunstinõukogu kohe välja (nad väljusid käratseva kambana, käigu peal suitsu ette pannes) ja mina suundusin sedamaid väga kindlal sammul tema poole.

„Vabanda, aga mina lähen koju," lausus Pavluša Šarikov. „Pole võimalik sinuga istuda. Mul on kiire."

Tegin talle ettepaneku istuda ja natuke minevikku meenutada, tema aga ei nõustunud.

„Mul on kiire!" Ta peaaegu tõukas mind eemale.

„Siis saadan ma sind. Minnes ajame juttu..."

„Aga ma lähen jalgsi — tahan värsket õhku hingata."

„Suurepärane, Pavluša! Suurepärane!... Ka mina tahan värsket õhku hingata."

Kõndisime Moskva jõe kaldapealsel, jutt hakkas kohe jooksma. Koguni kuidagi sentimentaalselt: ah, Pavluša, juba hulk aega pole enam kokku saanud, ja kuidas aastad lendavad, kuidas nad, kurjadvaimud, lendavad! Jõgi oli igav, täitsa sügisene. Müdinal möödus jõetramm. Muidugi jäi ka see lindi peale. Portfellis nagu üsas keris pool aeglaselt ja kindlalt linti sentimeeter sentimeetri järel, selleks see portfell kaasa oli võetudki.

Tunni aja pärast, kodus, märkisin ma täiesti põhjendatult tollele erilehele: Pavluša Šarikov — RIISUTUD...

NELJAS PEATÜKK

Veera abikaasa oli Nikolai Nikolajevitš. Mees üle viiekümne, peene kondiga ja üsna ilusa välimusega, kes kogu sõjajärgse aja oli hädas olnud koljuvigastusega ja veel mingi haavaga. Kord läksime seitsmekaheksakesi, kõik stuudiolased, oma Veera Sergejevnale külla. Oli mingi tähtpäev, aga mitte suur, sest suuri pidupäevi tähistasime teisiti. Siis aga läksime lihtsalt kümneks minutiks nende poole. Lilledega. Ja kompvekkidega.

Veera mehel ja võib-olla ka Veeral oli üks vana truu sõber, sihukene perekonnasõber ja kaitsja — Perfiljevi-nimeline rindesemu. Juba ligi kuuekümnene, kavalate kollakate väikeste silmadega sitke ja tugev vanamees. Teda ainult perekonnanime pidi kutsutigi. Kuigi ta oli neil täiesti omainimene.

„Perfiljev, sina istud laua otsa."

Või:

„Perfiljev, aita Veeral kappi nihutada."

Või:

„Kui õige laulaksime mõnda rindelaulu? Perfiljev, mis sina sellest arvad?"

Meid, tarmukaid filmimehi, aistilisusega laetud noori inimesi, talus Perfiljev suurivaevu. Ega varjanudki seda. Ei pidanud vajalikuks. Kui me lillede ja kompvekkidega tuppa tulime, siis kompis see mehemürakas meid oma kollakate silmadega. Uuris teraselt. Oli tõsimeeli mures, kes sellest kerglasest seltskonnast võiks olla Veera lemmik või veel enam kui lemmik — ega neid tea uskuda. Veera võib ju armuda, kõike tuleb elus ette, filmiala on ju tuntud mülgas. Miks Veera sinna üldse läks. Ja nõnda ta siis vaataski, kui me tuppa tulime, meile teraselt näkku — igaühele eraldi, ärge trügige! — ja uuris, kellele võiks sissepääsuloa anda.

Juba lävel (teadmata, et kontrollitakse) tundsin ma kerget võdinat — kollaste silmade kiirgus oli jõudnud minuni, kuigi mind veel ei uuritud. Ma püüdsin hoopis isikupäratu olla, ilmetu ja vaikne. Nagu veidi haige, aga oma haigust veel mitte tajuv inimene. See oli tingimata vajalik käik, sest neil vanadel sõjameestel on hea nina, intuitsioon, vaist — kuidas seda ka ei nimetaks! — kõigi elus ettetulevate juhtumite peale ning minu ja Veera juhtumi peale ka. Võib-olla on kogu lugu ohutundes, valvsuses, ja siin jääb sõdur alati sõduriks. Nii et mul vedas. Jäin muu rahva, lillede ja kompvekikarbi varju (lintidega karp — ere värv tõmbab pilgu endale) ja püsisin saladuses, säilisin tundmatuna. Kuigi kujutasin endast ohtu nende kodule, perekonnale, elurežiimile ja nõnda edasi. Selles mõttes sattus hädaohtu ka tema, Perfiljev, aga sõjamees ei tabanud seda ära.

Nõnda ta siis kompis meid silmadega ja tema sorgus vurrud liikusid pisitasa. Nagu antennid. Seejuures ta naeratas.

Ja meie läksime ükshaaval peene kondiga ning nägusa Nikolai Nikolajevitši juurde, kes oli poollamaskil (tema tervis ei olnud korras) ja surusime ta kätt, mis oli samuti peene kondiga ja nägus, surusime ettevaatlikult, nagu peabki suruma kätt poollamaskil mehel. Kellest tead, et ta on peast haavata saanud. Ja ütlesime oma nimed:

„Kolja. Teie nimekaim." (See oli Kolja Okonnikov.)

„Ženja." (Kae-Ženka.)

„Igor." (Mina.)

„Slava." (Utotškin.)

Ja nõnda edasi.

Nii oli see minevikus olnud.

Aga sel hetkel, olles oma paberite all küürus, välja lülitunud, oma auku tõmbunud, nagu tõmbub kõrvale vaikne, suigatav kala, kuulsin ma: PERFILJEV — PERFILJEV — PERFILJEV. Kuulsin, aga ei saanud aru, mis minust tahetakse. Mul oli oma augus hea ja rahulik: tavaline loidus. Ainult Anja tülitas millegipärast mind ega jätnud rahule. Kuid ta oli ka eile ja üleeile mind tülitanud, polnud lasknud rahus olla. See oli tema roll.

Nüüd oli ta juba nii kaua koputanud, et ootas vastust.

„Millal ta tuleb?" ujus tema sõnadevalingust esile otsene küsimus, ja seejärel ujusin mina. Nagu ujub seesamune suigatav ja sulpsulöömisest hoiduv kala. Kalalooder.

„Kes tuleb?" küsisin omakorda.

„Perfiljev."

„Kes see niisugune on?"

„Per-fil-jev!... Ma olen seda sinu käest juba kolm korda küsinud, ah, kui tüütu sa oled!"

Sekundeid võites nihutasin ennast diivanil edasi ja sirutasin käe sinnapoole, kus asusid sigaretid. Sa oled küll laisk, perekonnale halb ja sul eneselgi ei ole veel eriti mugav abielumehe ja perekonnaisa nahas, aga vähemalt sigaretti oskad sa aeglase, peremeheliku liigutusega juba võtta.

„Perfiljev?" kordasin ma küsimust ja süütasin sigareti.

„Jah, jah! Perfiljev!..."

Mõne päeva pärast oli Anja järsku hakanud (muidugi omas stiilis) muret tundma, et „peab Veera Sergejevnale suvilakrundile appi minema, kui sa, lobasuu, talle seda oled lubanud". Anja oli selle asja tõsiselt käsile võtnud. Selles peitus mingi iginaiselik soov mäletada seda, mis sul, meesterahval, loomulikult meelest ära oli läinud. Samuti ilmnes tema sügavam tõekspidamine: LUBADA, AGA LUBADUS TÄITMATA JÄTTA ON HÄBIASI. Oli (minu arust) veel mingi muu kaalutlus. Nii et Anja tegevust juhtis terve kompleks. Ja tema kaalutlus oli muide

süütu ning täiesti perekondlik. Läheme neile (omas kolmainsuses) külla pühapäeval, naudime viimaseid sügispäevi, ja Maškale on ju iseäranis kasulik ning väga vajalik linnast välja saada. (Õhku, õhku ja veel kord õhku!)

Nõnda olingi oma naise survel mõne päeva eest Veerale helistanud. Ja teatanud, et tal avaneb võimalus saada pühapäeval oma krundile mitte ainult töökäsi (mina), vaid ka publikut, täpsemalt — entusiastidest pealtvaatajaid (Anja ja Maška).

Veera oli öelnud:

„Väga hea. Väga rõõmustav... Pühapäeval tuleb Perfiljev teile järele."

Nüüd oli laupäev, koguni juba laupäevaõhtu, seepärast mõtles Anja juba homsele sõidule ja tülitas mind.

„Millal? Millal ta meile järele tuleb? Mis kella ajal?"

„Kes?"

„Kuule, ma löön su maha!"

Ja siis sirutasin ma käe, et võtta sigaret, võitsin mõned sekundid ja sõnasin, ebamääraselt meenutades:

„Perfiljev tuleb hommikul vara."

„Mis tähendab — vara?" küsis Anja karmilt.

Minu vastusega ta rahule ei jäänud. Ta oli nii kaua ja energiliselt mu kaela peal istunud ja mind august välja tirinud, et nüüd sai teda rahuldada ainult täisvereline, ammendav vastus. Ma pole sajaprotsendiliselt kindel, kuid arvan, ta soovis tõepoolest, et ma ausalt tunnistaksin — Veeraga rääkides ei olnud ma tasemel, jätsin täpsustamata, oma igavesest lohakusest ei taibanudki täpsustada. Muidugi oleksin otsekohe nahutada saanud ja pidanud Veerale sedamaid uuesti helistama, alles seejärel oleks Anja süda rahule jäänud. Ja kui hea see oleks olnud. Ja kui toredasti me hetk hiljem jälle ühise keele oleksime leidnud. Aga ma olin olnud valvas.

„Kaheksa ja üheksa vahel," järgnes minu veendunud vastus.

Ja mind jäeti rahule, ma tegelesin oma asjadega. Ja peapesu sai üks Anja sõbranna. Sõbranna polnud ligi pool aastat telefoneerinud ja vist ei tundnud huvi selle vastu, kuidas Anja elab ja kuidas püüab käia meie tütar. Nüüd ta aga telefoneeris ja sai pakilt-palavalt kätte kõik, mis ta saama pidi. Ka minu jao.

Perfiljev saabus sõjameheliku täpsusega — kell üheksa null-null, ilmselt vanast harjumusest, mis oli talle külge jäänud ja millest ta enam ei suutnud vabaneda nagu oma rippuvaist vurrudestki. Auto oli tema isiklik — kõige uuemat tüüpi „Moskvitš". Ta paigutas oma „moskvalase" meie viimse võimaluseni täiskiilutud parkimisplatsile nii uljalt ja osavalt, nagu oleks eluaeg meie majas elanud. Seda nägin ma läbi akna.

„Astuge sisse. Uks on lahti."

Perfiljev avas ukse, tuli sisse ja sedamaid jäi tema pilk minu näole peatuma, talle meenus midagi. Noh, selge pilt, ütlesid tema väikesed kollakad silmad, kuidas ma su küll tookord vahele jätsin. Ei märkinud ära. Aga see oled ju sina, kindlasti sina. Asi on selgemast selgem.

Ka mina silmitsesin teda. Vahepealsed viis-kuus aastat olid teda muidugi kulutanud. Mees oli vananenud. Kuid polnud alla andnud. Oli ikka niisama tugev ja sitke. Juba üle kuuekümne. Pensionil.

„Me oleme ju tuttavad, eks?" sõnas ta, pilku ära pööramata.

„Tuttavad — oleme kohtunud Veera pool."

Kujunes nõnda, et ma sihilikult ajasin läbi ilma „Veera Sergejevnata", tungisin edasi üksnes ta eesnime pruukides. Kuid siis ilmus Anja. Ning äkitselt tundsin, et mind kompiv kaval kollakas silmavaade nõrgeneb. Mul läks järjest kergemaks. Perfiljevi pilk nõrgenes, kuni muutus nulliks. Mind lasti vabaks. Päästeti kütkeist lahti. Vähe sellest — ma olin jälle puhas poiss! Koguni justkui vabandamist võis märgata: nähtavasti eksisin? Teadsin, et Anja kõrvaltvaatajatele just säärase mulje jätab — armastav ja armastatud elukaaslane. Niihästi abikaasa kui ka naine. Üks neist, kes meest ei köida armastusega. Ja ka mitte voodiga. Ega mõistusega. Ja üldse mitte millegagi peale iseenda. Just niisugune naine, kes saab sulle osaks kord elus ja kellest sa ei taha lahkuda ega lahkugi, aga kui sa temast siiski lahkud, siis jääd küll väga-väga vaeseks.

Anja ei olnud enam Anja, vaid see oli juba kindlalt ühte hoidev perekond. Juba siis, kui ta oli alles puutumatu tütarlaps, oli Anja juures märgata, et ilma perekonnaseisubüroota midagi välja ei tule. Ka selle märkis vana sõjamees ära. Ei saanud tähele panemata jätta. Sest hädaohu tunnetamiseks ja olemasolu tugeva põhialuse tunnetamiseks on ühesugust talenti vaja.

„Teie olete Perfiljev?" naeratas Anja.

„Just nii!" tõstis vanamees käe mütsi noka juurde. Ja pilgutas mulle silma (kena naisuke, kiidan heaks ja olen päri — anna andeks, et ma sulle otsa põrnitsesin: on sihuke komme külge harjunud!).

„Me oleme kohe valmis. Otsekohe. Silmapilk," hakkas Anja askeldama.

„Aga kui ma aitan?"

„Ei-ei... Suur tänu."

Valmis olid pandud toiduained („Kuivpajuk, ha-ha-haa!" naeris Perfiljev) ja riided ilmamuutuse puhuks. Autosse istumine läks libedasti. Anja Maškaga ette, Perfiljevi kõrvale. Mina Maška käruga taha. Prauhh! Prauhh! käisid uksed ja me hakkasime liikuma.

„Emme..."

„Ole vait, Maška, palun sind."

„Emme... Kas seal on tõesti hea õhk?"

Tükk aega ei andnud Maška meile hingerahu, virises pealetükkivalt, aga jäi vait, niipea kui ringteele jõudsime. Vaatas huviga aknast välja.

Metsatukki. Sillakesi. Kõige enam huvitas teda autosõit, mitte just kuigi sagedane lõbu.

Kohale jõudsime kiiresti, nagu oleks meil tuli rummus olnud.

Neid krunte antakse ennekõike selleks, et panna proovile sinu tahte, jõudu ja kannatlikku meelt. Selle asemel et katsuda seda maakesavist kännustikku viljelusmaaks muuta, oleks palju lihtsam saata kogu üritus põrgusse, kõigest lahti öelda ja patust kaugemale hoida isegi siis, kui oled juba poolel teel, ja lasta teda seal siis hiljukesi helesinise tulega põleda. Kuus sajandikku, seda pole üldse palju, vaid kogunisti vähe. Sellest arusaamiseks pole vaja erilist mõistust ega erilist maatunnetust, mis on varjul meis igaühes. Kui kaugele sa maast ka poleks jäänud, kui väga sa ennast ka ei peaks linnameheks, ühel hetkel mõistad sa ilma mingi ponnistuseta, et sa maast aru saad ega ole teda unustanud, kuigi võib-olla on siiski tema see, kes sind mäletab ega ole unustanud. Maamuld. Millesse sa varem või hiljem ka ise tagasi lähed.

Kuuele sajandikule saad ehitada väikese maja (suvila! ohoo, meil on suvila!), teha neli peenart ja kujundada väikese laua ning kahe tibatillukese pingiga puhkenurga, kus võid tütrega turakat lüüa, suitsu teha, haigutada ja (partiid võites) öelda, et siin on siiski paganama hea õhk. Kuid väike maja, neli peenart ja kaardimäng saavad teoks natuke hiljem. Esialgu on siin porilombid. Neid lompe tuleb täita. Ja savine küngas. See tuleb tasaseks lükata. Ja enesestki mõista peab siia mustmulda juurde tooma. Ja siis on siin veel kümmekond kändu. Nemad vajavad sedasamust. Väljajuurimist.

„Sellesamusega" me tol päeval tegelesimegi.

Kui me kohale jõudsime, töötlesid Veera ja Nikolai Nikolajevitš järjekordset kändu. Nõrgestasid teda. Paljastasid tema juuri.

„Tervitus!" hüüdis Veera kõlava ja noorusliku häälega.

Me ronisime autost välja.

„Imetore koht!" lõi Anja käsi kokku.

Ja tõmbas mind varrukast:

„Lihtsalt suurepärane koht, eks ole?"

„Silmapaistev," sõnasin. „Minu arust ei kasva siin rohtugi."

„Naera, naera!" Ja Veera toetus labidale.

Tema mees aga kehitas õlgu. Ja ütles jahedavõitu naeratusega:

„Niisugune anti."

Pärast loba, mida viis minutit ühiselt aeti, jagunesid jõud nõnda: Maška istus oma kärus ja vaatas ringi (õhk, õhk ja veel kord õhk!). Anja lippas Maša juurest meie juurde ja meie juurest Maša juurde. Oli otsekui kõigist äraripp uv, nagu mingi puhver: muretses kõigi pärast, naeratas kõigile. Perfiljev ajas oma „Moskvitši" tagumise otsa kännu ligi, pani juurtele kaks trossi ümber ja tõmbas kännu võimsa suitsupilve saatel kärtsti maast välja. Nikolai Nikolajevitš ja mina võt-

sime kangid ja aitasime seda kriitilisel momendil maast üles kiskuda. Ka Veera oli labidaga siinsamas. Algul läks meil see asi kuidagi läbi häda, õhtuks aga olime „meelde tuletanud" ja kodunenud, sest juurimise saad samuti väga kiiresti selgeks, nagu õpitakse tundma tuntut.

Õhtuks juurisime nad kõik välja. Nad moodustasid otsekui mingi kaheksajalgade-mäe. Leeri või lesila, mine võta kinni, kuidas kaheksajalad seda nimetavad. Kännud olid maas, juurtega segiläbi ühte põimunud — me süütasime nad ja põletasime ära. Leek loitis ja valgustas maad (oli kiiresti pimedaks läinud), maa aga oli täis lohke ja auke ning otsekui ootas midagi — küllap seemneid. Ka sooja värske mulla lõhn kõneles, et siin on juba tööd tehtud ja higi valatud. Ja et siia võiks juba istutada. Ja oodata istutamise tulemusi.

Ja kui Starohatov — tulles oma kolmekümnetuhandesest suvilast, õelisest suvilast, väikesest lossist kasetukas, mis naabrite suvilatega üldse kokku ei passi, — oleks möödasõidul ninna tõmmanud nende põlevate kändude suitsulõhna, korraks pidurile vajutades pea autoaknast välja pistnud ja näinud seda musta, raadatud maad, siis oleks ta kindlasti midagi ütelnud.

Ta oleks ütelnud, püüdmata olla sõnaaher ja endassesulgunud: „Etskae. Siin on tööd tehtud. Ka Marpupka tahab elada!"

Perfiljev ja Nikolai Nikolajevitš olid omamoodi paar. Veera mees rääkis põhimõtteliselt vaiksel häälel, koguni tasa, nagu peaks aina millegi üle aru ja nagu oleks tema tavalistel käibesõnadel veel mingi eri sisu. Oma semu kutsus ta alati Perfiljeviks ja Perfiljev hüüdis teda kõige sagedamini seltsimees kapteniks (sellest kõnetlusest kostis ilmset naeratust, kuid ka ilmset aupaklikkust, see oli Perfiljevile iseloomuliku intonatsiooni omapärane sulam).

„Seltsimees kapten," hüüdis ta, „andke aga sellele kännupurakale kangiga pihta!"

Või:

„Seltsimees kapten, meile kuluks teie molkuste abi ära!" (Molkusteks nimetas Perfiljev eranditult kõiki poisse, kellele Nikolai Nikolajevitš oli kehalise kasvatuse õpetajaks.)

Või:

„Seltsimees kapten, kui te vastu kolu poleks saanud, siis oleksite kindlasti polkovnikuni välja teeninud, eks? Aga polkovnikutele anti kenakest maad — olge lahke! Iseäranis esimesel aastal pärast sõda."

„Jäta, Perfiljev, aitab."

„Jumala eest, seltsimees kapten, seda kena maad olen näinud oma ihusilmaga. Välud ja kasekesed. Väga väärt maa. Meie krundil aga võivad kasvama hakata ainult kehvad karusmarjad, ja kaubanduslikku väärtust neil küll ei ole."

Seda kõike seletas ta laial, valjul häälel, häält naudinguga paisutades,

nagu teevad seda inimesed, kes on oma eluga, oma kaine mõtte viisiga ja isegi oma paisetega äärmiselt rahul. Seda enam, et erilt paiseid ju polegi. Lühiinformatsioon. Nikolai Nikolajevitš oli rindel olnu kõigest aasta. Siis saanud haavata ja ülejäänud sõja-aja veetnud hai lates, teadmata, millega lõpetab. Tal oli kaks medalit. Perfiljev o lihtsõdurina, täpsemalt jefreitorina, läbi teinud kogu sõja — ja mitt ainsamat kriimustust.

„...Miks ehitada ühekorruseline suvila, seltsimees kapten, kui saa ehitada kahekorruselist?"

„Minul kahekorruselist vaja ei ole."

„Aga kui üürnikke võtta?"

„Mis jama see on, Perfiljev?"

„Üldse mitte jama, räägin asjalikku juttu."

„Jäta järele."

„Ja seda asja võite veel nii korraldada, seltsimees kapten, et võtat hooajaliselt. Ja kuuviisi ka."

Tihtipeale pilkas ja naeris ta ebapraktilist Nikolai Nikolajevitš Aeg-ajalt tuli nende jutuajamistes ette juhtum Krohhovo küla all. Se oli Nikolai Nikolajevitšil mingil põhjusel tulnud „kaevuda savisse ja rippuda, jalad ülespidi". Mis seal õieti toimus, seda ma teada ei saanudk Selge oli see, et seal oli Perfiljevi kaine mõistus romantilise kapten üle võidu saavutanud — pealegi veel nii mitmeülbalise ja ilmse, et sed meenutati paljude aastate pärast, kuigi see oleks võinud juba meele läinud olla.

„Aga kuidas Krohhovo all oli, seltsimees kapten? Kas te ei rääkinud et näete läbi?"

„Rääkisin."

„Ha-ha-ha-haa! Kuid te oleksite pidanud Perfiljevit kuulama, mi sugune sõjamees Perfiljev on!"

Ja jälle naeris ta. Ja jälle kiitles:

„Te võtke ikka Perfiljevit kuulda, seltsimees kapten, siis olete omade mäel."

Meie Nikolai Nikolajevitšiga seadsime trossi kännu ümber. Perfilje tuli muiates meie juurde ja sättis trossi omamoodi, tegi meie tö täitsa uuesti (ja vahel vaatas mulle pikalt ja karmilt otsa — see mul küll põrmugi ei meeldinud). Siis läks auto juurde ja istus rooli taha

Meie võtsime kangid kätte.

„Nüüd hoia alt!" hüüdis Perfiljev autost ähvardaval häälel. J sedamaid panime kangid tööle, püüdes oma jõupingutusi ponnista auto omadega kokku sobitada.

Perfiljev oli juba pensionär, kunagi varem oli ta aga autoremont jana töötanud. Autot tundis ta põhjalikult. Perfiljevi lapsed olid kõi hästi paika pandud ja abielus ning lastelapsigi seljataguseks juba ter trobikond.

Esialgu sorteerisime välja need juured, mis meie arvates põlema pidid (ja põlesidki). Ülejäänud kännud, kas liiga märjad või liiga mürakad, nii et nende ärapõletamisega oleks kaua aega läinud, panime ühte hunnikusse, sidusime kõvasti kokku ja vedasime trossi otsas ära. Meie Nikolai Nikolajevitšiga järgnesime autole. Perfiljev sõitis aeglaselt ja lohistas kände umbes poolteist kilomeetrit, kus nad lookleva oja kaldal rahulikult ja iseenesest ükskord omadega lõpule pidid jõudma. Kas kohe ära mädanema. Või mõneks ajaks muutuma kuiva kepi taolisel kumedakõlaliseks ja valgete luude kombel valgeks.

Siis tegime lõket. Sõime kartuleid ja kõvakskeedetud mune, sirutasime kordamööda käe välja, et võtta soola, ja vestlesime elavalt. Ja hüüatasime, nagu peavadki hüüatama värskest õhust segaseks läinud linnainimesed: „Kur-rat! Kui tore!" — „Ja missugune loodus!" — „Ja-a-a-h!" Anja ja Veera söötsid Maškat. Ning nende kõneaineks oli tema mahajäämus, tema jalgade nõrkus — meie mure. Ja siis räägiti jälle värskest õhust ja loodusest. Sellest, et siin on ikka väga tore. Ja seejärel Starohatovist.

Starohatovist räägiti muidugi halba. Aga mitte liialt. Kaldusime kainelt arutlema, et Veeral on Starohatovi alluvuses lihtsalt võimatu töötada, seda juhtub mõnikord. Ja ütlesime koguni: kahju, et Veera peab pärast seda, kui ta veel pool aastat töötab, kooli tagasi minema.

„Minul kahju ei ole," lausus Veera.

„Aga meil on," sõnasid mehed, „see töö on sulle meeltmööda olnud, me pole ju pimedad."

Iga päev ja iga tund olid nad Veerale ilmselt kinnitanud, et ta peab Starohatovi juurest ära tulema, et film ei ole tema tööpõld. Aga üüüd, mil äratulek paratamatus, oli neil sellest kahju. Ja nad kurtsid kaotatut taga. Nagu inimesed ikka.

„Mulle on ka kool meeltmööda," pani Veera punkti.

Minu kõrval oma kärus, õhtu saabudes soojemini kaetud, istus nagu troonil Maška. Ta sõi muna (Anja käest), mugis ja vaatas lakkamatult lõket. Mitte kunagi ei olnud ta nii suurt tuld näinud.

Nüüd minu saagist. Järgmisel hommikul, vaevalt unest ärganud, võtsin istet, et eilne päev mälu järgi kirja panna. Sest üht ja teist kirja panna ju oli: lõke lõkkeks, värske õhk värskeks õhuks, aga töö jääb tööks.

„... Minu Nikolai häbenes seal üht viletsat kella osta," oli Veera lõkkesse vaadates südametäiega öelnud, „aga Starohatovi-taolised näiteks pead ei kaotanud!"

Veera oli istunud auto ukseavas. Meie vahel oli olnud lõke. Veera oli tule valgel hästi näha olnud.

Jutt oli käinud sõjast. Lahingutegevuses vallutatud linnadest (mitte

meie maal, vaid juba seal, kaugemal). Sellest, et vallutatud linn paari päevaks paanilises hirmus otsekui tardus. Ja majad olid purustatud. Ja majakraam pilla-palla, võta aga. Ja kui midagi müüdi, siis lausa võileivahinna eest.

„See juhtus märtsis," alustas Nikolai Nikolajevitš aeglaselt. Ja jutustas kuidas üks mees nende väeosast oli tribunali alla läinud kahekümne saksa äratuskella pärast, tobedate vanamoodsate äratuskellade pärast, mida ol naïivse hasardiga kogunud, õieti teadmata, mida nendega peale hakata. Aga keegi teine oli kokku kandnud kakskümmend kallist vaipa. Ja tribunali alla ei läinud. Keerutas kuidagi välja...

Unustasin värskes õhus viibimise. Unustasin lõkketule. Ja peos oleva suure musta küpsekartuli — mu sisimas jõnksatas miski. Argiselt ja loiult küsisin:

„Kas tõesti ka Starohatov ei kaotanud pead?"

„Tema? Pead tema ei kaotanud," ütles Veera.

„Kahtlen selles." (Ah, kuidas mul praegu oma portfellikest vaja läheks — aga kes oleks seda osanud arvata! Tagantjärele on igaüks tark!)

„Ilmaaegu kahtled. Siin pole mingit kahtlust — ta ise on sellest rääkinud. Tõin kaasa, ütles ta, mõningaid asjakesi."

„Ma ei usu."

„Ei usu, oma asi... Starohatov rääkis kellelegi oma lahutusest, ja mina kuulasin pealt. Ta rääkis, et skandaal oligi just tulnud nende nipsasjade pärast. Sest TEMA tahtnud neid enesele jätta."

„Naine?"

„Esimene naine. Endine. See näitlejanna."

„Alevtinova?"

„Jah."

Mälu oli Veeral hämmastav. Ja isegi siis, kui teha tema informatsioonile allahindlust selle arvel, et ta Starohatovit krooniliselt ei sallinud, oli tema informatsioonil Starohatovi kohta alati soliidne kaal ja oli ka soliidsed tagamaad.

„Ta on alati säärane olnud," tahtis Veera sellele kõneainele kriipsu alla tõmmata: liiga suur au Starohatovile, kui temast kõneldes aega lõkketule ümber surnuks lüüakse.

„Mida see tähendab — „ta on alati säärane olnud"?"

„Tähendab — mähkmetest peale. Rindelt tõi asjakesi kaasa. Ja Alevtinovast läks lahku suure skandaaliga. Kujutlen, kuidas nad oma kolli jagasid."

„Arvad, et Starohatov ka lahutudes asju endale ahnitses?"

„Egas naine muidu oleks talle vastu näppe andnud."

Selles informatsioonis uusi fakte peaaegu polnudki — ainult mõtteeod. Need mõtted olid minus juba hulk aega küpsenud. Veera sõltumata. Ja muidugi sõltumata tema tigedatest vihjetest.

„Aga, Veera, ma olen paljudelt inimestelt kuulnud, et Starohatov on alati olnud õilsameelne," laususin ma kindlalt. „Mitte paradeerides, vaid tõeliselt õilsameelne. Ja omakasupüüdmatu."

„On olnud," jäi Veera nõusse. „Ka mina tean seda, et ta on õilsameelne olnud."

„Aga kuidas siis nõnda?"

„Mis siin iseäralikku — ta on alati olnud säärane. ÜHEAEGSELT ÕILSAMEELNE JA AHNITSEJA."

Nikolai Nikolajevitš sõnas:

„Kummaline."

„Ta on vist nagu muna," muigas Perfiljev. „Rebu eraldi ja valge pealpool."

„See ei ole õige," kordasin. „Tema õilsameelsus ei ole olnud teistele näitamiseks."

Nikolai Nikolajevitš palus rahu ja vaikust, öeldes, et kas on mõtet raisata nii kaunist õhtut kohtumõistmiseks mehe üle, keda me õigupoolest ei tunne. Või kui tunneme, siis vähe.

Pavel Leonidovitš Starohatov nägi nüüd skemaatiliselt välja nõnda. Sisimas närib Starohatovit päev-päevalt uss: AHNITSEMISKIRG. Kirg või pahe, pigem küll viimane. Starohatov tunneb ennast ja võitleb kõigest hingest selle pahe vastu. Võitleb ja saab oma pahest võitu. Hoiab seda ohjes.

Kuid vahel tuleb ette nõrkusehetki, mil Starohatov ei suuda enesele vastu seista ja muutub ahnitsejaks. Sunnib näiteks kaasautorlust peale. Või toob ära mingeid asjakesi.

Ahnitsemisele järgneb reaktsioonina patukahetsus, ja jälle elab Starohatov mitu aastat ausalt. Kahetsemine ja tuha päheraputamine on reaktsioonina küllalt teada: see liitub iga kirega ja tugevneb pärast ülisustavat lahtiütlemist. Suitsumees, kes suitsu on oma meelest igaveseks maha pannud. Pudelist lahtisaanud vinditaja. Patuelust loobunud naine. Ja nõnda edasi.

Lühidalt: tavaline paheline inimene. Kuid mitte ainult. Meelt muutnud vargana Starohatov üksnes ei kahetse oma tegu, vaid tõttab ka „pattu parjama". Pakub nõrgale abi. Aitab siiralt ja omakasupüüdmatult. Üks kord. Kaks korda. Kolm korda. Kuni süda täiesti rahule jääb. Ja jälle tundub Starohatov endale pühakuna, heana ja õilsana — rahustatud südametunnistus oskab meid äiutada ja unele suigutada, see on tõsi. Ja siis läheb kõik jälle vana rada...

Skeem jääb muidugi skeemiks, aga kui oled ise niisama lihalik inimene nagu kõik teised ja tead, et sul on patukesi või vähemalt patustamise tahtmine, siis sa tingimata tajud ja usud nende kõikumiste ja selle protsessi tõepära. Teisedki usuvad. Sest see ongi ju see lubatud

tegude piirimaa. Ning see piir ei jookse ju kõrvu mitte ainult vara tamisega või mingi tahtmatu ponnistusega. See piir on pikk. Ja sin enda elukogemused räägivad sulle sellest piirist märksa rohkem kui kõ skeemid.

Võimalik, et mingit piiri polegi, on ainult korrektiivid, mida me alat iga hetk, endas kanname, et nii-öelda ei unustaks, kuidas me maamull käime ja missuguse lusikaga sööme. Enesekontroll, ei midagi muud. J isegi siis, kui sa oled ingellikult puhas ja süütu ning võid mõnikord du all vallatult tiibu lehvitada, on sul SOOVE. Ja kui väikesed need soov ka oleksid, sobitad sa neid alati sellega, mida tohib ja mida ei toh Korrektiividega sinus eneses.

Loobumus ei tarvitse samuti olla mingi laviinitaoline tohuvabohu. O teada, et näiteks mees, kes on suitsetamise maha jätnud, aga ei suud lubadust pidada ja saab aru, et ta homme uuesti suitsetama hakkab muutub petiseks ja korraldab oma „pattulangemise" nõnda: valib üpr rahulikult ja hoolikalt välja mõne võõra trepikoja (et naine ja lapsed naabrid ei näeks), läheb rahulikult sinna ja — „langeb". See käib k muude soovide ja tahtmiste kohta. Igaüks teab seda omast käest, ja teadk pealegi. Eriti oli Starohatov, kui ta poisse riisus, oma patust väga teadlik, seepärast ei kiirustanud ta, ei saginud ega olnud närviline. Ku ta seda tegi, siis tegi ta seda rahulikult.

Ja kui Starohatovi iseloomus tõesti peitus just nimelt see tõukejõud siis ei saanud see ainult kaasautorsusega seoses tegevusse asuda j töötamast lakata — see pidi töötama kogu elu vältel. Nii nagu Veera ütles: TA ON ALATI SÄÄRANE OLNUD.

Asja tuli muidugi veel uurida, kuid ma juba uskusin seda mõte See mõte oli paindlik. Oli mahukas. Tõepoolest, lausa mõte-erame

Märkisin selle mõtte eraldi lehele, et hilisematel otsingutel, mosa iigikivikeste väljavalikul ja arvessevõtmisel seda aeg-ajalt vaadata. Võtt taskust, nagu võetakse taskust välja kompass.

Ja veel kirjutasin ma välja:

„... Tuleb meeles pidada, et kogu selle läbielamiste kompleksi o Starohatov kõige tõenäolisemalt PÄRANDUSEKS SAANUD. Et see o tema häda, tema haigus."

Tegin parajasti neid märkmeid, kui telefon helises. Tuli välja, et t polnud mind unustanud.

„Jah," vastasin ma.

Telefonitorus kõlas naer. Seejärel hääl:

„Vaata, kui kiire reageerimine, tubli, Igor! Mina tõmban siin alle viimast numbrit, sina aga hüüad juba vastu: jah!"

Polnud vähimatki kahtlust, et see oli tema hääl, Starohatovi hääl. Väg heasoovlik härrandlik bariton.

„Tere õhtust, Igor. Ega ma sind voodist üles ajanud?"

„Ei."

„Aga kus mu poeg on? Anna mulle otsekohe tagasi mu poeg!" Ja jälle kostis tarmukas naer, nii iseloomulik Pavel Leonidovitšile. „Tead," jätkas Starohatov, „mulle tundus, et Vitalka on kas sinu juures või siis noorte võrgutavate Kirkede seltskonnas..."

„Mina tema Kirkesid ei tunne," vastasin üsna kalgilt.

„Kui teda sinu juures ei ole, tähendab, ta lõbutseb siis kuskil."

„Võimalik."

„Noh, nägemist... Vabanda."

Kuid telefonitoru pani ta ära aegamisi, ja ma jõudsin veel kuulda niihästi naeru kui ka kokkulöödavate pokaalide kõlinat ja tema, Starohatovi, repliiki: „Tuleb välja, et Vitalka lõbutseb kuskil! Noh? Mis te kostate?... Need on need meie kaheksateistkümmend eluaastat!" — ning seejärel mitte enam Starohatovi, vaid kellegi tiiskandi kujuteldamatus aktaavis naeru.

VIIES PEATÜKK

Pärilikkus mulle ei meeldinud. Mitte põrmugi ei meeldinud — eriti aga veel siis, kui sellest tuli otsida seletust või tõukejõudu ühele või teisele teole... Ja miks see pidigi mulle meeldima: näed muret ja valu, vahel lähed lausa higile, lõpuks pusid midagi valmis, annad toodangut, aga vaevalt jõuad naeratada, kui sulle teada antakse, et see pole üldse sinu, vaid tolle sinusse peidetud pisitillukese geeni töö. Sa kuulad ja saad aru, et see kõik on tõestatav ja mõistusepärane. Sa kuulad, ja su suu hakkab lahti vajuma, mokk jääb töllakile, sest see kõik on üpris paljaksvarastamise moodi. Või veel millegi moodi. Ja sul tuleb juba tahtmine peaaegu tõsimeeli vastata, et kui asjalood sihukesed on ja ilma pärilikkuseta nüüd sammugi enam edasi ei saa, kas ei võiks siis nõnda olla, et seesamune geen näeb ise ära kõik selle mure ja valu ning läheb higile, mina aga pikutan samal ajal kuskil rannaliival, silmad päikesest kissis, rüüpan veinikest otse pudelist ja ajan ühe pruunikspõlenud naisterahvaga sisukat juttu: „Kallis, mis kell on?" — „Ma ei tea." — „Kallis, see on huvitav, aga miks sa siis ei tea?" — „Unustasin kella maha." — „Kallis, aga miks sa kella maha unustasid?" — ja nii edasi.

Ja Starohatov justkui polnud nüüd samuti mitte enam Starohatov. Mis mõtet on luua ja välja kujundada portreed ja süüdistada vana hädavarest, kui ta juba varasemast varas on?... Ja seetõttu ise kõigepealt kannatab. Ja vaevleb. Nagu vaevleme ja kannatame meie kõik, kui meie patt on meile ammusest ajast selgeks saanud ning me oleme juba

väsinud seda iga kord enesele andestamast. Tuleb välja, et inimene on õnnetu — selles peitubki kogu tema mõistatuse lahendus. Ja oma õnnetuses on ta juba varasemast ajast ise süüdi, see süü aga on talle juba varem andeks antud.

Nõnda nukrad olid mu mõtted.

Kuid mõtted mõteteks ja töö tööks, ning ma kahmasin need kiiresti pihku, nagu pühitakse pihku purud, et laud puhtaks saaks. Kas pärilikkus mulle meeldib või ei meeldi, seda kavalasti kokkupalmitsetud asjandust olen ma kohustatud kontrollima. Ja tähendab, ma kontrollin seda. Pärilikkus jääb pärilikkuseks, ja kõigi oma saladustega jõuab ta siiski välja paista ja oma nägu näidata; kadudega või ilma, ka see kuulub kõik meile. On samuti inimlik. Kui sa juba kord oled nõuks võtnud oma sule tööd portreeks nimetada, pole sul igatahes enam pääsu. Valgeid laike ei tohi sel portreel olla.

Nõndaks. Pavel Leonidovitš Starohatovit kontrollitakse, et teada saada, mida ta kogu oma elu vältel endale on AHNITSENUD.

Esimene periood. ULJAS sõja-aeg. Piisab ühestainsast faktist — võtame näiteks needsamad ASJAKESED... Tuleb inimestelt küsida. Ja neid asjakesi võib-olla Alevtinova korteris vaadata. Alevtinovaga kõnelda. Tähendab, tuleb sõita Minskisse.

Teine periood. Näitlejanna periood... Siin on küllalt selle väljaselgitamisest, kuidas nad lahku läksid, kas ta LAHUTUDES palju ENESELE AHNITSES. Ka selleks tuleb sõita Minskisse.

Kolmas periood. Parimate filmide loomise aeg. Teeme siin Pavel Leonidovitšile väikese mööndusе — kontrollima ei hakka. Vaevalt ta neil aastail ahnitses.

Neljas ja viimane periood. Stsenaristide stuudio. Ahnitsemine KAAS AUTORSUSE varal. Fakte on küllalt.

Oli tarvis sõita Minskisse, kuid enne kaugemaid otsinguid otsisin mu veel siitsamast ning tuletasin ühte ja teist meelde.

„Te tegite temast kaubitseja ja arvate juba, et nüüd olete negatiivse tegelaskuju modelleerinud," oli Starohatov omal ajal õppetööl Kolja Okonnikovile sõnu peale lugenud. „Aga kaubitseja on ainult kaubitseja. Ning ta ei tarvitse sugugi halb inimene olla."

„Mõistan," oli Kolja nõusse jäänud.

„MINU ISA oli näiteks kaubitseja. Sest kaubitseja — see on ainult elukutse, armas Kolja."

Ma astusin sisse raamatukogusse — keskraamatukogusse, aga ei läinud üles lugemissaalidesse, vaid põikasin otsekohe suitsetamistuppa: see lämmatavas tubakasuitsus ja nikotiinipilves (üleval olid tavalised suitseta-

mistoad, kuid mina räägin nüüd just sellest, mida võib vaid gaasikambriga võrrelda) oli loomuliku valiku põhimõttel välja kujunenud Homo sapiensi täiesti uus liik. Meist palju rohkem arenenud ja võimeline näiteks hapnikuta toime tulema. Suuteline elama ka ainult nelja seina vahel. Teab kõike või peaaegu kõike inimestest, see tähendab, suguharust, kellest ise kunagi on eraldunud ja välja kujunenud. Tunneb inimkonna minevikku. Olevikku. Tulevikku. Tunneb kõiki. Kõneldes tuleb toime toiduta ja seepärast nimetatakse seda uut liiki esialgu tinglikult Homo govoriliensiks.

Täieliku võõrkehana poetasin enese vaikselt ja nukralt selle uue liigi keskele — otsisin isendit, kelle perekonnanimi oli Lipotška. Hingata ei olnud siin mitte kui midagi.

„Kas te Lipotškat ei ole näinud?" küsisin.

Ja uuesti, higist leemendades:

„Kus Lipotška on? Pole näinud?"

„Tuleb veel," öeldi mulle. Homo govoriliensid arutasid parajasti tiibeti meditsiini probleeme. Tulevikuinimestena seisid nad tihedas ringis. Suitsetasid. Ja naersid. Sest suitsu sees oli neil alati hea olla.

Ma ootasin — vana Lipotška oli samuti selle uue liigi isend ja nende hulgas oli tal elava olme-entsüklopeedia maine. Ta teadis, kes kellega oli elanud. Ja missugused patud kellelgi on. Ja kuidas keegi oma teed on alustanud, enne kui kuulsaks sai. Ja kes kellelt raha on laenanud. Ja nõnda edasi. Ainus, mis Lipotška informatsiooniga oli tarvis teha, oli see, et tõepära taotledes tuli neist juttudest kõrvaldada ja välja sõeluda Lipotška ise, kes igas loos justkui osalenud oleks. Selles suhtes võttis vanamees küll patu hinge peale, mõistes ennast igas sündmuses täpselt paika panna — loomulikult kõrvaltegelasena, pealtnägijana, aga ikkagi. Faktidele see tegelikult kahju ei teinud, soojendas vanamehel natuke südant, muud midagi. See-eest ta TEADIS. Teadis näiteks, ja ütles kohe algul mullegi, et Starohatov ja Alevtinova olid üldiselt rahus elanud...

„Ma saan aru, noormees, mis teid erutab," naeratas Lipotška. „Jah, iseenesest mõista. Sellele naisele meeldis väga, kui tal oli austajaid."

„Armukesi," täpsustasin.

„Mitte obligatoorselt."

„See tähendab?"

„Talle meeldis, kui tal oli AUSTAJAID. See on hea, kuigi unustusse jäänud sõna, noormees... Austaja. See, kes toob lilli ja ütleb, et täna te olete ilusam kui aasta eest."

„Ja Starohatov?"

„Neil aastail oli ta alles kujunemas filmidramaturgiks."

„Nad vist elasid hästi?"

„Mitte halvasti... Kuid iseloomud olid neil liiga erinevad."

„Ütelge mulle ühte asja: kas nende lahutus oli skandaalne?"

„Oli."

„Ja põhjus?“

„Nad ei suutnud asju ära jagada. Küllap vist asjad...“

„Ma olen arvanud, et viiekümnendatel aastatel lilli ja austajaid ei olnud.“

„Lilled on olnud alati, noormees. Alati... Kord viisin ka mina tema naisele buketi. Starohatov ei olnud mitte põrmugi armukade. Mulle meeldib, et minu naist armastatakse. Ainult seda ta ütleski.“

Bukett, mille Lipotška väidab viinud olevat, tuleb otsemat teed maha arvata. Seda ma tegingi. Ja jätkasin küsitlemist. Selleks ajaks olin va mutivana majast välja meelitanud. (Asi seisiski selles, et raamatukogusse portfelliga ei pääse, minul aga oli kange himu Lipotškaga vesteldes portfelli käes hoida.) Olin ta välja meelitanud. Luisanud, et üks mees tahab Lipotškat näha ja temalt midagi küsida. Keegi, kes on tulnud Omskist.

„Kuskohalt?“

„Omskist.“

„Võimatu!“

„Mis siin siis võimatut on, teid tuntakse ja armastatakse ju igal pool.“

Lipotškat hämmastas kauge vahemaa ja samuti see, et ta juba nii populaarseks on saanud.

„Kui valge siin on!“ ütles mutivana, kui me majast välja olime jõudnud. Ja vaatas silmi kissitades üllatunult päikest. Tundus, et ta ei teadnud, mis see on. Või oli unustanud.

„See on päike,“ selgitasin leebelt, nagu tavaliselt selgitab gid.

„Jah?“

„Ja see tähendab, et on tulnud esimest lund.“

„Ahaa... Ahaa... Ahaa...“ noogutas Lipotška.

Seisime raamatukogu sammaste juures. Mina ja väärikas hallipäine vanamees. Peas oli tal ärahõõrdunud läkiläki. Ja seljas ilmselt võõras kulunud palitu, kaheksa numbri võrra avaram kui vaja. Üheainsa nöö biga.

„Kus on siis teie tuttav Omskist?“

„Ta tuleb,“ tõotasin.

Magnetofon lindistas juba ja polnud mõtet tal tühjalt töötada lasta.

„Olen kuulnud, et Starohatovi isa on olnud kaubitseja?“

„Jah, mõne aja vältel. Ta kaubitses... 1910. aastal.“

„Millega ta kaubitses?“

„Kuidas teile öelda, noormees... Vana arusaamise järgi pidas ta kõrtsi või „joogiasutust“. See oli ju ammu. Enne revolutsiooni.“

„Ja kas ta kaua kaubitses? Sai rikkaks?“

„Vaevalt küll!“

„Noh, aga ikkagi?“

„Ta ainult paar aastakest kaubitseski.“

„Kukkus sisse?... Ahnitses?“

„Midagi taolist. See pole täiesti selge, teada on, et ta oli väga põdur

õpris tõbine. Ja haigest peast hakkas viinaga kaubitsema. Ta oli kõige madalama pulga peal. Selle kõige madalama.“

„Ja hiljem?“

„Hiljem läks tal tervis täitsa käest ära ning ta jättis „joogiasutuse“ sinnapaika. Töötas kütjana. Kuni kahekümne kaheksanda aastani töötas, siis heitis hinge...“

„Lõpp ei olnud tal siis suurem asi.“

„Nii jah, noormees, ei olnud suurem asi.“

„Aga mida tegi ta enne „joogiasutust“?“

„Pole teada. Kuid ma arvan, et ta kiratses ka siis... Sest täissöönud mees ei oleks ilmaski hakanud väikest viisi viinaga äri ajama.“

Olin pisut pettunud. Ei teagi, mida ma olin lootnud ja mida oodanud. Vahest olin seda oodanud, et Starohatovite suguselts oma juurtega sügavale meie ajalukku ulatuks, et näiteks tema „joogikoht“ on alguse saanud juba „tsaari trahterist“, mis on Jelizaveta Petrovna aegsest „viinakojast“ keerukat teed pidi ja üle kallaste tuleva jõe kombel laienenud Nikolaiaegseks „rendijoogimajaks“ ja annab mõõdu poolest välja juba peaaegu ei isegi Witte reformide kroonukõrtsi. Igasuguseid viinamüüjaid ja trahteripidajaid olin ma vist Starohatovite suguseltsist leida lootnud. Kuid neid polnud. Aga oleks väga mõnus, kui neid oleks olnud. Kui lihtne oleks kõik säärase päranduse puhul olnud. Lihtne muidugi minule, portretisile. Mitte Starohatovile.

Heakene küll. Miski on mul ometi õnge otsas. Ikka on kaubitsetud, kuigi kõige madalama pulga peal, — ja seegi on juba saak. Ning see äkiline lahkumine „joogiasutusest“ samuti. Heast-paremast ei lähe mitte keegi paari aasta pärast niisugustest „joogiasutustest“ minema — küllap vist haarati Starohatovi papakesel käest kinni. Võib-olla haarati tal käest kinni rohkemgi kui ühel või kahel korral, ainult et käsi oli neil kordadel libe. Või polnud kinnihaarajad küllalt osavad ja nobedad. Seda sa enam teada ei saa. See on meelest ära läinud. Kadunud. Oli — aga vajus unustusse.

„Kõige rohkem huvitab mind, kuidas ta Alevtinovast lahku läks, kas see oli skandaalne lahutus.“

„Seda muidugi, kuulujutte liikus palju. Tegemist oli ju tuntud inimesega. Näitlejannaga.“

„Ütelge, mis ASJAKESED need olid, mida nad omavahel ära jagada ei suutnud!“

„Kas see on tähtis? Asjad jäävad alati asjadeks.“

„Kui inetu see on.“

„Muidugi!“

„Palju tänu informatsiooni eest.“

„Palun.“

„See on mulle väga väärtuslik, ma olen nimelt lingvist. Ja folklorist, kui võtta seda kaasaegses tähenduses. Kogun kuulujutte. Mind huvitab

kuulujuttude kujunemine žanri seisukohalt. Teaduse seisukohalt.

„Jumal teiega, jumal teiega!... Mina sellest aru ei saa.

„Aga ütelge: kas polnud need ASJAKESED sõjast kaasa toodud?" küsisin umbropsu. Ja mu süda hakkas sulama nagu võitükk.

„Ah?... Just nimelt. Tuli meelde!" Vanamees võpatas. „Just nimelt sõjast kaasa toodud need asjad olidki."

„Olete kindel?"

„Jah! Jah Jah!... Tuli meelde — Starohatov kinnitas korduvalt, et need on talle kallid kui mälestused rindelt. Ta nimetas neid pommitamise mälestusteks."

„Kui ta pommitamise ajal nende mälestusesemete kogumisega tegeles, siis on arusaadav: ohutu see tegevus ei olnud."

„Ei maksa õelutseda, noormees. Need olid mingid väga väikesed asjad."

„Nüüdisajal leidub suuri vääriskive üldse harva."

„Need ei olnud väärisesemed. Need olid mingid nipsasjad."

„Kas tõesti?"

„Jah."

„Ja nipsasjade pärast säärane skandaal?"

Vanamees vajus mõttesse. Ja muutus üpris nukraks.

„Ei maksa, ei maksa õelutseda, noormees," hakkas ta jälle otsast peale. „Elu ei ole nii lihtne. Ei maksa õelutseda."

Taipasin, et vanatoi on juba väsinud ja et nüüd on tal himu Starohatovit ja üldse kogu maailma haletseda. Ta oli täiesti loid.

Päike säras. Ja lumi meie jalge all pimestas silmi. Ja oli aeg vanaimemene tagasi oma urgu lasta. Siin; värskes õhus, oli tal raske.

Seda ta ütleski. Kratsis halli põske.

„Aga kuhu siis teie sõber jääb — see Omskist tulija?"

„Võib-olla tuleb ta homme..."

„Asi on niisugune, noormees, et mina teda siin kauem oodata ei saa. Mul on tunne, et ma lämbun. Raske on hingata. Olen hapnikust võõrdunud."

„Suitsetage." (Ta suitsetas niikuinii vahetpidamata.)

„Ei-ei. Lähme... Suitsetamistoas võin ma teiega vestelda kuipalju tahes. Seal on nii hea."

Nooruses Starohatov märkas SEDA endas vaevalt. Ja nooruses SEDA polnudki, kui kahe silma vahele jätta igasugused poisikesetembud, mida tuleb ette kõigil ja mis niihästi igale noorukile kui ka iseendale andeks antakse. Noorus möödus — Starohatov aga elas tasapidi edasi nagu kord ja kohus. Kuid talle geenide kaudu osaks saanud pärand küpses aeglaselt ja kindlalt.

Kolmekümneaastasena läks Starohatov rindele — algas tema elu uljas

periood. Ta käis rihmade krudisedes märkmikuga ja püstoliga ringi, oli vapper, kuraasikas ja hulljulge, sai haavata ja pärast haavatasaamist kiirustas jälle eesliinile. Ja kui SEE ühel või kahel korral seoses „asjakestega" temas esile murdis, siis otsekui juhuslikult: laskem käia, poisid!... Kuid vististi Starohatov märkas enese juures midagi. Märkis ära.

Edasi lühiajaline abielu Alevtinovaga ja lahutus, mispuhul ta asjakesi endale AHNITSES. Just nimelt nõnda. Asjad ei kuulunud talle, olid nüüd ikkagi ühised, ja kui ta need lahutusega seoses vägisi endale tahtis võtta, tähendab, ta ahnitses. Või PÜÜDIS AHNITSEDA (selle teen ma Minskis veel selgeks), Alevtinova aga haaras tal käest kinni. Sellest skandaal tekkiski.

Inimesed märkasid ainult abielulahutust. Ja veel seda, et näitlejanna perekonnas oli huvitav skandaal, millest trammis räägiti, tramm aga oli tollal populaarne. Sellest räägiti. Ja see unustati. Ja isegi Alevtinovale oli see õigupoolest ainult skandaal ja abielulahutus. Kuid Starohatovi silmis pidi SEE aasta hiljem eri värvingu omandama — siis sai ta juba aru, et on suuteline AHNITSEMA, et TAHAB aeg-ajalt AHNITSEDA ja et see tuleb tema sisimast ning on järelikult pahe, patt.

Nüüd süüvis Starohatov endasse ja oli valvel. Aruka ja üldjoontes korraliku inimesena ei lasknud ta oma nõrkusel edasi areneda. Ja PARIMATE FILMIDE LOOMISE PERIOODIL ahnitsemist ei esinenud, geenides sisalduv oli suigutatud. Himu maha surutud. Võimalik koguni, et tagasitõrjutud tahtmised sublimeerusid ja olid talle loomingus osaliselt abiks.

Ja viimane periood — stsenaristide stuudio. Kui vananed, siis tahe nõrgeneb, loomisjõud on nullis, ja just siis murravad esile nii-öelda pahelised geenid. Aeg-ajalt teeb Starohatov oma pahe tasakaalustamiseks ilusaid tegusid. Kuid pole võimeline seda pahet enam ohjes hoidma.

Niisugune mees on Starohatov...

Kui ma Anjale ütlesin, et pean kaheks-kolmeks päevaks Minskisse sõitma, kehitas ta ainult õlgu:

„Sõida."

„Aga natuke raha oleks vaja."

„Teeni — majas raha ei ole."

Ma hakkasin tiibadega pekslema (Starohatovi mõistatus on ju otsekohe lahendatud, ainult pisinatukene veel! Ainult see Minski-reis!) ja ajasin suust mingeid lollusi välja, käisin isegi rahakotti kontrollimas: rahakott oli tühi. Või peaaegu tühi. Mul hakkas häbi. Kõmpisin Anja juurde ennast süüdi tunnistama. Anja istus köögis ja muidugi nuttis.

Vitalik ei olnud enam kaua aega meil käinud — ta oli kadunud. Asi sai alguse sellest, et ma kuulasin parajasti Starohatovi kohta käivaid linte, ja kui kostis uksekell — helistamisest ja kellahelina iseärasustest tai-

pasin kohe, et see on Vitalik —, panin magnetofoni sedamaid seisma, koristasin lindid silma alt ära ja torkasin märkmetelehed kuskile eneses võimalikult kaugemale. Seejärel tuli Vitalik sisse. Mina aga kogusin ennast veel mõne aja. Tema tajus seda. Ma suitsetasin tõtlikult ega tahtnud talle sellest kuidagi märku anda, aga ühe sigareti eluiga on liialt lühike selle asjaolu mahasalgamiseks, et ma alles viie minuti eest olin tegelnud millegi ebaharilikuga ning nüüd seda ebaharilikku kõigest hingest varjan. Algul arvas ta nooruki kombel (ja läks näost punaseks), et võib-olla olime Anjaga päise päeva ajal ametis olnud sellega, mida saab toimetada ka hoopis hiljem. Aga taipas kohe, et Anjat siin mängus ei ole. Sest mõni kord oli Anja talle ukse avanud ja siis oli tema tulek mulle veel suuremaks ootamatuseks olnud, — kuid Anja oli rahulik ja tavaline. Vitalik teadis kindlalt, et on mulle koormaks saanud ja häirib, kuigi ei mõistnud millega. Siis ta ära kaduski.

Viimasel korral rääkisime temaga dialoogist. Näiteks sellest, et dialoog võib edukalt asendada mõnda vesist või kivirasket tekstilõiku. Ja muidugi Vitaliku novellist. Seda novelli viimistles ta teatava laiskusega päev päeva kõrval vajaliku küpsusekraadini.

„Voolin seda veel natukene," ütles Vitalik ja jäi siis lapse kombel kiitmist ootama.

Mina aga unustasin talle kiitust avaldada. Lihtsalt unustasin, sest ei taibanud, et selleks on aeg.

„Vooli aga, vooli," laususin malbelt. „Õigesti teed."

„Nägemiseni."

Ja Vitalik kadus.

Ja nüüd siis ilmus Vitalik hulga aja pärast uuesti. Ta ei olnud üksi. Nad tulid küllaltki hilja õhtul, kukkusid meile kaela, nagu taolistel puhkudel öeldakse, kella kümne paiku.

Nad — see tähendab Vitalik koos Edik Šiškiniga. Jäid lävele seisma ja nende kingad olid kõvasti lumelörtsised.

„Tervitus," kähises Edik Šiškin. Ja tema kurgupõhjakähin oli juba ehtne mehehääl. „Tervitus, Igor Petrovitš... No on alles jäll ilm!"

„Tervitus!" kõmises Edikut matkides Vitaliku bassike. Et pilt täielik oleks.

Nad siirdusid kööki. Edik käitus uljalt ja vabalt, kuid mitte lodevalt, seda mitte, sest miks peaks käituma lodevalt, kui sul on kenasti käpas see vaba käitumine, mis sind joodab ja söödab ja teatud piire ei ületa. Edikul olid omad piirid teada. Nüüd oli tal kõik teada. Tal oli kakskümmend viis aastat turjal.

„Ma võtan selle noore tolguse endaga kaasa," sõnas Edik ja patsutas Vitalikut õlale. („Istu! Ega jalad kroonu omad ole!") „Võtan ta

endaga kaasa ja mõtlen: enne kui ma teda võrgutama hakkan, tuleks vähemalt momendikski teilt läbi astuda. Et las ta heidab enne teelesumist veel pilgu oma ristiisale."

„Ja sinu omale ka," tegin märkuse.

„Tõsi jah. Ka minuga jändasite te, Igor Petrovitš, kunagi nagu lapsehoidja." Edik puhkes naerma. „Aga nüüd räägime temast — taitnina teine alles. Mul on kahju teda ära rikkuda. Kahju küll, aga peab."

„Ja kuhu sa tema siis kaasa viid?" küsisin.

„Viin ma neiu noorukese..." hakkas Edik Šiškin tasa laulma.

Jutuotsa haaras Vitalik:

„On tekkinud võimalus, Igor Petrovitš, töötada ajalehe juures ja avaldada seal."

„Reportaaže?" küsisin Edikult kui peamehelt.

Edik noogutas — jah, reportaaže.

Vitalik aga säras üleni — viimaks ometi avaldatakse teda trükisõnas, avaldatakse esmakordselt, see pole ju nali!

„Teen seda tema heaks. Pressin poisi läbi," kähises Edik, vedas suitsu, köhis kõmisevalt ja oli enda meelest igapidi täismees. Ja küsis veel: „Õllekest ei ole, Igor?"

Ei olnud õllekest.

„Siis kohvi. Ropult kanget... Sobib?"

„Võta kapist ja keeda ise."

„Me paneme sul terve purgi hakkama — võib?"

See oli võimalik.

Kord oli minu juurde tulnud naabermajas elav naisterahvas — tulnud, tõugates tagant poisikest, see poisike aga oli olnud erutusest täitsa higine ja üles kruvitud, võimeline mammakese kätest lahti rabelema ning jalga laskma. „Teie... vabandage... Räägitakse, te olevat kirjanik?" küsis naisterahvas arglikult ja tal endalgi oli nii paha ja piinlik, et ma kiirustasin vastama: „Jajah. Ma kirjutan... Astuge edasi!" — aga läksin ka ise teadupärast täitsa higiseks. Naisterahval olid kaasas poisi värsid ja lühikesed proosalood, midagi novellide taolist. Mamma ja papa olid väikese Ediku meelelahutusi märganud ega osanud seisukohta võtta. Kuidas edasi elada ja seda poisis süttinud tuld mitte kustuda lasta? Keegi hea hing oli neile öelnud: teie naabermajas elab ju üks sihuke mäp, ja minu arust ta kirjutab, tema nime ma ei mäleta, aga korteri numbrit juhuslikult tean. Nõnda ma siis lugesingi mulle toodud värsid ja novellid läbi ning ema muidugi küsis: „Mida te selle kohta ütlete, Igor Petrovitš?" — ja jäi hinge kinni pidades ootama, ja Igor Petrovitš ütles talle kõik, mis niisugustel puhkudel öeldakse.

Ja siis lausus mamma: „Meie Edik on alles väike. Kuid ta kirjutab palju — kunagi edaspidi tuleme veel teile, eks?" Ning mina vastasin „jah!" — ning mitte ainult sellepärast, et mamma oli harukordselt sümpaatne ja kena ja et minus miski jõnksatas, nagu jõnksatab siis,

kui näed üpris väärismaterjalist naisolendit. Vastasin „jah!“ seepärast, et kui sa oled oma tööst sisse võetud ja see sulle meeldib, tullakse koos niikuinii sinu juurde, palutakse sind, istutakse kaela peale ja tehakse sinuga igasuguseid tempe, ja sinul on nende sekelduste üle koguni veel hea meel. Minulgi oli hea meel. Järk-järgult rääkisin ma Edikule kõik, mis ma oma tööst teadsin. Mamma külastas mind üha harvemini, Edik aga üha sagedamini. Tegelesin temaga viis või kuus aasta. Ja siis läks ta oma teed, nagu pidigi minema.

Ma hoopiski ei arvanud ennast kuuluvat tunnustamata meistrite hulka, kelle juurest õpilased aeg-ajalt plehku panevad, kuigi see neile, juhmidele, head ei tähenda. Kõik oli palju lihtsam. Olin Edikuga tegelnud tõepoolest oma parema äratundmise järgi. Aga mul polnud põrmugi kahju, kui ta läks, kuhu jalad viisid, sest selles peituski asja tuum.

Minu meelest oleks Edik muidugi paremat saatust väärinud, kes on üheveeruliste reportaažide kirjutamine teemadel, mis teda üldse ei huvita. Aga kes teab, võib-olla on see samuti kool. Vahest kogu elu koolide kool, kes teab.

Ajalehetööle läks ta kahe aasta eest. Püüdis siis kohe endast kaasa tõmmata Vitaliku, kes tollal alles äsja minu juurde oli ilmunud. Aga siis see tal ei õnnestunud.

„... Kuidas sul ajalehes läheb, Edik?...“ küsisin. „Küllap komandeerin komandeeringu järel?“

„Võitleme,“ naeratas Edik.

„Raha sul muidugi ikka ei ole?“

„Näpud on täitsa põhjas!“

„Aga miks? Sulle tasutakse ju hästi, Edik!“

„Aga semud? Aga sõbrakesed? Ja liiatigi... ma armastan elu. Armastan lõbustusi. Ma ei paastu päevast päeva nagu mõned.“

„See tähendab — nagu mina.“

„See tähendab — nagu sina.“

Edik vastas nõnda ega pilgutanud silmagi — hästi ja teravalt vastas. Niimoodi kõike paika pannes sai minust positiivne lubjakas ja nemad mõlemad olid küll negatiivsed kujud, aga iseenesest hurmavad ning elulähedased. Sääraseks jäi pilt kogu õhtu vältel.

„Tähendab, lugu on niisugune, et ma võtan Vitaliku enesega kaasa,“ sõnas Edik, neelates kohvi suurte kiskjalonksudega. Ta naeratas, mina aga nõristasin kohvi pisitasa läbi hammaste, nagu lasevad vett läbi hammaste mäletsejad, nõristab lehm või oma kurva koonu liikumatusse pange pistnud hobune. „Võtan sinu kasupoja ja viin ta minema.“

„Imetore.“

„Kurat võtku, kuid me tulime siia selleks, et sa oma õnnistust annaksid, — kas sa lased tal minna või mitte!“

„Kurat võtku, jah, lasen küll,“ ütlesin.

Kuid igasugune iroonia oli Edikule nagu hane selga vesi. Ta kuulis sinult omaenese häält. Ja mõtles tõemeeli, et käes on otsustav hetk.

„Ma viin ta endaga ühes, Igor, tunnen sulle kaasa, kuid viin ta ära. See on elu. See on võitlus. Kas üks või teine. Kuldset keskteed siin ei leidu.“

Ma pahvatasin naerma. See oli jumala eest naljakas.

Edik Šiškin jätkas:

„Oled teda ülearu õpetanud, Igor. Liiga krõbuskiks kuivatanud. Aga nüüd on ta minu käe all. Keerleb ringi, jookseb siia-sinna, hoiab kõrvad lahti. Ja peaasi — kuu või paari pärast tema reportaaže juba trükitakse!“

Ma oleksin Edikule nii mõndagi võinud öelda ja ta välja visata, kuid Vitalik oleks igal juhul temaga kaasa läinud. Olin mängu kaotanud, seda alustamatagi. Seepärast eelistasin vaikida, nõristasin kohvi läbi hammaste ja otsekui levitasin sellest positiivse kangelase rollist õhkuvat kõlmust, mille nad mulle olid omistanud.

„Ütle, Vitalik, kas sa tahad trükisõnas esineda?“ küsisin ma.

„Tahan.“

„Väga?“ naeratasin.

„Kui mehele ei saa, mida siis enam oodata?“ Vitalik püüdis vastata jõnkralt ja koguni turtsatas määramatusse õhuruumi. „Kirjutada ma mõistan. Te olete ju ise öelnud, et ma halvasti ei kirjuta. Muidugi, kui te tühje sõnu pole teinud.“

„Tema ei tee kunagi tühje sõnu. Tema räägib alati õigust. Tema on aus inimene,“ lausus Edik Šiškin (kostis minu eest).

Pidin ennast jälle tagasi hoidma, et neid mitte uksest välja ajada; võta või jäta, siiski olid nad olnud minu kasvandikud. Ja nende kõnemaneer oli samuti õigupoolest minult õpitud, muidugi selle vahega, et nemad olid veel noored, mina aga enam mitte eriti.

„Mulle on läinud jube vastikuks. Mind on mu neitsilikkus ära tüüdanud,“ räuskas Vitalik bassihäälel.

Kõik läks nagu lepse reega. Lubjakast kunstijünger, pedant, kes oli vaese poisi pannud Turgenevi ja Dostojevski kallal nämmutama, oli kaotanud ja pidi uute tuulte ning elutegelikkuse survel taanduma. Ning seetõttu võis mind nüüd haletseda. Aga Edik Šiškin ei uhkeldanud siglase võiduga ega kavatsenud „vanameest“ lõplikult maha suruda, vaid pilgutas mulle sõbramehelikult. Semutsevalt. Osavõtlikult. Sest, kurat võtku, me kõik oleme inimesed.

„Sul ei olegi kahju,“ nookas ta Vitaliku suunas, „sul ei olegi kahju, et ma su õpilase ära viin?“

„Nii see elu käib,“ pugesin talle.

„Noh, sellepärast ma sind, Igor, armastangi. Sellepärast ma sind armastangi. Tähendab, lahkume sõpruses?“

„Sõpruses."
„Kas me sel juhul ei saadaks õpilast viina tooma?"
„Ei saada."
„Igor. Raha mul on. Räägin tõsiselt."
„Tütreke magab."
„Aga kui me õige vaikselt?"
„Ei."
„Õigus," jäi Edik sedamaid nõusse ja hakkas kogunisti sosistama. „Tütreke on tütreke." Ning saatis oma sõnu delikaatse peanoogutusega: „Perekond on perekond. Püha asi."
Nad tegid minekut.

Enne väljumist, juba lävel, tahtis Edik Šiškin mulle hüvitusena midagi meeldivat öelda. Aga ta ei osanud midagi öelda. Lausa mu mokale määrida praegu ei sobinud. Ja ta otsustas, et asi on korras, kui mu tuju väga halvaks ei lähe, selleks aga tuleb mulle mõista anda, et Vitalik polegi ju lõppude lõpuks jumal teab mis. Kaotus küll, aga mitte suur. Mitte nii suur, et peaks ilmtingimata oigama.
„Kas teate, kuidas ma tema ära võrgutasin?" Edik oli mind jälle teietama hakanud. Seda öeldes seisis ta lävel.
„Noh?"
„Ma ütlesin talle, et pärast seda, kui mõned ta reportaažid avaldatakse, trükitakse ära ka tema šedöövrid."
„Novellid?"
„Noneh. Muide, ta punnis vastu, pisut-pisut, kuid ometi, ja siis ütlesin ma talle, et ta iga oma šedöövri eest poolsada rubla saab."
Vitaliku huulilt pudenes vaikselt:
„Ei!"
Aga ta ei tundnud Edik Šiškinit — Edik armastas selgust. Ei olnud delikaatne, kuid oli sirgjooneline. Ja raskustesse sattudes ei hakanud põiklema.
„Mis „ei"? Igor Petrovitšile valetada on inetu, vennas..."
Edik pidas mõjuka pausi. Ja siis küsis Vitalikult suisa:
„Kas jah või ei? Kas raha avaldas sulle mõju või mitte?"
Vitalik läks näost lapiliseks — valetada ta ei tahtnud, aga taipas, et jaatamine ei kuku minu kuuldes ka hästi välja. Ta kahvatas. Ma arvasin, et poiss nüüd asja ees, teist taga prantsatab kivipõrandale (oli juba tulnud trepikotta ja ootasime lifti) ja haarasin tal käest kinni. Vitalik kiirustas ütlema:
„Igor Petrovitš... see on muidugi õige... nii see oli... Kuid kogemata."
„Olgu, olgu," rahustasin ma teda. „Juhtub mõnikord..."
„Läks sedamoodi. Kogemata. Ma ei tea isegi, miks. Mulle ei ole üldiselt raha tarvis."

Ta seisis, pea norus.
Lift tuli.
„Läki," sõnas Edik Šiškin kerge mehemuigega. Ja tõukas ta lifti. „Kae, kus kogemata kullakummardaja!"
Nad läksid ära. Lift vajus allapoole, kandes neid tasaste üsahäältega šahti sügavikku. Ja see lausa sundis rahutust tundma ning mõtlema, et meis kõigis on omad tumedad sügavikud ja šahtid, mida me ei tunne, — ja jälle nägin ma ootamatut ahnitsemiskalduvust. Ebaolulist iseloomujoont, aga siiski.

Köögiuksele ilmus minu üllatuseks Anja. Ta oli jaki külmakartlikult õlgadele võtnud. Küsis unise häälega, mis kära siin oli.
„Vitalik oli siin. Ja Edik Šiškin. Edik viis ta ikkagi ajalehte."
„Kuidas see siis juhtus?"
Ma seletasin.
Anja haigutas.
„Ja teda avaldatakse tõesti?"
„Võib-olla küll. Kui ta reportaažidega toime tuleb."
„Ja kas tuleb?"
„Arvan, et jah."
Ning ma rääkisin talle, et Edik sõidab Stavropoli kanti komandeeringusse — seal on alles soe, pole vihma, pole lund. Edik võtab Vitaliku kaasa, nad hakkavad sovhoosides ja masina-traktorijaamades ringi käima. Reportaaže kirjutama. Juhuslike autodega sõitma. Ööbima, kus juhtub. Lõkketuld tegema...
„Aga see, et ta koos Edikuga ära läks, on õige tegu," pahvatas Anja äkki. „Sul pole mõtet tema peale pahane olla."
„Ma ei olegi."
„Aga miks te niimoodi lärmitsesite?"
„Me ei lärmitsenud."
Anja oli põhjusetult erutatud, nagu on ikka erutatud naisterahvas, kes unest üles on ärganud ega tea, miks. Ta ütles mulle, et ma Maškaga enam üldse ei tegele. Ma noogutasin. Mind ründasid omad mõtted: Pavel Leonidovitš Starohatovi isast oli teadupärast kogemata saanud pikkade näppudega kõrtsipapa, pluss Starohatov ise oma ebakohtadega ning nüüd veel pluss Vitalik, kes küll õige nõrgalt, aga ikkagi on oma geene kuulatama jäänud, — milline püha kolmainsus, kui sügav šaht!

ESIMESEST perioodist oli mul teada, et pärast haavatasaamist oli Pavel Starohatovit opereeritud otsekohe, sealsamas, lageda taeva all. Pöösastikus, lausa sügiskollastel lehtedel. Narkoosist ei olnud õieti juttugi, mis-narkoos või asi — kaks süsti, ja kõik. Ta oigas kogu aja. Ning kordas:

„Õmmelge kinni... Õmmelge kinni..."

Ja välikirurg põrutas talle:

„Ma pole veel üldse lõiganudki, sina aga muudkui — õmmelge kinni. Õige nobe!"

Ta tuli meile, olgugi et teda siin näha oli üpris ootamatu ja uudne. Seda poleks osanud lihtsalt ette näha. Kuid see oli tema, Pavel Leonidovitš Starohatov, kes meie köögis istet oli võtnud.

„Tere," sõnas ta lihtsalt ja rahulikult. Ja tema nägu ei öelnud mitte kui midagi.

Ootamatusest vaatasin talle lausa silma sisse. („Millega olen teie austava külaskäigu ära teeninud?") ja sattusin segadusse; mu naine tiirutas siia-sinna, ja äratundmisest, et näeb suurmeest, ei osanud miskit peale hakata oma käte ja jalgadega — külaline aga pidas säärast tühja sekeldamist ja ärevust asjakohaseks ja enesestmõistetavaks. Seda ta oskas. Majesteetlikkust eritada. Ja selles polnud vähimalgi määral bluffi või poseerimist — Starohatovist hoovas suursugusust niisama loomulikult ja enesestmõistetavalt, nagu näiteks lõhnavad okaspuuoksad.

Kell oli kaheksa. Istusin laua ääres, tema minu vastas. Minu Anja aga askeldas pliidi ääres. Tee. Või kohv. Ja mingid eilsed pirukad.

Ta võttis Anja käest vastu teetassi ja rüüpas kiirustamata. Neelas liialt kuuma. Ja lausus:

„Ma tulin Vitaliku ärasõidu pärast... Saad aru?"

Noogutasin: saan aru, isa tuli pojast kõnelema.

„Kellega minu Vitalik on ennast nüüd siis sidunud? Räägi."

Ma rääkisin.

„Aga kas siis mina tõesti poleks saanud aidata Vitalikul avalikkuse ette pääseda?"

Ta just nagu süüdistas mind Vitaliku ärasõidus.

„Minul ei ole selle asjaga mitte vähematki pistmist, Pavel Leonidovitš."

„Kuidas ei ole pistmist?"

„Aga lihtsalt niisama."

„Kuid kas siis mina," jätkas ta, „poleks tõesti tema novelle saanud ajalehte sokutada?"

„Ma arvan, te oleksite saanud ajalehte sokutada koguni oma novelle."

Ta pani suu plaksti kinni. Naeratas, aga siis koristas naeratuse ära, nagu enne lahkumist koristatakse laualt ära oma sigaretid.

„Ma oleksin tema oopused palju kiiremini ajalehte sokutanud kui see Šiškin."

„Ilmselt ei taha ta, et papa teda aitaks."

„Aga seda, et see kretiin teda aitaks, tahab ta küll."

„Ilmselt jah."

„Aga miks ei võiks isa teda aidata? Mis jama see on?"

Starohatov silmitses mind ärritatult ja tigedalt. Aga mina olin süüst puhas.

„Olgu peale." Ning äkki laskis ta auru välja mingite mulle tundmatute isalike mõttekäikude varal. Ja hakkas teed jooma. Ja tuletas meelde, kus viibib. Koguni naeratas perenaisele. Naeratas isegi minule. „Olgu peale, Igor... Aga kuidas sinu käsi käib?"

Viisakuse pärast minu käekäigust juttu teinud, tõusis ta püsti. Pani esikus pähe mütsi, seejärel selga dubljonka ja jättis hüvasti.

„Sinu asemel oleksin ma Vitalikut küll paremini silmas pidanud."

Ta justkui tahtis rõhutada seda, et minu mõju Vitalikule ei ole kõige parem. Ja läks ära. Silmanähtavalt rahulolematuna. Sest ma polnud küllaldaselt valmidust üles näidanud, valmidust Vitalikule helistada, teda otsida, kuhugi tormata, närveerida ja lisaks Pavel Leonidovitši lohutada. Tema oli selle roaga harjunud ja imestas, et siin talle seda ei pakutud.

All hakkas mürisema automootor. Auto sööstis paigast, lund ratastega lalali loopides.

KUUES PEATÜKK

Kui Starohatov meie köögis minu vastas istus, siis küsis ta, kuidas mu käsi käib ja mida ma praegu konkreetselt teen.

„Kirjutan," kostsin talle. „Katsun ühest inimesest kirjutada."

„Huvitav iseloom?"

„Väga. Kujutage ette: teeb heast-paremast peaaegu et vargategusid. Aga selle kõrval — tõeline õilsameelsus."

See libises mul keelelt üpris ootamatult, ning pisut kangestudes tundsin samasugust erutust, mis tarretab kalamehe vere, kui on suurt saaki oodata.

„Aga mis on siin huvitavat?" Starohatov oli hajevil. „Minu meelest on see tüütu ja igav. Ühes üksikult võetud inimeses tuhnida on alati tüütu ja igav."

„Päris nii see ka ei ole."

„Olukirjelduse materjal, mitte rohkem. Ma olen ühest säärasest kolooniakasvandikust lugenud. Kas sinu oma on samuti alaealine?"

„Hoopiski mitte. Kuuekümneaastane mees."

Hetkeks jäi Starohatov mõtlema — suurte kogemustega professionaalina püüdis ta mõistatada ja ära hinnata, kes võiks olla niisuguste kõrvalekalletega kuuekümneaastane mees.

„Tehase direktor?"

„Ei."

„Ametiühingukomitee esimees?"

„Ei."

Ta mõtles veel, sihtis ja tabas märki:

„Selge... Kunstiinimene?"

„Jah."

„Pole hea teema." Ta kibrutas kulmu. „Oma vennaskonnast kirjutamine on alati..."

„Paha?"

„Ei. Mispärast. Paha see ei ole. Kuid alati on see mage."

Starohatov hakkas jooma teist klaasi teed — ja muutus pikkamööda rahumeelseks. Nii peabki, kui tahetakse uuesti rääkima hakata oma pojast. Vitalikust. „Sa ju avaldad talle teatud määral mõju. Nii et ära imesta, kui ma mõnikord sinu juurde ilmun ja su õhtu jutuajamisega ära rikun!" — „Ma ei imesta." — „Ega sinulgi, Igor, maksa mind täiesti ära unustada, astu vahel lihtsalt läbi." — „Suur tänu." Niisugused tühjad sõnad lasti käiku hüvastijätul.

Ja siis ütles ta:

„Talenti ei ole tal kopikagi eest ja küllap oleks talle vaja eriala. Head eriala, mis alati leiba annab."

Ja veel:

„Ma ei taha, Igor, et minu poeg kolmekümne viie aastasena elaks, nagu sina elad. Vabanda, aga ma ei taha, et ta külalisi vastu võtaks köögis. Liiatigi nii pisitillukeses. Ei taha."

„Miks nagu mina? Võib-olla elab ta edaspidi nagu teie."

„See pole ka kuldne põli."

„Mispärast?"

„Ma ei taha," sõnas ta torinal. Ja toorelt: „Ei taha!"

Seejärel rääkis ta leebemalt. Kui isa oma pojast.

„Vitalka lõi Šiškiniga kontakti salaja — see on juba kindel märk." Starohatov lõpetas teejoomise ja pani tassi sujuva liigutusega tagasi alustassile. „Kindel märk sellest, et ta peab novellide kirjutamise katki jätma."

„Noh, selge see," laususin, „kui ta ei taha külalisi köögis vastu võtta."

„Aga seda ta ei taha." Starohatovi vaade oli õgev ja võimukas. „Usu mind, Igor, et ei taha. Esialgu ta iseennast veel ei tunne. Aga ta ei taha, seda võin ma vandega kinnitada."

Ja Pavel Leonidovitš pöördus tagasi endise tooni juurde, nagu ta oli teetassi tagasi alustassile pannud.

„Igal juhul ei taha seda tema papake — said sa aru?"

Nüüd tõusis ta otsemaid. Hakkas hüvasti jätma Anjaga, kes liialisest pliidi ääres askeldamisest ja ülemäära närveerimisest oli keeletuks jäänud ning suutis üksnes naeratada, naeratada, naeratada — oli ju suurmees talle külla tulnud. Oli tulnud talle külla ja joonud teed — eks olnud nõnda? Aga selle mõru pilli („Elad kitsalt, külalisi võtad vastu köögis!") oli ta tumma väärikusega alla neelanud, nagu truud abielunaised alati mõrusid pille neelavad.

Ja siis hakkas all mürisema tema auto, lund ratastega laiali loopides. Olin teda tubaseis rõivais saatma läinud. Sadas lund. Ma tõmbusin külmakartlikult kössi, Starohatov aga hüüdis: „Mine, mine!... Külmetad!"

Minskisse sõitmise teiseks ettekäändeks oli süstematiseerimine. Või süstemaatika, kui öelda lühemalt. Pavel Leonidovitš Starohatov oli (kunagi stuudios) sellelt sõnalt jupikese kärpinud nimelt nõnda.

„Mu sõbrad," oli ta öelnud, vaadates meid kõiki ja õigupoolest mitte kedagi, nagu sobib vaadata šefil. „Mu sõbrad. Süstemaatika on töömahukas, kuid õilis tegevus."

Ja veel oli ta öelnud:

„Süstemaatika lisab igale otsingule sügavust ja laia haaret."

Ja kuna ma igas suhtes olin sügavuse ja laia haarde poolt, olin süstemaatikale osutanud väärilist tähelepanu. Osalt kataloogidest, osalt jutuajamistest olin välja nõristanud ja selitanud KÕIK P.L.Starohatoviga KOOSTÖÖS valminud filmiteosed. See polnud raskusi valmistanud. Selgus, et koostööd esines kokku kuuel juhul, millest viis olid mulle juba tuttavad.

Kolja Okonnikov...

Sutejev, s.o. Kae-Ženka...

Ja nõnda edasi.

Kõigi kaasautorite kohta olin kogunud küllaldaselt materjali, nüüd jäid veel ainult Minski elanikud V.Nevelski ja V.Nevelskaja. Nevelskite abielupaari ma veel ei tundnud, aga kui sõidan Alevtinova juurde, siis võin ka neid külastada. Külastada ja täielikuma pildi saamiseks küsitleda.

Enne reisile asumist tuli tingimata lahendada rahaküsimus. Anja tahtis majapidamisraha natukegi tagavaraks saada, et minu pikema äraoleku korral ei peaks palja pudruga läbi ajama. Raha oli tarvis ka pileti ostmiseks — Minskisse ja tagasi.

Raha teenisin ma, rääkides lastele kirjandusest. Loomulikult mitte suuliselt, vaid kirjasõna kaudu — kuigi ajakiri mõnikord ka kohtumisi korraldas ja lapsed siis mulle ühe küsimuse teise järel esitasid. Raskusi see mulle ei valmistanud. Ma räägin ajakirjast „Pioneer".

„...Tegin teile Tšehhovist. Nelja numbrisse."

„„Stepp"?" küsiti minult.

„Ei," ning ma selgitasin, missugustest novellidest olin seekord kirjutanud.

„Praegu oleks vaja kirjutada Turgenevist."

„Miks?"

„Noh, ikkagi. Lastele sobib Gogoli järel kõige paremini Turgenev, sellega ollakse, kas teate, kuidagi rohkem harjunud."

Minu üritus rippus äkki juuksekarva otsas ja ma läksin närvi. Siiamaani olime omavahel üldiselt kenasti toime tulnud, mind ei veetud ninapidi, maksti isegi avanssi ja anti igasuguseid vajalikke tõendeid. Kuid kronoloogia oli endiselt see punkt, mis meid „põlema" pani. Nemad teadsid täiesti täpselt, et Gogoli järel tuleb Turgenev, midagi polnud parata.

Viimaks öeldi:

„Selle loo maksame talle välja, ärge muretsege."

Ja lisati:

„Aga Turgenevist peate veel kirjutama. Kui soovite, anname avanssi, eks?"

„Tänan."

Tahtsin ringi pöörata, et minna raamatupidamisest raha saama, kuid olles mulle vastu tulnud, leiti otsekohe, et see vastutulek peab ennast ära tasuma.

„Siin on mõned kirjad. Vastukajad. Nendele tuleb vastata."

Jäin nõusse.

Laste kirjadele oleksid nad ise vastama pidanud. Kuid jätsid selle töö mulle. Taipasid, et see jahmerdamine mulle meeldib. Neile oli hästi meelde jäänud, et üks pioneer, kes oli minult kolm või neli vastust saanud, soovis minuga koguni kohtuda ja puhtsüdamlikult vestelda. See kohtumine leidiski aset. Siinsamas, toimetuses. Erutusest kord punase, kord halkja näoga teismeline sai Gogolist esimest korda elus küllastusem kõnelda.

„Sa närvitsed," lausus Anja mu kohvrit pakkides.

„Jäta jutt!"

„Aga ma ju näen, et sa närvitsed. Ütle, Igor, kas ma panen sulle kaasa kõik kolm päevasärki?" (Rohkem mul neid ei olnudki.)

„Kolm."

„Kas on vaja?"

„Kolmeks päevaks kolm särki. Tahan külastada ühte vana daami, see võib aga nõudlik daam olla, kes räbalapundart esikust kaugemale ei lase."

Anja esitas küsimuse, mina aga põiklesin otsesest vastusest kõrvale nagu tavaliselt.

„Kas kavatsed temast kirjutada?"

„Temast ka."

Anja pidas aru, kas pärida minult üksikasjalikumalt, kuid jõudis otsusele, et pole mõtet, ikkagi sõidab ära. Piirdus ainult vaikse ja allaheitliku ohkega.

„Süstemaatika", mida meile nii agaralt oli õpetanud Pavel Leonidovitš Starohatov, viis mind ärasõidu eelpäeval klaasist kiiskavate kaugekõne-kabiinide juurde, mille kõrval sa reeglina ilmatu aja istud, reeglina õige

loiult kriipseldad blankettidele spiraalikesi, kuradikesi ja näitsikuid ning äkki märkad, et oled sõrme üleni tindiseks teinud, sest siinne kirjutusvahend ajab tinti pragudest välja, — ja selsamal momendil kostab kauaoodatud:

„MINSK — KAHEKSAS KABIIN!" Ning pärast pausi, mil sa juba liikuma oled hakanud, istujad aga kombivad sind pilkudega ja nendivad, et niisugused inimesed siis elavadki Minskis, kostab uuesti: MINSK — KAHEKSAS KABIIN!"

Täpsemalt öeldes oli „süstemaatika" ärätanud minus soovi isiklikult tutvuda V.Nevelski ja V.Nevelskajaga, sest Starohatov oli nendega töötanud, aga kas ta neid riisunud oli või mitte, seda ei olnud teada. See oli viimane saarekene, millest ma mitte midagi ei teadnud. Ja kuidas sa siis nüüd sellest mööda purjetad!

Pealegi oli mul Nevelskitele lähenemise ettevalmistamisel kõvasti õnne olnud — ei tulnudki ekstra otsida inimest, kes oleks olnud tuttav selle abielupaariga. Või mõnda selle abielupaari tuttavate tuttavat. Lugu läks lihtsamalt — sattusin metroos juhuslikult kokku oma sõbra Tšutšikoviga, küsisin temalt niisama, umbropsu, tema aga hüüatas vaimustatult:

„Nevelskid?... Volodja ja Vika? Muidugi tunnen ma neid! Väga hästi tean mõlemaid!"

„Tõsi või?"

„No muidugi!"

„Ma sõidan Minskisse. Ja tahaksin seal mõne stsenaristiga kokku saada, kontakti astuda..."

„Suurepärane! Vaksalist sõida kohe Volodja ja Vika juurde. Sul vedas, vana. Väga kenad inimesed, vana."

Ta hakkas seletama, missugused inimesed need on, ja kui mõnus on just nende juures peatuda.

„Ei tahaks tülitada..."

„Seda ütled sa küll ilmaaegu, vana. Neil on hea meel. Nad viivad sind meelsasti stuudiosse ja tutvustavad meelsasti, kellega vaja — niisugused inimesed!"

Ta oli jõudnud mind juba peaaegu veenda.

„Kas sa sõidad sinna stsenaariumi tagant tõukama?"

„M-m... Mitte päriselt."

„Pole tähtis, vana. Volodja ja Vika juurest astu läbi ka siis, kui sa sinna niisama muidu sõidad. Väga kenad inimesed, vana."

Muuhulgas selgus, et ta on juba ammu tahtnud Nevelskitele midagi saata. See tundus mulle sobivana — mul ei olnud midagi selle vastu, et viin Minskisse pool kotitäit Aasovi ja Musta mere särgi või itaalia stsenaariumide kogumiku või veel midagi vastavalt selle Tšutšikovi soovile, kes ütleb „vana" niisama sageli ja niisama mõttetult, nagu minu taat vannub. Ma viisin neile just nimelt itaalia stsenaariumid. Üsna uues ümbrises.

Kuid enne seda läksime kahekesi kaugekõnet tellima, tema tellis Minski kõne ära, mina aga istusin ilmatu aja ning kriipseldasin õige loiult kuradikesi, spiraalikesi ja kaunitaride profiile. Kuni kuulutati: „Minsk — kaheksas kabiin."

Seejärel hakkas mu sõber mind kabiini lükkama, kuigi juba tal endalgi (ta oli suur ja paks mees) seal hingamisruumi ei olnud. „Sa räägi nendega ise," puiklesin vastu, aga tema ei tahtnud seda kuuldagi. Niivõrd seltskondlik inimene. „Vana, kuidas siis nõnda? Ma TUTVUSTAN ju sind neile otsekohe, vana."

Ja nõnda ma siis seisingi kitsas kabiinis, hingasin, mis seal veel hingata oli, ja ootasin, millal ta oma jutu lõpetab, telefonitoru pooleks minutiks mulle pihku surub ja mina neile ütlen: „Jah, mina olengi see Igor, kellest äsja... Jah, ma saabun homme hommikul. Jah, arvestagem, et oleme juba tuttavad!" — mis kõik tegelikult toimuski ja sai räägitud, kuid kaugeltki mitte otsekohe.

„Ah? Kes? Mis?... Missugune Tšutšikov?" Asi seisis selles, et V. Nevelski ja V. Nevelskaja ei saanud aru, kes neile helistab. Minu sõpra nad justkui poleks üldse tundnud. Või olid ta unustanud. „Volodja! Vika!" möirgas mu sõber torusse. „Kas te mind tõesti ei mäleta? Me istusime ju koos üheskoos filmi läbivaatusel!" Kuid Volodja ja Vika ei suutnud meenutada ei filmi läbivaatust ega seda, kes nende kõrval oli istunud. Mu sõber püüdis teha, mida iganes suutis: „Me vaatasime detektiivfilmi!" möirgas ta. „Detektiivfilmi Marlon Brandoga peaosas. Lõpuks ta tapetakse..." Kaugekõnede ootajatel, kes siin ja seal istet olid võtnud, ei olnud enam igav, nad pidasid meie kabiini teraselt silmas. Mu sõber jutustas detailselt filmi sisu. Mina seisin, olles oma saatusega leppinud, ja ootasin, millega see kõik lõpeb.

Viimaks lausus V. Nevelski telefonijuhtme teises otsas vaikselt V. Nevelskajale: „Vika, mulle vist tuleb meelde. Minu arust on see toosama paks poiss, kel suu filmi ajal hetkegi kinni ei seisnud, kui me Moskvas olime." — „Kes vaatamist segas?" — „Nojah." — „Aga kas sa tõesti palusid, et ta sulle itaalia stsenaariumid tooks?" — „Ei mäleta!" — „Hea küll, Volodja, ütle talle midagi!" Mispeale V. Nevelski torusse sõnas:

„Hüva... Sõida siia. Küll me kuidagi hakkama saame."

„Mitte mina ei sõida, vana... Saad aru, vana... Tuleb mu sõber..."

„Kes?"

„Teile tuleb külla minu hea sõber. Võib-olla tunned ka sina teda, vana... Kas sa tõesti teda ei tunne?"

„Keda?"

Sõna siit, sõna sealt. Ja kõik algas otsast peale.

Ja lõpuks raudteejaam, kus ma hiljaksjäänuna hüppasin juba vaikselt ja pehmelt edasiliikuva vaguni sisemusse ning rataste kolksumine grupeerus mu kõrvus pikkamööda sääraseks helistruktuuriks: süs-te-maa-ti-ka, süs-te-maa-ti-ka...

„Mu sõbrad," see oli Starohatovi lemmikkõnetlus, „mu sõbrad, ärge põlake süstematiseerimist. Ärge põlake tuhnimist. See on kunstiinimese võib-olla kõige olulisem oskus."

Edasi tegi Pavel Leonidovitš meile asja tuuma üksipulgi selgeks ja see oli peaaegu niisamasugune loetelu kui Rabelais'l. Et kui meid huvitab mingi indiviidi sisemaailm, tuleb meil tundma õppida kõiki tema koolisõpru, lapsi, MAHAJÄETUD NAISI, armukesi, naabreid, söökaaslasi, topsivendi ja salajasi vaenlasi, kuid samuti ka lemmikveini, armastatumat viinakõrvast, lemmikraamatut, kõige ihaldatumat naisetüüpi ja kõige südamelähedasemat aastaaega.

Minu väikeses kohvris olid portfell, kolm puhast päevasärki ja pardel — muud ei midagi.

„Talle meeldib lilli saada... Ja meeldib, kui mees on rangelt ja pisut pidulikult rõivastatud," oli mulle näitlejanna kohta öelnud Lipotška, see vana krabi, see Homo govoriliens, kes hakkas lõõtsutama ja kurtis südant, kui ei istunud väljahingatud nikotiini pilvedes.

„Talle meeldib, kui mees on rangelt ja pisut pidulikult rõivastatud. Ja meeldib kuraasikas jutt."

Ma närveerisin, visklesin oma ülemisel polutil, ei saanud peaaegu üldse magada — justkui oleksin ette aimanud.

Üksvahe, kui ma Kolja Okonnikoviga sõbrutsesin, hakkas mulle temalt külge igasuguste mõistu- ja muinasjuttude harrastus. Eriti on meeles mõistujutt SELLEST, KUIDAS INIMENE TÕDE OTSIS... Mõistujutus räägiti üksildasest mehest, see otsis mingit tõde, ja seda tõde justkui oleks inimestele tarvis läinud, kogu tegevus toimus aga kivilajal. Paras aeg otsimiseks.

Metsinimene, niipalju kui ma mäletan, pidi soojast koopast külma kolima, et kannatusi kogeda. Tuli ja soojus aitavad sooja saada, kuid ei aita tõde otsida. Erakuelu oli küllaltki õudne, aga ta kannatas selle välja. Mööda kivist mäeahelikku rändasid igal ööl näljased kiskjad. Ja nende kannul raipeid õgides šaakalid.

Aeg-ajalt läks see üksiklane oma sugulastele ja sõpradele külla. Sooja koopasse, kus tema suguselts odadega vehkis ja pingulitõmmatud nahku kaigastega tagus. Nemad ei tahtnud, et ta ei tea mis tõde otsiks. Nad röökisid:

„Lollakas! Meil pole sinu tõde vaja, me vajame su käsi ja jalgu!... Ela meiega koos. Muidu lööme su maha!"

Või:

„Tobu, meie tahame söönuks saada, sina aga ajad meil südame täis ja kallutad meid kõrvale!“

Tema suguseltsil oli elu tõepoolest ränk — nälgiti, oldi tõbised, kõngeti, ja tema teadis seda. Ning tahtis neid aidata. Ja seepärast läks ta, olles küllalt nende kisa ja ähvardusi kuulnud, ikkagi jälle tagasi külma kätte. Lõdises seal, näris jäätükke, mõtles — ja otsis tõde.

Lõpplahendus lähenes. Hädavaresest tõeotsijalt riisuti tema kilu-kalu ja nahad. Siis võeti viimased naised — tema lapsed metsistusid, hulkusid šaakalite kombel ringi, ja üks ta näljastest poegadest hakkas juba jahti pidama, püüdes vibuga tabada kas nõrgaks jäänud väikest metslooma või oma kõhnunud papakest. Tõeotsija jäi üksi. Suguselts keelas talle täiesti ära pilku heita nende sooja koopasse ja inimeste silma alla ilmuda. Nüüd pidas ta endal hinge sees ainult jääpurikate imemisega. Aga tõde ei olnud ega olnud.

Ja ükskord — juba teades, et hukkub, — kisendas vaene metslane äraräakimata suures hingevalus oma jumala poole:

„Ütle, kas tõde on olemas?“

Jumal vastas talle:

„Tõde on olemas... On küll. Mis siis?“

„Miks siis mina teda üles ei leia?“

„Sest see on juhuse asi.“

„Ma ei saa aru...“

„Sina otsid, mõni teine otsib ja kolmas otsib ka, aga avastusi või tõdesid, nagu sina ütled, on teie viiele sajandile planeeritud, kui mu mälu mind ei peta, üksainus... Üks!“

Jumal pistis käe rinnataskusse ja hakkas seal sobrama — tõmbas välja vanu trammipileteid, kviitungeid ja muud taskus leiduvat prahti, siis aga tõi nähtavale märkmiku ja luges metsmehele ette tõe üles leidja tunnusmärgid.

„Tõe leiab üles see,“ luges jumal, „kes teda külmas ja näljas otsib, pluss õnneliku käega inimene. Praegusest momendist arvates leitakse tõde üles 126 aasta, 3 kuu ja 8 päeva pärast. Tunnusmärgid: tõe leiab üles üks mees uku-aku suguvõsast. Vasak kõrv parema natuke suurem. Suur sünnimärk parema rinnanibu all. Põlved märgatavalt sissepoole...“

Jumal luges ja luges tunnusmärke. Viimaks sulges märkmiku.

„Kas kuulsid kõike?“

„Aga mina?“ küsis õnnetu metslane, kes oli kogu oma elu tõe otsimisele kulutanud.

„Mis sina?“

„Aga kuidas siis minuga jääb?“

„Nii jääbki.“

Ja jumal tõttas minema — tal oli kiireks läinud, sest kohe pidi avatama metroo, tema aga oli lobisema sattudes hulk aega ära raisanud.

Ja kui nüüd võib-olla veel õnnestubki viimasesse vagunisse hüpata, ikkagi jõuad koju alles südaööl, ja pole üldse teada, kuidas sind vastu võtab su truu ja armastav naine... Niisuguses helistikus oli kirjutatud see pisut absurdne muinasjutt. Aga avastus või tõde, mida vaene metsmees otsis, seisnes vist selles, et tema kaasaegsed pidid kõrsvilja külvama — nende elus oli tulemas suur pööre: leib! Selleni olid nad juba peaaegu jõudnud. Ning keegi pidi ju ometi sellele mõistatusele lahenduse leidma, esimeseks külvajaks saama ja suguvõsa väljasuremisest päästma. Keegi küll, kuid mitte meie metsmees. Tõde ei leia ju iga otsija.

Nii et oli olemas ka finaal, lahendus toimus kaadri taga ja kõik sai selgeks.

Hädavaresest tõeotsijale kujunes iseäranis rängaks too moment, mil jumal vaesekesele kuulutas: mis parata, mitte tema pole see mees, kelle osaks saab oma ajastu tõe ülesleidmine.

Õnnetu kiviaja-inimene oli murest murtud. Mehike, kes oma parimad aastad oli kulutanud jääpurikate keskel elades, söandas siiski veel küsida:

„Ja see läheb täpselt niimoodi, issand?“

„Fakt,“ kinnitas jumal. Ja kiirustas koju.

Ja meie metslasel kadus eluisu. Ta roitis keset külmakindlaid sõnajalgu ja mõtles: milleks ma olen elanud? Milleks ma olen vaevelnud? Milleks kannatanud külma?... Ning ta komberdas oma suguseltsi sooja koopasse. Suguselts lärmas nagu alati, parajasti jagati midagi. Ta ütles ühele suguvennale: asjalugu on sedasi, paistab, et minust ei saagi tõe leidjat.

„See mõni uudis!“ sähvas suguvend põlastavalt.

„Sa oled seda siis juba taibanud?“

„Aga mida siin üldse taibata on?“ kostis suguvend toorelt. Kahmas malaka ja löi selle südametäiega vastu koopa seina puruks. Suguvennal valutas hammas ja küllap ta pidas varju koopa seinal oma haiguseks.

„Tähendab, sa siis... sa siis ei ole mind kunagi uskunud?“

Suguvend ei võtnud vaevaks talle vastata. Muudkui materdas varju.

Tõeotsija eemaldus koopasügavusse ja tema süda oli valust lõhkemas. Süda jääb südameks. Äkki nägi ta oma lemmiknaist, kes temalt juba väga ammu ära oli võetud. Ka kõik teised naised olid temalt ära võetud, see aga oli võetud kõige esimesena. Naine oli noor ja mängis. Hüpitas stalaktiiditükikest ühest peost teise.

„Tead,“ ütles ta naisele, „mina ei ole see mees, kes tõe üles leiab. Sihuke uudis on mul.“

„Kas sa oled siis tõde otsinud?“ imestas naine.

Tõeotsija tõmbas kulmu kipra.

„Olen."

„Nii kauaks ei oleks maksnud ära minna... Ja mis see tõde siis on — kas helmed või toit?"

See andis mehele surmahoobi. Tuleb välja, et enamikul pole tema otsingutest õrna aimugi olnud! Otsida oleks hoopis võinud jäätunud mammutikorjust. Või söödavaid rohttaimi. Või teravaid kive relvadeks. Ja mis nüüd teha?

Ja nõnda läks ta tagasi oma külma koopasse. Üksi, nagu tragöödia ikka. Istus maha ja naaldus jäisele seinale.

„Valus," ütles ta.

Ja kordas uuesti:

„Valus."

Milleks elada? Päike paistis ilmaasjata. Koopad olid ilmaasjata. Ümberringi oli kõik ilmaasjata.

Sellelesamale järeldusele jõudsin minagi. Ei olnud küll enam kiviaeg, ja ma polnud ka jumal teab mis tõde otsinud, kuid ometi oli minulgi valus... Niisuguses absurdses olukorras olin pärast Alevtinova külastamist. Olin otsinud ja otsinud — ning kõik ilmaasjata. Hoolikalt ja kannatlikult konstrueeritud suur portree vajus laiali, nagu oleks tehtud mängu-kuubikutest. Starohatovis ei peitunud mitte mingit pärilikku varga-alget. Pavel Leonidovitš oli puhas; tuleb ju elus vahel ette, et inimene on puhas, pole parata.

Mul oli voodi hotellitoas, sest see kõik toimus Minski linnas. Pärast visiiti Alevtinovale lamasin ma kummuli voodis, kingad jalas, ülikond seljas, nägu padjasse surutud. Mõnikord keerasin ümber ja vahtisin lakke niisama mõttetühjal pilgul, nagu olin patja põrnitsenud.

Peale hakkas see aga õige rõõmsalt. Ma läksin esimesel võimalusel telefoni juurde ja kohe pärast Minskisse jõudmist, veel samal õhtul, helistasin Alevtinovale. Ütlesin talle, et tahaksin teda väga näha. Ta oli Anna Romanovna. („Anna — see on nagu Alla, Angelina," märkisin mehhaaniliselt.)

„Tulge," sõnas koolitatud naisehääl. „Pärast seitset."

Ma läksingi pärast seitset. Ja nägin näitlejannat õige virgena. Ta oli viiekümne viiene ja temas polnud kõik veel uinunud. Võis märgata, et ma olin talle „keegi lilli toonud noormees", mitte mina ise oma elusuuruses, vaid häbelik nooruk, kes muidugi pole unustanud, et ta kuulus näitlejanna on: temasse pisut armunud ning viisakas ja „rangelt rõivastatud", ja välimuselt samuti üsna kena, nõnda et kui sel õhtul oleks ühe aastatekoorem kümne aasta võrra vähenenud või teise oma vastavalt suurenenud — kes teab... Seda kõike oli temas tunda,

kuid see oli ülimal määral TALITSETUD ja ohjeldatud, ja loomulikult võis ka arvata, et midagi taolist polnudki.

„Ma kogun Pavel Leonidovitši kohta eluloolist materjali," alustasin ma rongis valmismõeldud lausega.

„Kas temast tuleb raamat?"

„Ei. Teoksil on filmientsüklopeedia ning on võimalik, et mulle tehakse ülesandeks temast artikkel kirjutada. Kuigi see praegu pole veel kindel."

„Te olete tagasihoidlik."

„Olen algaja."

„Aga edaspidi mõtlete muidugi raamatust?"

„Me kõik unistame."

Alevtinova naeratas. Ja ütles oma selge, kauni häälega:

„Ma vestlen teiega meelsasti."

Mina aga pilgutasin endale salajas silma: nüüd see siis algab, kulla Igor. Veel paar-kolm tundi armast ja akuraatset jutuajamist (aga mis on paar-kolm tundi!) ning saad Starohatovi kohta teada kõik, mida iganes tahad teada saada.

Kuid teada sain ma hoopis muud.

SEITSMES PEATÜKK

Ja näitlejanna polnud üldse kohkunud ega olnud sunnitud oma endisest mehest kõnelema head sugugi mitte ainult sellepärast, et olin ennast talle esitlenud entsüklopedistide klanni noore esindajana. Kõneluse alguses rääkis ta tõesti ainult head. Nõnda see toimus. Kuid juba rongis, kui ma julguse kaotasin ja südant valutades ühest jaamast teise sõitsin, olin siiski ka pisut kaugemale ette näinud kui ainult „kõneluse algust". Naine jääb naiseks. Kui ta sind kord juba külla on kutsunud, siis hakkab ta elavalt vestlema. Sest sel ajal, kui õhtust tasapisi öö saab, ei olegi inimesel muud teha kui elavalt vestelda. Ja kui ta siis teed valab, painutades oma täidlaseks muutunud pihta, ja sina pärid, kustkohast on ta küll saanud nii kena serviisi ja nii rõõmsad tapeedid („Selliseid ei ole ma näinud Moskvaski, ja uskuge mind, olen paljudel inimestel külas käinud!".) — lööb temas pärast seda sõnakõlinat välja juba tõeline naisevoorus: otsekohesus.

Näitlejannal seda enam. Sel on oma maailm, omad arusaamad ja vaated — peaasi, et omad. Mitte tema pole Starohatovi jaoks, vaid Starohatov on tema jaoks, jah, nii see lugu meil käib! Selge see, et ta varjama ja vaikima ei hakka, — mille nimel? See naine (tarkpea) teab ju, et entsüklopeediasse või raamatusse läheb ikkagi ainult pealispind, koor. Ja et tema, mahajäetud abikaasa, ei pea seda koort vahule lööma. Küll kirjamees ise lööb. Ja kui ei oska, küllap siis

muututakse seal, kus talle tööd anti, süngeks ja otsitakse mõni teine, kellel see vahulelöömine paremini käes on.

„Kas on nõnda või ei ole?“ Ja näitlejanna naeris oma nalja, et koor tuleb vahule lüüa mul endal.

„Täpipealt.“

„Kas ma saan situatsioonist õigesti aru?“

„Absoluutselt!“

Siis aga esitasin küsimusi mina.

„... Tähendab, Starohatov ei tahtnud pärast lahutust mitte midagi enesele võtta?“

Oli ka teisi küsimusi, oli ka see. Teejoomine ja ettevalmistav õrn kudrutamine olid mõjunud nõrgestavalt, aga kui meie vestluse voolunõval sügavus täiesti kindlaks kujunes, läks mu hääl normaalseks. See oli jäljeküti hääl. Ma koguni soolasin üle, ründasin ja avaldasin survet — magnetofonilindilt oli hiljem kuulda uurijakarmust. Kuid esialgu tema seda ei kuulnud. Oli endasse pöördunud. Viibis minevikus.

„Ta ei võtnud kopikatki. Jättis kõik maha.“

„Õilsameelselt.“

„Jah,“ sõnas ta, „abielumehed käituvad oma naisi hüljates sageli õilsameelselt. Et pattu varjata. Kuid Starohatov ei teinud seda patu varjamiseks, temal oli see tõesti nii.“ Ta peatus, et selguse mõttes otsida mitte mõni oma põlvkonna, vaid meie sõna. „Tõepoolest. Tõsimeeli.“

„Nähtavasti tundis ennast siiski süüdlasena?“

„Tema?“

„Kas tõesti mitte?... Hingeõilsus on muidugi nagu puhas vesi. Aga minu meelest tuleb kange tahtmine sellesse puhtasse vette ronida just siis, kui sa milleski pisut süüdi oled.“

Ta süütas suitsu.

„See on vana lugu, aga ma ei valeta — tema meie lahutuses süüdi ei olnud. Süüdi olin mina. See on tõsi. Ning ma lisan veel...“ püüdis ta valida kõige siiramaid sõnu, „et süüdi olin mina, sest ma petsin teda. Petsin labaselt ja väiklaselt.“

Ma ei öelnud midagi, sest mis sa siin ikka oskad öelda.

„Labaselt ja väiklaselt,“ kordas ta. „Ja oleksin ma Pavelile siis kõigest rääkinud. Mitte sinnapoolegi. Kuni viimse minutini püüdsin ennast välja keerutada.“

Ta ei öelnud, et oli Starohatovile halb naine olnud ja et need sündmused ja lahutus olid talle olnud heaks õppetunniks — ta oli tarkpea. Ja teadis, et ma kas mõistan seda ise ja usun ilma näpuga näitamiseta või ei usu hoopiski, ükskõik, kui palju ta kahetseks.

Ta lausus ainult:

„See lõi mind tõsiselt segi. Pärast seda kulus terve aasta — samal aastal ei oldud ka Moskva võõrusetendustel minuga rahul...“

„Te mängite endiselt teatris?“

„Jah.“

„Mis praegu mängukavas on?“

Me rääkisime ka sellest — ta soovitas vaadata kahte näidendit. Aga siis tuli selle teatridekoratsiooni tagant välja minu väike küsimus, astus lavale üsnagi argiselt nagu oma väärtust tundev kolmanda järgu näitleja.

„Kuid võib-olla oli Starohatov õilsameelne ja lahkus, nagu te ütlesite, vaid särgiväel teatud kindla eesmärgiga?“ küsisin ma.

„Ma ei saa aru...“

„Teie juurest lahkudes läks ta ju Moskvasse, vahest aga oodati teda Moskvas juba?“

„Moskvas?“

„Nojah. Miks ta siis õilsameelne ei võinud olla, kui ta teist lahku minnes — vabandage mu väljendust — veel maitsvama pirukatüki juurde läks?“

Ja siis otsesõnu:

„Aga võib-olla läks ta teie juurest teise naise juurde?“

„Nüüd kõlab teie küsimus — vabandage mind samuti — nagu tahaksite seda protokollida.“

Alevtinova pani mu suu plaksti kinni.

„Andke jumala pärast andeks,“ ruttasin ütlema, „sattusin kangesti hoogu.“

„Paistab küll.“

„Olen peast natuke põrunud nagu kõik, kes otse rongilt tulnud.“

Ta pahvatas naerma.

„Ma ei pane seda teile pahaks.“

„Kuid küsimus jääb siiski küsimuseks,“ ajasin selja otsekohe sirgu, nagu ajab selja sirgu lastelelu jonnipunn, ja naeratasin niisama tohmakalt. Mul polnud tahtmist asjata kaotada minuteid ja magnetofonilinti. Ja mis peaasi, polnud tahtmist INITSIATIIVI käest lasta. „See on ju tähtis, Anna Romanovna. Tähtis näiteks mulle...“

„Mis teda Moskvas ootas?“

„Jah, mis teda ootas?“ küsisin.

„Mitte miski ei oodanud.“

„Aga mulle räägiti, et terveks eluks ta murtud südamega meheks ei jäänud, vaid abiellus. Tal on perekond. Ja poeg.“

„See tuli juba hiljem.“

Ning ta rääkis, et kahel esimesel Moskva-aastal oli Starohatov olnud täitsa paljas poiss. Elanud peost suhu. Peavarju leidnud tuttavate pool, kes teda esimeseks maiks või oktoobripühadeks meelsasti külla kutsusid, kui suures korteris on elu niigi kärarikas ja rahvarohke ja ülearune inimene kedagi ei häiri, pealegi võib teda saata poodi, postkontorisse või kuhu tahes, sest käed-jalad tal ju töötavad. Ja käed-jalad töötasid

tal tõesti. Aga argipäevadel püüti temast vabaneda. Söödeti ja joodeti, kuid saadeti teiste juurde. Kahe aasta vältel vahetas ta korterit kaheksa või kümme korda, ning küllap ta oli õppinud võõrastel vaipadel ja põrandatel kuuldamatult käima. Ja vaikselt endale nurka aset tegema. Ja veel vaiksemalt einestama üksinda, kui pererahvas alles magab.

„Ja ta ei tulnud kordagi teie juurde? Kordagi ei palunud teilt raha või abi — nii-öelda vana sõpruse nimel?"

„Ei."

„Aga kui ta ära läks ainult särgiväel, tähendab, tema asjad jäid siis siia?"

„Ta ei soovinud varanduse lahutamist. Kõik asjad jäid sellepärast mulle."

„Aga tal pidi vähemalt kordki tekkima soov ahnitseda! Kaks kodutut aastat!" (Täpselt nii ma ütlesin: AHNITSEDA — iseenesest libises keelelt, pole ju nali, kui kogu su töö ja vaev sinu silme all põrmu variseb!)

„Mismoodi ahnitseda?"

„Noh, nii et... See on... Ma pean silmas raha," nämmutasin. „Ta ei olnud siis ju veendunud, et saab Starohatoviks!"

„Ma ei tea. Tean ainult, et selle peaaegu nelja aasta jooksul, mil me koos elasime, märkasin ma tal raha vastu ühtainust tunnet."

„?"

„Põlastust."

Täpselt nii. Sõnaselgelt. Mul oli tunne, nagu oleksin teibaga pähe saanud. Lausa lagipähe nagu härjavärss, ja raske teibaga, nii et kadusid kõik illusioonid. Kui naisterahvas temaga ligi neli aastat külg külje kõrval elades midagi taolist ära ei olnud tabanud, võib kindlalt väita, et seda ei taba ära mitte ükski hing.

Aga ma pidasin veel vastu.

Kui fakt iseenesest on veenev, on veel võimalus lüüa kahtlema mitte faktis, vaid inimeses, kellelt fakt pärineb.

„Tähendab, need kaks Moskva-aastat elas ta vaese mehena?"

„Väga."

„Ja kuidas teie sellest teada saite?"

„Oma emalt — ta elas Moskvas. Ja teatas mulle kõik detailselt. Kas teate, minu mammake oli õige vali naine. Emotsioonideta. Nagu teie entsüklopeedia artiklid. Ainult faktid..."

„Aga kuidas teie ema temast kuulis?"

„Ema tundis filmiringkondi üldse väga hästi. Kõigi südamesaladusi. Ja igaüht."

„Näitlejanna?"

„Jah. Praegu juba unustatud."

Ma esitasin palju küsimusi ja sain ammendavaid vastuseid — settinuid ja selginenuid, nagu sogane vesi ajapikku selgib. Puhtaid vastuseid. Täiesti selgeid. Oleks Starohatovit tema esimestel Moskva-aastatel jälginud

ja silmas pidanud Alevtinova sõbranna või koguni õde, siis oleksin ma kahelnud. Oleksin katsunud kahelda. Otsinud poolt- ja vastuväiteid. Kuid mida võib vastandada kõikenägevale mammakesele, kes on emotsioonideta ja sarnaneb entsüklopeediaköitega? Siin jäi üle ainult alistuda. Ning ma alistusin.

Paraja momendi ära oodanud, käisin ma välja oma trumbi. Selle kõige viimase.

„Räägitakse," ütlesin ja peatusin, nagu peatutakse enne järgmist sammu, kui ei ole teada, kuhu see välja viib, „räägitakse, et ta olevat sõjast kaasa toonud mingeid nipsasjakesi."

Küllap oli mul seda öeldes riivatu nägu peas.

„Mida?"

„Nipsasjakesi," sõnasin. „Nipsasjakesi."

Alevtinova naeratas.

„Tuleb välja, et te olete midagi kuulnud."

„Midagi olen."

Ja nüüd sain veel kord teibaga lagipähe. Suurel vanaaegsel kummutil seisid väikesed kipskujud (mis maksid kopikaid) — Samothrake Nike, Belvedere Apollon ja teised taolised masstooted. Ei ma suutnud neid õieti ahnitsedagi, sedavõrd võttis mind oma võimusesse häbi ja hämmastus. Kuus õige odavat kipskujukest. Kõrgus kümme-kaksteist sentimeetrit. SÕJATEEDEL HÕLMA ALLA PANDUD. Sõja lõpul ärganud suur kunstihuvi.

„Pavel ostis need Austrias mingilt turult," seletas Alevtinova. „Ja kas teate, milles ta need koju tõi?"

„Milles?"

„Sõdurikotis."

Ta puhkes naerma.

Ka mina pigistasin enesest välja viletsa muige. Ja sõnasin juhmakalt: „Suur kunstihuvi."

„Jah... Sõjateedel pidas ta neid väga kalliks. Kandis aina kaasas. Aga see on ju kips, need on purunevad esemed. Nipsasjakesed, nagu teie ütlete."

Kujukesi vaatasin ma pilku ära pööramata, kuid ei näinud neid. Nemad vaatasid mind ka ega näinud samuti. Silmitud. Antiikne stiil.

Esitasin viimase küsimuse. Kuigi aimasin vastust juba ette.

„Ja nende pärast teil oligi lahutuse ajal skandaal?"

„Jah."

„Miks?"

„Ta tahtis need endale võtta."

„Mälestuseks?"

„Jah... Ta läks ära puupaljalt. Ainsad asjad, mida ta lahutusel endale tahtis, need olid tema kujukesed."

„Sellest olen ma aru saanud. Küsisin: miks te neid talle anda ei tahtnud?“

Ta kehitas õlgu:

„Ma ei tea...“

Ja rääkis, kuidas asi oli olnud. See oli toimunud kaasinimeste, oma sõpradegi nähes. Ühe kuju olid Starohatov ja Alevtinova puruks teinud, seda polnud enam võimalik ka kokku liimida. Nad olid seda teineteise käest ära kiskunud. Närvid olid olnud äärmuseni pingul ja mingist juhuslikust sõnast oligi puhkenud skandaal. Ning tuttavad ja sõbrad olid põnevusega vaadanud, kas kujuke kukub maha ja läheb katki või ei, ja oma mälus talletanud nende viimase tüli iga valusalt piitsutava mõtteavaldus.

Ning ma kustusin nagu väljalülitatud lamp. Ei, jumalaga jätta ma siiski veel suutsin: näitlejanna Alevtinova ja tema õde, kes vahepeal külast käigult koju oli tulnud (naised elasid raugastumise ootel kahekesi koos), saatsid mind vanamoodsa liftini, ma sõitsin alla, ronisin kuskil trolli peale ja jõudsin viimaks oma hotellituppa, kus lamasin nüüd kummuli voodil.

Oma otsingutele, mis ennast polnud õigustanud, ja sellele, mäherdusele tohutu tühjusetunne mind vaevama hakkab, püüdsin lihtsalt mitte mõtelda. Püüdsin muutuda inertseks. Samm-sammult. Helistasin Nevelskitele. Ajasin habet. Asusin teele. Võtsin portfelligi kaasa, et neid küsitleda ja kõnelust lindistada nagu varemalt.

V. Nevelski ja V. Nevelskaja armastasid Starohatovit, nagu kohe selgus. Kirjeldasid Pavel Leonidovitši, teda lausa üle kullates. Ta oli neile stsenaariumi kirjutada aidanud. Suurepärane inimene! Nüüd kõlas see kõik pilkena minu aadressil, minu otsingute naeruvääristamisena, sihikeste täiendavate süljeplärakatena, ja neid süljeplärakaid ma praegu kogusingi (pannes parajal hetkel magnetofoni käima), sest see kogumine — kuigi üksi inertsist — polnud ikka päris tühja tuule tallamine. Siiski midagi tegevus.

„Tõsi või!“ imestasin. „Tuleb välja, et ta on lausa suurmees!“

„Jah,“ kinnitasid Vika ja Volodja. „Ta on inimene, tõeline inimene!“

„Ja raha ei võtnud?“

„Mitte kopikatki!“ kinnitasid Vika ja Volodja.

„Aga ta võiks täiesti teie kaasautor olla.“

„Loomulikult...“

„Ja te tegite talle ettepaneku kaasautoriks hakata?“

„Jah. Mitmel korral.“

„Mõtleks!“ plaksutasin ma käsi. „Raha ta ei võtnud. Aga raha oli ju siinsamas, käeulatuses. Säärasest summast loobuda! Mõtleks!“

Nevelskid vahetasid vargsi pilke: kas ma pole viimati napakas?

„Mõtleks!“ ohhetasin ja ahhetasin, sest ei talunud jutuajamist, mille ise olin neile välja pakkunud.

Nevelskitele pidi minust jääma — pehmelt öeldes — üsna niru mulje. Küllap paistis mu käitumisest välja, et minu isikus on tegemist sajaprotsendilise koiga, kes on harjunud samasuguste koidega suhtlema ja kes sulle rublagi homseni laenuks ei anna. Kel sülg suhu tuleb, niipea kui sellegi töötasu kümne rubla võrra tõuseb. „Kui suur raha! Milline õilsameelsus!“ pidin ma peaaegu karjatama. See oli juba enesepilkamine, pealetuleva tühjuse tunnusmärk. Äkki tajusin, et satun hüsteeriasse, — tõepoolest juba olingi talle silma vaadanud: tere, ah niisugune te siis oletegi! Aga olin suutnud temast veel eemale hüpata.

V. Nevelski ja V. Nevelskaja — umbes neljakümne viie aastane abielupaar — olid koolist ja õpilastest kirjutavad stsenaristid. Neil olid kaksikud lapsed. Kolm last, mitte kaks, nagu nüüdisaegsetes klassikalistes karitlasperedes. Praegu vaatasid nende koolijütsid tagatoas hokit. Ja karjusid hasartselt. Aeg-ajalt kutsus mõni neist isa ja ema televiisori juurde. Seda mainin ma seepärast, et Nevelskid tundsid väga põhjalikult ainevalda, millest kirjutasid. Teismeliste armastus. Karakteri kujunemine suurtel vahetundidel. Piaget ja lapse struktuurne mõtlemine. Ja nõnda edasi. Ja nõnda edasi.

Lisaks kõigele olid nad sümpaatsed. Ning ma istusin nendega lauas ja mängisin nõdrameelset, kuna ma lihtsalt pidin sel hetkel nõdrameelset mängima. Ma ei väida, et nende filmid üliandekad oleksid olnud. Kuid need olid humaansed ja mõtlemapanevad filmid — ja seda polegi nii vähe. Starohatov oli abi osutanud ja vaeva näinud nende esimese filmi puhul. Mis peaasi — lõplikult kujundanud stsenaariumi „särava dramaturgia“.

„Tean, ta pole mitte üksi teie vastu nii delikaatne olnud,“ laususin. „Kas tõesti?“

„Ma räägin...“ Ning ma jutustasin neile Vaikse Inseneri ja tema surnud abikaasa loost või õigupoolest kurvast ballaadist — kuidas tekkis stsenaarium, mida Starohatov jällegi oli tasuta viimistlenud ja tagant tõuganud. Volodja ja Vika ei imestanud. Tuli välja, et neil oli see juhtum teada.

Maad võttis vaikus.

„Kui meeldiv,“ sõnas Volodja, „on kõnelda inimesest tagaselja head. Jumala eest, see mõjub meile endilegi puhastavalt...“

„Ja kui palju raha veel mängus oli!“ alustasin uuesti. „Milline summa!“

Vika kortsutas kulmu, Volodja aga teeskles (väga peenetundeliselt), et pole midagi kuulnud, ja jätkas:

„Pedagoogika kinnitab juba ammugi, et õilsameelsust tuleb lauas istudes võimalikult sageli meenutada...“

„Jah,“ ütlesin õhinal, „see oli ju viis tuhat! Kui arvestada, et stsenaa-

rium maksab kümme tuhat, siis kaotas Starohatov igal juhul poole sellest. Eks ole?"

„Eks ta ole... Aga tema tookord sellele ei mõelnud," hakkas Volodja leebelt naerma.

„See'p see asi ongi!" kiitsin takka. „Tõeline õilsameelsus!... Meie päevil on see ju hulk raha — viis tuhat!"

Vika kortsutas jälle kulmu.

Nad vahetasid pilke. Volodja vaatas naist malbelt: kannata veel pisut, kullake, palun sind, mis parata, kui ta sihuke tegelane on, ei saa ju teda lauast minema ajada!"

„... õilsameelsus ei või ju tähendada kahtekümmend-kolmekümmend rubla. Eks ole?" jätkasin.

Nad kuulasid ja naeratasid malbelt. Tõotan sulle, mu arm, rääkis mehe pilk, rohkem sa teda meie majas ei näe. Mitte iial.

„Viis tuhat — see on „Eurydike" garnituur," selgitasin innustunult. „Pluss soome kabinetimööbel. Ja värviteler. Ja vaip. Koguni kaks vaipa," näitasin käelüigutusega, „siia ja lastetuppa."

„Teile nähtavasti meeldib väga korterit sisustada?"

„Oh, mis te nüüd, mis te nüüd! Ma ainult räägin, missuguseid asju selle poole stsenaariumi eest oleks võinud osta."

„Milleks?"

„Nii paistab paremini. On näitlikum... Neid asju on ju terve hunnik!"

„Te hindate inimese õilsameelsust üpris huvitavalt ja üpris näitlikult," lausus Volodja vaikselt, kuid juba õige mürgiselt.

Just sel momendil tundsin end hüsteeria äärel olevat. Ning mine sa tea, kas olingi enam äärel — võib-olla see juba oligi käes. See hüsteeria. Oma silmapaistmatus mitmetahulisuses. Ilmse ja väga suure ebaõnnestumise tõttu tekkinud närvikriisi lahendus.

Just sel momendil taipasin seda äkki.

„Nägemiseni," ütlesin ma. Ja tõusin lauast. „Mul on aeg minna."

„Ma panin kohvi keema... Istuge veel."

„Tänan." Ning ma lubasin kenale abielupaarile: „Kui jälle Minskisse juhtun, siis külastan teid tingimata."

Nemad ei kostnud selle peale musta ega valget.

Kupees ma istusin üksi, ja see oli pigem halb kui hea. Olin üksi, ja mul vedas ainult selles mõttes, et kogu rongisõidu kestel akna taga vahet pidamata sadas lund. Oli öö. Ja rong sõitis nii kiiresti, nagu üldse võib sõita kiirrong öösel ja lumesajus.

Jääda ilma tegevuseta, ja liiatigi jääda ilma tegevuseta äkki, see rusub. Ma olin täpipealt samas olukorras kui üks tagasihoidlik torujüri, kes sunniti kesktalvel puhkusele. Ei doominot, ei kalapüüki, ainult südantängivay tusk, et ei ole võimalik kuidagi aega surnuks lüüa. Hommikust peale ei andnud talle hingerahu ämm, siis vintsutas teda naine — kogu aeg silma all! — , siis naabrid, ja viimaks pidas kooliõpetaja ta kinni ja tegi talle peapesu laste viletsa õpiedukuse pärast. Ja nõnda siis seisiski ta nüüd peaaegu üksi talvise õlleputka juures ning jõi kannutäie, seejärel pool ja siis veel kannutäie, ning tegi seda kiirustamata, pikkamisi-pikkamisi, ees kuidas ta ämma, naise ja õpetajanna tahtmisi silmas pidades ka ei rõõtaks, ikkagi jääks tal aega tohutult üle.

Ja kuna ma kohtasin säärast täieliku väljapuhkamise eesmärgil talvepuhkusele saadetud torulukkseppa, siis jõin mõistetava mõnuga temaga koos õlut — seisime õlg õla kõrval ja arutasime eileõhtust hokimatši.

„Jäta jutt," ütlesin, "Firss pole enam see."

„Kuidas pole enam see? Aga löök?"

„Kas see on mõni löök? Oli löök, aga läks välja..."

„Mismoodi ta välja läks?!"

„Lõppes otsa."

„Mis sa patrad!" sai ta pahaseks; me tülitsesime, pärast aga lahkusime sõpradena.

Siis läksin koju. Anja hakkas programmeeritult ja mõõduka rangusega küsima, kus ma olin hulkunud, mina aga (täpipealt niisamuti nagu mu sõber torujüri) ei osanud öelda, kus ma hulkunud olin.

„Aga sa olid ju kuskil?"

„Ma ei olnud mitte kuskil."

„Aga ometi on juba õhtu..."

Kehitasin õlgu ja püüdsin siiralt meelde tuletada, kus ma siis õieti olnud olin.

„Aga nii palju aega on vahepeal möödunud, Igor!"

Anja ei pahandanud — nüüd olin ma kõige naha ja karvadega kodus, perekonna rüpes, oma seinte vahel. Ja kui olingi paar-kolm tundi ringi hulkunud, meesterahvale ei saa seda ette heita. Lahutas meelt — ja asi kombes.

Võtsin laua ääres istet ja sõin — mitte niivõrd nälja kui tegevusetuse sunnil. Siis lugesin midagi, samuti tegevusetuse sunnil. Koguni püüdsin Anjat tegevusetuse sunnil armastada, aga tema (noorukene!) oli selles asjas erakordselt tundeline. Sain korvi ja solvusin, aga samuti pigem tegevusetuse sunnil. Toppisin nina raamatusse ja nohisesin vaikselt. Kuid vahel ka päris kuuldavalt. Tuletasin talle meelde, et varem pole ja kunagi nii jahe olnud. Ja jäin peaaegu et päris tõsiselt põrnitsema.

KAHEKSAS PEATÜKK

Ilmus Vitalik.

„Tervist, Igor Petrovitš. Siin ma siis nüüd jälle olen. Tulin tagasi..."

Ta oli kõhnaks jäänud, põsed olid aukus ja ta ise kuidagi nadine.

„Sa oled justkui viledaks kulunud," nentisin, takseerides teda pealaest jalatallani. „Noh? Kuidas vabakutselise reporteri elu läheb?"

Vabakutselise reporteri elu oli talumatuks osutunud. Edik Šiškin oli vaese Vitaliku kukile istunud. Nad olid Stavropoli krais ringi rännanud, ilma et oleksid saanud päeval või ööl hinge tõmmata, aina ühest paigast teise. Kord siin, kord seal. Varsti olid nad nii räämas välimusega, et kolhoosnikud ei tahtnud neid sisse lasta. Tõsi, korda läks see kolhoosnikkudel küll õige harva, sest Edik Šiškinit ukse taha jätta oli suur kunst. Tarest välja saada oli teda veelgi raskem. Vitalik ütles, et kord visati Edik lihtsalt välja. Hakati kõigutama ja visati. Hoides kinni ta kätest ja jalgadest.

„Asja pärast?" tundsin huvi.

„Muidugi," õhkas Vitalik intelligentselt. „Nagu te, Igor Petrovitš, Edikut ei tunneks — ta on lõbus, ta on teravmeelne, aga ta on jõhkardite jõlkard."

Vitalik pajatas:

„...Iga päev oli mul tema pärast häbi. Iga päev tõotasin endale, et tulen tulema. Kuid mul oli nii kange tahtmine trükki pääseda..."

Ta jäi toppama. Kui ma küsisin, kas tal ilmub siis nüüd midagi, raputas ta pead.

„Mispärast?"

„Ma ei pidanud vastu. Tulin ju ära."

Selgus, et lisaks Stavropoli kraile oli poistel olnud kohustuseks kähku läbi käia ka Krasnodari krai. See töö oli nüüd Edik Šiškini teha jäänud.

„Ta on ju Herakles!" libises mu keelelt.

„Ah, Igor Petrovitš," ohkas Vitalik. „Herakles on Edikuga võrreldes täitsa piimahabe."

„Aga kas ta endale seal Krasnodari krais viimaks liiga ei teeb?"

„Mis te nüüd!"

„Kuid praegu on ka seal lumi maas."

„Tühine asi. Edik Šiškin ei murdu. Edik Šiškin ei sure mitte iial. Edik Šiškin on surematu."

Ja Vitalik rääkis meelekibedusega, kuidas nad Edikuga olid ööbinud traktori all või heinakuhjas („Lume lükkame pealt ära, Igor Petrovitš, ja ronime heinte sisse!"), tühjas kinos, laudas ja koerakuudis.

„Jah, Igor Petrovitš, jah. Ajab Tuziku jalahoopidega tema kuudist välja ning poeb ise asemele."

„Edik?"

„Nojah!"

„Ning sina?"

„Mis minul parata?... Mina ronin talle muidugi järele. Neljakäpukil. Ja Tuzik mulle järele."

Ta oli tublisti meelt muutnud. Istus ja oli kogu oma ihusuuruses mingi iidse tõe või muistejutu kinnituseks, et sa lähed ära ja tuled tagasi ja et elu sind nende äraminekutega ja tagasitulekutega voolib. Tema voolib. Ja mitte sina ei vooli iseennast. See näis lihtsana ja õpetlikuna, kuid mitte mina polnud see mees, kes praegu oleks võinud lihtsusest ja õpetlikkusest rääkida. Minagi olin ju teatud mõttes meelt muutnud — tundsin, et olen Vitaliku ees süüdi, kuna olin pidanud Vitaliku Stavropoli kraisse tormamise põhjuseks rahaahnust. Mis tingitud pärilikkusest. Kõik see oli nüüd naeruväärne, koguni absurdne, nagu on absurdne iga teooria, mis kinnitust ei leia.

„Ma ei pidanud vastu, Igor Petrovitš... Ei suutnud."

„Väga hea."

Ta naeratas süüdlaslikult.

„Nii suurt himu mul nende abil trükki pääseda ei ole, et peaksin selle nimel iga päev neljakäpukil koerakuuti ronima."

„Paljud inimesed kas või roomaksid."

„Ka mina tahtsin... ma roomasin... aga ei suutnud."

Ning ta lisas tasa, väga tasa:

„Ma olen ju noor."

Vitalik tõmbas hinge ja hakkas rääkima väga õiget juttu sellest, et tal tuleb stiili kallal veel hulk tööd teha ning täpsemalt tundma õppida prooosaeskujusid, selle asemel et mõtelda, kui tore sinu nimi suurte tähtedega trükitult välja näeb, — seda kõike olin ma püüdnud talle kunagi sisendada. Mida keskealine noore inimese pähe ikka paigale panna püüab. Kõike seda, mida me ohtralt jagame nooremale vennale ja nooremale seltsimehele, olgugi et ise pole selle kütusega kuigi kaugele jõudnud.

„Kõige tähtsam on enese distsiplineerimine," arutles Vitalik. „Ainult see annab inimesele sisemise rahu."

Ta vuristas, justkui loeks paberilt. Oli ennast piimaga ära kõrvetanud. Ja nüüd puhus vee peale.

„Vi-ta-a-lik!" Anja (just tuppa tulnud ja teda silmanud) haaras hasartselt tema ümbert kinni, pigistas ta pead ja muljus valusasti kõrvu. „Mis sinuga juhtunud on? Nii kõhnaks jäänud! Vaeseke!"

Kohe järgnes küsimus:

„Ja kui kaua sa selle nurjatu kavalpeaga ringi kolasid?"

„Oma kolm nädalat."

„Ja kõik need kolm nädalat ilma lõunata, ilma peavarjuta!"

„Ma sain tihti külma."

„No muidugi!... Ja pea valutas?"

„Jah..."

„Kuidas sa siis eluga toime tulid?"

Anjal oli täiesti olemas see tuntud ja alati parajal momendil vallandu naiselik omadus — hellameelsus. Märkimisväärt omadus, midagi pole öelda, kuigi see asi kippus ikka liiale, ülearu paljuks ja mõnikord ohu vedelaks minema. Hellameelsus tasakaalustab meis midagi. Selleks ta välja mõeldud ongi. Ja head eeskuju näidates askeldas ja sossutas noor naine nüüd nõnda nagu temast kaks korda jämedam tädike, kel juba üle viiekümne turjal.

Lühidalt, Vitalikut koheldi südamlikult, tema eest hoolitseti, tal silitati peakest ning ta koguni poetas pisara. Istus ja nuuksus.

„Ma... Ma... Ma tahaksin kangesti süüa."

„Tahad süüa? Tahad?" Nüüd Anja lehvitas lausa tiibu. Hakkas rahmeldama. Ruttas plüdi äärde.

Ja tagatipuks helistas ta papake. Starohatov.

„Räägitakse, et ta olevat linna tagasi tulnud... On ta sinu juures?"

„On küll."

„Kuidas ta välja näeb?"

„Juba üles sulanud... Väljanägemisel pole viga midagi. Pisut kõhnem," seletasin.

Ja siis hüüdis Starohatov äkki:

„Ma tulen kohe teile. Said aru?"

Ma sain aru.

„See on minu poeg!" hüüdis ta veel valjemini. „Poeg! Sa annad mulle veel vastust... Võta arvesse:. sinul lasub teatud vastutus. Said aru?"

Ta karjus, saatis põrgusse, kees vihast, aga mina ei viitsinud talle vastata. Mõnel muul ajal oleksin ma Starohatovile muidugi öelnud, et Stavropoli kraisse ei saatnud Vitalikut mitte mina, samuti mitte mingi ajaleht ja koguni mitte ka Edik Šiškin, vaid see, mis paneb meid liikuma ega lase paigal püsida, kui oleme 18-aastased.

Panin toru hargile. Mu kõrval istus Maška ja mängis telefonijuhtmega. Köögis aga söödeti Vitalikut ja valati ta õrnustega üle.

Kõhu oli ta juba täis saanud. Jagas muljeid.

„Minul... Minul..." ta tõmbas pikalt ninaga, „minul sai raha otsa."

„Mis raha, Vitalik?" küsis Anja kaastundlikult.

„Et teda sööta."

„Keda?"

„Edikut."

„Ta on lihtsalt lurjus. Oli sul palju raha kaasas?"

„Ma kulutasin... kõik ära. Kõik, mis korvpalliga teenitud. Mitu aastat kogusin, et teha kord üks huvitav matk."

„Sa vaeseke! Ja te pistsite kõik nahka?"

„Viimse kopikani."

„Aga miks sa siis nii toimisid?"

„Edik tahtis kangesti süüa."

„Või veel! Ma mäletan teda. Toida nagu vaala, sööb su vaeseks!"

Nad jäid vait. Siis ohkas Anja:

„Ja nad ei trüki sind?"

„Ei."

„Lurjused! Missugused lurjused!"

Nad vestlesid pikalt ja mõnuga — vintsutatud nooruk tõmbas hinge. Ma paiknesin ümber — läksin nende juurde kööki. Ja Anja, kes oli Vitaliku raskele saatusele ja ränkadele kannatustele kaasa tundnud, heitis mulle nüüd vihaseid pilke. Selge pilt. Ka mina olin ju üks nendest. Üks nendest, kes noori poisse hullutavad, tehes suuri sõnu kirjandusest, Dostojevskist ja kaunist kunstist, pärast aga jätavad poisi poolele teele maha ning ütlevad: mine nüüd, kuhu tahad, kõigi nelja tuule poole, elu on imeilus.

Muuseas võtsin ka mina sellest hingepäästmisvestlusest osa. Ja rääkisin talle õpetlikku juttu. Näiteks:

„Miks sa koos temaga ülepea ära läksid? Sa ju teadsid, et Ediku kannul püsida ei suuda!"

Või:

„Ma ju ennustasin sulle, et kogu see plaan läheb sul vett vedama."

Vitalik neelas need sügavad mõtted üksteise järel alla ja vaikis väsinult.

Ilmus Starohatov.

„Tere," ütles ta ukselävel lihtlabaselt Vitalikule ja meile kõigile.

Anja kuulutas hoolitseval toonil:

„Ta ootas teid, Pavel Leonidovitš. Ootas ja ei tahtnud mitte kuskile minna."

Ning lisas tasa:

„Ta on juba söönud. Ja teed joonud."

„Tänan," sõnas Starohatov tundeliselt. „Tänan." Ja taas: „Tänan teid, Anja."

Ta võttis peast oma kalli karvamütsi, raputas lund maha ja muutus äkki — kõigi silme all — üpris koduseks. Täitsa lihtsaks meheks, omainimeseks. Tundus, nagu oleks ta Kinomajast meie üheksakorruselisse tulles oma majesteetlikkuse sinna-tänna maha poetanud, vanemaks jäänud, lihtsurelikuks muutunud ja märgatavamalt pobisema hakanud nagu hambutu — kui ta veel pool grammi maha ajab, ongi valmis sinu vana tuttav või omasugune naaber, kes sulle külla on tulnud elu üle juttu puhuma, et finaalis välja uurida, kas sa võlguvõetud kümneka talle tagasi annad.

Anja sosistas mulle:

„Vaata, kui lihtne inimene ta tegelikus elus on. Kes talle küll „Krahvi" hüüdnime välja mõtles — see on ju täitsa mööda!"

Ja nagu selle kinnituseks kutsus ta meid kõiki külla. Kohe praegu. Algul hüüatas ta:

„Vitalik!... Nüüd sõidame silmapilk koju. Ema ootab."

Ja sealsamas kutsus ta mind ja Anjat külla. Minu naine läks näost punaseks ja ütles, et ta kahjuks ei saa — Maška režiim oleks rikutud ja tüli kui palju.

„Aitäh... Aga ma jään tütrega parem koju. Igor tuleb teiega kaasa."

„Kahju. Oleks nii tore koos lõunastada."

Meie olime tema poega söötnud, nüüd tuli meidki kostitada. Kuidas muidu.

„Aitäh, Pavel Leonidovitš... Ma tulen mõnel teisel korral."

Anja oleks kohutavalt tahtnud suurmehe külaline olla, süüa lõunat ja Mašakese kaasa võtta. See oli tema suur soov. Kuid kohmetus võitis. Anja jääb Anjaks.

Läksin nendega kaasa ja me lõunastasime uhkesti — sellistel puhkudel jään ma alati seisukorra peremeheks ning söön kahe eest, ilma et minu väärikus vähemalgi määral kannataks. Vastupidi. Nende külalisena lõunastamist pidasin ma suureks auks neile: ei midagi muud. Nõnda ma siis ka käitusin. Muidugi oli see kompleks. Vaesusest tulenev.

Lõunalauavestlus vääris seltskonda, kuhu kuulusid Starohatov, Vitalik, Vitaliku mamma ja nende aukülaline. Aga juhtus nõnda, et lõuna lõpul jäi aukülaline peaaegu üksi. Oma matkadest surmani väsinud Vitalik läks puhkama, ilma et oleks praadi söönud, Starohatov aga kutsuti mingi kiire asjatalituse pärast kodunt ära, ta pani akende all seisvale autole hääled sisse ja vuras minema.

„Istuge veel pisut," palus Vitaliku ema mind, ja seda naist tuli väärilisel hinnata. Ta oli tagasihoidlik. Ja teatud mõttes leevendas meeldivalt sellest hiilgavast, vaibastatud luksuskorterist jäävat muljet. Ja kohmetusse sattus ta peaaegu niisamuti nagu minu Anja. Taipas üsna kiiresti, et külaline ja Starohatov sugugi sõbrad ei ole. Ega teadnud, kuidas külalisele läheneda. Ütles vaiksel häälel:

„Istuge veel pisut meil."

Pärast kohvijoomist püüdis Starohatovi vana, inetu ja truu naine alustada seltskondlikku vestlust, aga oli ise nii lihtne ja loomulik — püüdis küll, kuid juttu jooksma ei suutnud panna. Ei olnud temast vestlejat. Ennast ja mind umbes viis minutit piinanud, andis ta alla. Ja keeras televiisori mängima. Siis võttis nõuks kasutada sajandite kogemust ja ulatas mulle väriseval käel aralt fotoalbumi. Viimase roa, mida ka kõige snobistlikumates kodudes sulle pärast magustoitu pakutakse.

Ma istusin, lehitsesin albumit nagu kord ja kohus ning jätsin hüvasti.

Esikus sõnas see peenetundeline naine vaikselt:

„Külastage meid jälle. Pavel rõõmustab teid nähes." Ja tarkpeaga lisas: „Tal on AINA VÄGA PALJU TEGEMIST. Aga Vitalikule ja mulle teete alati rõõmu."

Ma tulin sealt ära ootamatult erutatuna. Fotosid vaadates olin otsekohe märganud, et need olid jagatud SAMADESSE PERIOODIDESSE NAGU MINUL, see koguni torkas mind. Tuleb välja, et Pavel Leonidovitš Starohatov oli oma elu näinud täpselt samast vaatevinklist, nagu olin tema elu näinud mina.

Esialgu oli Starohatov noor ja tõesti uljas, tõesti nobe, pisut krudisevatest rihmadest kammitsetud — see meenutas sõjaaja filmi stoppkaadrit, ja see film oli tuttav.

Kiiver peas (tee ääres).

Pilotka peas (tee ääres).

Relvaga (kaevikus).

Kahel fotol seisti ümber auto, mis oli sõjakorrespondentidel olnud uhkuse- ja imeasjaks. Fotod olid luitunud, nagu rindepildid peavadki olema.

Teine periood: juba ilma terasema silmitsemisetagi (ja ilma selle selteadmiseta, mis minul oli) võis märgata, et Starohatovit ei olnud siin fotole jäädvustatud mitte tema elu kõige magusamatel momentidel. Alevtinova grimeerituna. Alevtinova filmivõtetel. Alevtinova kostüümilaos. Aga tema, Starohatov, seisab üldises austajatemurrus, seisab seal reipa, ent tehtud naeratusega, teiste vahele surutud, ja samale pildile on sattunud ka lohmakas rõivastuses valgustajad-mustatöölised, kelle pilgud filmitähte lausa õgivad, nagu see õgimine elus ikka käib: oh, on alles ilus naine!...

Edasi aga tulid TEMA ENDA filmid. Alevtinovat enam ei olnud.

Esimene foto. Terve rodu üksteise käevangus tobedalt kummardavaid inimesi, nii et algul ei ole selge, mis tsirkus see on, aga siis taipad: FILMI ESILINASTUS. Starohatov seisab keskel, käsikäes režissööriga, nad mõlemad kummardavad nagu kõik teisedki pildil olijad.

Veel üks esilinastus. Ja veel. Starohatoviks saamine.

Ja sealsamas — paralleelselt — fotod, mis annavad ettekujutuse kunstniku eraelust. Perekond. Kodu. Kolmas abikaasa. Jälle truu ja inetu, nagu oleks nüüd lõplikult lahendatud küsimus, missugune naine Pavel Leonidovitš Starohatovile sobib.

Vitalik õige tillukesena.

Vitalik väikese mudilasena. Samm-sammult.

Vitalik poisikesena.

„Vaadake," ütlesin ma, hoides kahe sõrme vahel pilotkaga Starohatovi fotot (Starohatov istus lõkke ääres ja maitses putru suurest välilambrist.) „See ei ole selle perioodi pilt."

„Tõepoolest." Vitaliku ema naeratas mulle. Külalisel näib olevat arusaamist. Vaatab fotosid. Ei igavle.

„Ma panen selle algusesse."

„Kuhu?“

„Sõjaperioodi.“

„Jajah. Muidugi!“

Ma panin foto sinna, kuhu ta kuulus, see oli mulle lihtsamast lihtsam, ise aga tulin ma tagasi kolmanda perioodi fotode juurde, mil Vitalik kasvas mitte enam päevadega, vaid juba hetkedega. Pisitilluke. Poiss. Nooruk.

Püha perekond — papa, mamma ja poeg.

Ja uuesti seesama püha perekond. Kõik naeratavad. Püha perekond sööb lõunat. Isa, ema ja poeg.

Püha perekond kellelgi külas. Puusepp ja Maarja kellegi lauas pelmeene söömas. (Pojuke on puusepal süles.)

Perekond reisimas.

Perekond Kaukasuses. Nad on oma autost välja roninud ja kõik kolm kallutavad endid üle silla käsipuude ning sülitavad õige ettevaatlikult tollesse vahutavasse mägijõkke. Kõik kolm on ametis üksnes sellega. Pilt, mis tehtud selleks, et pärast naerda.

Ja vaadates neid kolme inimest ning nende väikest autot hiiglaslike mägede taustal või sünges mäekurus, mõtled äkki, et võib-olla see ongi tõepoolest see, mida otsitakse ja mõnikord ka leitakse. Seesamune. Õnn. Võib-olla oli Pavel Leonidovitš Starohatov rasket vaeva näinud ja palju higi valanud just selle hetke nimel, selle nimel, et võis nüüd rahumeeli sülitada vahutava mägijõe külma vette.

Ja lõpuks kõige viimane — stuudio. Õpilastest ümbritsetud maestro. Siis aga panin ma albumi kinni ja jätsin perenaisega hüvasti.

Ütle, mis sa ütled, mõtlesin ma trollis, minu valduses on siiski kõrgemat sorti materjal: seda olid nähtud fotod mulle meenutanud. Materjal, mis muide oli kogutud küllalt vaevarikkalt. Ja kui ma nüüd portreejutustust valmis ei kirjuta, siis tuleb tegemist nii-öelda mittetootlike kuludega: töö ja vaev on liiva jooksnud, nõnda on lugu. Aga tühja tööd ei tohi sa teha. Sest sul on perekond. Sest sul on laps.

Siis esitasin ma enesele küsimuse: aga mida sa arusaamatute kaasautorsuse-juhtumitega peale hakkad, — nende juhtumitega, mil ta poisse riisus?

Ja kostsin: heidan kõrvale.

Ja veel küsisin ma endalt: kuidas siis nõnda?

Ja kostsin: lihtsalt niisama. Sääraseid juhtumeid polegi esinenud. Mina pole näinud. Pole kuulnud. Ega mõista, millest te räägite.

Võtsin köögipanipaigast pappkarbi, tavalise poest toodud küpsiste karbi — sellesse oli kogutud KÕIK STAROHATOVIST. Kõik, mis

ma nende kuude jooksul kokku olin korjanud. Stseenikesed. Joonekesed. Iseloomulikku eluloost. Minu mällu talletatud kõnelused. Lindile võetud kõnelused. Lindipoolid.

Materjal oli valmis ja otsekui ootas mind Starohatovi eluperioodide järgi süstematiseerituna. Sõda oli paigutatud sõja juurde. Alevtinova Alevtinova juurde. Ja nõnda edasi. Ma alustasin kirjutamist, aga esimesest lausest kaugemale ei jõudnud.

„Vaiksel aoeelsel tunnil läks leitnant Mariikin purustatud silla juurde.“ Siin (selle silla juures) pidi ta istet võtma ja hakkama mõtlema oma hukkunud perekonnale. Endale. Ja sõjale. Ja edaspidi tuleb abiellumine näitlejannaga. Ja tulevad filmid. Ja uus perekond. Aga sellest kõigest ei tea leitnant praegu veel mitte kui midagi. Lugesin seda lauset uuesti ja tundsin suus haput maiku. Ma muidugi mõistsin, et kui kirjutan „parandatud“ Starohatovist, siis lõrtsin teema paratamatult ära. Ja pealegi oli see juhuslikult otsekui seotud sellega, et mind Starohatovi perekonnas nii kenasti vastu võeti. Söödeti kõht täis. Pärast lõunasööki jõin veel kohvi ka. Ja lubasin jälle külla tulla. Maiustasin.

„Vaiksel aoeelsel tunnil läks leitnant Mariikin purustatud silla juurde.“ Ma ei saanud silmi pöörata sellelt lauselt, ning minus hakkas miski vaikselt lagunema. Ja lagunes täiesti ära. Ja minu sisimas võttis maad seesama tühjus, mis juba mitmel päeval oli minus ähvardanud võimust võtta — juba Minskis viibimisest ja sellest hotellivoodist peale. Samal päeval läksin Anjaga mingi pisiasja pärast raksu ja pakkisin oma kohvri.

ÜHEKSAS PEATÜKK

Nõnda sattusin ma kesktalvel väikesesse külakolkasse. Väikesesse, hangetuisanusse ja justkui jumalast unustatusse. Ja minu ainsaks tegevuseks sai lamada ning tunda soojust külgedega, kord parema küljega, kord vasakuga. Minu vanemate tares vene ahju ei olnud. Kuid ka ahjupink läks alati soojaks, ja seda soojust tajusin ma juba seitsmendal-kaheksandal hommikutunnil ning kuulsin läbi unesuigatuse (esimeste hommikuhäältena) tuttavaid liipsivaid samme.

„Memm,“ hüüdsin ma.

Pea on tühi. Ja jõuetus täielik. Ning hääl, mis nagu polekski sinu oma, hüüab kurgupõhjakähinaga:

„Memm!...“

„Tahad vett või?“

„Mhmh...“

Jälle kostavad tema liipsivad sammud ja juba ta ulatabki väriseva kopsiku. Parasjagu poolest saadik vett täis.

Poole tunni pärast kuulsin läbi unesuigatuse jälle tema liipsivaid samme; ta käis tares ringi, tehes oma igapäevaseid talitusi ja toimetusi, mis alati samaks jäävad ning endid ikka peale sunnivad, nõnda nagu inimene ilma käte ja jalgadeta toime ei tule. Tarest sa ei vabane. Külast välja ei rabele. Nii oligi minu emast lihtsalt ja kiiresti saanud talueit. Täitsa talueit. Ja ometi oli ta nelikümmend aastat töötanud raamatukoguhoidjana. Töötanud just nimelt koolis. Ja pärast äratulekut, kui ta seal enam ei töötanud, oli ta veel natuke aega vastu pidanud. Lugenud. Arutlenud. Aga nüüd oli ta täitsa vanaks jäänud. RAUGAIGA. Mu ema ei käinud peale turu enam mitte kuskil. Ning kodus oli ta hakanud kõigi vanamemmede kombel ähkima ja puhkima ja kõhatama ja taarudes liikuma. Ja tema jutt — täitsa imelugu! — tema jutt läks aina käest ära, nagu kaob vesi uuest sängist vanasse. Peaaegu laitmatute lauseperioodide sekka olid ilmunud ärauhetud ja undlikud sõnad valede rõhkudega, valede lõppudega ja muude sääraste üllatustega. Ja kuhu see kõik oli kadunud? Ja ammune, lapsepõline — tundus küll, et igaveseks unustatu — oli talle kolme-nelja aastaga jälle külge kasvanud. Niisugune on elu.

„Memm!"

Ta tuli liipsides minu juurde.

„Veel vett või?"

„Mhmh."

Sisse põikas keegi naaber — trampis eeskojas jalgu lumest puhtaks, siis tõmbas need veel luuaga üle. Ja toas trampis edasi, justkui püüaks lahti saada viimasest lumest.

„Auto läheb turule homme,", teadustas ta mu memmele.

„Hommikul?"

„Lõuna paiku." Ja siis kuulutas uudist: esimehel ja tema autojuhil Vankal oli külm põsed ära võtnud. Esimehel pole suurt häda, Vanka aga läheb lõikusele.

„Issa ristike!" lõi ema käsi kokku.

„Sihukesed need asjad on!"

„Kuidas nad siis nii?... Jäid hange või?"

„Ei. Sõidu peal."

Algas sosistamine. Nüüd rääkisid nad minust. Tulija tahtis vähemalt paari sõnagagi asjasse selgust — ei saa ju sedamoodi! Kui „raamatukoguhoidja" poeg ahjupingilt maha ei tule ja külavahel nägu ei näita, siis on ta vist haige, ja peab teadma, mis tõbi tal kallal on. Kas ta on rinnust või peast haige? Või on ta endale viga teinud? Kas sai palju viga? Mis siin ikka salatseda...

„Haige ta ei ole," seletas mu memm juba kümnendat korda. „Üleväsinud."

„Mis teda siis nii kangesti ära on väsitanud?"

„Elu on sihuke!"

„Ah et nii ränk?"

„Ränk või mitte ränk, aga väga kurnatud ta on..."

Nad läksid ära. Sirutasin käe, lükkasin eesriide kõrvale (ema varjas ja eraldas mind, ahjupingil lamajat, otsekui voodieesriidega) ja süütasin suitsu. Lamada, küljega tunda ahjusoojust ja mähkuda suitsupilvedesse — see oligi kogu mu tegevus. Kui sigaret oli poole peal, lasksin jalad rippu ja suitsetasin istudes. Seejärel hüppasin loiult põrandale. Üürikeseks ajaks läksin tarest välja — ainult meie siseõuele, selleks tõmbasin selga isa kasuka ning jalga tema vildid. Nii oli lihtsam. Õues istusin raiepakule, vidutasin tuisu käes silmi, vaatasin meie tühjunud aiamaad (ümberringi aga vihistas ja möllas tuul) ja meie nelja viletsat, raagus ja peaaegu üleni lumme uppunud õunapuud.

„Küll on kange tuul," astus ema mu juurde. „Eks ole meil palju lund, Igorike?"

„Mis?"

„Sa peaksid liikuma. Mispärast sa istud nagu jalutu."

Ja ta läks ära. Ja vedas kui lõnga enda järel oma hoolitsev-lõputut lauset:

„Tulin tuppa, Igorike, ja kõik kohad olid suitsu täis, mõtlesin, et lesid eesriide taga ahjupingil, ütlesin, et oleksid ometi võinud eeskojas suitsu teha, ja veel rääkisin midagi, naersin, ja siis, heldene aeg, tuli välja, et sind ülepea ei olnudki, süda pidi kohe seisma jääma..."

Kakskümmend viis lummetuisanud katust selles teeservas, ja kakskümmend viis teises. Ja tuisk, mis aina vilistab ja möllab ja on oma vile puhumisest vist juba ise segaseks läinud. Lai lagendik... Mulle tuli meelde raamatute koguja, kogelev habemik, kes suure seljakotiga külast külla käis, vihmakeep seljas ja kummisäärikud jalas. Ning nokkmüts peas. Talvisel ajal ta siia muidugi ei tulnud — ainult suvel või sügisel. Siin oli kunagi olnud väike klooster, oli olnud vanu raamatuid; klooster oli ammuilma maakamaralt kadunud ja raamatud külades laialt. Pärast keerukat keemilist reaktsiooni sügavale sadestunud. Siinseal pööningutel vedelemas. Aga vihmakeebiga habemik otsis need üles. Otsis üles ja rääkis inimestele raamatute äraandmise või müügi asjus augu pähe.

„Siin peab olema k-k-kannatust," ütles ta.

„Muidugi," naersin mina. „Nagu igas asjas."

„E-e-ei. Mitte n-n-nagu igas asjas."

Külarahvas pidas teda loomulikult logelejaks. Lisaks sellele oli ta üsna ihnus ega tasunud öömaja eest kuigi meelsasti. Ja pärast seda, kui ta oli püüdnud „v-v-vestelda" seitsmeteistkümneaastase Zinka Trubaikovaga ülejõel lehtonnis, viidi ta miilitsasse. Kuid tema dokumendid olid korras. Tal oli tõepoolest täielik õigus ühest külast teise käia, tööd mitte teha ja ainult raamatuid otsida.

Kord sattusime juttu ajama — ta alustas enese õigustamisest. Rääkis otsekohe ka Zinkast, oleks väga tahtnud oma nime jälle au sisse tõsta. „Missugused s-s-silmakirjateenrid," ütles ta. „P-p-poissi Zinkal ei ole. M-m-meest ei ole. K-k-kuid suhelda ta t-t-tahaks." Omamoodi oli ta liigutav. Ja heasüdamlik. Aga muidugi veidrik. Sest nõnda on see juba kord seatud, et kui sulle inimesest kasvõi grammgi mõistmatuks jääb, siis oled sa juba kindel, et tegemist on veidrikuga.

„Kas sa mõnel talvel ka siin oled käinud?"

„Ei... Mis sa nüüd!"

„Külm?"

„T-t-talvel on siin k-k-kohutav."

Aga kui poleks neid „k-k-kohutavaid" tuiske, tuleks ta siia muidugi ka talvel. Sest siin on võimalik paljutki mõista ja lahti mõtestada. Nii ta ütles. Ja kippus luuleliseks minema: „V-v-venemaa on lai l-l-lagendik. T-t-tuisud väljade k-k-kohal. Pole v-v-võimalik mõista V-v-venemaad, kui ei m-m-mõista tema laiu l-l-lagendikke," ütles ta lausa deklameeriides ja häält väristades, see aga mulle ei meeldinud, sest alles mõne aasta eest olin ma täpipealt nagu tema deklameerima ja häält väristama kippunud. Ja juba tahtsin ma temalt küsida, kas Venemaad on võimalik mõista ka ilma lehtonnita ja ilma Zinka Trubatšovata. Aga ei küsinud. Nõnda ahnelt tõmbas ta odavat sigaretti, kõverdas suitsu tõttu huuli ja pilgutas vesiseid silmi. „Lai l-l-lagendik," sosistas ta, „missugune lõputult lai l-l-lagendik."

Kui tuisk vaibus, siis kadus ka see lai lagendik. Ta oli küll endiselt suur ja täistuisanud. Kuid ei kohutanud enam. Ma pistsin õues istudes, silmad kissis pimestavast lumehelendusest, nina kasuka seest välja ja nägin, et lumi lumeks, aga kuskil seal ronivad kaks auto ja on inimesi, sealt pääseb üle jõe, seal on elektrirong ja on Moskva. Õigupoolest päris ligidal. Isa ja ema selletarvis just olidki viieteistkümne (viieteistkümne!) aasta eest Uuralist siia kolinud, et elulõpul olla pojakesele ligemal. Sest pojake tahtis elada ainult seal, kus elas. Moskvas.

„Tulime ilmatu maa tagant, peaaegu Moskva linna tulime välja. Aga talvel pole ikkagi üldse tunda, et sa meie ligidal elad," õhkas pessimismi kalduv ema.

Isa aga ütles:

„Me elame ligistikku!... Talvelgi on tunda, et sa meist kuigi kaugel ei ole."

Isa oli optimist. Alati ja kõiges. Igal juhul.

Õhtu eel, silmates tubakasuitsu ja järeldades, et ma ei maga (eesriie oli kinni tõmmatud ning ma lamasin hiirvagusi), tuli ahjupingi juurde isa

„Võib-olla me... sedasamust... võtame natuke, Igor?"

Ja isa vaatas mulle alt üles näkku. Ja naeratas süüdlasel moel, nagu vabandaks, et elu nii tühi on. Millega sa, hing, siis maal ikka muresid minema ajad? Räägitakse ju, et pidavat aitama. Kui istuks, krõmpsutaks kurgikest peale. Ja ajaks juttu ka.

Aga isegi siis, kui olin märjukest maitsenud, tuli mul kange himu kiiresti ahjupingile tagasi pääseda: lamaks seal ja ei liigutaks sõrmegi. Nõnda ma ka tegin. Seal lamades oli mul tunne, et mind ei ole üldse olemas, ja kui mu kõrvu poleks äkki kostnud ema liipsivaid samme, oleksin täiesti lahustunud. Tühjus tühjuses.

Õnneks mõtlesid nad mulle vähe. Oled nende lähedal, kuid omaette, ja nemad on omaette. Sest juba ammugi ei saa sa nende meelest täiskasvanumaks (kuigi aastad lähevad), vaid vastupidi, muutud järjest rohkem sellekssamaks Igorikeseks, kellest tegelikult enam jälgegi järel ei ole. Ajale on antud tagasikäik. Ja jälle, nagu kunagi ammu-ammu, huvitab neid ainult, kas su kõhuke ei valuta, kas sa ei taha vett, kas su jalad on soojas ja kas tuul sulle peale ei käi.

Aga sind, kes sa ahjupingil lamad, on nad rahule jätnud ega häiri ühegi küsimusega. Seda onukest tunnevad nad vähe. Ja vaevalt et tahavadki tunda.

Kuid ükskord võttis isa kätte ja hakkas rääkima.

Hulk aega tammus ja pukerdas ta akna all, kus kasvasid pelargoonid, ja siis pöördus minu poole. Talle jäi jalgu unine kõuts; kõuts röögatas ja tahtis ahju juurde karata, südametäiega andis isa talle jalahoobi, misjärel kõuts oma programmi ellu viis ning lisaks õhus veel kaks surmasõlme tegi.

„Tont võtku!" vandus isa.

Ja siis ütles mulle:

„Noh?... Tähendab, ta ei kõnni ikka veel?"

See käis Maša kohta.

„Ja miskit paranemist pole märgata?... Ja tundmust, et ta võiks ehk homme käima hakata, ka ei ole?"

„Ei."

Ta ohkas. Arvas, et just nimelt see mind rusubki ja et ma olen lihtsalt hingevaevas jalga lasknud. Sest kui palju ka ei kinnitataks, et iseenese eest pakku ei pääse, lähevad inimesed ometi ära, ja kuidas veel lähevad, nii et siiski on võimalik redutada.

Ta ohkas veel kord hingepõhjast.

Ja ütles:

„Ma ju ometigi rääkisin sulle — las kasvab meil."

Siis köhatas ja ütles veel:

„Las kasvab meil... Niikaua kui minul ja emal jalad käivad."

Ja takerdus, justkui oleks kogemata öelnud midagi väga tähtsat. Võib-olla see oligi nõnda. Väga tähtis. Sest mul hakkas piinlik, et ma

olin tulema tulnud, ja mitte tütre pärast, mitte naise pärast, vaid mingi niisuguse asja pärast, millele otsemat teed ei oska nimegi anda. Mul hakkas piinlik, aga see oli ka kõik. Ma üksnes täheldasin, et mul piinlik on. Lamasin edasi kõrgel ahjupingil ega pööranud pilku oma sigareti suitsult. Lagi oli siinsamas (käeulatuses), suits põrkas vastu seda ja valgus siis laiali, hargriedes laes kaheks niidikeseks — roheliseks ja helesiniseks.

Hommikul tuletas üks juhtum mulle jälle meelde seda raamatute kogujat, kes oli laiast l-l-lagendikust lummatud olnud. Istusime lauas. Sõime kartuleid paastuõli ja sibulaga. Ma polnud veel jõudnud üles ahjupingile ronida — istusin ja sõin.

„Tervist teile." Tulija oli külameheköbi. Natuke lumine. Ja niisuguse näoga, justkui oleks tulnud kõrgete ülemuste jutule. Tal oli minult, „õpetatud inimeselt", midagi tarvis, memm aga sosistas temaga eeskojas, ei tahtnud tuppa lasta ja püüdis teda minema saata. Aga see ei läinud korda.

Külamees seisis ja vaatas, kuidas ma söön.

„Istu lauda," sõnas memm. „Kui sa meile sisse sadasid, eks sa siis võta istet."

„Ei," keeldus külamees. Ja muudkui vaatas muiul sui. Siis tõi põuest välja paksu raamatu ja pani prantsti minu ette lauale.

„Meil käis sügisel siin raamatute koguja. Habemik." Ja külamees hakkas naerma. „Paistis niimoodi, et tal oli kange himu seda raamatut endale saada."

„Ja siis?" küsisin.

„Ma ei andnud talle järele."

„Aga nüüd?"

„Aga nüüd on raha vaja, võtan ja viin raamatu linna ära."

„Antikvariaati?"

„Ei. Viin talle koju kätte." Mehike hakkas jälle naerma. „Ta jättis mulle aadressi."

„Eks minge siis."

„Lähengi."

Ma ei mõistnud, mis ta minust tahab: sõin ja ootasin, mida ta ütleb. Tema aga ootas, mida ütlen mina.

„Pikk sõit," alustas ta uuesti jutuajamist.

„Jah..."

„Rongiga minek... Pilet tuleb ka võtta."

„Muidugi."

„Ja pilet maksab raha."

Selle aja sees sirvisin raamatut, uurisin kirikuslaavi sidekirjaga täidetud rabedaid lehekülgi. JA NAD PANID TEISE TAHVLI TEMA

RINNALE. JA RIND RAKSATAS... (See käis arvatavasti Muromi meeste kohta.) MA OLEN PEALTNÄGIJA, AGA MITTE INGEL, VAID PATUNE INIMENE. JA VÄGA PALJU ON MUL TEADMATA.

„Raha," õhkas külamehike, „iga asja eest maksa raha."

Ja siis ma äkki taipasin — ta ei tea raamatu täpset hinda.

„Kardate odavalt ära anda?"

„Nojah," lausus ta lihtsalt ja avameelselt.

Lehitsesin raamatut. JA VÄGA PALJU ON MUL TEADMATA.

„Kui palju ta teile selle eest pakkus?"

„Et kui oleks kohe kaasa võtnud või?"

„Jah."

„Ütles, et annab sada rubla."

Ma kehitasin õlgu:

„Minu meelest päris korralik hind."

Kuid külamehike ei vaadanud mind sugugi enam nii pimesiusaldavalt nagu pärast tuppatulemist. Ta oli minuga juba kohanenud ega kartnud mind. Oli harjunud. Ja seepärast võis ta tasapisi lagedale tulla oma kõige tähtsama mõttega — mõte seisis selles, et kui temal, inimesel, on hinge taga midagi väärtuslikku, siis tuleb selle eest võtta ka raha nagu kord ja kohus. Nüüd ei ole see aeg, et võiks midagi ülearusena ära põlata. Ei olnud põrmugi tähtis, et ta oli raamatu leidnud pööningult, oma köstrist vaarisa kilu-kalu hulgast, ja alguses kavatsenud ahju visata. See ei ole oluline. Poole hinnaga seda ära anda ei või. Asi on asi.

„Ah see siis teebki teile meelehärmi?... Minu arust päris korralik hind."

Ta muheles:

„Iseenesestki mõista!"

„Milles on siis asi?"

„Aga kui ta hind on hoopis sada kakskümmend?"

Ja ta vaatas mulle silma kindlal ja selgel pilgul. Nagu südametunnistus. Muidugi, kui südametunnistus silma vaadata oskaks.

„Vahel antakse sada. Vahel tuleb ette, et sada kakskümmend," hakkasin nämmutama. „Kõike tuleb ette... Mina ei ole ju spetsialist."

„Täpset hinda te ei tea?"

„Ei tea."

„Palume vabandust."

Ta võttis raamatu, peitis selle hoolikalt poolkasuka põue ja asus minekule. „Juhtusin MITTETEADJA peale. Ainult aega raiskasin asjata," mõtles ta praegu, ja selle mõttega kobis uksest välja.

Ta astus rahutul, kärmel sammul, mina aga ronisin üles oma asemele ja tõmbasin harjumuse kohaselt kardina ette, jättes ainult väikese pilu selleks juhuks, kui tuleb himu külitades suitsu teha. Nupukas külamehike kadus, aga lause tema vanast raamatust jäi alles,

otsekui haakus mu külge — seda oli võimalik korrata, püüda lahti mõtestada, kuulata teraselt, kuidas ta kõlab, ja veeretada siia-sinna nagu tikku hammaste vahel. Palju on mul teadmata. Väga palju on mul teadmata. Ma ei ole ingel, olen lihtne inimene. Ja sellepärast on mul väga palju teadmata... Ja nagu iga tõeline sügavus, rääkis see minust ja sinust ja võõrast ja igavesest. Ja lohutas.

Mõnikord läksin ma siiski isaga välja, ütleme, kaevult jääd raiuma. Ja siis rudises ka minu talla all lumi. Ja minagi vidutasin silmi, pimestatuna päikesepaistel sillerdavast lumekoorikust. Ja tagusin käpikutes käsi kokku. Kuid seda reipust ja hoogu jätkus mul vaid kümneks minutiks, sest ma vajusin momentaanselt ära... Ja juba lõhkuski isa jääd üksipäini ja naeris vahetevahel vaikselt endamisi, heites nalja ning pöörates pead võimalikult viltu. Tema kirve või kangi alt aga lendas jääkildude pilv. Nagu mesilassülem. Teravad jäätükikesed.

„Eks täna ole alles ilm — oh-oh-hoo?“ pöördus ta küsivalt minu poole.

Noogutasin.

Ja siis hüüdis ta endale:

„Täna on alles ilm — ohoh-hoo!“ Ja rõõmustas käepärase kirve ja hõbelevate jäätükikeste üle. Lausa lust, jumala eest! Ja olgugi et seda lusti pojale käest kätte ära anda pole võimalik (on teine ikkagi äpardunud!), on talv igatahes ilus, samuti päike ja elu ka. Tema, optimist, näeb seda. Ja kui leidub inimesi, kes niisugust asja ei näe, seda halvem neile.

See "ikkagi äpardunud“ poeg aga seisis isa kõrval ja nagu „äpardunul“ kombeks, mõtles keset talve suvest. Otseses mõttes. Suvest ja sellest kaugest kuumast päevast, mil ema sellessamas kaevus kahte nastikut oli silmanud ja kisa tõstnud. Nastikud olid roninud palkide vahele, enam-vähem salve keskpaika ja nad tuli sealt teibaga välja õngitseda. Seda tegi isa. Mina aga hoidsin nende all ämbrit, kõrgust ketiga reguleerides, ja sellesse ämbrisse nastikud viimaks teineteise järel iseloomuliku platsatusega kukkusidki.

Nüüd oli talv.

„Tervist, Stepanõtš!“ hüüdsid inimesed isale, täpselt nõnda, nagu pididki hüüdma, möödudes õuest, kus kilinal lõhutakse kaevu valget kübarat. Klaasikõlin. Kristallihelin.

„Tervist!“ kostis isa vastu.

Siis aga jäädi seisma ja vaatama, kuidas isa kõrval küürutab ajakirjanikust poeg, kes on õue päikese kätte tulnud ja ilmselt põdur. Kui keegi juhtus pärima, andsid ema ja isa alati vastuseks, et nende Igor on ajakirjanik. „Kirjanik“ oli neil tapvalt piinlik öelda, sest

kirjanik on Puškin või Tšehhov. Või siis Aleksandr Fadejev. Kui nad said öelda „ajakirjanik“, vajus sedamaid kivi nende valutavalt südamelt. „Ajakirjanik“ — see on tuntud ja teatud, muuseas on koguni olnud ka säärane film, kahejaoline, tuletas ema inimestele meelde.

„Oled koos pojaga väljas? Ühine töö käsil, tähendab?“ hüüti tänavalt.

„Ühine jah!“ hüüdis isa.

„See on õige asi.“

„Kuidas siis muidu!“

Veebruarituiskude ajal hakkasin juba kodunt kaugemalgi käima. Läksin ja läksin. Ja märkamatult jõudsin üpris kaugele. Tuisk lükkas mind tagant ja mina muudkui läksin kuulekalt, unustades hoopis, et tagasitulekul on kogu see kohutav tuulemöll mulle vastu. Kord kohtasin leivavedajat. Auto istus hanges ja undas ülepingest, ma püüdsin teda välja lükata, kuid ei tulnud sellega toime, ja siis ostsin sealt pool pätsi leiba. Sooja leiba. Sõin kõik ära, pala-palalt. Muudkui läksin ja sõin.

Teisel korral sattusin kloostri varemetesse. Vaatepilt oli hale, haledam ei saa ollagi. Puha rusudes.

Öö oli kätte jõudmas. Võtsin istet müüril — tuul puhus selga ja silme ees möllas tuisk. Ja järsku läks korrapealt pimedaks, justkui oleks kuskil mindud punase lüliti juurde ja vooluandmine lihtsalt katkestatud. Pimeduses hakkas tuisk nõnda uluma ja vilistama, nagu nutetaks kedagi taga. Mu kõrvu kostis nuttu ja muistset kirikulaulu. Istusin ja mõtlesin laiast l-l-lagendikust ja sellest, et siin on kunagi elanud kroonikaraamatute kirjutajad mungad. Ei nad ajanud taga ainult kirpe ega himustanud ükspäinis balõkki — siin olid neil ka omad ajaraamatud, oli oma elu. Olid ka portretistid. Vaatasid oma vaatamist, aga teadsid vähe. Muidugi sellepärast, et portretist polnud ingel, vaid oli patune inimene.

Nõnda istusin ma kloostri varemeis ja külmetasin ja mulle tundus aina, et iga silmapilk ammutan ma midagi nendest mõtetest. Et kohe-kohe tuleb mulle teadmine. Saan siit midagi endale kaasa ja nüüdsest peale on see siis alati minuga nagu sigaretid ja tikutoos taskus. Mul on meeles, et ma koguni püüdsin kujutleda seda munka, kes kolme või nelja sajandi eest oli nende müüride vahel istunud. Istunud kühmus, tagumik tuim, ja aina kirjutanud. Ning mul läkski korda teda silme ette manada. Mungakuub seljas ja hanesulg käes. Üpris üürikeseks ajaks, viivuks vaid, võib-olla vähemakski.

Aga niipea, kui ma sigarette otsima hakkasin, hajus kogu see müstika. Ja hiljem ei tulnud enam midagi välja. Tavaline mänglemine igavikuteemadel.

Kui ma tagasi jõudsin, oli tares palju kära.

„Tere, Igor. Tere, kallis!“ Ja mind hakati ägedalt suudlema. Selgus, et meile oli tulnud tädi Šura Uuralist. Tädi oli oma haige mehe, kes põdes mingit arusaamatut haigust (mõnikord paistetas äkki üles ta parem jalg), Moskvasse toonud ja provintsliku pealekäimismeetodiga juba „parimasse“ haiglasse paigutanud.

„Kas sul tuttavaid arste on?“

„Ei.“

„Pahasti... Sinu eas on ülim aeg selle peale mõtelda,“ hurjutas mind söakas tädi Šura.

Ja juba hommikul vara kihutas ta Moskvasse. Et olla seal ja keerelda oma mehe ümber — „parima“ haigla ümber. Aga oma kaks võsukest, Olja ja Voviku, jättis ta minu isa ja memme kaela. Selleks ta neile külla oli tulnudki.

Nad olid vastavalt kuus ja viis aastat vanad — Olja ja Vovik. Nad ajasid mu närvi. Neid tuli tihti lepitada, ja karistamata neid jätta ei saanud, sest kui nad riidu läksid, siis kiskusid nad kõike, mis iganes pihku puutus. Seejuures nad hammustasid teineteist. Vähkresid põrandal. Möirgasid. Kaks väikest neandertallast. Osalt nemad mind mu unisusest virgeks raputasidki — Olja ja Vovik, põlvkond, kes meile kord külma teeb. Õues mängisid nad harva — tare neile just seepärast meeldiski, et polnud korter ja siin võis teineteist luuaga peksta või kordamööda loopida vildiga seda aina ahjupingil lamavat onu.

Ma mõtlesin, et nad on ebanormaalsed. Nende lemmiktegevuseks oli salaja filtri juurest puruks torkida minu sigarette, sest siis sülitasin ma need niikuinii suust välja ning viskasin minema. Purukstorgitud sigaretti ei saa ju suitsetada. Aga ükskord, kui olin sigareti välja sülitanud ja tahtsin selle juba minema visata, märkasin, et lapsukesed ei olnud sigaretti mitte ainult puruks torkinud, vaid olid auku tikupäid toppinud. Silmasin kolme-nelja heledat tikupead. Seekord oli nende plaan olnud sügavam. Ainus asi, mille peale nad polnud tulnud, oli see, et ma katkitorgitud sigaretti suitsetama ei hakkagi ja selle kohe ära viskan. Nad olid siiralt oletanud, et ma sigareti lõpuni suitsetan ja ootamatu tulesärtsak siis mu kulmud põlema paneb. Palju arusaadavamaks muutus mulle nüüd nende suust juhuslikult kuuldud lause, mida ma mõttetuks olin pidanud:

„Ja siis läheb ka pea põlema,“ oli öelnud viieaastane Vovik, hääl põnevusest värisemas.

KÜMNES PEATÜKK

Ühel päeval silmasin „Mosfilmi“ mikrobussi. Filmimeeste tavalist liiklusvahendit. See ronis mäekünkast üles, pööras teelt ära päikesest sirendavale lumeväljale ja jäi seisma. Just täpselt kloostrivaremete juures, mis lumme olid tuisanud. Jäi seisma ja kaldus paremale küljele.

Välja ronisid kaks meest.

Selle ajaga hakkas ka teel liikumas olnud külarahvas bussi juurde kogunema ja jäi selle ümber summas seisma. Bussi juurde läksin ka mina.

„Ja see ongi kõik?... Kogu lugu?“ ajas mikrobussist esimesena väljaroninud mees näpu sirgu ning osutas varemeid. Ilmselt režissöör. Ilmselt andekas. Ilmselt rahulolematu.

„Vähe. Vähevõitu,“ kiitis teine mees takka.

„Vähe on palju öelda. Täitsa null.“

„Lumme tuisanud...“

Mõlemal mehel olid tumedad prillid ees. Kumbki ei teinud nende ümber kogunenud külarahvast väljagi (logardid on igal pool logardid). Mõlemad olid süüvinud oma mõtteisse — hõivatud tähtsast tegevusest.

„Aga kui kohalik elanikkond kaasa tõmmata — igale mehele korralik labidas kätte, ja las kaevavad varemed lume alt välja!“

„Arvad, et saame kaubale?“

„Rubla näo peale.“

„Võib ka poolteist rubla.“

„Või veel! Niikuinii ei ole neil talvel mitte kui midagi teha, istuvad ahju peal ja imevad käppa.“

Külarahvas hakkas naerma. Kuigi loomulikult saadi aru, et jutt käib neist. Nad uurisid filmimehi maainimeste heatahtlikult üleoleva uudishimuga, vahtisid neile näkku, ja külmast ilmast hoolimata oli neil mokk pisut töllakil. Seal oli kolm vanataati, kõik pika habemega, ja viis või kuus tüdrukut. Ja muidugi poisikesed.

„Mis kinu tuleb?“ küsis üks vanataat. (Olin oodanud, et esimesena tunneb huvi mõni tüdruk — küsib pearäti nurki näppides ja naeru ärsitades.)

„Me ei ole kinomehhaanikud, vanaisa. Meie filmi ei näita. Me teeme seda,“ kõlas kalk vastus.

„Selge see, kulla mees... Aga mis kinu tuleb?“

„Nimi või?“

„Seda jah... Et mis te nimeks panete?“

„„Valikut ei ole.““

„Misasja?“

„„Valikut ei ole“... See on filmi pealkiri. Sina, vanaisa, oled vist esimeses saksa sõjas kurdiks jäänud.“

„Ah-ah-haa... Ih-ih-hii...“ Kange naer pidi tüdrukud jalust maha võtma.

Filmimehed hakkasid jälle vaidlema: mida teha. Kuulasin nende argist jutuvada ja sain aru, et see on jutuvada; kuid veel selgemini mõistsin ma, et olen erutatud. Fakt, et siin seisab mikrobuss, millele küljele on silmatorkavalt kirjutatud MOSFILM, oli keset seda lumme tuisanud laia lagendikku liiga rabav ja ootamatu ning pani mu vaese südame valusalt tuikama. Kuid kas polnud see märguanne? Ja süda muudkui tuikas, sest see oli ju su enda süda, millest sa ei pääse ei üle ega ümber. Maakera on liiga ümmargune. Maakera on liiga väike.

„Siin ei ole midagi filmida," kordas režissöör rahulolematult.

„Läki nende esimehe jutule."

„Milleks?"

"Las nad kaevavad selle surnuaia igaks juhuks lumest välja."

„Mis surnuaia?!" pahvatas režissöör. „Siin peavad olema kloostri müürid."

„Olgu-olgu, muidugi kloostri... Ma naljatasin."

„Kenad naljad!"

„Noh, kuidas me siis teeme? Kas läheme esimehe jutule — ja las roogivad platsi puhtaks?"

„Rahast on kahju."

„Aga meie ei maksagi."

„Mil kombel?"

„Las Veronika tipib neile ilusal blanketil ühe paberi rajoonikomitee sekretäri allkirjaga. Aga alla kirjutan mina."

Režissöör mõtles järele. Katsus oma prille. Talle ei meeldinud ilusa blanketi kasutamise mõte, ja rajoonikomitee sekretäri nimi ei meenunud talle ka. Liiatigi oli tal hirmus vähe aega, need töölembesed habemikud müttavad lund rookides suure kevadeni välja. Kuni lumi iseenesest ära sulab... Ja need kloostrivaremed ei meeldinud talle üldse. Ei pakkunud midagi tema silmale. „Ei, see on surnuaed, mitte klooster," sõnas režissööriga kaasas olev mees. „Kaevame selle lume alt välja, ja leiame tihedalt üksteise kõrval asuvad kalmuread. Siin hakkavad näitlejannad öösiti hirmust kiljuma, magamine ei tule kõne allagi, küll näed!" Ta heitis muidugi nalja. Režissöör aga muudkui vaatas lumelagendikku, puudutades sõrmedega oma tumedate prillide sarvraame. Kloostrike praagiti lõplikult välja. Need jõhkardid istusid oma mikrobussi ja sõitsid minema.

Ja kuidas ma ka ei sülitanud, läks pool Igor Petrovitšit nendega koos ära. Täpselt nii. Ma justkui istusin nüüd samuti bussis nende kõrval. Sest sulle ju peab lõppude lõpuks meeldima hakkama energia, liikumine, uljus, ootamatu pealehüppamine. Sest kes ka liiguks ja kus ka liigutaks, ikka oled liikujaks sina. Iga liikumine on sinu liikumine. Ja kuidas sa ka ei sülitaks, ometi süttid sa salajas nende jõhkardite uljusest ja ootamatust pealehüppamisest ja oled koguni valmis neid

õigustama, kui nad ainult haiget ei tee ümbruskonna talutaredele, jäärakutele ja laiale lumisele lagendikule. Ega nad alati teegi haiget.

Kohe pärast seda sõitsin ära.

Tõsi küll, läksin ära veoautoga, üle jääkattes jõe, niinimetatud taliteed mööda. Istusin autokastis ega olnud pehmel istmel läntsakil nagu too minu energiline teisik, kes koos tumedaid prille kandvate filmimeestega minema oli sõitnud. Aga ma sõitsin sinnasamasse, kuhu need kaks meest olid läinud. Nende juurde. Linna.

Aga alguses vaatasin ma neile järele, kuni nad silmist kadusid. Ja siis küsisin külatüdrukute käest otsemaid, kas pärast lõunat läheb mõni veoauto Aleksandrovkasse.

„Läheb küll... Kindlasti läheb."

„Külm," sõnasin kahtlevalt.

„Ei hakka sul külm... jõuad autokastis tervelt pärale. Vahi, kuidas sa ennast sisse pakkinud oled!"

Ja näitsikute kobar hakkas naerdes eemalduma. Nad sammusid üksteise kõrval — tavalised külatüdrukud. Aga kui nad minust umbes saja meetri kaugusele olid jõudnud, hakkasid nõtkel sammul eemalduvate naiste kujud lume taustal juurde saama mingit uudsust ja ebatavalisust. Muutusid otsekui sinu enese ideeks, sinu jooniseks. Ihaldusväärseteks samuti. Igaüks neist. Sest kui sa kord juba virgunud oled, siis hakkab see endine kaugusekogemus tööle ja saab igas suhtes sinu omaks.

Isa (juba kodus) märkas mu ilmet ja lõi särama:

„Noh, teine asi! Nüüd ma näen, et see pikutamine on su tervist parandanud."

Ning ta peaaegu hõiskas:

„Eks ole täna ilus ilm!"

Kõikide optimistide kombel pidas ta ilusat, päikesepaistelist ilma endale plussiks. Nagu oleks tema ise selle ilma valmis meisterdanud. Ja kingib nüüd heldekäeliselt sulle. Ja on solvunud, kui sa söandad kingituse tagasi lükata.

Mina tagasi ei lükanud. Suu kiskus iseenesest naerule.

„Ilus jah," kiitsin.

„Aga päike? Aga lumi? Eks ole ilus?"

„On küll."

Ta hüüdis ema. Tahtis ka temale kinkida seda ilusat, päikesepaistelist ilma. Ja mind, naerusuist, pealekauba.

„Vaata, kuidas ta pale särama on hakanud: täitsa hiilgab!" näitas ta mind emale.

Memm võttis kingituse vastu — istus, pani käed kõhu peale risti ja puhkes rõõmu pärast nutma.

Kõrvu kikki ajades tulid meie juurde Olja ja Vovik.

Isa jätkas:

„Ka Trubatšovidel oli poeg külas. Niisama läks äkitselt rõõmsaks... Vana Trubatš õnne täis, mina aga ütlesin talle sulatõtt sinisse: loll oled, su poeg läks rõõmsaks — tähendab, teeb siit varsi minekut...“

Ja ilma pikemata küsis isa minult:

„Millal sõidad?“

„Täna. Otsekohe.“

Memm, kelle pisarad polnud veel ära kuivada jõudnud, puhkes uuesti nutma, nüüd juba kurvastuse pärast. Isa aga ei teinud väljagi. Vana piison hakkas sealsamas plaani pidama, kuidas saaks köögis prussakatest lahti. Ma mõtlesin (jutustuste ja romaanide põhjal), et küllap isa maskeerib oskuslikult oma erutust. Aga ei midagi selle sarnast. Ei maskeerinud ta miskit. Pani suitsu ette ja hakkas murelikult oma asju arutama, demonstreerides suurepärast hingerahu. Seejärel otsis hulk aega piserdusvahendit. Tema huvi prussaka probleemi vastu oli pesuehtne.

Pärast lõunasööki tuli ta mind õhinal saatma (kui poleks tulnud, siis oleks memm ta öösel pisaratega üle ujutanud), kuid poolel teel tahtis kõrvale pöörata ja sõnas:

„Jääme siis nägemiseni, poeg!“

Ta seletas, et tahaks kangesti näha Trubatšovide valge koera. Maika hiljuti sündinud kutsikaid. Küsis, et võib-olla tahan ka mina neid kangesti näha, siis tuleb sealt nüüd kohe läbi astuda.

„Ei mina tea siin ühtki Maikat,“ kostsin tõrjuvalt.

„Mi-i-is? Sa ei teagi seda valget koera?“

„Ei.“

„Kuidas sul see meie küla ime kahe silma vahele on jäänud? Mida sa siis kogu selle aja vahtisid?“

Ta kibeles kannatamatusest. Lausa vabises.

„Sa siis ei tule?“ Ta tammus jalalt jalale.

„Käigu ta kõigi oma kutsikatega põrgu!“

„Hea küll, hea küll,“ ütles isa rahuarmastavalt ja andis mulle matsuva musu. Ning seadis sammud Trubatšovide tare suunas. Läks peaaegu joostes.

Ja kõik algas uuesti otsast peale. Puhanuna ja jõudu kogununa asusin ma jälle Starohatovi portreed looma. Olin ergas. Lumi ja lai lagendik olid teinud oma töö, ja loovisiksuse enesega rahulolust ning edevusest pakil olles mõtlesin ma, et küllap need selleks kord välja mõeldud ja loodud saidki. Lumi ja lai lagendik just nimelt minu tarbeks. Et võiksin valmis teha selle portree. Ja ei mitte millekski muuks. Toonane looja oli hoolitsenud

tänapäevase looja eest, tärkas vallatu mõte. Rolli mängis ka see, et olin näinud oma VANAKSJÄÄNUD vanemaid, — see oli muidugi olnud juhus, kuid elus on kõik juhuslik. „Vanaksjäämine tähendab trepiastmeid, mitte aga siledat asfalti,“ kinnitasin ma enesele tagasiteel, veoauto kastis istudes.

Noore Starohatovi, küpses eas Starohatovi ja iseäranis vananeva Starohatovi erinemine oli täiesti võimalik. Praegu (ja see saigi mu töösselülitumise aluseks) ei teinud mulle enam muret tema eluperioodid, vaid nende nii-öelda liitumiskohad. Üleminekuhetk. Täpsemalt — viimane üleminekuhetk. Lihtsamalt kõneldes pakkus mulle praegu huvi ühe perioodi mitte tingimata tarvilik muutumine teiseks: las inimene muutub...

Siis tärkaski mul mõte, et Starohatov oli igal oma uuel eluperioodil (kui see oli tõepoolest periood, mitte lihtsalt kümme-viisteist aastat) suuteline individuaalsusena funktsioneerima mingite UUTE väärtuste baasil. Tekkis oht, et kuju võib pudemeiks muutuda. Aga see oht maha arvatud, oli mõte vilgas, ma olin rahul. Olin üldse rahul, et olin koju tagasi tulnud ja uuesti tööle hakanud.

Kodus oli vaikne ja argine. Muutusteta. Isegi Anja ei põrnitsenud mind liiasti; ta, tõsi küll, ütles üsna rangel toonil:

„Ma tahan sinuga rääkida.“

„Millest?“

„Sinust.“

„Ma olen valmis...“

„Mitte praegu.“

Kõnelust ei toimunudki — Anja küll „tõotas“ seda, kui armastava naisena lükkas ikka edasi. Ainult küsis, kuidas mu isa ja ema käsi käib. Ega ma seal haige olnud ja miks saatsin poolteise kuu jooksul üheainsa kirja. Noh, muidugi oli natuke nutmist... Põhiliselt aga rääkisime Maškast. Tema masseerijast. Veera Sergejevnast, kellega Anja nüüd telefoni kaudu enam-vähem regulaarselt kontaktis oli olnud. Ja loomulikult Anja armsatest sõbrannadest — tädi Pašast ja tädi Valjast.

Uudiseid ei olnud. Vahest ainult see, et Vitalik oli Arhangelskisse läinud. Säärastel puhkudel öeldakse: poisil vedas. Pärast lehemeheks saamise katse ebaõnnestumist oli Vitalik noore inimese kergekäelisuse ja elegantsiga igaveseks loobunud kirjandusele mõtlemast: hakanud treeneriks spordiühingu „Spartak“ korvpallisektsioonis. Arhangelskis — ikkagi Põhi! — anti talle kohe suur tuba ja lubati korterit. Kõike seda teatas mulle Starohatov.

Starohatov tuli meile, ja kuna ta jälle võeti vastu köögis, istus ta minu vastas ja jõi jälle teed.

„...Kuidas ma oleksin suutnud talle seda ära laita, kui ta oli laua plahvatamas? Ütles mulle: „Kirjamees olen ma vilets, aga palli viskan korvi suurepäraselt — miks pean ma siis tegema seda, mida teen kehvasti, aga mitte seda, mida teen hästi?""

„Ja miks Arhangelsk?" küsisin ma.

„Kui oleks olnud Tjumen, siis sa küsiksid, miks Tjumen."

Päev kaldub õhtule. Me istume ja arutame, mõlgutame mõtteid ja kaalutleme — kaks küpset meest räägivad lühikese aruga juhmardist. Jõuame mõlemad ühisele otsusele, et see on talle heaks õppetunniks. Starohatov on reibas ja vaatab edaspidisele elule vastu ilma kartuseta: pole viga, pole viga, Vitalikule on see kasuks, rändab paar aastakest ringi ja tuleb targana tagasi. Mina pean suu — äkitselt tekib mul tunne, et Vitalik seal naise võtab, et mudilased selles suures toas jooksma hakkavad ja et poiss omadega rappa läheb.

„Kahju küll," ütlen.

„Nonoh!" naerab Starohatov julgustavalt.

Kui vestluse teema on ammendatud, ei tõuse Starohatov lauast, vaid — selline on tema stiil — alustab üldist keskustelu. Ilmast. Filmist. Sellest, kuidas mul töö läheb.

„Mitte kuidagi ei lähe," vastan talle. „Materjali kogusin teelusikaga, nüüd on see aja jooksul ära lahtunud... Kas mäletate, ma rääkisin teile ühest mehest?"

„Mäletan."

„See on küll pähkel!"

Vaikime. Starohatov küsib:

„Sa ei jõua katki hammustada või?"

„Ei jõua."

„Ja paralleelselt ei kirjuta midagi?"

„Ei."

„See tõbi tuleb liiga heast elust, vennas," naerab ta. „Või oled sa äkitselt saanud pärisorjade ja mõisa omanikuks? Sul on sada hinge, ah?"

Mina ainult ohkan.

„Mis sulle siis raskusi teeb?" küsib ta. Tahab mulle kasulik olla. Visandan talle portree — ja toonitan selle vastuolulisust.

Starohatov peab aru. Paar minutit, mitte rohkem. Professionaal.

„See on jama, Igor," sõnab ta.

„Mis nimelt?"

„Niisugust meest ei ole olemas."

Ma sattusin koguni pisut segadusse.

„Kuidas siis ei ole?"

„Ei ole."

„Aga mina ometi tean, et ta on olemas."

Starohatov naerab:

„Ei, Igor, mul on sada korda õigus — teda ei ole olemas... Usu mind, see on tavaline sulikene. Ja lihtsam, kui sa arvad."

„Lihtsam?"

„Tunduvalt lihtsam. Ja märksa mõistetavam. Ja irratsionaalset ei ole siin midagi."

Starohatov tõuseb lauast ja läheb esikusse üleriideid selga panema — aeg on koju minna.

KOLMAS OSA

ESIMENE PEATÜKK

„Leena Prošina tegi mulle ettepaneku, et ma tal aruandeid koostada aitaksin," lausus Anja. „See ei ole üldse raske. Ma olen kodus nagu varemgi, aga pean kartoteeki tervele plaaniosakonnale."

Mulle tundus see naeruväärne.

„Sekretäritöö eriliik?"

„Nojah..."

„Sulle aga meeldis ju nii väga olla laborant."

„Mis laborant mina olen. Paljas nimi."

Hääl oli Anjal jahe. Koguni kaledavõitu. Kuid tunda oli, et tema valik teda pisut kõhklema oli pannud. Ma sain aru, et ta on huvitatud suuremast palgast, lihtsalt öelda — rahast, tõenäoliselt on palga tõus aga õige tühine, seepärast näis tema ebakindlus mulle liigutavana.

„Palju sa palka juurde saad?"

„Viisteist rubla kuus." Ta tõi selle kuuldavale kiirustades, ühe hingetõmbega.

Asi oli niihästi liigutav kui ka naeruväärne: ohvriks tuues elegantseli kõlava laboranditiitli, oli Anja nõuks võtnud meie perekonna elutaseme tõstmise nimel rahmeldama hakata. Talle paistis, et astub sellega sammu jõukuse suunas. Ja kui mitte sammu, siis sammukese kindlasti. Olgu see nii väike kui tahes. Ta pilk oli suunatud ettepoole, mina aga ei saanud mõtlemata jätta, et ta on naljatilk, plikake alles. Ja et ta säärase mehega koos elades küll iial jõukaks ei saa. Ja et on lausa ime, et ta seda ise ei taipa.

Lõpuks toimus ka tõotatud kõnelus.

Kui minu pea „vaimsel pinnal" kirjuks läks ja seal ainult tuuled tuiskasid, nagu ütles tädi Paša, nende tehase neljakümne viie aastane laborant, jättis Anja mu rahule. Veel enam — ilmutas peenetundelisuse maksimumi. Ei heitnud mulle kunagi ette mu vähest sissetulekut. Laskis mu maale minna. Võttis Maška — pigem asetas ümber — täielikult oma noorukestele õlgadele. Ühesõnaga, sai minust aru. Aga see ei tähenda veel, et ta poleks kavatsenud mind tõsiselt käsile võtta, niipea kui ma jälle mõistusele tulen.

„Nüüd hakkad sa onu Venjaminist kirjutama," alustas Anja. Ja kordas, nagu korratakse käske:

„Sul tuleb kirjutada pikem jutustus onu Venjaminist."

Mäletan, et mul jäi suugi lahti. Olin nimelt arvanud, et see lugu on lõppenud ja kõik jutud sel teemal räägitud. Või onu Venjamin vahepeal vedru välja visanud. Sest temast olime kõnelnud kunagi väga ammu.

„Onust?" kordasin ma tasa ja ilmetult.

Anja noogutas. Mulle sai selgeks, et mind peeti suureks süüdlaseks.

„Sul tuleb, Igor, edaspidi kirjutada inimestest. Tüüpilistest. Neist inimestest, kes sinu läheduses elavad."

„Kas onu Venjamin on siis elukohta muutnud?"

„„Läheduses elavad" ütlesin ma piltlikult. Ära teravmeelitse. Sa saad väga hästi aru, mida ma räägin. Edaspidi kirjutad tüüpilistest."

Ta jätkas:

„... Ja siis ei juhtu sinuga enam MITTE KUNAGI seda, mis nüüd juhtus. Seda tühikut ei teki, küll näed."

„Anja, ma ei kurda ju."

„Aga mina kurdan."

(Mida ta kurdab, seda ma ei pärinud, see oli niigi selge. Mees lahkus kodunt. Jättis maha. Mis abielumees ma olen?)

„Kurtmine on see kõige lihtsam asi," püüdsin põigelda.

„Ma ei kurda sinu üle."

„Kae nalja — kelle üle siis?"

Ta puhkes nutma:

„Elu üle."

Ta tunnistas, et kardab Maška pärast. Ja kardab üksinda jääda. Et tal on hirm enda pärast. Ja minu pärast ka — tädi Paša ja tädi Valja olid talle selgeks teinud, et enne äraminekut olin ma olnud üpris niru väljanägemisega, ja et just niisugused panevad endale ise käe külge.

„Käskisid sul nööri ära peita?"

„Midagi taolist. Käskisid sulle sisendada, et elu on ime."

Pisarad kuivasid muide kiiresti. Anja on resoluutne inimene.

„Igor."

„Jah."

„Nüüd hakkad sina Mašat söötma. Ta ei söö mitte kui midagi."

See oli nüüd siis välja kuulutatud. Eeldati, et lapse söötmine kujuneb mulle omalaadseks perekonnateraapiaks. Välja oli see tõenäoliselt mõeldud hoopis varem — ja kui selle klassikalise mõttega antud juhul eesmärgile ei jõutud, siis ainult seepärast, et ka need kõige peenemad võtted jäävad teinekord tagajärjetuks, kui neid liialt peenelt ja liiga palju ette plaanitsetakse. Ilmnes, et Mašal oli kõht tühi. Ta sõi suure isuga. Ja silmitses mind vandeseltslaslikult.

„Kas sa tahad mulle midagi öelda?" sosistasin talle. Putru oli järel veel ainult kaks lusikatäit, mul polnud enam mingit riski.

Maša raputas pead: ei... Ja naeratas jälle, luues mingi mulle tundmata vandenõu ema vastu.

„Ta sööb väga kenasti," ütlesin ma Anjale.

... Õhtul tulid tädi Paša ja tädi Valja, kes tahtsid mulle vähemalt veel üks kord sisendada, et igasugune elu on ime. Nad veendusid selles, et ma olen elus ja terve, istun, söön, tõmban suitsu, ja nüüd võtsid nad endale ülesandeks seda ebatavalist imet veelgi pikendada. Ma oleksin võinud vihjata oma peale või väsimusele. Või neile otse sõnu lihtsalt kinnitada, et see ime jätkub nende abitagi. Kuid ma ei läinud köögist ära — istusin ja kuulasin: paksud tädikesed armastasid minu Anjat, mis on ju üsna haruldane asi. Niisuguses olukorras („Issake! Muidugi ajame natuke juttu!") võis mind panna rääkima millest tahes. Näiteks onu Venjaminist.

„Kas ta on siis tõesti positiivne inimene?" küsisin.

„Positiivne," sõnas tädi Paša bassihäälel.

„Mina mõtlen, et positiivne," kinnitas tädi Valja.

Ning kohe tuli ilmsiks selle lihtsa hinge geniaalsus. Tädi Valja lisas: „Muidugi, kes teda teab!"

Minu Anja aga heitis mulle pilgu, mis meie perekonna keelde tõlgituna tähendas: jäta naljad... ja pea meeles — tädi Paša ja tädi Valja lähevad ära, kuid mina jään.

Edasi läks nõnda.

M i n a: Aga kas onu Venjamin elu tunneb?

T ä d i P a š a: Tunneb.

T ä d i V a l j a: Mina mõtlen, et tunneb küll.

A n j a: Ära mängi lollikest. Kui onu Venjamin elu ei tunneks, milleks siis peaks tädi Paša ta meile tooma?

M i n a: Nii et ka tema tuleb siia?

T ä d i P a š a: Tuleb jah.

T ä d i V a l j a: Ja pole midagi imestada. Kui meie oleme siia tulnud, tuleb tema ka.

T ä d i P a š a: Aga mitte täna...

M i n a: Miks siis mitte täna?

T ä d i V a l j a: Ära karda. Ta tuleb tingimata — tema alt ei vea.

T ä d i P a š a: Ära sa temaga kokutama hakka, küsi julgesti. Esita küsimusi elu kohta.

T ä d i V a l j a: Käi talle peale.

T ä d i P a š a: Ära kokuta jah, rääkige just nii, nagu meie praegu sinuga. Lihtsalt.

M i n a: Kas peab talle pudeli ka lauа peale panema?

T ä d i P a š a (*ei oodanud küsimust*): Ma ei tea, kas peab. Kui panna, siis üksainus...

T ä d i V a l j a: Mina mõtlen, et punast võib.

M i n a (*Anjale nagu mees oma naisele*): Kas saaks pudeli punast?

A n j a: Mida?

M i n a: Paar pudelit punast — on see meile tasku järgi?

A n j a (*vihaselt*): Kui sa veel mõne lollusega lagedale tuled, siis räägin ma sinuga juba hoopis teist keelt!

M i n a (*masendatult*): Miks siis lollusega? Mul ei ole purjutamiseks kopikatki. Raha on sinu käes...

T ä d i P a š a: Anjake, punane vein ei ole lollus. Sellest on jutuajamisel väga suur abi...

M i n a (*haavunult*): Meil seisab ju ees tõsine kõnelus!

T ä d i V a l j a: Kallis Anja. Rahune. Kõik läheb hästi. Kõik läheb õiget rada.

Ja lõpuks, pannes meie pikaleveninud keskustelule punkti, kinnitasid tädi Paša ja tädi Valja, et onu Venjamin päästab mu, kui paha mul ka poleks, — päästab ja toob mu ellu tagasi. Ma olin vait kui sukk. Nali reanimatsiooniosakonna arvel oleks võinud mulle liiga kalliks maksma minna.

„Miks sa ei kuula?" Ja Anja andis mulle laua all jalaga valusa võmmu.

„Ma kuulan."

„Ta teab palju, on kangelastegusid teinud ja on ka vangis istunud," ohkas tädi Paša, „aga üldiselt töötab ta lukksepana."

Nüüd andis Anja mulle niisuguse võmmu, et pidin peaaegu karjajama.

„Sinult küsitakse selges vene keeles: kas sa kirjutad onu Venjaminist või ei kirjuta?"

„Jutustuse?"

„Jah. Pikema jutustuse."

Ilmnes, et selles nähti mu ainsat pääsu. Töös. Konkreetses töös, mis muidugi ka kasu toob. Nõnda see ilmaelu on, et alati on püütud näha pääsu töös.

Kui tädi Paša ja tädi Valja ära olid läinud, lausus Anja: „Idiioot!"

Nad tõidki ta meile, ajasid kohale kui karilooma köie otsas — selle targa ja vaikse elatanud mehe, kange töörügaja — ja nõnda siis istuski onu Venjamin tooli peal, otsaesine higihernes, sest talle oli juba öeldud, et temast kirjutatakse raamat.

„Või sedaviisi... Tähendab, et kui oli tulekahju, siis teie tõepoolest päästsite lao ära?“ küsisin ma temalt ilma entusiasmita.

„Päästsin,“ kostis ta mulle samuti ilma entusiasmita.

„Ja teid autasustati millegagi?“

„Kiideti.“

„Räägitakse, et olete ka vangis istunud?“

„Jah.“

„Asja pärast?“

„No muidugi.“

Me ajasime juttu kahekesi — nelja silma all. Aga alguses olid tädi Paša ja tädi Valja ning osalt ka minu Anja vestlust ülal hoidnud, meid tuttavaks teinud ja teineteisele lähendanud — ja siis lõpuks minema läinud. Praegu sõidutas Anja Maškat ning laskis tal värsket märtsiõhku hingata. Ja oli minu pärast mures: see tähendab, mõtles, kas ma onu Venjaminiga kahekesi jäädes kogu asja naljaks ei pööra. Kas ma ei hakka lolli mängima, peites rumalate naljade varju oma andenatukest ja oskamatust onu Venjamini kirjanduslikku kuju käsile võtta ja temast jagu saada.

Sutuajamisest ei tulnud loomulikult midagi välja. Nagu iial miskit välja ei tule varem valmismõeldud ja ettekavatsetud abieludest: tüdruk on küll kena ja poisski pole laita, aga kui neist paar saab, ei ole neil omavahel millestki rääkida.

Onu Venjamini auks peab nentima, et ta sai sellest ise aru. Kohale ta pidi tulema ja tuligi, võttis istet minu vastas ja rüüpas ka klaasikese, kuid meie ühise ürituse täielikku tühisust ja kõlbmatust mõistis ta otsekohe. Äigas otsmikult mõned suured higitilgad ja lausus mulle:

„Ei oska ma sedasi rääkida.“

„Miks?“

„Niisama...“

„Võib-olla võtame veel?“

„Sellest ei ole tolku. Misasja ma võiksin sulle rääkida ja millega üllatada?“

„Seda ma ei tea. Võib-olla üllatategi.“

Ta vaikis natuke aega. Siis sosistas mulle nagu õnnetusekaaslasele:

„Nad on tobedad... need naised, tähendab.“

Vaikis veel natuke. Ja lisas:

„Ka meie oleme tobedad.“

Siis hakkas äraminekule asutama . Tõusis laua tagant ja läks riidenagi juurde.

„Istume siiski veel pisut koos,“ sõnasin.

„Mistarvis?“

„Niisama — silmakirjaks.“

„Sai omajagu juba istutud.“

Ma läksin teda saatma. Niihästi külalislahkusest kui ka selleks, et teda igaks juhuks julgestada. Sest lapsekäruga jalutav Anja pidi mind praegu nägema ja taipama, et oleme kahekesi koos ja et ma onu Venjamini uksest välja ei ole ajanud.

„Aga joomamees ma ei ole,“ sõnas ta soni pähe pannes. „Jätsin maha.“

„Täiesti?“

„Nüüd joon inimese moodi. Sea moodi enam mitte. Ma ju olin lakkekrants, kulla sõber, täitsa joodik.“ (See tema hea omadus oli tõenäoliselt samuti arvesse tulnud, kui tädi Valja ja tädi Paša ta minu juurde saatsid. Joomise mahajätnud joodik on kahtlemata suur inimene.)

Kõndisime märtsilumel. Õlgu ja selga hellitles ja paitas päike. Kena olemine. Onu Venjamin elavnes.

„Kas tead, kuidas ma maha jätsin?“

„Ei.“

„Hakkasin lõpuks ise ka mõtlema: kui õige katsuks enesele kilu-kalu muretseda. Võib-olla viib see mõtted mujale.“

„Ja aitas?“

„Kuidas veel! Esiotsa ma ei joonud ja olin hirmsas vaevas. Siis aga ostsin ühte ja teist. Televiisori ostsin. Mööblit. Vaiba. Sattusin hoogu, ja joomisel oligi lõpp.“

„Huvitav.“

„Ära sa arva, et ma nüüd mõni suur kokkuostja olen,“ sõnas ta õhinal. „Sõpra ma kraami eest maha ei müü. Aga...“

Ta tegi mahuka pausi. Väga mahuka. Ja kogunisti ohkas.

„...asjade soetamine on kasulik. Usu mind — väga kasulik!“

„Usun.“

„Hankisin endale palitu — kas meeldib?“

„Pole viga.“

„Mul ei ole moest suurt arusaamist. Aga palitu on palitu, eks!“

„Seda küll.“

„Ja siis hankisin ülikonna. Ja oma naist pean meeles. Ja lapsi. Pean neid meeles ja kannan mõttes igal palgapäeval ja iga preemia kättesaamisel.“

„Arusaadav.“

„Arusaadav muidugi... Aga kas ka see on arusaadav, et ma seetõttu olen põhjalikult muutunud?“

„Meelt pööranud?“

„Nojah!“ Ta oli uhkust täis ja enesega rahul.

Meid nägi Anja. Ja nägid ka mõlemad tädikesed — tädi Paša ja tädi Valja. Me möödusime neist kaugelt (arvestades seda, et kõik teerajad asfaldil ei olnud veel puhtaks sulanud) ja läksime pisut teises suunas. Ma viipasin käega: kõik on korras, me jalutame ja vestleme sisukalt. Ning

Anja viipas mulle äkki tagasihoidmatu rõõmuga vastu. Ja tema nägu säras õnnest, muud siin öelda ei olnud. Nüüd on see minevik. Kuid mitte keegi pole minu pärast mitte kunagi nii väga rõõmustanud kui Anja neil päevil. See on tõsi. Mitte kunagi. Ja mitte keegi. Ja seda mitte seetõttu, et ta teistest naistest parem oleks olnud; ta ei olnud parem teistest. Parema käega lükkas ta edasi Mašakese käru. Vasak käsi kerkis äkki noolena üles ja valge käelaba hakkas viiplema, nagu viipleb langev vahtraleht tuules tantsiskledes ja sulle kord esi-, kord tagakülge näidates. See käsi oli väga valge ja märtsipäikese paistel selgesti näha. Paljas käsi. Sest Anja hoidis kokku ega ostnud endale kindaid.

„Tähendab, te olete meelt pööranud," laususin, teadlikult pidama jäädes just nendel sõnadel.

Ja onu Venjamin, see elust räsitud lukksepp, noogutas, lennult omaks võttes ja mõistes neid tema kõnepruugis mitte just väga tihti käibel olevaid sõnu.

„Nojah. Ma olen meelt pööranud."

„Selge," kiitsin. „Suur asi, kui innustud millestki."

„Justament. See kiskus kaasa... Ütlen sulle, et võin igaühe joomisest terveks teha — kui ainult üles leiaks, mis tema hinge kihelema paneb."

„Üue kire?"

„Misasja?"

„Ma ütlen, et tuleb leida mingi uus kirg, eks ole?"

„Iseäranis hästi aitab, kui inimesele meeldib oma koju asju osta. Kui raha on vähe, ega seegi paha ole. See on isegi parem. Sest inimene peab siis kokku hoidma — ja igast ostetud asjast tuleb välja kingitus."

„Ma mõistan," sõnasin.

„Annan sõna — sellest on palju abi."

„Niipea kui mina jooma hakkan, tulen kohe teie juurde."

Ta puhkes naerma.

„Tule."

Veel üks huvitav iseloomujoon. Ma küsisin, millal ta siis meelt pööras. Kas ammu?... Küsimus oli esitatud niisama lihtsalt, umbropsu.

Ja onu Venjamin vastas silmapilkselt, nagu kõik need inimesed, kes joomise või suitsetamise maha on jätnud. Säärastel juhtudel ei sori nad oma mälulaegastes. Vastamine läheb neil üpris libedalt.

„Kuuekümnendal."

See tähendab, et ta oli joomise maha jätnud ja meelt pööranud just nimelt kuuekümnendal aastal. Arvan, et tal oli ka kuu ja päev meeles.

Tegeldes ainuüksi Starohatoviga, täpsemalt öeldes uue ideega, mis pidi selgitama tema olemuse vastuolulisust, olin oma töösse süüvinud ega osanud hinnata, kui KIIRESTI Anja onu Venjaminile risti peale tõmbab. Anja oli täiskasvanuks saanud.

„Igor," ütles ta, „aga kas sa võiksid ühe lõbusa loo kirjutada? Lihtsalt lõbusa?"

„Et naerda saaks?"

„Jah... Oleks tore, kui sa kirjutaksid, sest muidu kortsutavad kõik kulmu, kellele ma sinu asju iganes lugeda annan. Meil on ju tehas, tehaserahvas. Isegi insenerid loevad ja ütlevad, et sa võid ju küll tark inimene olla, aga ikkagi igav ja tüütu..."

„Nonoh!" ütlesin. „Loovisikust abikaasaga vesteldes tuleks hoolikamalt sõnu valida!"

Anja ruttas ettevaatamatut väljendust leevendama. Lausus, et ta on muidugi loll. Ja muidugi ei oleks pidanud mind onu Venjaminist kirjutama sundima, sest tellimise peale ju ei kirjuta, ja muidugi tean ma ise, mis ma teen...

See aga oli jälle liigutav jutt. Muidugi sain ma aru, kustpoolt tuul puhub. Kõige liigutavam oli, et ka tema sai aru, et ma temast aru saan.

„...Sa võiksid oma suure ja tähtsa asja kallal töötada," sõnas ta. Ja „suur ja tähtis" ei olnud irooniaga öeldud, „aga aeg-ajalt puhkuseks kirjutada midagi ka meile... lugejatele, eks? Või räägin ma jälle lollusi?"

Ma jäin vastuse võlgu.

„Ei või ju ainult tarkadele kirjutada. Meie oleme ju ka inimesed... Kirjuta, Igor, ometi miskit ka meile..."

Juba üksi see vaesekese-mängimine rääkis täiskasvanuks saamisest. Sellest rääkis ka jumal teab kustkohast loetud või kuuldud võimalus jaotada kirjandust „targaks" ja „mittetargaks". Selles peitus ka üsna avalik meelitamine: olin ikkagi arvatud raskestimõistetavate sõnameistrite kilda... Kuulasin ja muhelesin. Vastu vaidlema ei hakanud. Mõtlesin koguni, et mõnikord võiks tõepoolest natuke lustitada. Milleks pageda maale ahjupingile külitama ja emale oma väljanägemisega kurba meelt tegema, parem juba panna kuu ajaga paberile mõni lobalugu. Selle aja sees nirgub lätetesse jälle tõeline vesi.

Anja rõõmustas:

„Kas tõesti? Sa kirjutad?"

Anja pidi peaaegu käsi plaksutama.

„Ma annan siis kogu meie rahvale lugeda! Hakkan hooplema!"

Ma naeratasin, aga hoopiski mitte sellepärast, et ta minu „lõbusat" lugu tädi Pašale või onu Venjaminile näitab. Kavaldasin, mõistes, et vaevalt ma kunagi kirjutan säärase jutu, — olin öelnud oma naisele seda, mis talle meelt mööda, muud ei midagi. Taktika. Naeratasin igivana mõtte vastukajale: nooruses olin perekonnaseisubüroost paaniliselt kõrvale hoidunud, polnud kannatanud selle lõhnagi ja arvanud, et meie päevil pole kunstnikul võimalik olla üheaegselt kunstnik ja perekonnaisa: naisterahvas ju selleks välja mõeldud ongi, et mehe individuaalsust hävitada. Naine on just selleks loodud, et kunstnik tema tõttu kaotsi läheks. Kunstnik vajub naisesse nagu liha hakkmasina kolusse, ja pärast kahte-kolmekümmend tublit vändapööret tulevad sealt välja lõpp-produktid: palk, korter, lapsed, lõbus elektrirongi-

lugemisvara, — aga looja kui niisugune on siis juba omadega läbi... See oli olnud minu teooria. Säärast ideed olin ma turgutanud. Ja nüüd ajas mind naerma, et ka minu Anja oli kuidagiviisi selle mõtteni jõudnud. Tema küpsemine oli kestnud kaua. Ammu oleks olnud aeg, mu rõõm. Ammu oleks olnud aeg, naeratasin ma endamisi. Pole midagi öelda, oma naisest aru sàada on meeldiv. Meeldiv on naisterahva saladusi taibata. See ei ole uus mäng. Vana laul.

Ja siis jälle pisarad.

„Sa elad oma auahnuse nimel," sõnas Anja. Ta veel ei nutnud, ja mul on meeles, et ma mõtlesin: nüüd lähevad käiku varem valmismõeldud laused ilgetest enesearmastajatest ja nende truudest naistest. Ta kordas veel, juba leebemalt: „Ma olen aru saanud, et sa elad ainult oma auahnuse nimel."

„Aga mille nimel tuleb siis elada?" naeratasin.

Kuid mõte oli selge — sulle ei lähe elus korda ei mina, ei meie perekond, ei meie laps ega meid ümbritsevad inimesed... Ootasin, et nüüd tuleb jutt egoistidest, enesearmastajatest ja muust säärasest.

Anja oli vait. Nagu akvaariumikalake, kes jõuetult ja hääletult suud avab. Ma vaatasin tema ilusat, erutatud nägu ja tahtsin teda juba aidata, kuna lause: „Ma ei ela auahnusest. Elan selleks, et ennast väljendada!" oli mul juba hulk aastaid igaks juhuks käepärast. Kuid siis puhkes ta nutma.

„Nonoh!" lususin jahmudes. „Mis lahti?"

Ja siis sõnas Anja, et oli kavatsenud osta kööki väikese nõudekapi, aga raha ei ole, ja kas ma ei võiks kiiresti kirjutada ühe või paar lugu ajakirjale.

„Heldeke, muidugi kirjutan. Koguni kolm lugu kirjutan. Koguni neli!" Mind ajas kangesti naerma. „Miks sa sellest kohe ei kõnelnud, miks pidid sa mulle hirmu peale ajama?"

Kuid Anja muudkui nuttis.

TEINE PEATÜKK

Uus idee mahtus nelja sõnasse: inimene OLI MEELT PÕÖRANUD.

Tema Moskva-elu esimene aasta. Õhtu. Starohatov (puupaljas ja verivaene) heidab üksinda magama sõbra kööginurgas, kes talle ajutiselt ulualust on andnud. Ajutiselt — see tähendab senikauaks, kui sõbra naine lärmi pole tõstnud. Kuid kohe sõbra naine lärmi ei tõsta: esialgu pakub talle huvi fakt, et see käestlastud välimusega kodutu mees, kes

tuli siia Minskist, näpus kohvrike ihupesuga, oli alles eile näitlejatar Alevtinova abikaasa, — ilmneb, et nad on lahku läinud. Kellega Alevtinova nüüd suhtleb? Missuguses filmis mängib? Kellelt tellib oma inglise kostüümikesed, mis on moodi minemas ja varsti ärratavad igal pool tähelepanu, nagu leiab varsti tunnustust geenius, kes oma õiget aega oodates urkas peab konutama.

Starohatov muidugi vastab tema küsimustele, sest vastamata jätta ta ei või: praegu on tema ainsaks kapitaliks ta endise naise elu-olu pisidetailid (kõik muu, isegi kipskujukesed, on Minskisse jäänud).

„Jah, minu endine naine hoolitseb väga oma figuuri eest."

Või:

„Jah. Gümnastika. Igal hommikul... Nelikümmend minutit gümnastikat ning jahe dušš."

Või:

„Saladus?... Jah, küllap on tal oma saladus: et nägu nooreks jääks, peab saama magada, niipalju kui hing ihaldab. Hommikuti tuleb välja magada."

„Kas tema ütles nõnda?"

„Tema tegi nõnda."

„Suur tänu, Pavel Leonidovitš."

„Pole tänu väärt."

„Kas teate, ega mina üksi sellest huvitatud ole. Meil, KAS TEATE, esitavad nüüd kõik naised mulle küsimusi tema kohta."

Seda Starohatov teab.

Ja nüüd on Starohatov köögis, nemad aga oma magamistoas une virevil. Hääled hääbuvad. Esimesena suigatab peremees. Perenaine vähkreb veel voodis (salajane magus öine ümberkehastumine Alevtinovaks — tema hääl, tema tualetid, tema komme pisut silmi vidutada), kuid siis uinub ka tema. On vaikne. Starohatovil põleb köögis laualamp. Starohatov loeb. Kirjutab. Ta on Alevtinovale jätnud kõik, endale vaid üheainsa — ussi, mis on tema sees ja närib. Selle ussi, mida nimetatakse ihaks kõike paberile panna. Selle, mida üheltki mehelt ükskõik missuguse varalahutuse korral ära võtta ei saa. Ta kirjutab stsenaariumi, viimistledes ja täpsustades repliike. Ei ole tingimata tähtis, et ta just sel ööl midagi erakordset peaks kirjutama, sest homme on jälle öö.

Ja viieteistkümne aasta pärast on ta *maître* — meister, maestro. On Starohatov. Üks neist. Omakasupüüdmatult abistab ta noori algajaid stsenariste. Aga mõnikord riisub ta neid — juba selgeks tehtud põhjustel. Üha rohkem kaldusin arvama, et Starohatovist sai riisuja ja nöörija mingist momendist alates. See tähendab, et ta oli aus nooruses, oli aus sõjas, oli aus ka küpse kunstnikuna, aga ometi EI SATU SEE VASTUOLLU väitega, et mingist hilisemast momendist alates sai temast riisuja. Jah, ta oli meelt pööranud.

Portree ähvardas kujuneda jäigaks: erilist tähelepanu nõudsid iseloomu salajased sopid. Võrdluseks vaatasin natuke ringi ja mulle meenus mu sõber Aleksei Serjogin: ka tema oli meelt pööranud, kuigi muul moel. Meenutasin samuti Braginite perekonda. Klaasis oli ka onu Venjamini piisk. Neid piisku sai palju — nagu oleks vihma tibutanud — ja mul polnudki enam meeles, mis piisad need olid ja missugune piisk oli see kõige kopsakam. Klaas sai täis, ja sel sekundil, kui ta täis sai ning terviklikuna paistis, jäid sa äkki vait ja tunnistasid endale väga vastumeelselt, et see piisk on saadud sellelt, see aga teiselt, see kolmandalt, — sest nüüd olid need piisad kõik sinu omad, sina ju olid need kokku korjanud.

... Starohatovil ei ole enam vajadust nuusutada võõraste nurkade lõhnu ja filosoofilise rahuga nentida, et kõikidel nurkadel ja kõikidel korteritel on õigupoolest üks ja seesama lõhn — inimese lõhn. Tal on nüüd oma korter, ja selles korteris ei ole mitte mingisugust lõhna. Sest see korter on tema enda oma. Päriselt oma. Ka naine on tal. Ja poeg — uus Vitalik. Ja seljataha on jäänud juba mitu elevust tekitanud filmi, milles praegugi veel, kuigi filmid vananevad, on jumalikku sädet märgata. Ja sealsamas, see tähendab seljas, on tal juba koorem, kott, võiks lihtsamalt öelda, et kaaluviht, mille tõttu mõnikord on edasi liikuda lihtsam, mõnikord keerukam. Kaaluviht, mida nimetatakse kuulsuseks. Või populaarsuseks. Või mõjukuseks. Ja igast kaarest vaatavad inimesed koormat sinu seljas, sinu kotti, sinu kaaluvihti, ning ütlevad, püüdes aupaklikult silma järgi ära arvata selle raskust:

„Te olete meil nii- ja niisugune. Austatud ja tuntud... Kas te ei tahaks juhiks saada — meil on praegu organiseerimisel stsenaristide stuudio?"

Muide, nõnda see ei sündinud. Ta läks ise niisugusesse komiteesse ja niisugusesse organisatsiooni, läks muidugi kogu selle koormaga, mida oma seljas tundis, ja kui seal tema koormasse nii sisu kui kaalu osas aupaklikult suhtuti ja hetk oli sobiv ning nende mõtted olid täisküpseks saanud, sõnas Starohatov:

„Peaks organiseerima stsenaristide stuudio..."

„Kas te kogute ise poisid kokku, Pavel Leonidovitš?"

„Muidugi. Kui võiks näiteks korraldada tööde konkursi."

„Eksamid?"

„Minugipoolest."

Starohatov tegi ülla teo — ja teadis seda. Ta käis ja organiseeris, hankis koosseisud ja ruumid vanas Kinomajas, õhtul aga istus oma korteris, jõi kohvi ja arutles, mis on korda saadetud ja kui laiahaardeliseks võib edaspidi kujuneda tema stuudio. Stuudio elab temast kauem. Jääb kestma ka veel siis, kui tema juba mullatoidul on. Tema

silmapaistvaim laps... Ta istus, hommikumantel seljas, liigutas lusikaga ringi kohvi, milles oli tõeline rasvarikas piim (seda toodi talle ühest Moskva-lähedasest külast) ja mõtles oma mõtteid. Ja rääkis neist naisele, tõelisele elukaaslasele ja sõbrale kuni hauani; sellest polnud lugu, et tema teinepool oli inetu ja pärast Alevtinovat justkui ei väärinudki üldse naiseks nimetamist:

„Minu silmapaistvaim laps."

See käis stuudio kohta. Ja truu abikaasa (see polnud ju Alevtinova!) tundis tema pärast muret.

„See kulutab närve, Pavel," sõnas ta, tema õlale naaldudes. „See kulutab sul närve."

„Loomulikult!"

Koolist tuli esimese klassi õpilane Vitalik — nende poeg. Pani portfelli ära. Taibuka ja hästikasvatatud poisina istus ta siis mõne aja hiirvagusi oma toas. Sulas pärast kooli üles.

Starohatov nookas tema toa poole. Ja sõnas:

„Edaspidi saame ka tema pärast muret ja vaeva näha. Samuti närvikulu, kuid me ju ei kahetse, et Vitalik meil olemas on."

„Muidugi, Pavel."

„Selleks me elamegi, eks?"

Nii Vitalik kui ka rohkesti tähelepanu äratanud filmid ning (nüüd juba loodud) stuudio — see kõik on elu, see kõik on elukorralduse ilming. Ja olgu küll pisut jämedalt öeldud, aga — eks seegi ole samast pesakonnast. Tema sigitatud. Niisugustest meestest nagu Starohatov jääb järele rohkem kui ainult Vitalik.

„Minu silmapaistvaim laps."

See käis stuudio kohta. Öeldud rahulikult ja väärikalt. Kohvitassis lusikat liigutades.

Ta istus ja ajas oma naisega juttu — ja mõtles, et on avarale teele välja jõudnud. Ta on ju andekas. Ja vanus ei anna veel tunda. Ja energiat, jumal tänatud, jätkub... Aga juba viie-kuue aasta pärast saab temast oma kasvandike riisuja.

MEELEPÖÖRAMINE ei ole tema puhul sugugi lihtne ja üheülbaline mõiste, see sõna ei tähista hoopiski mitte neid iseloomujooni, mille varal inimene teiseneb.

1960 — Starohatov hangib auto.

1962 — Starohatovid kolivad uude (juba teise) kooperatiivkorterisse.

1963 — Starohatov soetab suvila.

Asju ja hilpe pole mõtet kõne alla võttagi: küsimus on selge. Just nimelt neil aastail algas Starohatovi filmialane kaasautorsus. Olukord nõudis seda.

Erinevalt „patusest pärilikkusest" oli MEELEPÖÖRAMISE idee

palju selgem. Ei olnud mingit müstikat: Starohatov pööras meelt asjade ja temas eneses tärganud magusa elu iha sunnil. Probleemi lahendus oli mul ju kogu selle aja lähedal, lausa käeulatuses olnud. Nüüd siis saabus selgus — kuid mitte lihtsus.

Üht fakti oli võimatu paika panna. 1964. aastal, see tähendab, pärast suvila ja auto omandamist ning pärast seda, kui ta oli poisse riisunud, oli Starohatov ilma mingi vastutasuta aidanud Olonetskil (Kiilas Stsenaristil) stsenaariumi kirjutada, — see oli ebakoht skeemis. Kui on olemas sadu fakte, siis üks fakt pilti ei riku. Aga kui ühistööna tehtud stsenaariume on ühtekokku kuus ja seejuures üks on viie vastu, tärkavad kahtlused ja tekib selgusetus. Seal on kõik võimalused olemas. Näiteks on võimalik, et Starohatovi meelepööramine on olnud küllalt pikaajaline protsess. Protsess, mis praegugi veel jätkub (ka see on võimalik) ja mille lõppu on raske ette näha. Ja Starohatov jääb esialgu endiselt selgusetuks, nagu jääb selgusetuks ka tühi lava — enne näidendi viimast vaatust.

Muide, seda näidendit võis juba kujutleda. Vaatemäng vaatemänguks, see peitubab alati mingi enneolematuse ja salapärasusega. Poolpime saal, eesriie, dekoratsioonid, prožektoritest valgustatud näod (ja prožektorite kiirtes muutuvad värvid), ning juba liigutaksegi hämaral laval nurgast nurka ja sosistatakse mingeid kirjeldamatult vaikseid sõnu.

Intriig on näiteks niisugune. Laval on noor ja kena mees, kes soovib ligimeste heaks midagi õilsat ja ebatavalist korda saata. Tema ise. Lühidalt, kangelane. Ühesõnaga, see, kes kõik teised tegelased varju jätab. Ta elab suures, lohakil korteris. Üksinda. On unistaja. Samas majas, tema korteri kõrval, asub juhuse tahtel kärarikas mööblikauplus.

Praegu istub ta treppredelil (täiesti lae all) ja hästi roosa prožektorikiir on ta poolpimedusest esile toonud; ta on kõrgelt riiulilt ühe raamatu kätte võtnud ja istub nüüd sellesse süüvinult. Raamatukoi. Neelab sajandite tarkust. Istub ja krabistab raamatu lehti — ja seda on eesriide kerkides kohe näha.

Tuleb meeskodanik. Täiesti tavaline. Pisut provintslik. Ja räägib umbes nõnda, nagu räägib Marmeladov unustamatus romaanis:

„Kas ma tohiksin, lugupeetud seltsimees, viisakalt ja asjalikult teie poole pöörduda?"

„Muidugi," kostab talle meie noormees treppredelilt, keerates krabinal järjekordset lehekülge. „Laske tulla."

Kodanik köhatab hääle puhtaks.

„Ma ostsin kaks kappi; olen Kindjakovkast; sissesõitnu." (Ta köhatab veel kord.) „Ostsin enesele ja ostsin onupojale. Pean talle telegrammi saatma. Organiseerima kojuviimise. Leidma veoauto..."

„Ja siis?"

„Aga mul ei ole kappe seniks kuskile panna. Kas need ei võiks ajutiselt teie juures seista?"

„Olgu..."

„Teie korter on just mööblikaupluse kõrval — see sobib mulle."

„Ka mulle on see talutav. Kuid teie, mu sõber, hangite mulle selle eest vanaaegse raamatu..."

„Missuguse?"

„Mida soovite. Võib olla kroonika. Võib olla kirikukirjandus. Lõpuks võib see olla ükskõik missugune vana raamat, ainult et mitte meie sajandist."

„Ahaa..."

„Saadate mulle tänutäheks oma külast mõne vana raamatu..."

Nõnda lepitaksegi kokku. Oma stseeniga hakkama saanud, läheb provintslik meeskodanik (pisiroll) kulisside taha ja võtab seal kuskil grimmi maha. Tema on lõpetanud. Lavale aga tassivad teised mehed juba külmikut. Või koguni elegantset soome mööbligarnituuri. Et oleks kära ja müra, et oleks vaatemängu, et oleks naturaalne.

Need mehed, kes seda imemugavat pähklipuist kaunitari sisse tassivad, annavad meie kangelasele samal ajal üle kaks-kolm vana raamatut. Majutamise tasuks.

„Korras," ütleb neile meie kangelane treppredelilt, võttes raamatud vastu. „Võite oma kraami siia jätta, poisid. Vedage tollesse nurka."

Ilmneb, et Teadmishimuline Noormees on seda nii-öelda majutamist praktiseerinud juba üsna kaua. Saades tasuks raamatu, nõustub ta mõnda aega hoidma oma korteris võõrast mööblit. Ja seda teatud mõttes valvama. Liiatigi annab korter selleks võimaluse.

Ümberringi teavad seda kõik. Ja kui mõni sissesõitnu tuleb välja ostma oma moodsat puhvetit, sosistatakse talle:

„Kas sul vana raamat on kaasas?"

„Võtsin kaasa."

„Sind hoiatati ette?"

„Nojah. Naabrimees andis nõu."

„Siis on asi kombes. Paned oma puhveti mõneks ajaks seisma selle noormehe poole (korter neli) ja pärast saad rahulikult koju viia. Ilma tarbetute sekeldusteta. Kiirustamata. Aga kui saad ilma kiirustamata koju viia, siis ei tao nurki ära. Ja ei kriimusta."

„Ja raha polegi talle vaja maksta?"

„Ei, ta on väga kena!"

Iseenesestki mõista on see kena noormees vaene kui kirikurott. Noh, leiba muidugi on. Ja loomulikult kohvi. Ka võid saab talle lubada. Muud aga ei midagi, eluhüved ja raha jätavad ta külmaks: täisverd kangelane.

Kujunevad vastandlikud hoovused. Ühest küljest täitub korter vanade tarkade raamatutega. Teisest küljest täitub ta mööbligarnituuridega ja

televiisoritega. Aeg-ajalt viiakse mööblit ära, kuid juurde tuuakse küll hoopis rohkem, asjad on lausa lademes; tekib ummistus, ja korter ongi kallist kraami sõna otseses mõttes täis tuubitud. RAAMATUD...VÕI PÕRANDALAMBID? — leidsin tingnimetuse, mis toimuvat väljakutsuva, lausa komejantlikult teravmeelse sõnavalmidusega võiks iseloomustada. Näidendi tegelik idee on küllalt selge. Lavaks on siin nimelt inimese hing, STAROHATOVI HING, ja näete, mis seal, see tähendab selles hinges, parajasti toimub.

Igas näidendis, ka paberile panemata näidendis, peab kindlasti olema veetlev naine. Seepärast on naine siingi. Kena ja tagasihoidlik. Armastab meie kangelast ja vahel külastab teda. Suhtleb temaga. Peseb kohvitassi puhtaks. Praeb kartuleid.

Või pühib tolmu. Ning noormees treppredelil (kõigiti kaasaegselt kalk ja karm pluss Teadmishimuline) hüüab:

„Kallikene, mis kuradi pärast sa televiisoreid puhastad?"

„Noh, need on ju tolmused!"

„Mis sellest!"

„Tolmune on," lausub naine aralt. „Ja siin on ka palju tolmu."

„Minupoolest kõdunegu või ära. Käigu nende külmikud kassi saba alla!"

Naine aga pühib muidugi kõik puhtaks. Tasa-tasa. Ta on ju naine... Kuid noormees aina keerab raamatute krabisevaid lehti. On lugemisse süüvinud.

Naine on jõudnud tolmu ära pühkida. Ja samal ajal kui noormees treppredelil krabisevaid raamatulehti keerab ja välja märgib möödunud sajandite tarkust, paneb naine oma naiivses siiruses mängima korraga kaheksa televiisorit. Värvitelerid. Ja mustvalged. Ja rõõmustab. Nagu laps. Näidendi publikule aga saab osaks täiendav vaatemäng: ekraanidel tantsivad algajad baleriinid, töötades luigetiibasid kujutavate habraste käsivartega. Värvivariandis. Ja samuti mustvalges. Kaheksaga korrutades saame terve rügemendi kauneid neide. Pealegi pole neid tarvis lavale tantsima tuua (ega nad siia mööbli sekka mahukski).

Publiku huvides peaks näidendi tegelaste hulgas olema ka miilitsaseersant. Et see näiteks arvaks, et meie kangelane on maskeeritud suuräritseja: sest mööblit on siin ju paganama palju. Ja et see igale poole topiks oma miilitsanina. Ja et see ükskord hakkaks asja uurima, olles ennast ööseks peitnud mingisse kokkurullitud ja väga kallisse vaipa. Ja et vaiba seest suitsu tuleks, kui ta närvitsedes sigaretti tõmbab. Kuid et see miilitsaseersant finaalis kõike taipaks, asjad paika paneks ja meie kangelasega koguni sõbraks saaks.

Lõpplahendus on žanri- ja osalt maitseküsimus. Draama finaal peab muidugi väärikas ja süngevõitu olema. Mööbel ja muu kraam saavad korteris täieliku ülemvõimu ja tõrjuvad raamatud välja.

„Seda raamatut mul enam tarvis ei lähe," mõtiskleb meie kangelane treppredelil istudes. „Selle sain läbi."

Ta viskab raamatu alla. Põrandale.

„Aga see?" küsib temake areldi.

„Ka see on mul läbi loetud. Pealegi on see raamat lootusetult vananenud. Vii need minema, mu armas."

„Kuhu?"

„Kuhu soovid, kullake... Peame ju kuidagi sellest ruumikitsikusest vabanema."

Nõnda läheb raamatuid päevast päeva kaotsi — meie kangelane alistub asjade survele. Taganeb samm-sammult. Nagu elus. Asju aga tuleb järjest juurde, neid muudkui tassitakse lavale vahetpidamata, — viimaks tõrjuvad nad välja ka vana laua, kohvitassi, treppredeli, sõbrad, armsama ja miilitsaseersandi. Kõik kaob võimsast survest minema pühituna. Ja meie kangelane jääb üksi. Ihuüksi.

Kuid nüüd on ka üksiolijal juba kitsas — kahe kapi ja külmiku vahele surutuna ei saa ta sammugi astuda. Kogu lava on kraami täis tuubitud. Viimase võimaluseni. Meie kangelasele kukuvad ülalt kaela vaibad, vaipade peal on aga kušett, kušetil pakendis tosin tooli. Ja nõnda siis peab ta juba kähisema (mitte karjuma, vaid just nimelt lämbudes kähisema): „Pä-ä-äästke!", nendel aga, kellele see kohustuseks on tehtud, tuleb eesriie nobedasti ette tõmmata.

Muidugi võib näidendi lõpp kõlada ka optimistlikumalt: lava on asju tuubil täis, hingata ei saa, ja siis jooksevad TEMA ja TEMAKE korteri kõige kaugemasse nurka, viies sinna kaasa mõned veel säilinud vanad raamatud. Ja alustavad nende vanade raamatute toel nii-öelda püha sõda inimhinge päästmiseks. Nõndanimetatud lootusrikas finaal.

Supermodernistidest teatritegijatele on varuks veel üks finaal. Vapustav. Mingi kahekümnenda sajandi Paabeli Torn. Näidendi lõpul kukuvad ümber kõik kokkukantud külmikud ning virnalaotud „Moskvitšid", televiisorid, sektsioonkapid, põrandalambid ja tugitoolid. Kohutava mürina saatel litsuvad asjad täiesti naturaalselt puruks nii tema kui ka temakese, nägijaks saanud militsionääri ja treppredeli (näidendit saab etendada üksainus kord, hiljem tuleb osalisi vahetada), asjad litsuvad puruks treppredeli, kuid ühtlasi ka kohvitassi ja samuti mõningase hulga saali esiridades istunud publikut. Ülejäänud publik jooksku iga ilmakaare poole laiali, eesriide ettetõmbamine pole obligatoorne...

...Kuid mida selgemaks sai mulle asja tuum ja mida paremini kujutlesin Pavel Leonidovitši sisemaailma varjatud dünaamikat, seda vähem tahtsin teda portreteerida. See oli ootamatu. See oli arusaamatu.

On aeg, ütlesin enesele, on aeg istet võtta ja kirjutama hakata. Peamist sa enesele juba kujutled, istu nüüd maha ja kirjuta: ülejäänu mõeldakse lõpuni töö käigus... Kuid ma visandasin vaid mõned stseenikesed. Ja jäin toppama. Minu indu jahutas Starohatovi taasavastatud olemus; mäletan, et tabasin enese äkitselt mõttelt: kas mul vanamehest kahju ei ole?... Aga ei olnud kahju. Ja miks: kahju võib olla naisterahvast, kahju võib olla meesterahvast, kuid kahju ei saa olla ühest või teisest karakterist.

Varsti küsis ka Anja, tema pilk oli väga tähelepanelik:

„Kas töö ei edene?"

„Ei."

„Mispärast?"

Ma üksnes kehitasin õlgu: sel ajal ma veel ei teadnud, mispärast.

„Tema pilk oli väga tähelepanelik" seda pilku rahuldavalt ei kirjelda. Oli hilisõhtu. Anja ärkas äkitselt. Tõmbas enese kerra ja pomises vaikselt nagu kõik külmavaresed: „Oi, külm-külm-külm..." võttis siis esimese kättejuhtunud hilbu ümber ja heitis pilgu kööki, kus ma (laualambi kollases sõõris) istusin ja aina suitsetasin. Ta jäi lävele seisma. Ja mingi kartusega või mingi ootusega, kassi kombel tundlik, ööst erutatud ja salapärane, küsis sosinal:

„Kas töö ei edene?"

Ühel ilusal selgel hommikul (see oli vaatluseks peatähtis) sõitsin ma linnast välja, et vaadata Starohatovi suvilat. Kuue või seitsme aasta eest olin seda kord näinud, ja siis oli see väike loss oma välimusega mind hämmastanud. Seal oli kaskede vahel olnud helevalge kruusatatud tee. Neli hõbekuuske sissepääsu juures. Ja nii edasi. Aga ma ei usaldanud täielikult seda vana muljet ja läksin nüüd kõike uuesti üle vaatama.

Astusin piki tara äärt, koerad võtsid mind haukumisega vastu; kõndisin tükikese aega — krunt oli ligi hektarisuurune — ja nemad haukusid samuti tükikese aega, sest ei saanud aru, miks see mees ei lähe mööda nagu kõik teised inimesed, vaid kõnnib ümber nende krundi. Koeri oli kaks: üks puhast tõugu, teine ilmselt õuepeni. Mõlemad väikesed. Ja mitte kurjad.

Minu ees tootsis mehike, kes igale siinsele suvilale oli valmis käsi külge panema, et neile hoolitsetud väljanägemist anda. Küllap mõne lähedase küla elanik. Lonkur. Pisut vintis. Ta hüüdis üle suvila tara:

„Peremees!... Kuule, peremees!"

„Mis on?" kostis vastuseks.

„Kas on miskit tööd teha? Maad kaevata? Kaevu puhastada? Teeradu tasandada?"

„Meil pole midagi vaja. Aitäh."

„Noh, heakene küll." Ja mehike läks edasi.

...Starohatovi suvila ei hämmastanud mind enam nõnda nagu tol ammusel korral. Oli muidugi väga ilus suvila, poleks halb, kui eneselgi sihu-

ke olemas oleks, tore ja puhas, kuid mitte midagi peadpööritavat. Mitte loss. Kuigi oli seesama suvila.

Jah, olid küll hõbekuused. Ja teerajad. Ja maja kui mängukann. Aga üldiselt nagu suvila ikka. Ja taragi oli muide juba pisut längu vajunud... Ma vaatasin ja imestasin: Starohatovi suvila tundus mulle nüüd täiesti ligipääsetavana ega hämmastanud põrmugi. Sellesama päeva õhtul tekkis portreteerimises kuidagi iseenesest seisak. See oli üks esimesi õhtuid, mil ma tundsin, et töö ei edene. See äratundmine mulle erilist muret ei teinud: tundus juhuslikuna.

Sel ajal paistis mulle, et sündmused mind lihtsalt tööst eemale on kiskunud.

Sest juba täpselt sel õhtul helistas Veera. Telefon helises ja Anja hüüdis toast (kus ta parajasti Maška põidasid mudis): „Igor! See on juba tõelik sigadus!... Tule ometi!" — ning kui ma siis toru võtsin, kuulsin kõrustavat häält:

„Starohatov tahab mind töölt minema ajada."

Veera ütles seda ühe hingetõmbega. Järgnes rusuv ja ootusärev vaikus.

„Aga sa ju ise tahtsid ära minna."

„Ise — see on üks asi. Aga kui minema aetakse, siis on hoopis midagi muud."

Siis turgatas mul mõte: AGA KAS TA IKKA TAHTIS ÄRA MINNA? Sest nii kauase ja mitmetahulise vaenu puhul võib kõike juhtuda.

„Kuid sa tahad ära minna?"

„Jah."

„Olles veel aastapäevad töötanud?"

„Jah. Aga tema tahab mind otsekohe välja visata."

Ja pärast veel üht ränka pausi lausus ta:

„Iseloomustus..."

„Mis?"

„Ta rikub iseloomustusega ära kogu mu elu."

„Veera... Jäta järele. Ei ole see asi nii hull."

Veera ägestus:

„Sinule ei ole. Aga mina olen naisterahvas. Oma väikest ametikohta pean ma kalliks. Pole mul hoopiski lihtne ennast jälle sisse seada..."

„Mis on siis juhtunud?" küsisin ma. Sellest olekski tulnud alustada.

Veera hakkas oma patte kahetsema — tuli välja, et ta oli ise süüdi, oli ise selle pudru keetnud. Täiesti kogemata... Juhtus nõnda, et hiljuti kusjutati stuudio nimekirjast üks kuulaja. Koht vabanes. Aga küsimuses, keda sellele vakantsele kohale võtta, ei leidnud Starohatov Veeraga ühist keelt.

„Sulle on see köömes. Tühine sõnelus," ütles Veera mulle, nagu öel-

dakse inimesele, kes asjast niikuinii aru ei saa. „Sinu meelest tühine sõnalus, aga mina kardan."

Mõtlesin natuke ja sõnasin:

„Ma võin tulla Starohatoviga rääkima ja teda paluda, et ta leebuks, — aga mis ma veel teha saan?"

„Starohatoviga ei maksa rääkida."

„Miks?"

„Sa tule esmaspäeval siia. Siis tuleb siia ka Kinokomitee esindaja. Starohatov on ta spetsiaalselt selleks siia kutsunud, et mulle ust näidata, — ilma Kinokomiteeta pole tal selleks õigust."

Veera hakkas kiirustama:

„Võimalik, et Kinokomitee esindaja soovib sinult küsida, kas ma olen olnud hea töötaja, kas ma panin loengute plaani välja õigeaegselt ja nii edasi..."

Tema hääl värises. Ta kartis tõesti:

„Ära unusta — esmaspäeval. Ei, igaks juhuks kirjuta üles... Kirjuta üles: esmaspäeval..."

Telefoni juurde tuli ennast vabaks teinud Anja — temagi tahtis Veera Sergejevnaga rääkida.

KOLMAS PEATÜKK

Peale nende kahekümne noormehe, kes seekordsel vastuvõtul stuudiosse olid pääsenud, eksisteerisid veel kaks noorukit — need kaks, kellel polnud vedanud ja kes olid stuudio ukse taha jäänud, kuna nende keskmine hinne oli ühe palli võrra madalam olnud. Teised ukse taha jäänud tõmmati nimekirjast kribinal-krabinal maha, neid aga mitte: nad lasti koju, kuid neid nimetati kandidaatideks ja hoiti lõa otsas — paljugi mis võib juhtuda. Neid ainult selleks meeles peetigi, et täita vabanev koht, kui äkki ilmneb, et kahekümne noormehe hulgas mõni laiskleb, looderdab või eelistab muudele vedelikkudele avalikult seda teatavat iseloomuliku lõhnaga vedelikku. See viimane lugu juhtuski. Ja kui kuulaja, kellele polnud meelt mööda ei piim, kefiir ega hapupiim, ei tee, kohv ega kali, stuudiost välja aeti, jäi tema asemele auk. Vakantne koht. Üksainsam.

Kandidaate oli kaks: üks moskvalane, teine Magadanist.

Starohatov tahtis stuudiosse võtta moskvalase, sest see tundus talle perspektiivikam. Aga Veera oli selsamal päeval, mil käskkiri Tipsutaja eemaldamise kohta sai tipitud ja seinale pandud, magadanlasele otsekohe väljakutsetelegrammi saatnud.

Kui Starohatov temalt küsis, miks telegramm saadeti tollele, mitte aga sellele, seletas Veera:

„Ta oli nimekirjas esimene." (Alfabeedist lähtudes oli magadanlane kaaslasest tõepoolest kahe-kolme tähe võrra ees ja seetõttu esimene.)

Seletus ei rahuldanud — asi seisis selles, et Starohatov polnud seda Veeralt küsinud lihtsalt niisama. Starohatov oli küsides olnud peaaegu hüsteerias. Sest ta oli ju eelmisel päeval käinud selle moskvalase kodus, külastanud teda armulikult ja suurejooneliselt — nagu krahv. See külaskäik pidi meelde jääma. Ta oli kohale saabunud isikliku autoga, roninud üles hindepallide defitsiidi tõttu kannatada saanud noormehe korterisse ja kuulutanud rõõmusõnumit: oled kannatlikult oodanud ja nüüd siis on õiglus jalule seatud. Starohatovi ilmumine hea uudisega oli seepärast olnud iseäranis tähtis, et noormees oli juba mustas meeleheites.

Selle noormehe isa oli tulnud poest. Ja siis oli see püha kolmainsus koos siirdunud pühapaika — stuudiosse, olles enne himu täis rääkinud ühest puuduolnud hindepallist ja võtnud kaasa (puhas sümboolika!) šampanjapudeli. Starohatov oli nad oma isikliku autoga sinna sõidutanud. Ta oli tahtnud näidata stuudiot, oli tahtnud juhtida neid ühest ruumist teise ja seletusi anda.

„Siin peetakse meil loenguid."

Või:

„Siin demonstreeritakse filme. See on kinosaal."

Ja kui Starohatov oleks juhatanud nad saali, mis oli õige suur ja värskeõhuline, siis oleksid isa ja poeg kindlasti vaimustusse sattunud. Ja isa oleks küsinud:

„Aga kas kõrvalised isikud võivad ka neid filme vaadata — mõnikordki?"

Ta oleks seda küsinud kui filmihuviline. Lihtsalt sisemisest erutusest.

„Kahjuks mitte!" oleks Starohatov talle vastanud.

Selles punktis oli Pavel Leonidovitš range ja talle ei saanud midagi ette heita. Õpingud on õpingud.

„Ei-ei. Ma küsisin niisama, naljaviluks," oleks isa süüdlaslikult seletama kiirustanud. Ja natuke aega oleks kulunud vastastikuseks vabandamiseks, et ootamatut piinlikkusemomenti hüvitada ja harmooniat taas jalule seada.

Kuid seda kõike polnud saanud toimuda.

Sest kui nad üleriided riietehoidu olid andnud ja sisenesid endise Kinomaja kiratsevasse puhvetisse, et seal šampanjapudel avada ja müüjannalt küsida kas või vanaksläinud vorsti suupisteks, siis nägid nad kohe, et puhvetileti juures seisis kogukas magadanlane. Tema välimus oli väga sõjakas. Seljas oli tal suur ja hirmu peale ajav karunahkne kasukas. Ja see kasukas tilkus sulalumest.

„Ootan teid juba kaua aega. Kurat teab, kui kaua ma teid ootan," sõnas magadanlane Starohatovile karmilt. Käes aga valendas tal telegramm: „Arvatud kuulajate hulka. Lennake otsekohe välja."

„Kes selle telegrammi saatis?"

Kuid magadanlane ei osanud Starohatovile öelda, kes talle telegrammi saatnud oli, — fakt jääb faktiks, muu talle huvi ei pakkunud.

„Vormistage mind ära," nõudis magadanlane bassihäälel. „Vormistage mind kiiresti ära. Või andke mulle vähemalt koiku. Olen juba ööpäev jalul olnud."

Ja lisas:

„Tahan magada."

Lõppude lõpuks võeti kuulajateks mõlemad, niihästi moskvalane kui ka magadanlane. Aga seda tehti lõppude lõpuks. Neil päevil oli asi alles algstaadiumis, situatsioon oli ebamäärane, ja kõikvõimas Starohatov märatses — ta ei olnud magadanlase vastu, ta oli lolli olukorda sattumise vastu.

Närvitsedes helistas ta koguni minule. Algul ütles, et oli Vitalikult kirja saanud, ja mina muidugi küsisin, kuidas tal seal Arhangelskis siis läheb.

„Mitte kuidagi," kostis Starohatov.

„Aga mida ta seal siis teeb?"

„Mitte midagi. Mängib korvpalli. On võistlustel kohtunikuks ja hirmus uhke omateenitud rublade üle...Aga kõrgkooli minna ei taha."

„Missugusesse kõrgkooli?"

„Mitte mingisugusesse."

Vitalikust rohkem ei räägitud — muud asjad erutasid ja tegid haigeks. Jutt kaldus „Marpupkale".

„Kas tead, Igor, mis meie stuudios ühel ilusal päeval juhtus?"

Ja ta rääkis mulle, mis seal oli juhtunud. Niihästi magadanlasest kui ka tema karunahksest kasukast.

Pavel Leonidovitš lausa hingeldas vihast:

„Vastutustundetus! Jälk ja vastik tegu!... Mul pole kavatsust teda enam mitte minutitki meie stuudios taluda!"

Ma küsisin võimalikult rahusobitajalikult: kas tõesti enam minutitki?

„Mitte ainsatki minutit!"

„Mulle paistab, et te olete omavahel tülli läinud tühja asja pärast. Võtke moskvalane vastu. Või pange oma nimekirja see karukasukas. Eks ole see ükskõik?"

„Tühjast asjast siin rääkida ei saa — sellele tühjale asjale on kulunud viis aastat minu elust!"

„Mida te kavatsete teha, Pavel Leonidovitš?"

„Kuidas mida? Ajan minema! Nagu koera!"

„Kas te suudate seda?"

Ta ei öelnud: „Muidugi!", ei öelnud ka: „Ma suudan kõike!" ega öelnud vaikselt ja talitsetult: „Jah!", mida enesele tavaliselt lubab tugev ja mõjuvõimas mees. Tal ei olnud tahtmist minu küsimust ja taipamatust üldse imeks panna. Ta lihtsalt pahvatas naerma.

Selles kõneluses leidus veel midagi.

„Loomulikult tuleb selleks, et teda minema ajada, teatud mõttes kometit teha," sõnas Starohatov. „Korraldada näiteks asja arutamine. Et saaks läbi kaaluda."

„Milleks?"

„Lihtsalt niisama. Vormitäiteks."

„Arusaadav," laususin (kui midagi öelda ei ole, ajab „arusaadav" asja ära).

„Tuleb kutsuda mees ka ülaltpoolt — Kinokomitee esindaja."

„Arusaadav," laususin (seesama mõte).

Ja ta hakkas kuidagi isemoodi naeru kihistama.

„Muidugi, kui asja detailselt arutatakse, siis võidakse küsitleda ka stuudio kunagisi kuulajaid. Näiteks küsida, kas ma olin juhina võimekas, kas kandsin stuudio eest hoolt." Ja jälle oli Pavel Leonidovitši hääles kuulda seda kummalist naerukihinat. „Poiste hinnangu suhtes pole mul õigupoolest mingit kahtlust."

Hääl kõlas jälle kindlalt. Hetkeline kõhklus oli seljataha jäänud: „Ma ei hakka poistega üldse milleski ette kokku leppima — pole vajadust. Rääkigu minust, mida mõtlevad."

Ja veel kindlamalt:

„Mul on koguni kahju, et poiste käest minu kohta midagi ei küsita."

Minagi mõistsin, et mingit ringküsitlust ei tule (naeruväärne, jumala eest!), kuid huvi äratas teine asi: Starohatov oli erutatud. Ringküsitlust ei tule, aga KUI see siiski tuleb, ei teeks viga, kui sina, Igor, võtaksid kätte ja ütleksid paar-kolm sõna — nõnda kõlas inimkõnesse tõlgituna Pavel Leonidovitši hetkeline, emotsionaalselt väljendunud kõhklus.

Lühidalt: valmistuti lahinguks. Veera palus, et ma tuleksin ja midagi tema kaitseks ütleksin. Starohatovile tuli sama mõte. Aga enesekindel Starohatov kõneles minuga nõnda, et see polnud pinnasondeerimine ega etteruttamine — ta lihtsalt kaalus võimalikke variante. Hirmu ta ei tundnud.

Seevastu Veera võdises — kartis. Ja see võdin kandus minu Anjale üle. Nad telefoneerisid teineteisele, pidasid aru ja plaanitsesid ning mõnikord pani Anja telefonitoru käest märgatavalt kaame näoga. Oli Veera pärast hirmul.

„Ma vihkan teie Starohatovit!" pahvatas Anja äkki.

„Miks?"

Lisaks hirmule Veera pärast oli siin ka midagi muud: tuli välja, et Anja pidas Starohatovit täissöönud ülemuseks, õnneseeneks ja üldse rahakaks meheks; niisuguseid inimesi ei tohtinud olla — valitsegu üheõiguslus. See oli talle iseloomulik, et ta Starohatovit järsku silmaotsaski ei sallinud. Mulle tegi see nalja, ja mitte ainult seetõttu, et inimene, kes ihkab ligimesi muuta sellega, et seab kõik ühele pulgale, lõpetab reeglina ise teiseks

muutumisega. Nalja tegi just see varjund — olgu aga kõik ühel pulgal, sest minu mees on vaene.

„Naljakas," laususin.

„Sulle on kõik naljakas."

Anja ütles:

„Kuula tähelepanelikult. Sa viid Mašakese instituudi hoonesse mehhaanilist teraapiat saama — Nikolai Nikolajevitš lubas selle asja ära korraldada."

„Veera mees?"

„Aga missugune Nikolai Nikolajevitš siis veel?" lausus Anja ärritatult. „Ma ju ütlesin: kuula tähelepanelikult. Viska sigaret minema."

„Siit saan veel kaks mahvi."

„Ütlen sulle — viska minema."

Ajasin end toolilt püstakile, tegin õhuakna lahti ja toimisin, nagu kästud.

„Instituudis (nagu Veera mulle ütles) töötab Guskov, Nikolai Nikolajevitši sõber. Nad on vist sõjakaaslased. Ning ainult tänu Nikolai Nikolajevitšile antakse sulle ja Mašakesele luba seal protseduuridel käia..."

„Kõikjal ühiskäendus," sisistasin, et ka omalt poolt midagi lisada.

„Pea suu kinni. Isa või asi!"

Ma pidasin suu kinni.

Viimasel ajal juhtus päris tihti, et ta mind kimbatusse ajas ja mulle peale põrutas. Kuid nüüd ma millegipärast ei võtnud tema tõrelemist, kiusu ja kimbatusse ajamist enam etteheitena ega solvanguna: hämmastusega märkasin, et ma vastu rääkimata talle alistun, peaaegu heal meelel taltun. Miks? Jumal teab miks: nuut jääb nuudiks, pole mõtet teda halvemaks arvata, kui ta tegelikult on. Kunagi mõeldi nuut välja. Leiutati nagu püssirohi. Küllap minusuguste tarvis.

„Ma vihkan teie Starohatovit," kordas Anja ning üle tema ilusa näo jooksis värin. Nagu õrn virvendus basseini pinnal.

„Miks?"

„Vihkan!"

Ütlesin, et see kõik on arusaadav ja seletatav ning et ülemust (koguni ülemust üleüldse) on väga lihtne vihata. Lihtsamat asja ei olegi. Igatahes mõistust ei ole selleks kuigi palju vaja.

„Ma ei tahagi, et mul palju mõistust oleks: vihkan teie Starohatovit, ja kõik."

„Iga teinegi oleks vihkamiseks välja valinud Starohatovi, mitte Veera."

„Kas see ei ole õiglane?"

„Ma ei tea."

„Sa ei tea?"

„Nendevaheline vimm on juba õige vana, Anja, — säärastel juhtudel ei mõtle kumbki enam õiglusele."

„Ku-uidas!" Nüüd ründas Anja mind, sest minu neutraalsust ta kauem taluda ei soovinud. „Veera Sergejevna on aus ja korralik inimene. Ta tahtis stuudiost ise ära minna. Ära minna ilma kära ja pahandusteta. Aga nüüd tahab see lurjus ta välja visata, pealegi veel halva iseloomustusega! Ennekuulmatu! Veera Sergejevna tahtis ju ise ära minna — eks?"

„Kuid ei läinud ometi," laususin. „Ja kas ta ikka tahtis ära minna?"

Kõnelus jätkus.

„Igor... Sa lubasid Veera Sergejevnale, et lähed esmaspäeval stuudiosse."

„Ma lähengi."

„Minekust üksi on vähe."

Tajusin survet ja sain aru, kuhu ta sihib:

„Anja, sina ei muuda seal enam midagi. Mina lähen, sina lähed, ja Maška me viime sinna koos tema käruga, aga muuta ei suuda sa siiski mitte kui midagi."

„Tähendab, et Veera aetakse minema?"

„Jah."

Anja kihvatas:

„Kõik te olete niisugused!... Loiud. Selgrootud. Lodevad. Kuid tuleb minna ja seista kaljukindlalt! Rusikaga põrutada! Nõuda!"

Anja hinges tärkas nüüd üks unistus — kuskil on suur punase kaleviga laud ja selle laua taga tark ja heasüdamlik suure peaga vanataat, seesama vanataat, keda kriitilisel hetkel nii väga vajatakse. Õiglane. Kohtlasevõitu. Valmis vaeseid ja õnnetuid tähelepanelikult ära kuulama. Ja nüüd tuleb ilma pikemata minna selle vanataadi juurde. Ta on olemas. Eksisteerib. Tuleb ainult minna tema juurde ja kõik ära rääkida, vihaselt vastu lauda põrutada (ta saab aru! Ta saab kõigest aru!) või koguni põlvili prantsatada (ta ei näe selles enesealandamist, vaid hingeüllust, meie üllast hinge!). Ja sinu kaebust ta muidugi mõistab ja võtab arvesse. Ja kärgatab kõu. Ja kõik paha kaob. Ja õiglus pääseb võidule. Ja meil hakkab nii hea, nagu saab olla ainult meil...

„Anja," laususin ma võimalikult tasa ja rahulikult (kui inimene usub, siis las ta usub), „Anja. See kõik jääb olemata — usu mind."

„Miks?"

„Kui sa Kinokomitee esindajat silmas pead, siis usu — see ei kuula ära mitte kedagi meist."

„Aga miks?"

„Tal pole selleks vajadust. Või ei paku see talle huvi. Või on tal lihtsalt kiire."

Kui siinjuures tõele mõelda ja mingile Kohtule orienteeruda, võiksin

mina sellele Kohtule esitada palju kaalukamaid asju, kui on Anja vihased hüüatused ja kogunisti põlvili prantsatamine punase kaleviga laua juures. Näiteks magnetofonilinte, millel on fikseeritud, et Starohatov on poiss riisunud. Pavel Leonidovitšil oleks sedamaid lips läbi (vähemalt stuudio juhina). Ja vahel mõtlesin ma sellele, sest sellele ei saa mõtlemata jätta; vahel ma koguni läksin mingi Veetše või Kõrge Kohtu ette, köhatasin hääle puhtaks ja alustasin:

„Seltsimehed!"

Kuid sedamaid tulin ma — isegi mõtteis — sealt tulema, laskusin poodiumilt alla, jooksin mööda trepiastmeid ja kadusin käratsevasse rahvasumma. Sest mul polnud tahtmist. Õiglusetunne oli mul olemas, aga ma ei tahtnud, et minu otsingud ja töövaev lõppresultaadina võimaluse annaksid üht süüdlaseks osutunud mehikest tema ametikohalt lahti kangutada. Just nimelt lahti kangutada. Polnud erilist himu, et see, mis ma palahaaval kokku olin korjanud, läheks prundiks järjekordse ja üsna argise augu ette: tunne oli üpris inimlik, meile täiesti omane, ja me kõik patustame sellega väikest viisi, kui vaid kasinagi kullasoone leiame. Isegi juhul, kui see pärastpoole kullaks ei osutugi.

Õnneks Anja magnetofonilintide sisu ei teadnud. Muidu oleks tekkinud kenake skandaal. Anja oleks nõudnud, et ma esmaspäeval stuudiosse ilmuksin, seljas mu ainuke ülikond ja igas taskus kaks-kolm lindipooli.

Ravikehakultuuri-osakonna hoone juures ootas mind ja Maškat Nikolai Nikolajevitš. Ootas sissepääsu lähedal. Kõhn, pikka kasvu, kitsa näoga — kohe näha, et tal on tervis käest ära: haige inimene. Aga ma pidasin selle koha pealt suu kinni. Kui temalt küsiti, mis tal viga on, püüdis ta vestluskaaslast mitte koormata ja vastas alati naeratades, et esiteks valutab kolp, teiseks valutavad neerud ja kolmandaks kõhunääre, ning vahest piisab sellest! Tegelikult oli tal eelnimetatud hädadele lisaks tekkinud mingi arusaamatu verehaigus. Tema näos oli tulnud nähtavale peente veresoonte võrk nagu joomaril, kuid lisaks veel midagi, mis joomaril puudus — tillukesed kapillaarirebendid nagu kirsspunaselt küütlevad tušitilgad. Tema päevad olid loetud. Ta seisis ja naeris. Mina liikusin koos Maša käruga sissepääsu suunas, tema aga seisis ja ootas meid.

„Te-ere!" hakkas Maša juba kilomeetri kauguselt hüüdma.

Või siis sirutas kärus istudes äkki käe välja:

„Näe, onu Kolja! Näe, onu Kolja!"

„Näen, näen," püüdsin tema vaimustust vaigistada.

Me kätlesime.

Ma lükkasin käru koos Mašaga instituudi vestibüüli ja sealt otseteed saali, Nikolai Nikolajevitš aga sammus meist pisut tagapool, otsekui legaliseerides ja kindlustades meie sissesõitu.

Kuid meid püüti kinni. Ei lastud edasi.

„Teie pääsik!... Ah, teil ei ole pääsikut!"

„Kutsuge Guskov siia," nõudis Nikolai Nikolajevitš.

„Milleks Guskovi siia vaja?" oli lumivalge kitliga naisterahvas nördinud.

Algas tuntud sõnasõda, peaaegu laat. Mina ootasin ja ootas Maša oma kärus (tegin tal ainult kraenööbi lahti ja vallandasin salli), ootasid ka igasugused imetabased võimlemisriistad. Saal oli tühi ja hästi õhutatud.

Ilmus Guskov.

„Sa pidid helistama," ütles ta Nikolai Nikolajevitšile pisut ettehaitvalt.

„Aga ma ju helistasin..."

„Sa pidid veel kord helistama. Spetsiaalselt. Et aja suhtes kokku leppida."

„Noh, kas tead!" Nikolai Nikolajevitši nägu muutus veel kitsamaks ning nina, otsmik ja põsed — kõik, kuhu juussoonte võrk ulatus, — olid äkki tušitilku täis tipitud. See justkui käis valgustuse eest. Või asendas ootamatut päikesepõletust. „Noh, kas tead!" Ja Nikolai Nikolajevitš jättis ütlemata, et me sõdisime ju üheskoos ja üheskoos ju lamasime, augud ja mulgud peas, ning ootasime, millal lennuk meid kaugesse tagalasse viib. Selle jättis ta ütlemata.

Guskov kõhkles — kas võtta niisugune või naasugune toon? Sõda sõjaks, kuid minevik on minevik. Kõik on juba kaugel seljataga, kõik on ammu möödunud, ja Guskovi polnud need tema peas olnud augud ja mulgud üldse mitte ära vaevanud, vaid kenasti esile nihutanud. Sest mõnikord tõstavad augud ja mulgud inimese kenasti esile ning abistavad töödes ja tegemistes. Aitavad koguni abielluda. Teevad näostki nooremaks. Kui ei anna surmahoopi.

„Nonoh, ära siis kohe keema mine," sõnas Guskov. „Sedamaid ajame asja joonde."

Mõlemad olid veidi aega vait. Ja nende vahel töötas mingi masinavärk. Kontakt saavutati. Üksmeel selleks hetkeks. Ja nüüd lausus Guskov juba teisel toonil:

„Protseduure võib alustada... Alustage!" Viimane hüüatus oli mulle adresseeritud.

Ja kohe järgnes märguanne. Sellelesamale valge kitliga naisterahvale:

„Laske nad iga päev läbi."

Ja jääknähtusena mõningane laitus:

„Aga ikkagi pidid sa mulle helistama, Nikolai."

Guskov läks ära. Ma käisin saalis edasi-tagasi; Maša oli juba riidest lahti ja istus püksikute väel — tema keha vajas värsket õhku.

„Las istub umbes viis minutit."

„Muidugi," olin päri.

Ja need viis minutit venisid nii pikkamisi, nagu venib mõnikord tund.

„Kas te täna tulete?“ küsis Nikolai Nikolajevitš.

Jutt käis stuudios toimuvast asjaarutamisest — täna oli esmaspäev.

„Seal algab see täpselt kuus.“

„Mul on meeles.“

Ta jäi ootama, et ma veel midagi ütlen. Aga ma ei tahtnud, et ta liialt loodaks.

„Muidugi tuleme, Nikolai Nikolajevitš,“ laususin argiselt. „Tuleme ja võtame tema kaitseks sõna. Kuid vaevalt see mõjub.“

„Miks?“

„Ma tunnen Starohatovit hästi.“

„Kuid seal on peale Starohatovi ka teisi.“

„Ja mis siis?“

„Starohatov jääb Starohatoviks, selles olen ma teiega nõus, kuid tuleb ju veel ka Kinokomitee esindaja!“

Ah nii on lugu. Ka endine vapper jalaväekapten lootis punase kaleviga kaetud laua peale ja uskus, et on olemas suurepäine tark taat, kes nii süütut kui ka süüdlast kuulda võtab.

„Tegemist on ju ilmse eeskirjade rikkumisega,“ püüdsin selgitada. „Stuudio on nüüd kohustatud magadanlasele sõiduraha kinni maksma. Ja elatuskulud samuti. Ja üldse on tekkinud sekeldusi...“

„Magadanlasel oli ju samuti ainult üks hindepall puudu.“

„Ja mida see muudab?“

„Aga Veera saatis telegrammi ju kogemata!“

„Ei tea. Mõnikord mõtlen, et ta ei teinud seda kogemata!“

„Jah?“ (Ta küsitles mind oma naise kohta — küllap ta hinge põhjas kahtles samuti.)

„Ei tea, Nikolai Nikolajevitš, ka mina ei tea mitte kui midagi.“

„Tähendab, ta tegi seda meelega?“

Ma jäin vastuse võlgu.

Ja tema rohkem ei pärinud.

„Starohatovile meie vastu seista ei suuda, Nikolai Nikolajevitš,“ kordasin kannatlikult ja argiselt.

„Aga te ikkagi tulete?“

„Tingimata. Tulen ja kaitsen teda, muidugi juhul, kui minult midagi küsitakse.“

„Kas on võimalik, et meilt midagi ei küsitagi?“

„Nende puhul on kõik võimalik.“

Vaikisime natuke aega.

Viimaks ütles ta minu tütrele:

„Istu siia, Mašake... Püüame nüüd kahekesi käia.“

Ja ta rääkis Mašaga veel. Õrnemalt enam ei saagi rääkida. Tähendab, õrnemalt ja lahkemalt ühe võõra lapsega.

„Istu nüüd siia, Mašake... Ära karda.“

Ta pani Maša spetsiaalsele istmele, lapse jalad aga kinnitas pedaalidele. Nüüd tegi laps sääre-ja jalalihaseid tööle pannes nende pedaalidega ringikujulisi liigutusi, liikuvad pedaalid aga avaldasid omakorda mõju põidadele. Ja põiad justkui oleksid töötanud. „Lükka veel, Maša, lükka veel, veel-veel-veel!“ Nikolai Nikolajevitš oli Maša kohal kummargil, puudutas ratast kiiresti peopesaga ja aitas surnud punktist üle. Andis kerge tõuke. Ja näitas, kuidas mina seda (tulevikus) tegema pean. Juuksed olid tal näo ette vajunud. Ta seisis üsna kössis, nagu kummardaks õige sügavalt, küürutas võõra lapse heaks. Mees väga kitsa näoga, millel tumedate tušitäpikeste kombel paistsid silma imepisikesed verevalumid.

„Tubli, Mašake,“ lausus ta. „Tubli tüdruk.“

Ta askeldas Mašaga ja pani duši jooksma. Mina aga, kes ma kunagi tema naisega olin maganud, seisin ta kõrval ja katsusin kogu protseduuri meelde jätta. Nähes, kuidas ta ennast võõra lapse pärast vaevab, tundsin hingepiina, ja olukorda leevendada püüdes ütlesin iseendale, et me kõik oleme inimesed, et me kõik oleme patused ja et me kõik oleme ilmsüütud, justkui võiksid need sõnad midagi õigustada või teiseks muuta.

Kui me hoonest väljusime (mina lükkasin Maša käru), ütles ta järsku jälle:

„Hea, et te tulete, — niisiis, kell kuus!“

„Kell kuus.“

„Meie tuleme ka,“ lisas Nikolai Nikolajevitš naeratades. „Siin on kõige tähtsam, et ei tohi araks lüüa, eks!“

Ta vist arvas, et ma kardan. Ja katsus julgustada. Ja muidugi lootis edu.

NELJAS PEATÜKK

On olemas üks tegelikult täiesti tarbetu võime — mingit häda või õnnetust esimesena ja eksimatult ette ära tunda. Aimata. Ja kuulda õnnetust, nagu kuuldakse samme toas. Kas Veera minema kihutatakse või mitte, selles suhtes mul kahtlusi ei olnud: eelaimus meenutas kahekümnest-kolmekümnest suuremast ja väiksemast küsimusest koosnevat ähvardavat ja umbmäärast pilve. Aga üldine vastus oli mul teada.

Vastus oli mul teada nii silmanähtavalt ja selgelt, et võis tulla mõte,

nagu oleksin ma juba ette valmis alla andma. Teadmine ei ole mitte üksi võitlusvahend, see teeb ka relvituks. Pole ju midagi parata, ja midagi muuta pole ka enam võimalik: kuidas läheb, nõnda läheb, ei sobi hakata jahmerdama, tõendama ja kuskil rusikat lauale lööma. Ja tuli välja, et ma olen pessimist. Või veel peenemalt — et ma alati halbu asjakäike ette näen ja selle varal oma kallihinnalist mina igasuguste hoopide ja ootamatute löökide eest oskan hoida... Aga pessimismini polnud ma tol ajal veel jõudnud — see oli lihtsalt võime võõraid ebameeldivusi ette aimata, muud midagi. Selline üsna tagasihoidlik võime. Tegelikult niisama tarbetu, nagu on oskus korrutada peast kolmekohalisi arve kolmekohaliste arvudega, et hämmastada vintis suguseltsi, kes on külla tulnud ja ihkab lõbusat meelelahutust.

Tunni võrra enne kella kuut helistasin Kolja Okonnikovile — tahtsin, et ta minuga kaasa tuleks.

„Ei, ma ei tule," kostis Kolja. „Ei, Igor, ma ei tule..."

Ma ei küsinud, miks; ta ütles ise: siin on teravdatult ja närviliselt vastamisi väike administratiivtöötaja ja Starohatov. Ei, Igor, mitte lihtsalt ülemus ja käsualune. Karvupidi on kokku läinud ülemus ja väljavihastatud käsualune. Nad vihkavad teineteist juba sel määral, et on teineteisel kõrist kinni kahmanud ja veerevad koos mäest alla.

„Tähendab, sa ei tule?" Mul oli tähtis seda küsimust valjul häälel korrata — Anja pärast. Sest minu toonist järeldas Anja, kas ma olen sõjakas meeleolus. Anja ei andnud mulle hingerahu, kui ma telefoneerisin, ei andnud mulle hingerahu, kuigi keetis Mašale parajasti juurviljasuppi. „Tähendab, sa ei tule?"

„Ei," kostis Kolja.

„Lased asjal minna, kuidas ta läheb?" küsisin, kuid ilma erilise surveta. Küsisin Anja pärast.

„Igor, ma seletasin sulle."

„Seda, kuidas nad teineteisel kõrist kinni on haaranud ja koos mäest alla veerevad?"

„Jah, Igor. Ja sinu iroonia on ilmaaegne."

Sõnasin:

„Sa tahad kõigiga hea olla— hea Veeraga ja temaga samuti."

Kolja sattus hetkeks segadusse. Ma pressisin uuesti peale:

„Aga mis mina tegema peaksin, kas ka minul ei soovita sa sinna minna?"

„Ma ei tea. Sina oled Veerale muidugi lähem kui mina."

„Mispoolest ma lähem olen?"

„Ei maksa, Igor. Ära provotseeri mind vastama."

„Ma ei provotseeri. Tahan ainult küsida: mis siis saab, kui täna mitte ükski sinna ei lähe?"

Mitte ükski — see oli rängalt öeldud, tabamus kümnesse. Ma kuulsin telefonitorus, kuidas ta sülge neelatas.

„Ütlen sulle ausalt, Igor, tüli ma ei salli. Ja tüli ma ei otsi. Aga kes purelda ja sõdida tahab, see purelgu ja sõdigu."

Sain aru, et niisugune vaatevinkel on olemas ja täielikult eksisteerib, et sel on oma õigustus ja soliidsuski. Sest kui kaks inimest teineteisel kõrist kinni haaravad, ei moodusta see veel kogu maailmapilti. Ja pole üldse hädavajalik, et kõik teised kohale tormaksid, nagu tormavad vilet kuuldes tekile madrused, et trossi tirida — ühed vasakult poolt, teised paremalt. Peale tülitsejate on maailmas ka veel midagi muud. Ning selle „millegi muu" varal on võimalik hingata ja elada. Nemad aga purelgu, see on nende tahtmine. Sest see on nende võitlus, mitte sinu ja mitte minu. Ja kui nad koos mäest alla veerevad või ära lepivad või jookseb nende jagelemine hoopis tühja, siis tekib vaikusehetk. Üksainus hetk, mitte rohkem, seejärel aga algab järjekordselt jagelemine.

„Kolja ei tule!" kuulutasin ma Anjale ja panin telefonitoru käest ära.

Anja oli niigi kõike kuulnud ja kõigest aru saanud.

„Aga sina lähed!"

„Arusaadavalt, Anja, me ju leppisime kokku."

„Kolja on Kolja, temal pole võib-olla soovitavgi Starohatoviga tülitseda. Kuid sinu kohaleilmumine on kohustuslik — sulle on Veera lähedasem kui talle."

Nende arvamused ühtisid.

Kella kuueks läksin endisesse Kinomajja — poolpimedus, tühjus ja toosama suur ning jahe hall. Allkorrusel, kohvikus, sattusin Starohatoviga kokku.

„Ahaa, Igor... Tere."

Pavel Leonidovitš viis oma lauale parajasti kohvitassi.

„Võta istet," kutsus ta. „Kena, et sa tulid. Sind võib vaja minna."

Kukkus nõnda välja, et praegu istun ma tema lauda, istun ja hakkan kohvi jooma. Ja meie tassid on kõrvuti. Kiratsema hakanud, lausa väljasurnud kohvik oli niisama tühi ja paljas ning vaikne kui kogu see maja. Paar-kolm varakult virgunud kevadist kärbest — see oli kõik. Ja meie kahekesi.

„Teed. Võimalikult kanget," palusin puhvetineiult.

„Ah hästi kanget?"

„Jah."

Ma suhtusin sellesse jooki täiesti rahulikult: hea kodune tee, mitte rohkem.

Samas nägin, et minu vaevumärgatav tee-demonstratsioon on läbi kukkunud — Starohatovi toodud teine tass kohvi polnud mõeldud üldse mitte mulle (olin arvanud, et Pavel Leonidovitš tahab mind kostitada, ja seepärast tõtanudki teed tellima; muide, kohvi ei joo ma põhimõtteliselt). Teisel kohvitassil oli jooja juba olemas. Teine tass kohvi

oli välja mõeldud ja plaani pandud enne, kui mina oma nina siia pistsingi.

„Ma palun teid, Viktor Jemeljanovitš," sõnas ja samaaegselt kutsus Starohatov.

Kinokomitee suurepäine esindaja — see mees osutus just nimelt suurepäiseks — tuli meie juurde ja võttis istet.

„Tänan... Tere."

„Meie kunagine kuulaja," tutvustas Starohatov mind.

Segasin suhkrut teeklaasis.

„Kus me koos istume — kas teie kabinetis, Pavel Leonidovitš?" küsis esindaja.

„Muidugi. Seal on mugav ja vaikne."

„Maitsev kohv."

„Mitte eriti." Starohatov ei tahtnud talle aina järele kiita. Tundis mängureegleid. Ja teadis, kuidas etturid liiguvad.

Tuli Veera ja läks jälle ära — võttis puhvetist paki bulgaaria sigarette, tema kontsad klõbisesid minu selja taga. Korraks ilmus uksele jändrik külamees Perfiljev. Vaatas sisse, pidas aru, kas juua midagi, ja kadus.

Me sisenesime kabinetti — esiteks ametlik kolmik: Starohatov, Veera ja Kinokomitee esindaja. Seejärel ebaametlik: Perfiljev, mina ja Nikolai Nikolajevitš. Läksime sisse ja tulime kohe välja. Nõnda sündis teise kolmikuga — meie omaga.

Esindaja jäi meid põrnitsema:

„Mis siis nüüd, seltsimehed?... Kõrvalistel isikutel palun lahkuda."

Ja lisas:

„Minu roll on siin eriliselt ametlik. Ja asjaarutamine on ametlik, palun teid lahkuda."

Me hakkasime ukse juures jalalt jalale tammuma, et siis paigalt liikuda ja küllap ära minna.

Nikolai Nikolajevitš jõudis lausuda:

„Meie tahaksime samuti paar sõna öelda."

„See pole koosolek."

„Kuid me jääme siiski siia. Ootame."

Kinokomitee esindaja ei pilgutanud ka nüüd silmagi:

„Oma asi, eks oodake."

Ja meie selja taga sulgus uks.

Algas tüütu piin. Jahedas hallis oli võimalik siia-sinna kõndida ja poolpimedas silmitseda filmitegelaste portreesid. Kuid võis minna ka ukse juurde, mis äsja meie selja taga kinni oli paukunud, ja kõrvu kikitades kuulata Pavel Leonidovitši asjalikku häält või tema naerukihistamist. Või Veera summutatud häält, millega ta ennast süüdi tunnistas, aga ühtlasi ka kuidagi õigustas... „Stuudio on mulle olnud teiseks koduks," kostis tema suust.

Ja siis võttis maad vaikus.

Oli võimalik alla puhvetisse minna ja seal teed rüübates mõtelda, et niiviisi su elus siis mööduvadki päevad ja ööd, portree aga EI LIIGU. Mõtelda ja kõhedust tundes kaalutleda, kuhu see isevoolu kulgev päevade rida kord välja viib, kui sa ennast põrmugi ei muuda ja oma nahast välja ei hüppa. Aga sa ei suudagi ju enam välja hüpata...

Sigareti võtsin ma Perfiljevilt vanast sisseharjunud usust, et teise oma on parem. Ja kui ei ole parem, siis on teise inimese sigaret ikkagi mingil moel uudisasi: võõra sigareti võtmine — ka see on mõnel määral oma nahast väljahüppamine. Sellest võib leida lohutust.

„Nii et meie peame siin logelema!" sõnas Perfiljev. Ta ütles seda tõrksalt ja kurjalt.

Ma palusin sigaretti.

„Võta."

„Aitäh."

„Võõra oma on magusam!" sõnas Perfiljev ja puhkes naerma. Ta ei kahelnud, et ma „oma" olen ja et olen „meie" poolt, kuigi olin Starohatovi lauas istunud ja magusat teed rüübanud, küllap ikka lauakaaslaste kulul. Selles ta ei kahelnud. Ta koguni lõi mulle õlale. Nõnda on asjalugu, noormees, sest tee jääb teeks, aga tõde tõeks. Ta lõi mulle õlale, ning seejärel pööras ringi ja läks toekal vana sõduri sammul Nikolai Nikolajevitši juurde. „Esialgu läheb kõik väga hästi, seltsimees kapten, eks?" Ta lubas endale veel pilkava muige.

Oli see alles pilt: Perfiljev sättis ennast istuma, oma võimsat tagumist poolt ettevaatlikult tugitooli paigutades, aga kui oli juba peaaegu istuma saanud, võttis kätte ja sülitas südametäiega. Tugitool lagunes seljatoeks ja neljaks jalaks.

„No näed!... Sa ei tohiks siin suitsu tõmmata, Perfiljev."

„Küll saame hakkama, seltsimees kapten, — ma puistan tuha kardina taha. Keegi ei märka."

„Perfiljev!..."

Nikolai Nikolajevitš pööras järsult tema poole oma näo — tumedaid täppe polnud hämaruses näha — ning tegi Perfiljevile karmi ja moraliseeriva peapesu, misjärel vana sõdur otsekohe tõusis ja oma raske istmiku vastumeelselt ruumi tagumisse nurka vedas, kus oli laual tuhatoos ja lubati suitsetada.

Ühine pikem ootamine nõuab, et igaüks on kellegi lähedal. Mina sattusin olema Nikolai Nikolajevitši lähedal. Ta nookas mulle vaevumärgatavalt. Me olime ju suhelnud, ta oli olnud kummargil mu tütrekese kohal, treenides tema põidasid.

„Istuge," ütles ta lihtsalt.

„Istudes on hoopis raske oodata," lususin. Kuid loomulikult võtsin

tema kõrval istet. Nõnda me siis istusime poolpöördes teineteise kõrval. Ja ajasime juttu.

„Kuidas Mašakesega on?"

„Magab juba."

„Väsis ära?"

„Väga."

„Las ta magab. Esimesel korral ja koguni teiselgi mõjub see treening väsitavalt."

Natuke aega vaikisime. Ja jälle mõtlesin ma, et istume siin küll täiesti ilmaaegu ja arvame, et me kedagi sellega miskit uskuma paneme või koguni hirmutame.

Ta otsekui luges mu mõtteid.

„Mulle meeldib loota," lausus ta äkki; tema näo rakurss muutus — nüüd oli nägu akendest valgustatud ja kõik tumeda tuši täpid omal kohal.

„Mis?" küsisin ma.

„Mulle meeldib loota."

„Istuda ja loota?"

„Noh, miks siis just istuda!" Ja Nikolai Nikolajevitš naeratas leebelt.

Elada on tal jäänud vähem kui nädal — viie või kuue päeva pärast põhjustab südameatakk tema surma, enne kui seda jõuab teha ta põhihaigus. Tema elupäevad on loetud. Ta pole midagi muud kui kooli kehalise kasvatuse õpetaja. Nikolai Nikolajevitš see-ja-see. Alati tagasihoidlik ja vaikne õppenõukogu koosolekutel, kus talle sõna anti ainult kord aastas — enne 1. maid, sest tema juhtimisel pidi järgmisel päeval liikuma linnas kevadest ogaraks läinud vanemate klasside õpilaste kolonn.

Kui tolle kändudest puhtaksjuuritud krundi võtaks pärast Nikolai Nikolajevitši surma endale see praktiline ja kentsakas Perfiljev, siis peaks küll (ja mitte viimast korda) mainima, et reaalelu võidutseb romantikute üle, terve alge võidab, Panza on Quijotest vitaalsem ja nõnda edasi. Kuid praegusel juhul oleks see pinguldatud ja literatuurne võltsing. Sest Perfiljev ei võtnud krunti endale. Ta ei jõudnud selle mõtte peale tullagi. Elu pääses muul moel võidule, tema teed on äraarvamatud. Nikolai Nikolajevitši surmast kuulda saades hankis nende üleaedne kärmesti õiguse oma krunti suurendada (kaks visiiti, kaks dokumenti, kaks allkirja) ja hakkas siis Veera lävepakku kulutama, sest vaja oli veel ka tema allkirja. See tähendab — Veera nõusolekut. Veeral ei olnud võimalik krundiga jahmerdada ning ta andis selle allkirja.

„Mulle meeldib loota," lausus Nikolai Nikolajevitš.

Mina aga küsisin:

„Mis?"

„Mulle meeldib loota."

Kaugemal suitsetanud Perfiljev, raske kui tank, tuli meie juurde ja sõnas valjusti:

„Ainult kalkunid loodavad, seltsimees kapten."

Me olime jälle ukse juures — mina ja Perfiljev. Ta pilgutas mulle vandeseltslaslikult ja kordamööda surusime kõrva ukseprao vastu, et oma kuulmekile heliala laiendada.

Kinokomitee esindaja esitas Veerale kiireid küsimusi: „Kas te olite sellest magadanlasest kuidagi isiklikult huvitatud?" — „Ei." — „Kas teadsite, et väljakutse ei ole ilma stuudio juhataja käskkirjata kehtiv?" — „Jah." — „Kas teadsite, et väljakutse kohustab teid lennukipileti välja maksma?" — „Jah." — „Ja välja maksma kõik need tööpäevad, mis magadanlasel kaotsi läksid?" — „Jah." — „Kas te andsite endale aru, missugusesse olukorda te meid kõiki panete?" Tema esitas küsimusi, Veera vastas ja meie surusime kõrva vastu ust. Kord mina, kord Perfiljev. Kordamööda. Nikolai Nikolajevitš aga hoidus uksest mõnel määral kaugemale, et see tema väärikusele varju ei heidaks.

Vahel müksasime äravaevatult koridoris teineteisele külge. Ja minuga peaaegu kokku põrgates sõnas Perfiljev bassihäälel:

„Mnjaa... Oodata ja järele jõuda on kaks ise asja."

Nikolai Nikolajevitš aga, kui juhtus lähedal olema, mainis talle:

„Me ju ei oota niisama lihtsalt."

Ta pidas silmas, et me siiski avaldame mõju Kinokomitee esindajale. Avaldame mõju oma kohalviibimisega. Kinokomitee esindaja aga muudkui istus seal üleval ja esitas oma kiireid küsimusi.

Kella kaheksa ajal, nagu kokku lepitud, oli mul meeles minna telefoni juurde, selle telefoni juurde, mis peasissekäigu lähedal asus. Seal magas valvurimemm toolil õndsat õhtu-und; tume palitu seljas ja tume sall peas, magas ta, kael kõveras, nagu must luik. Ja põrandahari, mida ta magades käes hoidis, seisis vertikaalselt. Kena vaatepilt: väsimus ja kohustus. Joonte mäng. Kolja Okonnikovi plastilise maitse kohaselt.

„Noh? Mis on?" küsis Anja närviliselt. Ta oli toru haaranud esimese telefonihelina peale. „Noh, mis on?"

„Mitte midagi."

„Pole veel läbi?"

„Ei."

„Aga teie... teie olete juba saanud tema kaitseks sõna võtta? Või olete seal niisama mööbliks?"

Mul polnud võimalik talle asjalugu seletama hakata ning ma panin toru nobedasti hargile.

Meie kolmik kogunes jälle kokku.

„Nii et me sinna sisse ei lähegi?" küsis Perfiljev.

Küsimus jäi õhku rippuma. Ma kehitasin õlgu: nagu kõik, nii ka mina.

„Noh, Nikolai?" kordas Perfiljev. Ta oli silmanähtavalt hingevaevas. Hing ihkas liikumist, hing ihkas tegevust. Kui võtaks näiteks kätte ja läheks Starohatovi kabinetti ja võtaks koguni kolmekesi tugitoolides istet. Noh?

Nikolai Nikolajevitš vaikis.

Olin just oma kõrva vastu ust surunud. Perfiljev aga oli minust poole meetri kaugusel — seisis, hingas mulle peale ja ootas oma järjekorda, millal saab kõrva vastu ust suruda.

Seal hüüatas Veera:

„Mina?...“

Ja nüüd enam Veera hääl ei vaibunudki: oli saavutatud see erutuse, viha väljavalamise ja kiljumise aste, mis võrdub hüsteeriaga.

„Mina ei ole sina!“ karjatas Veera raevukalt. „Ma võin olla patune inimene, kuid ometi olen ma aus!... Aga sina oled poisse paljaks varastanud. Sa oled nende verd imenud...“

Nüüd tuli nagu paisu tagant:

„Sa oled verd imenud. Sa oled nende verd imenud, pätt ja parasiit. Sõnnik. Sõnnikuhunnik. Vana sõnniku hunnik!“

Ja nüüd karjatas Starohatov:

„Kas kuulete!“ (See karjatus oli adresseeritud esindajale.) „Kuulete — ja saate aru, kui raske on temaga olnud koos töötada!“

„Jätke järele!“

Kinokomitee esindaja andis käskluse, kuid mingit käsklust enam vaja polnudki. Sest mõlemad olid juba vait. Plahvatus oli olnud liialt suure lõhkejõuga ja tormiline. Prauh! — ja kõik oli korrapealt öeldud.

Meie Perfiljeviga kuulsime nüüd, kuidas vesi karahvinist klaasi voolab. Ja kuidas klaas klaasi vastu kiliseb. Ja kohe kostis Kinokomitee esindaja viisakas kudrutamine — mees oli Veera juurde läinud ja keelitas teda vett jooma.

Nikolai Nikolajevitš tuli meile lähemale:

„Mida Veera räägib?... Milleks?“

Seal aga kostsid jälle karjatused:

„...miks ma kooliminekuga ei kiirustanud?“ prahvatas Veera ägedalt. „Aga just seepärast ei kiirustanudki. Ootasin, et sa sisse kukuksid...“

„Kas tõesti?“ kõlas rahulik hääl.

Kinokomitee esindaja aga vaikis.

„Ainuüksi seepärast ma ära ei läinudki, et ootasin. Tahtsin sind tabada. Justkui varast. Värskete asitõenditega...“

„Aga miks sa siis ei tabanud?“ küsis Starohatov. Ta valitses ennast. Naeris õige pisut, muigamisi. Ma nägin seda selgesti, kuigi ei võinud näha. „Mu sõbrad!“ tavatses Starohatov meid kõnetada, käsi õige pisut (väga mõõdukalt, vaevumärgatavalt) meie poole sirutades. „Mu sõbrad! Hoidke oma talenti!...“ Nõnda ta ütles niisamuti naerukil, muiul sui.

„Miks sa siis ei tabanud?“

„Ei olnud õnne, seepärast ei tabanudki. Mul ei vedanud!“ Ja hingeldama hakates erutusest ning päheturgatanud mõttest, et nüüd läheb ta ära kooli ja tal enam kunagi „ei vea“, karjus Veera ägedushoos uuesti, et Starohatov on sõnnik, sõnnikuhunnik. Tema sõnad olid kohatud, lausa liigsed.

Kell kümme läksin uuesti peasissekäigu lähedal asuva telefoni juurde. Valvurimemm magas.

„Noh?“ küsis Anja.

„Lõpp,“ sõnasin ma.

„Mis lõpp?“

„Filmi lõpp.“

Tundsin, et Anja süda — seal meie kodus — jõnksatas ja siis endisele kohale asus.

„Veera aeti minema?“ Anja hääl vajus.

„Võib öelda, et jah.“

Anja vaikis. Leppis olukorraga.

Ja ohkas. Ning tal ei olnud enam tahtmist ei pärida ega rahmeldada ja mind uuesti võitlema saata.

„Mašake magab. Meil on kõik vaikne,“ lausus ta tasa.

... Veera kihutati minema. Tõsi küll, kehva iseloomustust Starohatovil talle kaela määrida ei õnnestunud — see asi ei läinud korda. Sest Kinokomitee esindaja ei teadnud küll kõike nende vaenust, kuid teadis ometi midagi, mis kokkuvõttes kõik teised teadmised üles kaalus: ta teadis, et kui sa äärmusliku otsuse vastu võtad, siis tuleb (selles ei ole vähematki kahtlust) veel ja veel selle asjaga jahmerdada ning otsust vaagida. Võimalik, et nõnda tuleb teha kolmandalgi korral. Ja neljandalgi. Kuni veetase kõigis mahutites ja torudes on jälle ühtlane. Seda ta teadis, muidu poleks ta aastast aastasse saanud olla Kinokomitee esindajaks. Ja seepärast ühtlustas ta veetaseme juba ette ära. Lahutas Veera Starohatovist, ja asi joones.

„Me avaldasime siiski mõju,“ ütles Perfiljev, kui me igaüks oma teed läksime.

Nikolai Nikolajevitš aitas parajasti Veerale mantlit selga — seisime neljakesi riietehoius.

„Kuule, Nikolai, me ju avaldasime mõju, eks?“

„Jajah,“ vastas Nikolai Nikolajevitš mehhaaniliselt. Ta oli norgu vajunud. Nägi väga vilets välja.

„Me avaldasime mõju,“ kordas Perfiljev kangekaelselt. „Siiski avaldasime mõju iseloomustusele!“ Ta sättis soni pähe ja kordas kogu aeg aina ühte ja sedasama, et tõsta enese ja üldist toonust. Kes teab, võib-olla oli meie looderdamisel ja tüütul ootamisel tõepoolest olnud mingi mõju nende veetasemete ühtlustamisele.

Veerale oli see ikkagi lüüasaamine olnud. Ta polnud suutnud Starohatovit teolt tabada ega tabagi nüüd enam. Sest ta kihutati minema. Lõpp.

Veera vaikis.

VIIES PEATÜKK

Sellest, mis oli juhtunud, kuulsime alles kolmandal päeval — Veera helistas ja ütles, et täna on matused. Anja hakkas nutma. Mina aga rääkisin talle kõike seda, mida sääraseid sõnumeid saades ikka räägitakse.

„Ta oli ju väga haige, Anja."

Ja kui niisugused sõnad pidid talle midagi selgeks tegema ja midagi leevendama, siis nad tegid selgeks ja leevendasid:

„See oli ju ette teada, Anja. Ta oli haige. Kui ta poleks surnud südameataki tagajärjel, siis oleks teda õige pea tabanud teine surm — sa tead ju küll."

„Ma tean," nuuksus Anja.

„Ta elas siiski üsna kaua. Kuuekümneni küll ei jõudnud, aga seda pead tunnistama, et siiski üsna kaua..."

„Ma tean."

„Ta oli paratamatult surmale määratud — seda ütles Veera mulle juba hulga aja eest..."

Siis jäin ma üksi — see tähendab, mitte üksi, vaid Mašakesega. Sest Anja ei suutnud kodus istuda, läks sedamaid terveks päevaks ära ning askeldas nüüd seal kuskil Veera ja puusärgi läheduses. Neil oli seal palju sahmerdamist. Sättisid ja korraldasid. Valmistasid toitu. Mõtlesid, kuidas ja mida. Tegemist oli muidugi pelga kombetalitusega, kuigi naisterahvad seda vahest kombetalituseks ei pea.

Mina aga ütlesin Mašale:

„Ema tuleb varsti."

Ja mõtlesin, kas ei peaks tüdrukule igaks juhuks ütlema, et onu Nikolai Nikolajevitš sõitis Kaug-Itta ega tule sealt niipea tagasi.

„Kas emal on täna palju tegemist?"

„Palju tegemist."

„Kas ema käib nüüd tööl?"

„Istu rahulikult, ta tuleb varsti."

Sellele, et Starohatov oli Veera üle kohtumõistmisega ja ta minemakihutamisega Nikolai Nikolajevitši surma kiirendanud, püüdsin mitte mõtelda — see võis nõnda olla, kuid ei tarvitsenud. Kes teab. Pole põhjusi, pole tagajärgi, kordasin enesele ja tõrjusin mõtteid.

Anja tuli õhtul. Ütles, et kõik oli olnud väga kurb. Veera oli olnud viletsa välimusega. Veera tütar — see võis viieteistkümnene olla — oli samuti istunud vaikselt nagu vagur hiireke. Kõhn ja kitsa näoga tüdruk, väga Nikolai Nikolajevitši moodi.

Perfiljev aga oli üleliia püüdlik olnud, leidis Anja. ILMA SELLETA oleks täiesti toime tulnud. Veera Sergejevna oli Perfiljevile paaril korral vastu hakanud, kuid üsna arglikult, sest iseloomu näitamiseks polnud see tund ja silmapilk kohane. Ja kui siis puusärk välja kanti ning veoauto oma kõige aeglasemal käigul liikuma hakkas, käisid auto taga kuus isevärki

pilli- ja trummimeest ja püüdsid poolprofessionaalidena oma trubadest häält välja saada. Perfiljev aga, jäänuk ja raskekaaluline, ronis veoautost, mille tagumine poort alla oli lastud, vahetevahel maha ja andis pillimeeste eestvedajale juhiseid:

„Ja veel oleks soovitav „Lihtne sinine rätt" — kas oskate?"

„Oskame."

„Ja „Positsioonile neiuke..." — kas saate hakkama?"

„Saame."

Plangu aukudest pudenes või paiskus kõnniteele poisinagasid, kes joonelt üle nurga, asfaltkõnniteed arvesse võtmata, matuserongiga joostes ühinesid. Ja Perfiljevil oli silmanähtavalt hea meel, et ümberringi on inimesed ja et poisikesed seal sedasi sebivad ja et tänav pole sugugi tühi ning olemine on peaaegu pidulik. On ju tegemist sõjamehele viimase austusega. Viimse teekonnaga. Mis sellest, et üks jõnglane joostes oma toru hüüdma pani:

„Kekaõpsi matused!... Poisid, tulge ruttu!"

Anja rääkis, mulle aga tõid tema sõnad silme ette õhkõrnu pilte omaenda lapsepõlvest. Täpipealt niisamuti olime meiegi kord (ainult paljajalu) jooksnud, kuumas teetolmus silganud ja täiest kõrist hõikunud: „Ruttu, poisid! Juurde, juurde, punapea! Võimlavana matused!" Meie olime oma õpetajat tookord võimlavanaks kutsunud.

Mõni päev hiljem Anja juba kaebas Veera peale — Veera Sergejevna ei taha millegipärast meiega suhelda. Isegi helistada ei taha.

„Miks?"

„Ma ei tea," kibrutas Anja kulmu, „ma ei tea, aga meie vahekorras on midagi viltu."

„Pärast seda, kui Nikolai Nikolajevitš suri?"

„Jah... Vahest varemgi — pärast seda, kui Starohatov ta vallandas."

Püüdsin Anjat rahustada: jumal temaga, nüüd on Veera Sergejevna ometi iseenda peremees, nüüd pole Veera Sergejevnal enam vaja Starohatoviga sõdida...

„Ja siis?..."

„Nähtavasti ei vaja ta mind ja ilmselt ei ole tal väga tarvis sindki."

Tahtsin rahustada, aga Anja solvus sellest veel rohkem.

„Kuid me oleme ju tema sõbrad!" Ja meelekibedusega seletas ta, kuidas oli neil päevil ainult mõneks hetkeks Veera Sergejevna poole sisse astunud. „Ja kujutle, Veera Sergejevna ei rõõmustanud üleüldse." Ta oli Anjaga kõnelnud märgatavalt jahedalt. Oli öelnud, et tal on kiire, kuigi Anja oli tulnud vaid viieks minutiks, sest kodus ootas ju Maša...

Ja paari päeva pärast tuli Anja Veera poolt tagasi peaaegu nuttes. Ja kuulutas:

„Kõik... Meie sõprus on läbi."

Ilmnes, et seekord oli Anja ennast seal tundnud absoluutse võõrkehana:

Veera Sergejevna pool olid istunud mingid ennasttäis õpetajannad; olid lobisenud ja vestelnud, Anja aga oli istunud kõrvaletõrjutuna, mitte kellelegi vajalikuna ja mitte kedagi huvitavana.

„Ta käitus nõnda, nagu oleks tahtnud öelda: mida sina siit otsid, tüdruk? Ole nii kena ja ära mulle enam külla tule..."

„Ja sina ära enam minegi."

„Ei lähe."

Ja Anja hakkas õhinal (ning muidugi solvunult) rääkima, et sõpradeks võivad nähtavasti olla ainult vanad sõbrad — ta kõneles tädi Pašast ja tädi Valjast. Iseäranis tädi Pašast, kes — nagu selgus — oli komistanud ning jalaluu murdnud.

„Niisugune inimene, niisugune naine!" ohkis Anja kaastundest. „Ja näe nüüd — komistas täitsa tasasel kohal!"

„Vaesekene!"

„Kui palju joodikuid ringi tuigerdab, aga ükski ei komista ega murra jalaluud. Mitte ükski!... Tee mulle selgeks, miks peab jalaluu murdma ilmtingimata väga harukordne ja hea inimene!"

Töö portree kallal ei edenenud endiselt. Pausi mõttes alustasin uut asja. Anjale lubatud lõbusat jutustust ma kirjutada ei suutnud — lõbusaga ei tulnud ma toime. Uueks asjaks sai ikkagi üsna keeruka süžeega pikem jutustus, niisuguseid polnud ma kunagi varem kirjutanud. Portree võtan pärastpoole käsile, ütlesin ma enesele...

Enne uue jutustuse juurde asumist panin ma köögipanipaika ära suure küpsisekarbi, millesse olin visanud kõik Starohatovi kohta kogutu. Karbis olid salvestused. Olid üksikud lehed faktidega, üksikud kolme-neljalehekäljelised stseenid, visandid, magnetofonilindid kõnelustega — lühidalt öeldes kõik, mis ma kokku olin kogunud. Pappkarbi küljele oli suurte tähtedega kirjutatud: PORTREE J.S.Ü., mis muidugi tähendas: portree ja selle ümber. Otseselt Starohatovi portree kohta käivad materjalid. Ja samuti igasugused abimaterjalid ja mõtted, mis võisid sellesse portreesse sobida ning võisid ka mitte sobida. Puhtand ja mustand üheskoos.

Viimane, mis ma sellesse karpi olin pannud, oli Starohatovi suvila vaatamaskäimise kirjeldus, selle retke kirjeldus, mis ma linnast välja olin teinud.

...Mäletan, ma polnud veel jõudnud seda karpi ära panna, kui Anja tuli ja seda vahtima jäi.

„Mis on, Anja?" küsisin.

„Ei midagi," vastas ta nukralt. „Ma vaatasin karpi..."

Ei, kui olla täpne, siis algul rääkisime viimast korda Veerast. Anja läks tuppa Maška juurde. Ma vaatasin üle õla — ja juba ta seisis nelinurkses ukseavas ning sõnas:

„Veera tegi meile ikkagi seda au — külastas meid..."

„Mis?"

„Veera käis eile meil. Ilmus äkitselt heatujulisena, aina naeris ja naljatas, aga seejuures oli kuidagi võlts. Ei meeldinud mulle."

„Kas te juttu ka ajasite?"

„Õige vähe. Ega minagi temaga nüüd enam tseremoonitse. Ta ütles, et tahab sinu kojutuleku ära oodata, mina aga teatasin talle, et pean otsekohe haiglasse tädi Pašat vaatama minema."

„Sa viskasid ta välja?"

„Ei," muigas Anja, „ma jätsin ta Maškat hoidma."

„Noh, kas tead, see on juba liiga naiselik!" Vangutasin pead ja puhkesin naerma. „Veera tuli sinuga kontakti looma, sina aga tegid temast lapsehoidja. Kas ta hoidis Maškat kaua?"

„Ei. Umbes tund aega... Eks ma ju pidanud tädi Pašale apelsine viima?"

„Ja kas te siis kõnelesite, kui sa tagasi jõudsid?"

„Viis minutit. Nüüd meie jutud ei klapi."

Paistis, et Anja meeleolu on täitsa sant. Karp seisis laual. Ja siis astuski Anja selle karbi juurde ja jäi seda vahtima.

„Nagu alati... Nii suur karp," ütles ta irooniliselt, „ja nii väike jutustus."

„Palju ülearust," selgitasin.

„Jah, jah, mäletan — sa juba tegid selle kord mulle selgeks."

Nüüd polnud siin selliseid minupoolseid väljendeid, nagu „idee", „süžee" või „kujundid" — puudus autori sõnakõlksutamine, oli ainult küpsistekarp kogu oma ilus ja kaitsetuses. Lihtsalt üks karp. Midagi reaalset. Midagi armetut. Midagi säärast, mis lepitab igas inimeses niihästi selgeltnägija kui ka asjatundja. Sest kuidas sa hoogu ka ei võtaks, kuidas ka tiibu ei lehvitaks ja lendu ei tõuseks, varem või hiljem vajub kõik ülimas rahus kallaste vahele ja jääb pidama siia. Karpi. Kui minu naise sõnades leiduski pilget, siis see mind neil õnnistatud aegadel ei riivanud ega solvanud. Ma ei tundnud mitte põrmugi häbi mahapotsatamisest. Ei häbenenud selle karbi välimust.

Kuid pilget ei olnud. Oli muud.

Anja puudutas karpi õrnalt sõrmedega. Ütles:

„Siis sellesama karbi pärast ongi meie elu nii raske ja paha?"

Tema hääl värises ja murdus.

Ta ei lisanud enam sõnakestki. Läks ära tuppa. Oli kuulda, kuidas ta seal voodit nihutas ja Mašat magama pani... Köök tõmbus pimedaks. Ma istusin üksinduses. Ja minu lähedal oli ainult see karp, mida Anja äsja sõrmedega oli puudutanud. Ja järsku muutus kõik kaledalt selgeks, nagu muutuvad kaledalt selgejooneliseks väljapoole ulatuvad sisemised konstruktsioonid. Kõik oli alasti. Ja päris tükkideks. Anja ja meie tütar. Mina oma karbiga. Meie korteripugerik. Ja rohkem meil ju polnudki midagi.

Justkui selle alastioleku vastukajaks sai meile kahe päeva pärast osaks suur rõõm. See tabas meid ootamatult, peaaegu nagu välk selgest taevast — nii see päris tõeline rõõm inimesele osaks saabki. Maša hakkas käima.

„Kohe näed ise," lausus Anja.

Ning ma nägin.

Anja tõstis Maša voodist välja (laps oli seal mänginud) ja pani põrandale. Sekundi või paar tema käed värisesid — kas panna maha või mitte? Ja panid maha.

„Mine isa juurde."

Ma olin ühe sammu kaugusel. Noh, võib-olla kahe, kui arvestada väikesi samme. Ja Maša astuski kuus oma sammu ja viimast sammu tehes vajus mu kätele. Seejärel tegi ta kaheksa sammu. Siis käis ühest seinast teise seina. Nõnda see sündiski. Mitu päeva järjest rääkisime isekeskis ja võõraste inimestega ühelainsal teemal, kuulutades uudist: „Mašake hakkas käima!" Telefon helises lakkamatult. Ja vanematele sai samuti kirjutatud. Kõigi detailidega ja pisiasjadega, mida vanemad aasta-aastalt ikka rohkem hindavad.

Rõõmu-uimas hüppasime Anjaga tihtilugu teineteisele kaela ja juubeldasime — aina kordasime, et meie oleme siiski võidumehed. Ja et rasked ajad on meil nüüd seljataga. Ja et kui algavad paremad ajad ja tulevad pirukad, siis oleme veelgi õnnelikumad — oleme õnnelikud, elame kaua ning sureme ühel ja samal päeval. Meie vanadusvahele vaatamata jäi Anja selle ohvriga meeleldi nõusse.

Kuid see esimene päev, mil Maša käima hakkas, lõikus eriliselt mällu.

„Ja ometi jõudsime vastu pidada, Anja!" lususin mina. Lususin keset meie juubeldust.

Ja näete, mis seal siis toimus:

„Meie?"

Ning ta kordas seda küsimust veel. Järsult ja kaledalt:

„Meie?!"

Ma ütlesin talle. Väga ettevaatlikult:

„Jah, meie, — aga mis siis nüüd lahti on?"

„Ei midagi," sähvas ta võimukalt ja ehtnaiselikult. „Ära uhkelda võõraste sulgedega."

Ma ütlesin:

„Jäta järele."

Tema aga ajas oma joru:

„Kas mul pole õigus?"

„Jäta järele!"

Ta puhkes nutma, kukkus sedamaid pisaraid valama. Mul läks kops üle maksa. Plikakene, tippjalg alles, päris pudilõug, aga kus võtab perekonda „minu omaks" ja „sinu omaks" jagada... Kuid ta oli naela pea pihta tabanud. Läksin tema juurde. Jäin nõusse, et tal on õigus. Hakkasin rahustama. Olin kindel, et naisterahvast on alati võimalik rahustada, kui vähegi viitsid.

Töö portree kallal ei edenenud. Mustandis sain juba valmis uue asja, mille naljaviluks nimetasin jutustuseks puhkuse mõttes, — sain selle valmis ja võtsin portree jälle käsile, aga paraku ei võtnud see töö mul vedu. Tundsin, et võin tegelda mis tahes tööga, ainult Starohatovi portreega mitte. Sihuke ummik.

Möödus nädal.

Möödus teine.

Otsisin abi mõjusast vahendist — kõnelesin Starohatoviga avameelselt. Mulle näis, et avameelne kõnelus ergutab kuidagi mu tähelepanuvõimet, teeb midagi selgeks ja võib-olla annab mulle mõne mõtte — raputab vähemalt. Aga ei midagi, ka see ei aidanud.

KUUES PEATÜKK

Kõnelus Starohatoviga oli õige omapärane.

„Tere, Igor," ütles ta telefonitorusse, nagu kõigil on ikka kombeks öelda. „Kuidas käsi käib?"

Lahedalt, argiselt, koguni mõningase lihtsalt suheteloomise sooviga — asjaajamise toon see igatahes ei olnud. Just nimelt säärast telefonikõnet ma oodanud olingi.

„Mängin väikese tütrega ja tülitsen naisega," vastasin laisalt. „Mis siin rääkida!"

Tema aga lausus:

„Tühjus. Kihutasin ta minema, Igor, ja nüüd on ümberringi tühjus."

„Kas elumõte on kadunud?"

„Täpipealt!" Ta hakkas naerma.

„Harjute ära."

„Seda muidugi... Kuid esialgu on mul ilma temata tühi tunne. Olen rõõmus, et ma temaga arved õiendasin: seda oli ilmtingimata vaja teha. Aga kui sa palju aastaid kestnud riiule kriipsu alla tõmbad, siis on kuidagi nigel tunne."

„Nojah," kinnitasin ettevaatlikult.

„Kui keegi sind päevast päeva vaenab, ainult siis tunned sa elust õiget maiku."

Rääkisime sellest, et inimene nuriseb alati. Nägeleb kellegagi — paha lugu, ei nägele — jälle kehvasti. Näsisime seda pigi umbes viis minutit, võib-olla koguni kümme. Siis tegin väikese kõrvalepõike.

„Kui te möödunud aegu taga igatsete, võin ma teid paraja isiksusega kokku sobitada."

„Kes see on?"

„Minu naabrinna. Elab meie trepikojas."

„Tige naine, eks?" Ta taipas, et ma nalja heidan. Puhkes naerma. „Kes lööb hambadki külge?"

Vestlus muutus vabamaks. Ja vastutustundetumaks. Ja siis hakkasin ma oma jutuga tasapisi mujale tüürima.

„Ka mina õiendasin ühe inimesega lõplikult arved, Pavel Leonidovitš, ja nüüd valitseb minugi hinges isemoodi tühjus."

Ta tuletas ise meelde:

„Kas sellega, kes sulle hingerahu ei andnud, kes sulle mõistatuseks kujunes?"

„Täpselt."

„Lahendasid tema mõistatuse?"

„Paistab sedamoodi."

„Huvitav!" kostis ta.

Mina aga alustasin sõna otseses mõttes laskumist. Alla. Pilvepiirilt.

„Tulge meile külla, Pavel Leonidovitš, muidugi, kui aega saate."

„Sulle külla?"

„Mul on selle inimese kohta kogutud hulk materjali. Huvitavat. Tõepoolest huvitavat."

„Kas tulla?" Ta jäi hetkeks mõtlema.

„Tuleb tulla, kuulata ja anda hinnang minu vaevarikkale nokitsemisele," laususin ja puhkesin samuti naerma. Tagasihoidlikult ja naljatlevalt ühtaegu. On olemas säärane häälevarjund. Et ma naljatlen hämmelduse tõttu. Ja ühtlasi kostab küllaldaselt läbi see kõige olulisem: te olete ju minu õpetaja, Pavel Leonidovitš, nii et kuulake mind ära ja andke hinnang, olge nii lahke.

Ja veel oli üks üsna umbmäärane vaikne vihje: vahest saab sellest materjalist filmistsenaarium?

Ja vihjes peaaegu märkamatu väike salasööt: kui õige teeks kahasse, ah?

Aga iseenesestki mõista oli see kõik tungivast ja sündsuse piirides paluvast põhilisest kõnetoonist õhedaks uhutud. Sest ma ju nimelt palusin Starohatovit, palusin, kuna tahtsin teda iga hinna eest endale külla kutsuda. Kinni püüda. Enda poole meelitada. Ja see kõik mahtus sõnadesse:

„Minu tööd kuulama ja hindama — tulete, eks?"

„Kas otsekohe? Sedamaid?" naeris ta.

„Jah... Kui teil võimalik on."

Panin telefonitoru käest. Nüüd tuli Anja hästi kähku kodunt minema saata. Starohatov sõidab autoga — üks hetk, ja ongi platsis.

„Jumala nimel. Mine välja. Jumala nimel." Ma värisesin kogu kehast.

„Mašakesega? Välja? Jalutama?"

„Jah. Jah. Jah."

Ning siis me istusimegi köögis. Tema ja mina. Tema istus mugaval aknaalusel kohal, seal sai küünarnukki lauale toetada ja pead oli mõnus kuninglikult vasakule käele naaldada — liiatigi oli Pavel Leonidovitš Starohatovil sellal hall lõvilakk. Nii tema pea kui ka poos oli, kui nõnda võib väljenduda, iseäranis lõvilik või topelt lõvilik, kui ta taipas, miks teda külla kutsuti. Ja seda taipas ta kiiresti. Otsekohe.

„Arusaadav," sõnas ta rõhuga, noogutas ja vaatas mulle näkku. Ja veel kord:

„Arusaadav!" Ning jälle noogutas ta, soostudes mänguga. Ei ägestunud, ei turtsunud vastu, õigupoolest ei avaldanud imestustki — sest ta polnud neid mehi, kes turtsuvad või imestust avaldavad. „Tähendab, mina, Starohatov, siis olingi see pähkel, mida ta katki hammustada katsus. Noh, eks kuulakem," võis ta mõtelda. Nägu oli tal rahulik, tundus, et asi talle koguni huvi pakub... Kahju ainult, et need magnetofonilindid nii halastamatult juhivad tähelepanu kunsti väärastumisele ja mandumisele kaasajal. Aga olgu. Kuulakem.

Ja siis me kuulasimegi.

Ta vaatas aknast välja — istus poolpöördes. Ka mina vaatasin sel ajal aknast välja. Ja magnetofon töötas.

„... Pavluša Šarikovi puhul Starohatov veel pelgas pisut. Just seepärast käis asi õige peenelt. Väga ettevaatlikult. Šarikovile jäi koguni mulje, et Starohatov on teda koorinud kogemata, tahtmatult. Aga see ei olnud kogemata. Oli lihtsalt esimest korda..." kõmises mu hääl.

Lint sahises ja naksus kuivalt. Edasi tuli Kolja Okonnikovi ja Starohatovi stseen.

Sellest stseenist see lugu kord alguse saigi.

K o l j a O k o n n i k o v: Olen teile väga tänulik, Pavel Leonidovitš.

S t a r o h a t o v: Pole kõne väärt, Kolja, pisiasjad.

K o l j a: Need ei ole pisiasjad, Pavel Leonidovitš. Ma saan väga hästi aru, et need ei ole pisiasjad, — ärge keelduge, Pavel Leonidovitš.

S t a r o h a t o v (*külmavereliselt, sõnal sabast kinni võttes*): Kuid ma ju ei keeldugi, Kolja. Meist saavad kaasautorid.

K o l j a (*jääb algul keeletuks, seejärel kiirustades, mehhaaniliselt*): Seda muidugi. Selge see. Loomulikult.

Polnud kahtlust, et see stseen pidi jätma sügava mulje. Kuid kõik sai nüüd teatavaks minu ümberjutustusena. Minu suu läbi.

Aga edasi tulid dokumendid. Esimeseks dokumentaalseks palaks oli jutt tolle purjutajaga, tolle Kiila Stsenaristiga. Õllelauas.

„Ta päästis mu. Ta muutis stseenid hulga paremaks. Tegi kogu stsenaariumi tublisti ümber."

„Ah et aitas?" (Minu küsimus.)

„See on suur inimene — suur, suur!“

„Joo õlut.“

„Ta aitas, nagu aitab isa. Nagu aitab vend. Omakasupüüdmatult. Siiralt. Mitte keegi pole mind kunagi nõnda aidanud, nagu aitas Starohatov.“

„Kas oled kindel, et ta sinult kopikatki ei võtnud? Kas õlu pole sinu mälu juhuslikult ära võtnud?“ (Minu täpsustus.)

„Millest sa räägid?“

Dokumentaalsele tekstile üleminek pidi mõju avaldama. Ja avaldaski. Starohatov vilistas tasa — ohoo, vaata aga vaata!

Siis tundis huvi:

„Kes see on?“ Ootas vastust ja püüdis ise meenutada (purjutaja Kiilas Stsenarist aga rääkis, rääkis, rääkis hingeldades oma elu ainsast vägevast vaimustusest).

Mainisin nime.

„Õige küll. Oli, jah, üks niisugune... Tuli meelde,“ noogutas Starohatov. Ning ma nägin ta näost, et nii see asi tõepoolest oligi. Talle oli meelde tulnud.

Asi läks lihtsamaks, me mõlemad vabanesime pingest. Kuulasime linte, nagu neid ikka kuulatakse. Starohatov võttis toolil mugavama asendi. Panin uue lindipooli peale. Või näiteks lasksin kiiremini joosta lindiosadel, mis eriti huvi ei pakkunud — kord andsin magnetofonilindile suurema, kord väiksema kiiruse ja püüdsin endas jõudu mööda režissöörivõimeid avastada. Ja mu kavatsus läks korda just seetõttu, et Starohatov oli asjaga päri. Ta koguni kiirustas mind tagant. Tabanud mõtte ja mõistnud, missugune oli lindijuppide omavaheline side, rehmas ta otsemaid käega: lähme edasi. Või ütles:

„Siin on kõik selge.“

„Kas võib vahele jätta?“

„Jah.“

Ning ma panin lindi uuesti kerima. Kerisin vaikselt, kiirendatud tempos.

„Siin aga kuulame lõpuni,“ sõnas Starohatov.

Temas oli ärganud huvi — dramaturgi huvi.

Praegu oli meil käsil pikk Vaikse Inseneri stseen. Kurb lugu sellest, kuidas mehel suri naine. Ja kuidas see mees jäi üksi tühja, tolmusesse tuppa.

„Ma poleks ialgi selle peale tulnud, et Starohatov aitab mul minu toormaterjalist stsenaariumi teha.“

„Ja ta aitas?“ (Minu hääl.)

„Ilmselt liigutas Pavel Leonidovitši minu naise matuste kirjeldus. Ja minu üksindus liigutas teda. Ja minu tuba.“

„Saan aru.“

„Siin on palju tolmu — istuge parem laua juurde. Ma keedan teed.“

„Tänan.“ (Ma võtsin istet.)

„See on tema foto. (Seinal.) Enne haigestumist...“

Seda stseeni oleks muidugi lühendada võinud, aga ma märkasin, et stseen läks Starohatovile südamesse. Väga tore stseen. Seisab üksi justkui järv, millele Kesk-Venemaa tasandiku metsasalus ootamatult satud — on olemas, kuigi teda ühelgi kaardil pole. Kena järveke. Nägin, et Starohatov kuulab meeldumusega ega taha sündmuste käiku kiirendada. Minagi otsekui tardusin. Kuulasime mõlemad.

Enam ma ei muretsenud: selge oli see, et kas nii või teisiti, aga minu kavatsus luhta ei lähe. Starohatov kuulab kõik ära. Lõpuni. Ei tõuse püsti. Ei lahku poolelt lauselt või lindi ümberkerimise pausil.

Vaikse Inseneri lint oli tehtud toas, sellest ka üllatavalt hea kvaliteet — ei kahinaid, ei kõrvalisi hääli, nii et võisime Starohatoviga koguni paar sõna vahetada, nende hetkede vaikust ja liikumatut melanhooliat häirimata.

„Kas sa oled seda tööd kaua teinud?“ küsis Starohatov.

„Kaua.“

„Ja palju vaeva näinud?“

„Seda küll.“

Ta kordas:

„See stseen lase lõpuni.“

Ma noogutasin: olgu nii. Magnetofonilint aga jätkas endise tasakaaluka mõõdukusega oma melanhoolset lugu. Insener lausus: „Ta suri kiiresti. Nädala ajaga. Oli haige täpselt seitse päeva,“ — ja jäi vait, mina aga (seal, lindil) rohkem küsimusi ei esitanud ning silmitsesin laes rippuvaid ämblikuvõrke.

Uks käis — tuli Anja. Mašakesega ja lapsekäruga.

„Tema ei tea. Ei ole asjaga kursis,“ kiirustasin Starohatovile ettenägelikult kuulutama.

Starohatov noogutas.

Anja vaatas kööki:

„Tere.“

Ta hoidis ennast kangesti vaos — muidugi mõtles, et me töötame. Arvas, et Pavel Leonidovitš hindab nüüd minu kauaaegset tööd. Tegelikult see nõnda oligi.

Anja keetis meile teed. Otsis kuskilt välja mingid Noa-aegsed vahvlid, küllap need olid Maškast järele jäänud. Meil oli toiduga kitsas, kuid mida oli, seda pakkusime. Anja mõtles ju ainult sellele, et majas on külaline. Mitte magnetofonilindilt kostvatele küsimustele ja vastustele.

Tee oli laual. Ja Anja läks otsekohe (sõnagi lausumata) ära. Aga tee

jahtus, sest me kuulasime parajasti (umbes kakskümmend minutit) Kae-Ženkat, kelle Starohatov paljaks oli riisunud, kuid mitte esimese, vaid teise korraga. „Esimesel korral saatsin ma ta persse!“ hüüdis Ženka uljalt.

Seejärel tulid minu mõttemõlgutused (kestusega samuti vähemalt kümme minutit), kuidas Pavel Leonidovitš Starohatovi mõistatust lahendada, kuidas temast aru saada. Kuidas on võimalik, et temas on kummalisel kombel külg külje kõrval aset võtnud ilmne röövellikkus ja ilmne üllameelsus?

Starohatov kuulas. Kikitas veidike kõrvu.

Vaikisin.

„Jälle mina...“ tuli Anja kööki.

Küsisin pilguga — mis juhtus?

„Soojendan teed,“ sõnas ta selgituseks. „Miks te siis ei joo?“

Ja ta tegi tee kuumaks. Valas tassid uuesti täis. Ja Starohatov asus talle äkitselt appi — delikaatsusest.

„Teed?... Aitäh, Anja, heameelega.“

Ja siis ütles Anja järsku, justkui taganttõugatuna:

„Mul on väga piinlik, Pavel Leonidovitš. Ainult tee... Ja need vahvlid...“

Aga see polnud veel kõik. Palve häälde hästi ära peidetud (kunstiinimese teinepool!), sõnas ta:

„Me oleme nii vaeseks jäänud... Kui sellest,“ ta pööras pilgu pöörlevatele lindipoolidele, „teie abil... Kui õnnestuks teha film, see aitaks meid suurest hädast välja, Pavel Leonidovitš.“

Me mõlemad vaikisime. Magnetofon podises omasoodu. Poolid pöörlesid. Ja Anja ei saanud loomulikult aru, kui absurdne on tema liigutav palve.

„Ta on nii palju tööd teinud. Kogu maailma unustanud. Nii ränka vaeva näinud...“

„Usun,“ sõnas Starohatov.

„Ta on ööd ja päevad... Ta on nagu äraneetu...“

„Aitab, Anja,“ sekkusin mina (nõudlik kunstiinimene, kes peale käratab oma naisele, sest see on küll kenakene, kuid ometi ainult naisterahvas).

„Miks?“

„Aitab.“

Anja jäi paugupealt vait. Kuid oma sisimas ei olnud põrmugi rahul — naisterahvas on sitke ja püsikindel. Kinkis Starohatovile vargse ja paluva naeratuse.

„Te siiski abistage teda, Pavel Leonidovitš, meil pole ju kedagi peale teie, kes teda abistaks...“

Ja ta läks ära. Vaiksete, malbete sammudega. Kunstiinimese teinepool.

Meie aga kuulasime edasi.

Nevelskite — Volodja ja Vika — lint pani Starohatovi naeratama. Mis imelugu, samasugused filmiinimesed nagu sinagi, aga räägivad sinust tagaselja head. Vikal ja Volodjal olid puhtad ja heledad hääled ning nad laulsid talle puhtaid ja südantkosutavaid ditürambe. Pikka iga Pavel Leonidovitš Starohatovile. Nende siiras kiitus koos teatava intelligentsusesarmiga oleks praegu olnud igaühele meeldiv.

„Kenad inimesed,“ laususin.

„Kenad,“ kinnitas ta.

Ja otsekui mingi „kenaduse“ ja mingi vahekohtuniku-üllameelsuse kõrguselt torkas Starohatov mind tsipake. See oli ainus torge kogu õhtu jooksul. Kuid see oli olemas.

Käisid minu arutlused ahnitsemisest ja sellest, et ahnitsemiskalduvus on homo sapienside hulgas üldse küllaltki arenenud... Starohatov sõnas:

„Sel kohal oled sa närvitsenud, Igor... Kuula omaenda häält — see pole ju terve kõlaga. Haiglaslik.“

Vastasin talle, et jah, närvitsesin küll.

„Töö ei laabunud?“

„Ei.“

„Ennäe, kus lugu. Mina peaaegu arvasin juba, et kogu su töö on tehtud NUHI TASEMEL.“

Neelatasin. Ütlesin talle vaikselt:

„Ka nuhid närvitsevad.“

„Jah, närvitsevad. See on tõsi. Aga milleks sulle niisugused mittetootlikud piinad? Miks sa, anna mulle andeks, närve kulutad?“ Ta naeratas. „Tulnud minu poole ja öelnud: asi on sedamoodi, Pavel Leonidovitš, et teie olete mulle mõistatuseks.“

Ta naeratas uuesti:

„Ma oleksin sulle jalamaid tõtt kõnelnud. Ka kaasautorsusest oleksin kõnelnud, kõigest oleksin kõnelnud.“

Uus naeratus:

„Ma ei oleks sellest saladust teinud, Igor.“

Vaikisime pisut.

Ja ta oleks tõepoolest kõigest kõnelnud, mõtlesin. Ta poleks sellest saladust teinud. Niisama lihtsalt... Kuid sealsamas käis mul peast läbi mõte nagu äkiline äratundmine: ei ta oleks suud paotanud, mitte kuraditki poleks ta ütelnud. Praegu on ta ju hea ja lahke. Me kõik oleme praegu head ja lahked. KUI MA KÜSIMA OLEKSIN LÄINUD, SIIS EI OLEKS TA ÜLDSE TAIBANUDKI, MILLEST JUTT.

Starohatov aga kordas:

„Ma oleksin kõnelnud. Oleksin sulle otsekohe kõigest kõnelnud, Igor.“

Ta oli mõnevõrra loidunud. Vaiksemaks jäänud. Kauaaegne lintide kuulamine saab inimese tahes-tahtmata oma võluvõimu alla, nüristab ja uinutab. Kuidas kuuldu sind ka ei erutaks, kahe tunni möödudes

muutud uniseks ja loiuks. Nõnda me seal siis istusimegi — juba rammestunult. Magnetofon aga tõi kuuldavale ja pigistas oma sisu endast välja ikka niisama rütmiliselt, ühe sõna teise järel, dialoogi dialoogi otsa — väsimust tundmata.

Ja vaid siis, kui kostma hakkas „meelepööramise" teema ja see sõna siin-seal kõlas: pärast MEELEPÖÖRAMIST, MEELEPÖÖRAMISE tagajärjel, kaks aastat enne MEELEPÖÖRAMIST... — vaid siis tegi Starohatov häält. Lausus, nagu ütleks kellegi stsenaariumi hindav professionaal:

„Mahukas sõna. Hästi valitud."

Ja ta noogutas terve minuti, võib-olla koguni kaks minutit, igatahes nii kaua, et ma pilgu ära pöörasin. Jäi minuga nõusse. Ning just siis tuli Pavel Leonidovitšil suitsuhimu ja ta torkas endale suhu sigareti minu pakist.

„Kui suurepärane kevad tänavu on," sõnas ta suitsetades.

„Jah."

„Meie maja elanikkudele anti käsk täna puid istutada. Mina aga jäin kauaks sinu poole istuma."

„Ka mina pean istutama. Ja vist oleksin seda täna pidanud tegema."

„Kas samuti majakomitee käsul?"

„Minu noore naise käsul."

„Anjale meeldib puude istutamine?"

„Ei. Anjale meeldib, kui mina puid istutan."

„Ahaa," sõnas ta naerusui. „Seda tuleb mõnikord ette. See on majakomitee käsust magusam."

Magnetofon muudkui aga töötas omasoodu. Tõendas. Kähises. Veenas. Me ei kuulanud enam.

Kõik oli selge.

Oli viimane lint. Või eelviimane — nii või teisiti oli töö juba ažuurne. Viimased jäägid. Starohatov tõusis püsti.

„See kõik on õige," sõnas ta üsna rahulikult. „Pavel Leonidovitš on olnud kaabakas."

Ta läks esikusse. Võttis sealt oma kaabu.

Ta oli pisut kühmu vajunud. Läks aeglasel sammul. Ja silmavaade oli tal paha, silmad tuhmunud ja kokku pigistatud, — minu poole ta ei vaadanud, vahtis endale jalge ette.

„On olnud kaabakas," kordas ta.

Ja hakkas trepist alla minema.

„Aga ükskord, aga ükskord — juba pärast MEELEPÖÖRAMIST — te abistasite omakasupüüdmatult. Miks?" ei unustanud ma temalt küsida seda, mida ammu olin kavatsenud küsida.

Ta muigas.

„Jah." Ta muigas jälle. „Just nimelt — miks?"

Ja läks trepist alla, oma auto juurde. Ja sõitis minema.

...Nelja päeva pärast helistas mulle üks sõber. Muuhulgas kuulutas ta:

„Kas tead uudist — Starohatov löödi stuudiost välja."

„Võib-olla läks ise ära?"

„Võib ju olla... Aga paistab, et ta ikkagi löödi välja."

Meie jutuajamine kaua ei kestnud: mind hüüdis mu naine. Uudise üle järele mõtelda ja seda arutleda ma ei jõudnudki.

Anja lausus:

„Sul on väike võlgnevus, ega sa seda unustanud ole?"

„Väike võlgnevus" seisis haljastamises.

„Igor, ära ole laisk," sõnas Anja lähemale tulles, „mine istutamiseks puid tooma."

„Kohe praegu?"

„Jajah. Ning võimalikult kiiresti — Košeljov ootab sind juba."

„Missugune Košeljov?... Minu meelest on juba öö, Anja." (Oli hilisõhtu.)

„Seepärast peadki kiirustama."

„Aga kui ma kiirustan hoopis homme, Anja?"

„Homme läheb sinna juba buldooser."

Meie kõrghoonete vahetust lähedusest koristati ära viimast jalgujäänud külakest. Kaotati seda maamunalt. Õigupoolest oligi seal kõik juba ammuilma puhtaks tehtud, ümber kolitud või laiali kantud, välja arvatud mõned jändrikud, arvatavasti metsistunud õunapuud.

„Õunapuud hukkuvad. Sa saad aru, Igor, õunapuud!" Anja oli peaaegu nuttes kuulanud naabrinna juttu mahajäetud puudest. Päästetud uibuke seisis Anjal juba silme ees. Kasvamas meie sektsiooni ukse juures. Ja andmas kõneainet ja saamas imetlusobjektiks juhuslikele möödakäijatele — lihtsatele ja südamlikkudele inimestele.

Košeljov oli aga oma naise Valja Košeljova vastutusvõimetu ja rahumeelne teinepool; naabrinna Valja Košeljova oli see, kes juba varem oli otsustanud, et meie maja ümbrust tuleb haljastada.

„Košeljov ootabki juba!" hõikas Anja aknast välja vaadates.

Seal all tammus tõepoolest see õnnetu Košeljov. Kahe labidaga — üks oli minu jaoks.

Läksin alla.

Oli õhtu. Täitsa pime. Suundusime kunagise küla poole, kobistades labidatega nagu vanataadid keppidega. Õunapuude päästjate moodi me küll välja ei näinud, pigem sarnanesime kahe hauakaevajaga.

Nõnda me siis roitsime Košeljoviga pimeduses keset metsistunud madalaid põõsaid ja haigutavaid auke. Mõnikord põrkasime omavahel kokku. Õunapuudest polnud enam jälgegi järel. Võtsin mingitel tellisklividel viivuks istet. Košeljov komistas pimedas ja kukkus auku; tema otsis ikka alles õunapuud. Siis ilmus ta minu juurde.

„Tead, võtame siit vähemalt mingi vahtrapuu ühes," ohkas Košeljov, kartes oma Valjat.

„Ma ei ole siin vahtraid näinud."

„Kõnnime mööda teerada metsani. Umbes kolm kilomeetrit tuleb ära."

„Kui palju?"

„Kolm kilomeetrit."

„Sa paistad paras jõujuurikas olevat," torkasin mina.

Ta jäi vastuse võlgu. Oli alles nüüdsama august välja roninud, seisis ja puhastas riideid mullast.

Metsani ei olnud muidugi mitte ainult kolm kilomeetrit, samuti mitte ainult neli. Läksin temaga ühes puhtast kaastundest, sest Košeljov kippus sinna üksi minema.

„Näe, siin ta ongi. Vaata... Kenakene," lausus Košeljov lõpuks, metsaserval kasvavat vahtrat mõnuga vaadeldes.

Tal oli kange tahtmine hommikul üllatada oma naisukest, oma Valjat. Ja seepärast seisis mul temaga ees pikk ja tõsine vaidlus. See vaher oli ilus küll, polnud midagi öelda. Sirge. Kena kasvuga. Kuid ma olin surmkindel, et me teda kohale tassida ei jõua... Kuu tõusis, taevas läks selgeks ja kuu tardus üllalt ja pidulikult. Nagu suur kollane punkt. Aga ühe väikese vahtra valisin ma vaevata välja — valikut siin polnudki, see seisis kuupaistel ja lausa palus, et ta kaasa võetaks.

See mõte tuli mulle äkitselt, ja alles vähemalt neli päeva hiljem, kuid ma ütlesin korraks ainult hm! ega uskunud seda: lollus, võimatu!... Aga siis tuli see mõte uuesti, kuid nüüd juba õrnemalt, rahulikumalt. Ning võis juba käe välja sirutada ja seda ilveskassi kartmatult silitada. Selleks ta tulnud oligi.

„Veera käis meil," oli Anja tol korral ütelnud. „Mina aga pidin just haiglasse, tädi Pašat vaatama minema." — „See kukkus pahasti välja: Veera tuli sinuga kontakti looma, sina aga tegid temast lapsehoidja. Kas ta hoidis Maškat kaua?" — „Ei. Umbes tund aega..."

Ma helistasin.

Telefonitoru võttis tütar — viieteistkümnene vaikne, kitsa näoga ja linnuluudega tüdruk, kes oli Nikolai Nikolajevitši moodi.

„Ema ei ole kodus," vastas ta vaevukuuldavalt.

Ja veel. Peaaegu sosinal:

„Ta tuleb täna hiljem. Kas ma ütlen talle midagi edasi?"

Mitte hääl, vaid lehtede kahin.

Helistasin hiljem (siis ma enam ei kahelnud):

„Veera?"

„Mina."

Asusin kohe asja juurde:

„Sa andsid talle siiski vastulöögi."

Ja Veera kostis otsemaid väljakutsuvalt, vedru moel õgvenedes:

„Aga mida sina siis arvasid?"

Ennast talitsedes palusin, et ta räägiks lähemalt — olin ju minagi mõnel määral asjaosaline. Jämedates joontes — magnetofonilindid, mille hulgas ta oli sorinud, ja ka need, mis ta ära oli viinud, kuulusid mulle.

„Sina minu heaks ju erilist vaeva ei näinud. Eks ma siis võtnudki nõuks ise neis lintides selgust saada."

„Ega küsinudki, kas tohib?"

„Aga miks ma küsima pidin? Esiteks oled sa ju minu suur sõber. Teiseks teadsin ma täpselt, et sina mulle neid linte ei näita."

Ja ta lisas, mu kõrva haavates:

„Sa oled ju sihukest eri tõugu."

„Mis tõugu?"

„Noh, sihukest," sõnas ta: pidas mind argpüksiks. Muidugi mitte selles mõttes, et ma Starohatovit kardan. Vaid selles, et ma millessegi sekkuda ei soovi, — see tähendab, selles mõttes, milles argpükslikkuse mõiste tänapäeval kõige laiemalt käibel on.

Ma ei vastanud talle midagi. Lihtsalt ei vastanud. Ei öelnud talle isegi seda, et mul on oma asjadega palju tegemist olnud ja et ma olen huvi tundnud Starohatovi kui inimese ja kui karakteri, mitte kui stuudio juhataja vastu...

„Sa oled meil ju kunstnik. Sa oled meil ju kaunishing," jätkas Veera. „Sa ennem sureksid, aga ei määriks käpakesi."

Neelasin ka selle alla.

„Sa oleksid ju võinud sel asjaarutamisel oma lintidest rääkida. Sa oleksid ju võinud mind välja päästa, kaitsta..."

Ei olnud mul sellelegi midagi vastu kosta.

„Sa muidugi kartsid, et seda võib pealekaebamisena võtta. Meie kaunishing Igor — ja järsku öördaja."

Nüüd ma siiski ukerdasin kuidagi välja — ütlesin, et ei taha ega mõistagi oma tööd kõrgemale ülemusele esitatud kaebuseks muuta. Olgu sellegi kaebuse iseloomulikuks omaduseks õiglus. Niisugune ma olen, ja ümber teha on mind juba raske. Mul ei ole midagi efektiivse suundmõtte vastu, aga ma ei saa nõusse jääda, kui see mõte ilmtingimata peenrahaks vahetada tahetakse.

„Olgu," sõnas Veera teravalt, „eks sa siis säti oma südametunnistust nõnda, et tal hästi mõnus oleks."

Seejärel aga rääkis ta, mis oli juhtunud.

Jah, ta oli kuulanud minu linte — juba ammu oli ta aimanud, et mul on niisugused magnetofonilindid olemas. Aga nende kasutamise mõte oli tulnud ootamatult. Pigem oli Veerat sel päeval juhtinud intuitsioon: tal ei olnud ju õrna aimugi, et Anja haiglasse läheb ja tema üksinda jätab. See-eest oli talle ülimalt selge, mis tema kätte oli sattunud, kui juba oli sattunud. Ta polnud sorinud ja tuhninud. Polnud

otsinud. Oli kogemata juhtunud selle karbi ja väljakirjutuste peale ja läbi lugenud üheainsa kahekümneleheküljelise lindistuse — selle, mis rääkis, kuidas riisuti Kolja Okonnikovi ja Pavluša Šarikovi, kahte meest kolmest.

„Sul vedas," sõnasin.

„Ei saa kurta."

Veeral vedas — ta juhtus ilma pikemata just nende väljakirjutuste peale, kus olid Starohatovi „patud", ainuüksi „patud". Ka see oli suur vedamine, et Anja haiglasse tädi Pašat vaatama läks. Ja veel vedas tal selles suhtes, et mind äkitselt koju ei tulnud. Lühidalt: tal vedas. Sest ta oli kaua OMA HETKE oodanud... Oli märkmikku välja kirjutanud kõik kaasautorsusega seotud faktid, kirja pannud kõik Starohatovi saagitsevad repliigid — absoluutselt kõik, kuni nende kõneluste toimumise ligikaudse kuupäevani.

Ja selle „kirvega" oli Veera siis läinud Kinokomiteesse — tollesama mehe juurde, kes komitee esindajaks oli olnud. See oli Veera jutule võtnud. Oli teda mäletanud. Veera oli olnud rahulik ja asjalik. „Kirves" oli olnud tema käekotis, tavalises naistekäekotis.

„...Kas sa lugesid talle valjusti ette?"

„Jah."

„Lugesid hulk aega?"

„Mul ei olnud kuskile kiiret."

Veera ära kuulanud, oli Kinokomitee esindaja enda juurde kutsunud Starohatovi, ja siis olid nad jälle lugenud valjusti ja oli toimunud otsekui selle asjaarutamise teine raund. Ja Kinokomitee esindaja oli P.L. Starohatovi tema ametikohalt käskkirjaga maha võtnud. Vabastanud ta seoses pensionile minekuga. Muidugi mitte selsamal päeval. Kuid peaaegu selsamal. „Kirves" oli oma töö teinud.

„Ma ei hakanud sulle teatama," sõnas Veera. „Oma üleskirjutused hävitasin kohe. Asi otsustati lõpetada tasa ja targu."

„Ilma skandaalita..."

„Ilma."

„Kuid nüüd sa siis töötad lõpuks koolis?"

Ta muigas:

„Töötan."

Ja lausus:

„Nägemiseni. Head ööd."

„Head ööd."

Juba meie kõneluse algul küsisin, kuidas tal kodus on, ja Veera vastas, et kurb. Ikka jätkus talle veel rõõmutuid asjaajamisi. Ta oli tellinud Nikolai Nikolajevitši hauale piirde. Oli kalmu eest hoolitsemise osas kokku leppinud. Hauaplaadile oli äsja kiri tehtud. Ja nõnda edasi.

Ma ei saanud mõtlemata jätta, et küllap ka Starohatovil on nüüd vesi ahjus. Tegevusetult istub ta nüüd oma korteris, nõrk ja haletsusväärne. Aga võib-olla istub ja eritab hilju tigedust, ja selle tigeduse valab täielikult välja oma truu naise peale. Kui seda mitte arvestada, et seesama vihavimm teda ka seestpoolt närib. Sööb hinge. Pole parata, Starohatov ja Veera olid teineteisele hoope jaganud. Kumbki oli saanud vastavalt oma teenetele. Vaenu tulemus.

SEITSMES PEATÜKK

Me jätkasime oma annete päevavalgele toomist, nagu see elavatel inimestel kombeks peabki olema. Nüüd naeratas Anja järjest sagedamini. Anja oli täiskasvanuks saanud.

Ta luges ajalehest menuka literaadi nime.

„Veider," sõnas ta. „Võrdlemisi noor poiss, aga talle on antud ühe jutustuse eest preemia."

Öeldu sisaldas küsimuse: sina, Igor, oled ometi kogenum, miks sind pole premeeritud?

„Mina preemiat ei himusta."

„Mispärast? Mis lollused need on?"

„Ja aegagi pole mul olnud. Nendele oleks pidanud pikema jutustuse esitama, mul aga läks see meelest ära..."

Kuid väikesi nalju tuli ette ikka harvemini. Anja mõtles nüüdki järele, missugune osakaal mirru vastuses on naljal, missugune meelepahal, taipas ja naeratas.

„Jäta, kallis... Ma ju armastan sind. Ja sul ei tarvitse püüda näida paremana, kui sa oled."

Ta rääkis siiralt. Armastusega. Ja oli ilmne, et ta tahes-tahtmata näeb minus nüüd inimest, kes mitte midagi erilist pole saavutanud ei kahekümneviiesena ega kolmekümneviiesenagi. Kes alles ajab rinda ette, püüdes nii enesele kui ka teistele tõestada, et ta on kirjanik, looja, kunstnik, et ta loob mingeid erilisi elavate inimeste portreid, kuid tegelikult on see kõik tühipaljas sõnakõlin.

Muiul sui ta muidugi haletses mind; põhiliseks varjundiks oli siin elu ja olme — ta elas ju külg külje kõrval mehega, kes oli talle sümpaatne, kuigi seejuures üpris eluvõõras hädavares.

„Kah mul kirjanik," ütles Anja mokaotsast, mind hellalt suudeldes. „Dostojevski."

Anja oli olnud lihtne selle sõna kõige paremas mõttes, lihtsad ja kindlad olid olnud ka tema arusaamad; aga kui ta silmad viimaks lahti läksid, siis läksid need täiesti lahti.

„Tuleb välja, et preemia saamiseks oleks mõni ajakiri või kirjastus sind esitama pidanud."

„Kas tõesti?" sõnasin.

„Mul on nüüd kõik teada, armas. Vaja on, et kriitikud sinust kirjutaksid."

„Aga kas sa seda ka tead, mida tuleks teha, et nad kirjutama panna?"

„Peab suhtlema. Peab kriitikutele oma jutustusi saatma. Võib nendega koguni koos istuda ja pummeldada."

Nagu alati oli tema sõnades teadmatuse ja nooruse võlu, kuid läbi selle võlu kumas juba ka vaimuteravust. Elu edenes. Elu tegi, kuigi aegamööda, ka küpsemaks. Maša tervenemise momendist olime normaalseks perekonnaks muutunud ja iga normaalse perekonna kombel parandanud oma elujärge, midagi ostnud, korterit kuidagi kaunistanud, ja nüüd mõtlesime juba tõsiselt nii- või naasugusest suvepuhkusest. Maša käis lasteaias. Anja käis tööl. Töölt tulles oli Anja enesega rahul ja energiline, mitte väsimuse varjugi. Juba pool aastat oli ta abistanud Leena Prošinat sekretäritöös, sellega paralleelselt aga pesnud laboratooriumis katseklaase ja kolbe.

Kuidagi kurtsin, et Starohatovi portree ei edene. Anja hakkas naerma.

„Sinu Starohatov oli, mis ka räägitaks, tõeline abikaasa ja isa, oskas perekonda toita."

Arvasin paremaks vaikida.

„Paratamatult austad niisugust meest, kes raha teenida mõistab."

„Kahju ainult, et ta seejuures poisse riisus."

„Jäta jutt, armas. Sa ise oled ju rääkinud, et ses stsenaariumiasjanduses kindlad piirid puuduvad — ühte ta riisus, teist aga aitas tasuta."

Nii oli tema sellest aru saanud.

Küsisin:

„Kas sa tahaksid kangesti, et mina paljaksriisumisega tegeleksin?"

„Lollakas." Anja puhkes naerma. „Ma tahaksin näha onukest, kes ennast sinul paljaks riisuda laseb. Tead, mida ma tähele olen pannud? Just nimelt need, kes raha iial kokku ajada ei oska, vaevavad hinge küsimusega, kas jõukas olla on hea või halb."

Ta naeratas.

„Sinu Starohatovil oli ometigi haaret, hoogu ja energiat, aga mida on sinul, mu armas?"

Nõnda ergutas ta mind.

Töö portree kallal ei edenenud. Mõnda aega olin peaaegu erutusseisundis, kui tulid päevavalgele uued faktid ja — sellele vastavalt — sain uusi lindistusi juurde. Faktid olid kurvad. Alguses sain kuulda, et

Starohatov oli auto ära müünud, sest ei suutnud seda enam juhtida; üksikasju polnud. Hiljem kuulsin, et ta on haige: tal deformeerus lülisammas ja kuivetusid vähehaaval käed. Teda nähti. Starohatov nägi vilets välja. Oli kõhnunud ja kuidagi äkki kühmu vajunud — vanaätt valmis — ning kõndis tänaval, nagu seal koperdavad haiged, jõude taadid. Tööd polnud. Loomingusäde oli kustunud. Vitalik aga elas Põhjas oma elu.

„Ja-ah. Kui tervist ei ole, siis ei ole autot vaja," kiitsin vestluskaaslasele. See oli üks noor filmitegelane. Terane. Võimekas. Koguni andekas. Tema'p see Starohatovi auto ära ostnud oligi. Tema'p see kõneleski mulle kunagisest Krahvist.

„Vaene Starohatov kõnnib nüüd mööda tänavaid..."

„Vaeseke," jäin nõusse.

„Tervis on kõige tähtsam," jätkas noor filmitegelane. „Kui see sul kaduma läheb, ei seda enam tagasi saa." Ja ta hakkas maitsekalt seletama, et ajab iga päev oma hoovi poisikluttidega palli taga ega häbene aknaist vahtivaid majaelanikke teps. Siis vuras ta minema. Terane. Võimekas. Koguni andekas.

Vaatasin Pavel Leonidovitši endisele autole järele — ja liigahtasin. Koju tagasi jõudnud, asusin portree kallale. Kuid juba kahe päeva pärast koristasin oma karbi jälle köögipanipaika, olgugi et selle alles nüüdsama sealt välja olin võtnud.

Istusin kirjutama uut kvaliteetset jutustust — ja sellest sai asja. Selles jutustuses räägiti kolmest pisut skisofreenilisest füüsikust. Minu kangelased olid silmapaistvad poisid. Romantikud. Nad sülitasid karjäärile ja ümbritsevaile inimestele, tõmbusid üksindusse ja tegid avastuse. Telefonihelin. Anja helistas töölt — ta ergutas mind:

„Mis sinu psüühid teevad, kallim? Kuidas su füüsikutega lugu on?"

„Liiguvad."

„Kus nad praegu on?"

„Sõitsid maale... Ei need parasiidid taha, et tsivilisatsiooni müra neid häiriks."

Anja palus:

„Ära püüa ette rutata, kallim. Midagi ülearust pole vaja. Lase neil siiski endid vahel pesta ka."

Anja ergutas:

„Ja ära sa lase tuju halvaks minna: küll näed, sinu jutustustel on varsti menu. Sa oled ju andekas ning ma armastan sind..."

Ma panin toru käest ära — hakkasin tööle. Olin reibas. Rohkem keegi ei helistanud. Sõbrad olid mind, jumal tänatud, unustanud ja hoidusid minust kõrvale nagu ikka mehest, kes on oma naise alatise valve all. Kui telefon sellegipoolest vahel helises ja ma kuulsin mõne semu või sõbratari häält, siis teadsin, mismoodi toimida. Kui vastad, tuleb kohtumise suhtes kokku leppida, tuleb kuskile minna — see on kindel. Ja seepärast kuulutasin lapsehäälega (nagu kõik isad, oskan minagi imiteerida Maška

häält):„Isa e-ei o-ole.“ — „Aga kus ta on?“ — „Sõitis kaugele-kaugele. Ema ütleb, et Vologdasse.“ Ja semu või sõbratar pani ümahtades toru ära. Ka mina panin toru ära.

Kell viis läksin lasteaeda. Tõin Maša koju. Söötsin teda. Ta jutustas mulle oma lasteaiauudiseid — ka seal kees elu ja möllasid kired. Muigasin. Selleks ajaks, kui mu naine töölt tuli, tegin õhtusöögi valmis. Anja jõudiski koju. Ikka rõõmsalt elevil. Alati heas tujus. Tehases meeldis ta kõigile järjest rohkem.

„Mitte ei tea, milles asi seisab, aga mind on järsku kiitma hakatud,“ teeskles ta tagasihoidlikkust. „Minu kohta öeldakse: asjalik ja energiline. Ja koguni tark!“ naeris ta. „Kas oskad seda endale ette kujutada: tark!“

„Mina tean seda ammugi.“

„Juhtub igasuguseid imesid: sellest ajast, kui ma enam naiivne ei ole, ütlevad kõik, et ma olen tark.“

„Nii see asi käibki.“

Varsti tuli ta koju veinipudeliga. See oli vist riisling. Ja säras:

„Nüüd peame pidu, Igor!“

„Mis pidu?“

„Mulle tehti ettepanek — ja ma andsin juba nõusoleku — peainseneri sekretäriks hakata. Palk kaks korda suurem.“

„Kena raha...“

„Muidugi on sekretäriametil halb kuulsus. Kuid kõik ripub ju inimesest ära, mu armas. Kõik sõltub sellest, kuidas inimene töötab. Ja mina hakkan hästi töötama.“

See on tõsi. Anja hakkas hästi töötama. Kohanes kiiresti kogu selle eluringiga. Tundus, et kõik tema varasemad naljakad ja energilised algatused koondusid nüüd ühte, mis polnud põrmugi naljakas: ta kuulas aina järele, pidas meeles, selgitas välja, helistas ja täpsustas, ja juba kõige lähemal ajal muutus kogu tehase rahvale hädavajalikuks. Nüüd hüüti teda Anna Konstantinovnaks. Tekkis mõjukus. Õhtuti ei tahtnud tema töö lõppeda. Telefonis kostsid hääled, naiste ja meeste omad, alati erutatud ja rõhutatult viisakad:

„Vabandage, kas tohib paluda Anna Konstantinovnat — ainult kaheks minutiks? Jumala eest, vabandage.“

Ma hüüdsin:

„Anja.“

Ta tuli telefoni juurde. Kõneles. Andis nõu. Mõnikord noomis, et tema nõuannet pole kuulda võetud. Ja seda peab ütlema, et tema nõuaanded olid asjalikud... Ma kuulasin pealt, tema jahedus ja tema karmus äratasid huvi, oskus võõrasse saatusesse süüvida ja sisse elada oli üllatav, nagu mõjub üllatavalt kõik, mis on ootamatu. Ma kogunisti teritasin kõrvu — kust see kõik pärit on? Puhas keel ja viimistletud väljendusviis oli

osaliselt muidugi minu mõju, lamba seljast vähemalt üks villatort. Silmapaistev praktiline mõistus aga oli muidugi tal endal — loomulik anne! — ja juba kuuladki sa teda, nagu kuulad tarka elukogenud inimest, kes ei räägi banaalsusi, vaid kaalub iga oma sõna. Ja nagu oleksid mu silmad alles praegu avanenud, vaatasin ma üllatatult seda lihtsat plikat — oma teistpoolt —, kes kauniks naiseks muutununa tunneb elu ja inimesi nõnda, nagu mina kunagi pole tundnud, ei tunne nüüd ega edaspidi, kuigi olen elu tundmaõppimiseks ära raisanud oma parimad aastad.

Kas on mõtet öelda, et varsti hakkasime järjest intensiivsemalt soetama hilpe ja asju — esiotsa rohkem hilpe. Kostüümikesi Mašakesele. Kasuka Anjale. Dubljonka mulle. Ja nõnda edasi.

„Mind on kaasaegseid esemeid hindama õpetanud sinu Starohatov,“ naeris Anja, aga võib-olla ei naernud üldse. „Kas mäletad, missugusena ta meil käis?“

„Sa uurisid teda igast kandist?“

„Aga muidugi!“

„Suurepärane näitlik õppevahend.“

„Aga miks mitte?“ Anja narritas mind nimme, tajudes, et see mulle ei meeldi, nagu ei meeldi raudsele ebajumalakujule viil, mis teda aina nühib ja nühib. „Mispoolest ta halb on, inimene nagu inimene ikka.“ Narrimine pakkus talle salajast rahuldust, aga võib ka olla, et seda rahuldust polnudki — oli pedagoogika. Ajast mahajäänud inimese õpetamine. Anja andis mulle õppetunni.

Näpud olid põhjas, näpud olid alatasa põhjas; võtsin kätte, hakkasin artikleid kirjutama. Nüüd tellisid juba kolm ajakirja, mitte ainult üks, minult artikli Turgenevist ja Leskovist. Ajakirjade toimetustesse ma ei läinud. Ei helistanudki neile. Neile helistas Anja. „Milleks sinna minna? Milleks tuulde pillata aega, mida meil pole?“ Ta võttis selle enda peale. Oli ta ju seal sekretäriks, miks ei võiks olla siingi?

„... Jah, teiega räägib Igor Petrovitši naine. Tere päevast,“ alustas Anja tugitoolis istudes ja mulle silma pilgutades.

„Tere päevast,“ vastasid nemad.

„Teie tellitud artikkel on valmis. Ma saadan selle teile homme hommikul.“

„Homme hommikul?“

„Jah.“

„Rõõm kuulda. Oleme rõõmsad, et Igor Petrovitš meid alt ei ole vedanud... Me ju teame, et kirjarahvas on alati väga hõivatud. Juhtub ju, et...“

Anja kui teoinimene pidurdas veidi nende sõnaohtrust, aga teisalt andis neile hoogu juurde:

„Muide, Igor Petrovitš kavatseb kirjutada artikli Brjussovist — kui see teile muidugi huvi pakub."

„Kohe küsin ülemustelt järele."

„Palun..."

Artikleid kirjutasin vaheldumisi jutustustega, see distsiplineeris mind mõlemas suunas. Ja paljus muus. Kirjutasin märgatavalt rohkem. Pääsesin märgatavalt sagedamini trükki.

Jutustuste ja artiklite eest saadava raha järele ma samuti ise ei läinud — milleks aega tuulde pillata?... Anja avas hoiukassas arve. Raha voolas väikeste nirekestena Moskva mitmetest nurkadest iseenesest ühte väikesesse sümpaatsesse järve kokku.

Läks veel paar aastat, siis hakkasid minust rääkima kriitikud. Saabus kuulsus. Nagu ikka juhtub, tiivustas see mind ja lisas enesekindlust: olin juba unustanud, ja peab ütlema, et see läks mul üsna kähku meelest, et olin need menukad jutustused kirjutanud ajuti ja poole jõuga, ja et need jutustused on muidugi kvaliteetsed, kuid teps mitte rohkem. Nüüd teadsin juba kindlasti ja olin veendunud, et varem kirjutatud „portreed" olid olnud „lapsepõlv" ja „suleproov" ja et ma alles nüüd olen täiskasvanuks saanud. Peagi ilmusid sõbrad. Seejärel trügis mu juurde seesamune härraskond, vist kollegiaalsuse nimel. Kindlama häälega, milles ei puudunud mänglev tagasihoidlikkus, ütlesin aeg-ajalt:

„Meil, kunstiinimestel, on elu suhtes teistsugune tundlikkus."

Või:

„Meie, kunstiinimesed, oleme suured laiskvorstid, aga kui..."

Siis ei mõistnud ma veel, et olen omadega läbi ja et loomingust ei saa mul enam üldse juttugi olla, kui pidada loominguks vähemasti mingi oma ja kordumatu otsingut. Ma ei mõistnud seda — arusaamine tuli hiljem, siis kui tegemist oli juba pöördumatu protsessiga. Jäi üle halva mängu juures hea nägu teha. Jäi üle kirjutada üks jutustus teise järel. Mida ma ka tegin. Olin saavutanud muide üsna kena professionaalsuse või koguni kõrge professionaalsuse ja mul ei olnud raske head nägu teha. Inimesed võtavad õigupoolest vastu kõik, mis sa neile annad. Inimestele ei ole kuigi palju tarvis.

Möödus veel üks aasta. Teineteist abistades hankisime Anjaga paralleelsete jõupingutustega endile uue korteri: kolisime ühetoalisest kolmetoalisse. Selles korteris oli palju ruumi. Selles korteris oli lahe. Meie keha ja aju kodunevad piiratud ruumiga märksa tugevamalt ja keerukamalt, kui see meile teada on. Ma käisin toast tuppa ja tundsin, et mu piirid on nüüd laiemad, — tajusin avardumist... Korter on olemas, nüüd on vaja mööblit.

Pärast nõupidamist lõi Anja otsese kontakti ühe varem väljavalitud mööblikauplusega. Kolmel korral vestles ta kellegi Veronika Petrovnaga,

kes armastas kasutada maagilist ja mõnevõrra ohjeldavat lauset: „Kiirustades mööblit ei osteta." Mööbliostmise päev määrati siiski kindlaks, see päev lähenes. Anja oli murelik. Mina samuti. Isegi Mašake käis meie esialgu tühjas korteris rahutult ringi.

Viimaks ütles Anja:

„Mine mööblikauplusesse... Ja ole, jumala pärast, hästi tähelepanelik."

Ma asusin teele. Läksin kärmesti. Kuid kaupluse ukse ees seisatasin ja sisenesin õigel määral rahulikult — pidin RAHULIKULT esitama küsimuse leti taga seisvale näitsikule. Ning ma küsisin:

„Kas „Mariannet" toodi?"

Näitsikuga oli juba varemalt kontakt loodud. Sellest hoolimata oli ta range ja äärmiselt väärikas. Sain vastuseks, et seda mööbligarnituuri esialgu ei ole.

Kahekümne minuti pärast küsisin jälle. Pean olema tähelepanelik.

„Ütelge, kas „Mariannet" pole toodud?"

„Esialgu mitte."

Lähen tänavale — et betoonist varjualuses suitsu tõmmates järgmise kahekümne minuti möödumist oodata. Tibutab vihma. Sooja. Aurulist... Rahvas liigub. Naised vihmavarju all. Meestel krae üles tõstetud. Ja siis saabub üks vaikne hetk ja mulle heiastub, et näen Starohatovit. Ta sammub rahvahulgas ja pöördub siis tasahilju minu poole — on mind märganud. Pole tal kuskile kiiret, ta käib kühmuvajunult ja veab vasakut jalga veidi taga nagu vanaätt.

On kuulda, kuidas vastu tema halli, kulunud mantlit rabistab vihm... Muidugi olen juba tähele pannud, et see polegi Starohatov. Ma olin teist inimest temaks pidanud, nagu see tänaval kõigiga võib juhtuda. Kuid seda äravahetamismängu jätkates Starohatov justkui tuleb minu juurde ja ütleb:

„...Küllap sa nüüd mõistad, kulla Igor, miks sa portreed teha ei suutnud?" Hääl on tal vaikne, isegi iroonia puudub.

Ta kibrutab huuli:

„Sul ei olnud tahtmist iseendast kirjutada."

Ta läheb oma teed. Rohkem ei räägi ta sõnagi, ometi on tema õlgades ja tema kühmus seljas mingi pidev sosin: sa otsisid mõistatuse lahendust minus, aga otsi seda ka endas, kas pole see viimaks üks ja seesama!... Ja siis ütlen ma tundmatule vanatoile otsekui järele, et see ei saa lahendus olla ja et ma siiamaani pole siiski kedagi paljaks riisunud ja et me mõlemad naisega oleme ausad inimesed... Tibutab vihma, halli vihmauitsu. See heiastus tundub mulle Starohatovi revanšina. Või koguni Starohatovi väikese kättemaksuna: nii kaua mängid noaga, kuni sõrme lõikad. Olen selle asjaga nii kaua jännanud, et nüüd käib mul igal sammul värin läbi, isegi siis, kui ma rubla maksvat põrandakaltsu ostma lähen...

„Teie vist küsisite," kutsutakse mind vaikselt. „„Marianne" toodi... Toodi... ALLES NÜÜDSAMA," sosistas mulle üks tagasihoidlik noormees.

Raputanud eneselt maha halli uduvihma tardumuse, helistan Anjale — toodi. Anja sõidab sedamaid kohale. Me hakkame siia-sinna sebima. Me peame nõu. Me oleme erutatud. Ja maksame viimaks kassasse ära.

„Pange peale," kamandab Anja.

Mina seisan tema kõrval. Hüüan neile:

„Pange peale!... Alustame!"

Juba sõidamegi. Jõuame meie maja ette — nüüd algab niisama tähtis moment: mahalaadimine. Olen juba märg. Raske on. Rihmade abil tassime ühte eset teise järel. Viime sisse. Asetame põrandale. Anja tuleb iga kord üles ja alla meiega koos — vaatab teraselt, et me nurki juhuslikult ära ei lööks ja kante ei kriimustaks.

„Ettevaatlikumalt. Palun ettevaatlikumalt," alustab Anja esimesel trepimademel meie manitsemist. Meie aga ainult ähime.

Ja teisel trepimademel samuti. Ja trepikäänul. Ja kolmandal mademel. Ja nõnda kuni lõpuni välja: „Ettevaatlikumalt... Palun."

AUTORIST

Vladimir Makanin sündis 1937. aastal Orskis, Uuralis. Kõrghariduse omandas ta Moskva Riiklikus Ülikoolis matemaatika erialal. Debüütteos „Sirgjoon", millel oli suur menu, ilmus 1967. a. (eesti k. 1969). Järgnesid jutustused „Isata", „Sõdur ja sõdurinaine", „Kljutšarjov ja Alimuškin", „Vahetuste vöönd", „Rikkumata hing", „Kiirevooluline jõgi", „Hingekosutus" jt.

Nende aastate jutustused on peamiselt portreed kõlbeliselt kergekaalulistest inimestest. Nii kannab ka samal ajal ilmunud romaan pealkirja „Portree ja selle ümber". Portreed on psühholoogiliselt täpsed, nende keel annab edasi pinget ja dialoog sügavaid tähelepanekuid, nad on ülimalt tänapäevased.

V. Makaninit võiks tinglikult kõrvutada nn. neljakümneaastaste põlvkonda kuuluvate kirjanikega, nagu A. Kim, R. Kirejev, A. Afanasjev jt. Temagi loomingus tõuseb keskseks „tavalise inimese", kõlbeliselt arenemata isiksuse teema. V. Makanini tegelased on enamasti massiinimesed, kelle elu kulgeb vastavalt lihtsustatud elunormidele pealtnäha korralikult. Piisab aga argielu tasakaalu rikkumisest, kui paljastub näilise tavalisuse, „just nagu kõik teised" moraali tegelik sisu, alasti enesesäilitamisinstinkt, kalk arvestavus suhetes maailmaga.

V. Makanini loomelaadi võib pidada väljakujunenuks, tema autoripositsioon kätkeb kindlaid väärtushinnanguid. Kuigi üldistamine ei ole autori eesmärk, sisaldavad tema tegelaskujud, valdavalt antikangelased, ometi niipalju tüüpilist ja ajastuomast, et kirjaniku looming on äratanud huvi kõige erinevamais lugejaskonna kihtides. Makanin valdab meisterlikult dialoogi, tema keel on elav ja tänapäevane, psühholoogiliselt täpne. Viimastes romaanides „Eelkäija" ja „Kus taevas ja mäed kokku saavad" ning jutustustes „Antiliider" ja „Kodanik põgeneja" on kirjaniku ainevald mõnevõrra avardunud, kuigi põhiteema — eetilise valiku probleem — jääb ilmselt läbima kogu tema erksalt kaasaegset loomingut.

Makanin, V.
M12 Portree ja selle ümber. — Tln.: Eesti Raamat, 1988. — 240 lk.
ISBN 5—450—00285—8

Kaasaegse vene nõukogude ühe loetavama kirjaniku Vladimir Makanini romaan keskendub meie tänapäeva ühiskonna eetilistele probleemidele. Romaani tegelaskond koosneb kunstiinimestest ning autor on suutnud anda psühholoogiliselt tõetruu pildi nende perekondlikest ning sotsiaalsetest sidemetest, loominguprobleemidest ning eetilisest vastutusest.

M $\frac{4702010200—241}{901(15)—88}$ 211—87 84.3V

Владимир Семенович Маканин
ПОРТРЕТ И ВОКРУГ
На эстонском языке

Перевод с русского: Э. Пускар. Художник-оформитель Б. Гродинский. Таллин, изд-во "Ээсти раамат". Toimetaja R. Mägi. Kunstiline toimetaja E. Loopere. Tehniline toimetaja R. Raukas. Korrektor M. Kivilo.
ИБ № 5460. Laduda antud 23. 12. 86. Trükkida antud 08. 06. 88. Formaat 60×84/16. Ofsetpaber nr. 2. Kiri: times. Ofsettrükk. Trükipoognaid 15,0. Tingtrükipoognaid 13,95. Tingvärvitõmmiseid 14,30. Arvestuspoognaid 17,55. Trükiarv 20 000. Tellimus nr. 277. Hind rbl. 1.10. Kirjastus „Eesti Raamat", 200090 Tallinn, Pärnu mnt. 10. Tallinna Raamatutrükikoda, 200108 Tallinn, Laki t. 26.